

T.C.
POLİS AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

BİR DIŞ POLİTİKA ENSTRÜMANI OLARAK
TÜRK DIŞ YARDIMLARI

DOKTORA TEZİ
Engin AKÇAY

Danışman
Doç. Dr. Arif KÖKTAŞ

Ankara – 2011

T.C.
POLİS AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**BİR DIŞ POLİTİKA ENSTRÜMANI OLARAK
TÜRK DIŞ YARDIMLARI**

**DOKTORA TEZİ
ENGİN AKÇAY**

Bu tez 16../ 12../ 2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Arif KÖKTAŞ

Üye: Prof. Dr. Cengiz BAŞAK

Üye: Prof. Dr. Sedat LAÇİNER

Üye: Doç. Dr. Recep KARACAKAYA

Üye: Yrd. Doç. Faruk ÇAKIR

T.C.
POLİS AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlardan her seferinde yollama yaparak yararlandığımı belirtir; bunu şerefimle beyan ederim.

Enstitü veya başka herhangi bir mercii tarafından belli bir zamana bağlı kalmaksızın, tezimle ilgili bu beyana aykırı bir durumun tespit edilmesi durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

16/12/2011

Engin AKÇAY

ÖZET

Akçay, Engin, (2011), Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları, Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Arif KÖKTAŞ, 263 sayfa.

Devletlerarası dış yardım tarihi eskilere uzanmakla birlikte, modern dış yardım diplomasisi, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uygulanan yardım politikalarıyla şekillenmiştir.

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılan hâkimiyetiyle Osmanlı Devleti'nin dış yardım uygulamaları, bilahare Türkiye Cumhuriyeti için de bir faaliyet eksenini oluşturmuştur. Soğuk Savaş döneminin konjonktürel engellerinin ortadan kalkmasıyla kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA), geride kalan yirmi yıllık periyotta (1992-2011) Türkiye'nin yardım alan bir ülke olduğu algısından yardım veren bir ülkeye dönüşümünün sembolü olmuştur. Bu çalışmada, Türk dış yardımları ile Türk dış politikası arasındaki interaktif ilişki; özelde Afganistan, genelde uluslararası ilişkiler bağlamında irdelenmektedir. Söz konusu ilişkinin ortaya konmasında diplomasi, güvenlik ve ekonomi-politik odaklı yardımlar vurgulanmaktadır.

Sonuç itibarıyla Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde aktif rol üstlenmesi ile Türk dış yardım uygulamalarının yükselen grafiği net bir paralellik arz etmektedir. Türk sivil toplum kuruluşlarının da son yıllarda ağırlık kazanan katkılarıyla; Türk dış yardımlarının bugün ulaştığı sınırlar, Osmanlı ve Selçuklu coğrafyasının da ötesinde pozitif bir Türkiye algısını şekillendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Dış Politika, Dış Yardım, Güvenlik, Kalkınma, STK, TİKA.

ABSTRACT

Akçay, Engin, (2011), Turkish Foreign Aids As A Foreign Policy Instrument, PhD Thesis, Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Arif KÖKTAŞ, 263 pages.

Modern foreign aid diplomacy has been shaped by the aid initiatives implemented just after the Second World War, although the history of foreign aids dates back.

Having an extending rule through Asia, Europe and Africa, Ottoman State's foreign aid policy has presented a wide activity-axis for Turkish Republic. Turkish International Cooperation and Development Agency (TİKA), established following the Soviet regime's collapse in 1992, has been the symbol of perception that Turkey's transformation from an aid receiver country to a donor country, both at home and abroad. This thesis scrutinizes the interactive relationship between Turkish foreign aids and Turkish foreign policy, particularly in Afghanistan case and generally in international affairs. The aids relating to diplomacy, security and political economy are emphasized in this respect to be able to enlighten the aforementioned relationship.

As a consequence, Turkey's increasing active role in international relations indicates a clear parallelism with expanding Turkish foreign aids. By including the intensifying contributions of Turkish NGOs, Turkish aids today reshape a positive perception reaching beyond the Seljuk and Ottoman boundaries.

Key Words: Afghanistan, Foreign Policy, Foreign Aid, Security, Development, NGO, TİKA.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VI
TABLOLAR	VIII
ŞEKİLLER	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİDEN PRATİĞE DIŞ YARDIMLAR

1.1. LİTERATÜRDE DIŞ YARDIM	7
1.1.1. Kavramsal Çerçeve	7
1.1.2. Teorik Boyut.....	10
1.2. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE DIŞ YARDIMLAR	14
1.2.1. Sivil Toplum Kaynaklı Dış Yardımlar	19
1.2.2. Devlet Kaynaklı Dış Yardımlar	25
1.2.3. Neden-Sonuç İlişkisi Açısından Dış Yardımlar.....	32
1.2.4. Dış Yardımlara İlişkin Uluslararası Bir Mekanizmanın Tesisi..	38
1.3. DIŞ YARDIMLARA YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....	44
1.4. 21. YÜZYILDA ALTERNATİF BİR POLİTİKA ARACI OLARAK DIŞ YARDIMLAR.....	49
1.4.1. Değişen Konjunktürde Dış Yardım-Dış Politika İlişkisi	50
1.4.2. Ülke Modelleri	55
1.4.3. Pratikte Dış Yardım Politikası.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ YARDIMLARI

2.1. OSMANLI DIŞ POLİTİKASINDA YARDIM ANLAYIŞI	63
2.1.1. Gayri Müslim Topluluklara ve Batı Dünyasına Yönelik Yardımlar	65
2.1.1.1. ABD Örneği.....	68

2.1.1.2. <i>İrlanda Örneği</i>	71
2.1.2. Türk ve İslam Dünyasına Yönelik Yardımlar	73
2.2. DIŞ YARDIM POLİTİKASININ TARİHSEL SÜREKLİLİĞİ: OSMANLI VE TÜRKİYE.....	77
2.3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ YARDIMLARI	84
2.3.1. Gelişim Seyri İçinde Türk Dış Yardımları: 1923-1992	86
2.3.2. De Facto Gerekliklik ve Yapılanma Süreci (TİKA): 1992-1999 ...	92
2.3.3. Yardımların Genişleyen Coğrafyası.....	104
2.3.3.1. <i>TİKA'nın Organizasyonel ve Fonksiyonel Dönüşümü</i>	105
2.3.3.2. <i>Türk STK'larının Yükselen Dinamizmi</i>	113
2.3.3.3. <i>Afrika Açılımı</i>	115
2.4. TÜRK DIŞ YARDIMLARINDA STRATEJİK ÖNCELİKLER.....	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRNEK OLAY: AFGANİSTAN

3.1. DIŞ YARDIM BAĞLAMINDA AFGANİSTAN	123
3.2. DIŞ POLİTİKA-DIŞ YARDIM BAĞLAMINDA TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ	126
3.3. AFGANİSTAN'IN YENİDEN YAPILANDIRILMASI SÜRECİNDE AKTÖRLER.....	136
3.3.1. Uluslararası Mekanizmalar	137
3.3.1.1. <i>BM</i>	138
3.3.1.2. <i>ISAF</i>	141
3.3.1.3. <i>PRT</i>	142
3.3.1.4. <i>Dünya Bankası</i>	145
3.3.1.5. <i>AB</i>	146
3.3.1.6. <i>ABD</i>	148
3.3.1.7. <i>Çin</i>	150
3.3.1.8. <i>STK'lar</i>	151
3.3.2. Türkiye ve TİKA Faktörü	153
3.4. TÜRKİYE'NİN AFGANİSTAN'A YÖNELİK YARDIM POLİTİKASINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER	169

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DIŞ YARDIM DİPLOMASİSİNİN ETKİLİLİĞİ

4.1. TİKA FAKTÖRÜ VE MUADİL ÜLKE KURULUŞLARIYLA MUKAYESELİ ANALİZİ	177
4.1.1. Kurumsal Açıdan Değerlendirmeler	177
4.1.2. Faaliyet Açısından Değerlendirmeler.....	185
4.2. ETKİ ODAKLI ANALİZLER	191
4.2.1. Dış Politika	192
4.2.2. Ekonomi-Politik	197
4.2.3. Güvenlik.....	202
4.3. TÜRK DIŞ YARDIM DİPLOMASİSİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER	207
SONUÇ.....	214
KAYNAKÇA	226
EKLER.....	256

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
CIDA	: Canadian International Development Agency
DAC	: Development Assistance Committee
DAG	: Development Assistance Group
DFID	: Department for International Development
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EKETİB	: Ekonomik Kültürel Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı
ENP	: European Neighbourhood Policy
ERP	: European Recovery Programme
GONGO	: Governmentally Organized Non Governmental Organization
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GTZ	: Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development
IMF	: International Monetary Fund
ISAF	: International Security Assistance Force
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
JICA	: Japan International Cooperation Agency
MDG	: Millenium Development Goals
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
ODA	: Official Development Assistance

OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development
OEEC	: Organization for European Economic Cooperation
OIC	: Organization for Islamic Cooperation
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
PRT	: Provincial Reconstruction Team
PKO	: Program Koordinasyon Ofisi
RKY	: Resmi Kalkınma Yardımı
S	: Sayfa
SESRIC	: Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries
ss	: Sayfa Sayısı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TAC	: Turkish Agency for Cooperation
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
UNDP	: United Nations Development Programme
UNEPTA	: United Nations Expanded Programme for Technical Assistance
UNFPA	: United Nations Population Fund
UNICEF	: United Nations Children's Fund
USAID	: United States Agency for International Development

TABLÖLAR

	Sayfa
Tablo 1: Gelişmekte Olan Ülkelere TAC Kanalıyla Yapılan Teknik Yardımlar: 1987-1991	90
Tablo 2: Gelişmekte Olan Ülkelere TAC Kanalıyla Yapılan Teknik Yardımlar:1992-1995	96
Tablo 3: 1985-2003 Yılları Teknik Yardım Hesabından DPT Harcamaları	97
Tablo 4: 1992-1999 Yıllarında Açılan TİKA PKO'ları	98
Tablo 5: Türleri İtibarıyla Türk Dış Yardımları: 1992-1996	99
Tablo 6: 1997-1999 Yıllarında Türk Dış Yardımları	102
Tablo 7: ANAP-DSP-MHP Koalisyon Döneminde Türk Dış Yardımları	105
Tablo 8: 1999-2011 Yıllarında Açılan TİKA PKO'ları	110
Tablo 9: 2003-2010 Yıllarında Türk Dış Yardımları	111
Tablo 10: STK'larca Yapılan Dış Yardımlar	115
Tablo 11: Türkiye'nin Afganistan'a Yönelik İnsani Yardımları: 1992-1996	134
Tablo 12: PRT Modelleri	143
Tablo 13: Afganistan'da TİKA PKO'ları	158
Tablo 14: Türkiye'nin Afganistan'a Yönelik Resmi Kalkınma Yardımları: 2004-2010	159
Tablo 15: Afganistan'a Yönelik Türk STK Yardımları: 2007-2010	166
Tablo 16: Türkiye'nin Mülteci Yardımları Kapsamında Afgan Mültecilerin Durumu	167
Tablo 17: Türkiye-Afganistan İkili Ticareti	168
Tablo 18: İlgi Coğrafyası Bazında Katılımcı İstatistikleri	189
Tablo 19: Türkiye'nin Yardım Gönderdiği Bazı Ülkelere İhracatı	200
Tablo 20: Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar	208

ŞEKİLLER

	Sayfa
Şekil 1: İslam Kalkınma Bankası Aktarımları (1976-2009)	43
Şekil 2: 2010 Yılında Türkiye’den En Çok Yardım Alan Ülkeler	112
Şekil 3: Afganistan’a Yönelik AB Yardımlarının Sektörel Dağılımı: 2007-2010	147
Şekil 4: Afganistan’a Yönelik 2005 Yılı Resmi Kalkınma Yardımlarının Sektörel Dağılımı	160
Şekil 5: Afganistan’a Yönelik 2006 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı	161
Şekil 6: Afganistan’a Yönelik 2007 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı	162
Şekil 7: Afganistan’a Yönelik 2008 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı	163
Şekil 8: Afganistan’a Yönelik 2009 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı	164
Şekil 9: Afganistan’a Yönelik 2010 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı	165

GİRİŞ

1. TEZİN KONUSU

Sınır ötesi yardımlar yapma düşüncesi, tarih boyunca sadece bir güç/iktidar ya da iyilik göstergesi olmakla kalmamış; zamanla dış politikaların vazgeçilmez unsurlarından biri olagelmıştır.

Başta insani kaygılar, dil, din ve kültür gibi donelerden hareketle gerçekleştirilen dış yardımlarda, özellikle 19. yüzyıl itibarıyla daha belirgin hareketliliklerin yaşandığı bilinmektedir. Fransız İhtilali'nin ufuk verdiği düşünsel açılımları sanayi devrimlerinin takip etmesi, bir taraftan modernleşme sürecini hızlandırırken; diplomasi tarihi açısından da devletlerarası ilişkilere yeni boyutlar kazandırmıştır.

Güvenlik, sağlık, eğitim, tarım, kalkınma gibi pek çok alanda aktarılan dış yardımlar konusundaki asıl sıçrama noktasının 20. yüzyılın ikinci yarısı olduğunu söylemek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte uluslararası sistemdeki yeniden yapılanma çalışmalarının bir ürünü olarak 1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) bir ardılı olarak değerlendirilen Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 1960 yılında kurulması ile bu alanda profesyonel planlamaların yapıldığı görülmektedir. Bilhassa Kalkınma Yardımları Komitesi'nin (DAC) aynı yıl başlayan çalışmalarıyla, gelişmiş ülkelere yapılan resmi kalkınma yardımlarının (ODA), bir sistem dahilinde derlenmesinde önemli bir misyon üstlendiği gözlenmektedir. Bu vetirede gelişen dış yardım kültürü, klasik dış politik çizgilere yeni anlamlar yüklemiş ve özel katkılar sağlamıştır. Dış yardım ile dış politika arasındaki verimli döngü, devletlere diplomasiden ekonomiye, güvenlikten kültürel münasebetlere kadar pek çok alanda özel inisiyatifler, nüfuz, fırsat ve ayrıcalıklar sunmaktadır. Öte yandan, yapılan dış yardımların yardım alan ülkeler açısından bir takım iktisadi ve politik dezavantajlar doğurduğu da ileri sürülen karşı argümanlar arasındadır. Dış yardımlar birinci bölümde tüm bu kilometre taşları dikkate alınmak suretiyle tarihsel gelişim, kavramsal çeşitlilik ve nedensellik boyutunda irdelenmekte; dış yardım kültürünün doğuşu, modern yardım diplomasisinin şekillendiği 20. yüzyıla taşınmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin köklerinin uzandığı tarihsel derinlikte, Osmanlı dış yardım anlayışının Türk diplomasisinde ne tür izler bıraktığına da değinilen ikinci bölümde, Cumhuriyet tarihimiz boyunca Türk dış yardımlarının gelişim evreleri mercek altına alınmaktadır. Savaş yorgunu Anadolu'nun iktisadi kalkınması ve yardım yapan bir Türkiye'nin doğması, ya da bir başka ifadeyle Türk dış yardım politikasının proaktif bir yapıya kavuşması, kuşkusuz zaman almıştır. Atatürk döneminde Balkanlar, Etyopya ve Afganistan özelinde yürütülen yardım politikaları, Menderes'in 1957'de Cezayir'e gönderdiği gizli yardım gibi tekil örnekler müstesna tutulacak olursa, dramatik şekilde ivme kaybetmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma sürecinde dış yardım alması, Marshall Yardımları özelinde hatırlanmaktadır. Amerikan yardımlarının Soğuk Savaş döneminde Türk ve Amerikan dış politikaları arasında oluşturduğu bağ dikkate alındığında, ilişkilerin kötüleştiği dönemlerde yardımların kesilmesi ya da yardımların kesildiği dönemlerde Türk dış politikasının alternatif arayışlara yönelmesi, esasen dış yardım – dış politika ilişkisini betimlemesi bakımından son derece manidardır. ABD ile sorun yaşayan Türk politika yapımcılarının 1950'li yılların sonlarında finansal destek için Sovyetler Birliği'ne yönelmeleri de dış yardım-dış politika değişkenlerine net bir örnek teşkil etmektedir. Açıktır ki pek çok durumda yardım yapan ülke ile yardım alan arasındaki işbirliği, bir takım dış politik öncelikler üzerine konuşlanmaktadır. 1960–1980 periyodunda Türkiye dışa dönük etkin yardım hamleleri yapabilecek bir potansiyel oluşturamamıştır. Bunda kuşkusuz uluslararası konjonktür ile ülkedeki siyasi ve ekonomik dalgalanmalar etkili olmuştur. Bununla birlikte, Beş Yıllık Kalkınma Planları ve 1980 sonrasında Serbest Piyasa Ekonomisi ekseninde gelişmekte olan ekonomisi ile güçlü ülke olma yolunda ilerleyen yeni Türkiye'nin, öncelikle Osmanlı coğrafyasıyla bir yardım ilişkisi tesis etmesi, ağırlıklı olarak 1990'lı yıllara rastlamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakiben 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde ihdas edilen Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), Türk dış yardım politikası açısından bir dönüm noktası olmuştur. İlk etapta soydaş/akraba devlet ve topluluklara yönelik olarak koordine edilen yardımlar, zamanla yardıma muhtaç diğer ülkeleri de kapsama alanına almıştır. Türkiye'nin Avrasya özelinde yoğunlaşan yardım yöneliminin Osmanlı coğrafyasıyla örtüşmesi, sadece tarihsel sürekliliği değil; bir politik önceliği de yansıtmaktadır. Türk sivil toplum kuruluşlarınca yapılan sınırötesi yardımlar, özellikle Marmara Depremi

(1999) üzerine kazanılan farkındalık bilinci ile ivme kazanırken; aynı yıl TİKA'nın müstakil bir bakanlık nezdinde konuşlanması, Türk dış yardımları açısından yeni bir süreci başlatmıştır. Bu itibarla Türkiye'nin yardım yapan ülke konumuna geçmesi ve dış politikada daha proaktif bir karakteristiğe bürünmesi süreçlerinin eş zamanlı olarak yaşandığı söylenebilir. Bugün Türkiye'nin başta Balkanlar, Orta Asya, Ortadoğu olmak üzere Afrika ve hatta Uzakdoğu'daki ülkelere yaptığı dış yardımlar, 2011 yılı itibarıyla 1,5 milyar doları aşmış bulunmaktadır.

Türk dış yardımlarından en çok istifade eden ülkelerden biri olan Afganistan, üçüncü bölümde uluslararası girişimler ve Türkiye ölçeğinde incelenmektedir. İl İmar Ekipleri'nin (PRT) varlığı dikkate alındığında Afganistan'a yönelik dış yardımların daha önce bu profesyonel ölekte uygulanmayan bir plan ve program dâhilinde gerçekleştiği görülmektedir. Tarihsel süreklilik içinde Afganistan'a yönelik Türk ilgisi ve yardım münasebetleri, Bonn Süreci (2002) ile başlayan yeni konjonktür çerçevesinde diplomasi, güvenlik ve ekonomi odaklı olarak detaylandırılmaktadır.

Dış yardım ile dış politika arasındaki interaktif ilişki, Türkiye için uluslararası ölçekte verimli bir döngü meydana getirmektedir. Bir yandan kendine özgü bir dinamizmle gelişen Türk dış politikası, Türk dış yardımları için yeni istikametlere ışık tutarken; bu süreçte gerçekleştirilen dış yardımlar da Türk dış politikası için yeni coğrafi ilgi noktaları sunmaktadır. Bu etkileşim seyri dördüncü bölümde ulusal ve uluslararası realiteler dikkate alınarak analiz edilmektedir. Türk dış yardım diplomasisinin gelişimi, yardımların içeriği, coğrafi dağılımı, hali hazırda ulaştığı seviyedeki etkinliği ve politika-ekonomi-güvenlik ekseninde paralel kuruluşlar ile mukayeseli olarak analiz edilmesi, bu çalışmanın genel tahlil çerçevesini şekillendirmektedir.

Modern ülke uygulamaları ile de ortaya konduğu üzere, dış yardım ile dış politika arasındaki ilişkinin Türkiye açısından varlığı, bu tezin ana eksenini oluşturmaktadır. Osmanlı dönemindeki aktif yardım kültürü, Cumhuriyet'in ilk yılları itibarıyla da paralel bir seyir izlemiş; ancak TİKA'nın kuruluşuna kadar nispeten durağan bir dönem yaşanmıştır. Türkiye'nin dış yardımlara yeniden bir diplomasi işlevi yüklemesi, TİKA'nın fonksiyonel hale gelmesi ile mümkün olmuştur. Sonuç itibarıyla, 21. Yüzyıl Türkiye'si artık, Afrika'dan Uzakdoğu'ya Orta

Asya'dan Balkanlara kadar pek çok diplomatik açılımı, anılan dış yardım diplomasisi vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin 2008 yılı sonunda 192 ülkeden 151'inin desteğini alarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmesi, böyle bir girişimin en etkili örneklerinden biri olarak hatırlanacaktır.

2. TEZİN AMACI

Bu doktora tezi;

- dış yardımlar ile dış politika arasında interaktif bir ilişkinin var olduğundan hareketle; Türk dış yardım politikasının bu etkileşim sürecinde ne tür bir ivme kazandığını, ve
- hâlihazırdaki Türk dış yardım faaliyetlerinin etkinliğine ilişkin çerçeveyi diploması, güvenlik ve ekonomi-politik bağlamında irdelemeyi amaçlamaktadır.

3. TEZİN ÖNEMİ

Küreselleşmenin, uluslararası sistemdeki aktörler arasında doğurduğu zorunlu yakınlık, devletler ve toplumlararası ilişkilerin boyutlarını değiştirmiştir. Modern ilişkilerin tesisinde dış yardımlar, kendine özgü bir alternatif usul olarak işlevsellik kazanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine ivme kazanan Türk dış yardımları, zamanla Türk dış politikası için son derece fonksiyonel bir enstrümana dönüşmüştür.

4. YÖNTEM

Bu çalışmada, dış yardımlara ilişkin terminolojik tartışmalara literatür taraması yapmak suretiyle değinilmektedir.

Öte yandan, genel itibarıyla dış yardımların tarihçesini kapsayacak şekilde yapılan dış politika eksenli kaynak taraması; özelde Türk dış politikası yörüngesinde yoğunluk kazanarak, TİKA'nın kuruluşunu (1992) takip eden yıllara odaklanmaktadır.

Türk dış yardımları ile Türk dış politikası arasındaki etkileşimin ortaya konmasında;

- Diplomatlar
- TİKA Yetkilileri
- Akademisyenler
- Güvenlik Bürokrasisi

gibi konu ile birinci dereceden ilgili kişilerin – yüz yüze görüşme, yazılı iletişim ve resmi beyanatlarına atıflar yolu ile – görüş ve değerlendirmelerine yer verilmektedir. Son olarak konunun medyadaki yansımaları, ulusal ve uluslararası kaynaklara yapılan doğrudan atıflarla ortaya konmaya çalışılmaktadır.

4.1. Kuramsal Çerçeve

Bu tezin kuramsal çerçevesi genelden özele doğru şu şekilde sıralanabilir:

- Tarihsel seyri içinde dış yardım kültürü
- Dış yardımların parametreleri ve karakteristiği
- Dış yardımların, (Türkiye için) bir dış politika enstrümanına dönüşmesi

4.2. Varsayımlar

- Planlı ve sistematize dış yardımlarla şekillenmekte olan uluslararası ilişkiler sisteminde, klasik dış politika anlayışı, *Transformational Diplomacy* olarak da tanımlanan bir dönüşüm yaşamaktadır.
- Böyle bir değişim ve dönüşümün jeo-politik açıdan en nirengi noktasında yükselen Türk dış politikası, tarihsel miras avantajıyla dış yardım diplomasisinin en canlı renklerini yansıtmaktadır.
- TİKA'nın kuruluşunu takip eden yıllarda, Türk dış yardımları ve Türk dış politikası özel bir ivme kazanmıştır.

4.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu tez, Türk diplomasisinin gelişim ve değişim sürecinde dış yardım faktörünü; politika, güvenlik ve ekonomi özelinde irdelemektedir. Ancak konunun gerektirdiği özel hassasiyete istinaden, özellikle askeri ve polisiye yardım ve işbirliği faaliyetlerine ilişkin bilgiler, yazılı ve görsel ortamlarda yer alanlarla ve resmen açıklananlarla sınırlı tutulmuştur. Bu inceleme, gelişim süreci hakkında bir fikir vermek düşüncesiyle Osmanlı dönemi yardımlarından örnekler içermekte ve Türk dış

yardım kültürünün temellerine ışık tutmaktadır. Türk dış yardımları genelde genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ele alınmakta; özelde ise TİKA'nın müstakil bir bakanlık bünyesinde yeniden yapılandırıldığı 1999 yılı sonrasındaki dönemi kapsamaktadır. 1999 yılının baz alınmasında bir diğer etken ise Marmara Depremi'nin ardından Türk STK'larının sadece yurt içindeki değil; yurtdışına dönük organize yardım faaliyetlerinin de hız kazanmaya başlamış olmasıdır.

Son tahlilde bu tez, Türk dış yardımlarının yıllara göre istatistiki verilerini sıralamaktan ziyade, anılan yardımların Türk dış politikası ile etkileşimini irdelemektedir. Kaldı ki 2005 yılına kadar Türk dış yardımlarının sivil sektör katkılarını da içerecek şekilde uluslararası standartlarda ve eksiksiz bir envanterinin tutulamamış olması da bu türden bir veri aktarımını zorlaştırmaktadır. Bu tezin öncelikli vurgusu, dış politika odaklı Türk yardımlarıdır.

BÖLÜM 1

TEORİDEN PRATİĞE DIŞ YARDIMLAR

1.1. LİTERATÜRDE DIŞ YARDIM

1.1.1. Kavramsal Çerçeve

Tarihsel gelişim seyrine paralel olarak, kavramsal ve semantik değişime uğrayan “dış yardım” konsepti, uzun soluklu bir tanımlama gayretinin de konusu olagelmıştır. Bu süreçte önceleri ‘bir devletten diğerine kaynak aktarımı’ olarak ifade edilen dış yardım, zamanla daha spesifik bir tanımlamaya kavuşmuştur. Bununla birlikte kapsama alanı itibarıyla dış yardımlar, pratikte daha zengin bir içeriğe sahip olmuştur. Bu alandaki çok taraflı mekanizmaların tesisi ile dış yardım literatürüne yeni kazanımlar sağlanmıştır. Özellikle Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) nezdinde Kalkınma Yardımları Komitesi’nin (DAC) kurulduğu 1960 yılı itibarıyla başlayan profesyonel yardım uygulamaları, terminolojide hem teorik hem de pratik düzeyde kavram çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir.

Bir yardım ilişkisinde her şeyden önce iki taraf vardır: Yardım yapan (donor) ve alan (recipient) taraf. Yardım yapan ülke, sivil toplum kuruluşu (STK) ya da uluslararası kuruluş, donör durumundadır. Yardım ilişkisi, bir işbirliği (cooperation) niteliği taşır ve uygun olan resmiyette bir çerçeve belge kapsamında pratiğe dökülür. Bu belge; mutabakat zaptı (memorandum of understanding), işbirliği anlaşması (cooperation agreement), ya da bir tür yardım protokolü (aid protocol) şeklinde düzenlenebilmektedir.

Tanımlama çalışmaları, pek çok tartışmaya (Todaro, 1982:407) konu olmakla birlikte; klasik anlamda, sınırötesi bir hedefe ayni ve nakdi olarak gerçekleşen kaynak aktarımları, dış yardım (foreign aid / foreign assistance) olarak değerlendirilmektedir. Ancak, hangi nitelikteki aktarımların resmi anlamda dış yardım kabul edileceği hususunda mutabakata varılması zaman almıştır. Sözgelimi, “askeri yardımlar gerçekten sosyal refaha ve ülke kalkınmasına fayda sağlamakta mıdır?” sorusu, uzun süre müzakere edilmiştir. Öte yandan, biraz da konjonktürel gerekliliklerin bir sonucu olarak, dış yardım konseptinin kapsama alanının zamanla

genişlediği de bir gerçektir. Bu kapsamda, uluslararası ekonominin yeni dinamikleri ve bankacılık sektörünün gelişen alternatifleri sonucunda, borç verme, kredi verme, hatta borç faizini azaltma ve borç silme yolu da bir dış yardım tarzına dönüşmüştür. Ancak burada nirengi husus, ilgili borç veya kredi verme işleminin alıcı için ticari kaygılı diğer borç ve kredi opsiyonlarına kıyasla avantaj doğuruyor olmasıdır.

Gerek DAC üyesi ülkelerin sistem arayışları, gerek analiz ve planlama yapma zarureti, resmi yardımları bir kavramsal çerçevede ifade etme sonucunu doğurmuştur. Bu vetirede kabul gören Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ifadesi, 1961 yılında DAC tarafından literatüre kazandırılmıştır. Resmi kalkınma yardımları için gayri safi milli gelirin yüzde 0,7'sinin bir hedef olarak benimsenmesi fikri, 1970 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından da uygun bulunmuştur. 1972 yılında, DAC tarafından üzerinde mutabık kalınan tanıma (Führer, 2011:24-27) göre; gelişmekte olan ülkelere ve çok taraflı kurumlara devletler, yerel yönetimler ya da ilgili kurumlarınca yapılan aktarmalar, şu iki kriteri karşılamak koşuluyla resmi kalkınma yardımı olarak değerlendirilmektedir:

- a) temelde, yardım yapılan ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve refahını hedeflemesi,
- b) en az yüzde 25'inin bağış niteliği taşıması.

Bu bağlamda; ikili düzeyde proje/program yardımları, teknik işbirliği, barışı yapılandırma çalışmaları, mülteci yardımları, insani ve acil yardımlar ile benzer amaçlar doğrultusunda uluslararası kuruluşlara yapılan katkılar, ODA kapsamındaki en bilinen yardım bileşenlerini oluşturmaktadır. Aktarılış şekli ne olursa olsun, bu kategorideki yardımlar (OECD, 2011) kamu kaynaklıdır ve kalkınma desteği özelliğine sahiptir.

Yardım tekniğine ve çeşitliliğine bağlı olarak terminolojiye yeni ilaveler yapılmıştır. Bu paralelde, DAC kriterlerine göre ODA dışında raporlanan, fakat kalkınma yardımı olarak kabul edilen başka tasnifler (TİKA, 2008b:4) de bulunmaktadır: “Yeterli hibe unsuru içermeyen ve/veya imtiyazlı koşullarda verilmeyen krediler ile gelişmekte olan ülkelere yönelik olmalarına rağmen söz konusu amaçlara hizmet etmeyen (ticari amaçlı akımlar gibi)” resmi aktarımlar, Diğer Resmi Akımlar (OOF) olarak kaydedilmektedir. Yine gelişmekte olan ülkelere, özel sektörce gerçekleştirilen ve ekonomik kalkınmayı tetikleme potansiyelini haiz sermaye ihracı, Doğrudan Yatırımlar olarak raporlanmaktadır.

Özellikle geride kalan çeyrek yüzyıllık süreçte ciddi bir yükseliş trendi yakalayan STK Yardımları da dernekler, vakıflar ve gönüllü kuruluşlar gibi diğer özel girişimlerin aktarımlarını yansıtmaktadır. Devletlerin kendi milli STK'larına yönelik finansal desteği de resmi yardım bileşenleri arasındadır.

Dış yardımların türleri (Ankara, 1973:5) ele alındığında, kaynakların aktarım protokolü itibarıyla ikili yardımlar ve çok taraflı yardımlar olarak iki tarzın kullanıldığı görülmektedir. Tarihi bağlar, politik ve ekonomik nedenlerle ve ulusal hedeflere daha iyi hizmet ettiği düşüncesiyle ülkeler genellikle ikili yardımı, çok taraflı yardıma tercih etmektedir. İkili yardımlar, iki ülkenin doğrudan iletişimi açısından son derece etkin bir ikili ilişkiler enstrümanıdır. Bununla birlikte, özellikle savaş sonrası ya da çatışma kırılganlığındaki ülkelerde çok taraflı yardımlar, daha kombine çalışmalar yapma imkânı verebilmektedir. Bu yüzden, geniş çaplı organizasyon gerektiren durumlarda bir uluslararası kuruluş veya mekanizma vasıtasıyla koordine edilen çok taraflı yardımlar, daha etkili sonuç doğurmaktadır.

Öte yandan, tahsisatın içeriği bakımından; genel bütçe desteği gibi nakit aktarımlar ile kredi ve benzeri finansman destekleri, kapital yardımlarını; araç-gereç niteliği taşıyan yardımlar, üretim ya da ihtiyaç fazlası malzemeler ile bilhassa afet gibi hallerde gönderilen insani yardım malzemeleri de aynı yardım türlerini meydana getirmektedir. Literatürde sıkça rastlanan hibe kavramı ise alıcıdan bir katkı veya karşılık beklenmeksizin yapılan aynı ya da nakdi nitelikli doğrudan yardımları ifade etmektedir.

Bir başka yaygın kullanım ise uzman refakatinde verilen nitelikli eğitimlerle, bir program dahilinde ve proje esaslı çalışmaları kapsayan teknik düzeydeki yardımlardır. Teknik yardım, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin yatırım olanaklarını, tüm kaynaklarını ve özellikle insan gücü kaynaklarını en etkili biçimde kullanabilmelerine yardımcı olmak amacıyla, gelişmiş ülke bilgi, beceri ve metodlarının aktarılması (Barutçu, 1974:1) olarak tanımlanmaktadır. Teknik yardımlar, kuşkusuz uzmanlık gerektiren bir uygulamadır. Bu yüzden sağlık, tarım, bilişim gibi hangi alanda bir teknik yardım aktarılacaksa, o alana özgü uzmanlar öncülüğünde bir yardım programı geliştirilmektedir. Bir ülkeye ne ölçüde mali yardım aktarılırsa aktarılsın, teknik bilgi ve uzmanlık desteğinden yoksun uygulamalar, arzu edilen verimi sağlayamamaktadır. Teknik yardım bu açıdan,

yardımların pratik boyutunu teşkil etmektedir. Gelineen noktada yardım politikası (aid policy), yardım tahsis politikası (aid allocation policy), kalkınma politikası (development policy), yardım önceliği (aid priority) gibi kavramlar, devletlerin ve donör kuruluşların yardım yaklaşımlarını ve stratejilerini betimlemektedir. Bu paralelde, yardım politikaları bağlamında DAC tarafından ortaya konan (Führer, 1994:56) katılımcı kalkınma (participatory development) konsepti de donör ve katılımcı ülke kalkınma yaklaşımlarının etkili bir işbirliği içinde uyumlu kılma politikasını yansıtmak için kullanılmaktadır. Bu yönde ilgili ülkelerce gözetilmesi beklenen politika tutarlılığı (policy coherence) ifadesi de 1990'lı yıllardan itibaren DAC'ın vurguları arasında yer almıştır. Donörlerle alıcı ülkelerin pratikte sergiledikleri yönetsel uyum ve işbirliği, terminolojide iyi yönetim (good governance) kavramı içinde yer bulmaktadır. Geniş tanımıyla iyi yönetim; (UNESCAP; 2011) katılımcı, uzlaşma odaklı, hesap verebilir, şeffaf, duyarlı, etkin, verimli, eşitlikçi, kapsamlı, hukukun üstünlüğünü esas alan ve karar alma sürecinde toplumsal hassasiyetleri de dikkate alan bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Son dönemde dış yardımlarla birlikte telaffuz edilen evrensel bir amaç olan küresel yoksullukla mücadele (fight against global poverty), daha ziyade Afrika kıtasına endekslenmiş durumdadır. BM tarafından kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri de (Millenium Development Goals) dış yardımlarla ulaşılmak istenen genel çerçevenin resmi deklarasyonu olmuştur.

Anılan kavramsal çeşitliliğe karşın bu çalışmada, dış politika ile dış yardım ilişkisinin değerlendirmesinde; bir gelişmiş ülkeden az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere veya topluluklara yapılan tüm kaynak transferleri, DAC kaynaklarına girmese dahi, prensip olarak dış yardımın kapsama alanında kabul edilmiştir. Zira dış yardımlar; açık-gizli, resmi-özel, ikili-çoklu, dolaylı-doğrudan, askeri-endüstriyel gibi hangi nitelikte olursa olsun, mutlaka bir politik yaklaşımın izlerini yansıtmaktadır.

1.1.2. Teorik Boyut

Dış yardımların dış politik ilişkilerdeki de facto varlığı eskilere uzanmasına karşın, bu ilişkinin teorik boyutları, OECD'nin sistematik çalışmalara başladığı 1960'lı yıllar itibarıyla irdeleme konusu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nı müteakiben öncelikle Avrupa'da uygulamaya konan Marshall yardımları da teorik bir ufuk

vermektedir. Ancak, gelişmiş ülke yardımlarının OECD merkezli olarak derlenmesi, analitik özelliği, bir yardım sistematığı öngörmesi ve bu doğrultuda, dünyada bir ortak yardım politikası belirleme gayretleri daha belirleyici olmuştur.

Dış yardımların sınır-ötesi niteliği, ulus-devlet sınırlarını aşan ilişkilerin doğal bir konusu kabul edilmesini mümkün kılmaktadır. Dış yardımlara ilişkin sadece pratikler değil, teorik söylemler ve analizler de pek çok ihtilaf ve paradoks içerdiğinden (Lahiri, 2007:xxv) kusursuz tutarlılıkta bir teoriden bahsetmek zordur. Konuyla ilgili ilk teorik söylemler daha çok, niçin ve nasıl soruları ekseninde gelişmiştir. İlk etapta dış yardımların gerekliliği irdelenirken, tartışmalar zamanla etkililik yönünde de seyretmeye başlamıştır. Dış yardımların gerekliliği daha ziyade dini, politik, ekonomik ve benzeri motivasyonlarla açıklanırken; madalyonun diğer yüzünde dış yardımların ne ölçüde ve nasıl bir zamanlamayla yapılması gerektiğine ilişkin teoriler (Özel'den akt. Ankara, 1973:7) yer almaktadır. Bu çerçevede özellikle iki husus dikkat çekmektedir: Birinci yaklaşımın odak noktasında emme kapasitesi (absorbtive capacity) yer almaktadır. Buna göre, yardımların her ülkenin emme kapasitesini itibara alarak planlanması ve kanalize edilmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda yapılan fizibilite çalışmaları da ihtiyacı ya da kapasiteyi aşan proje ve uygulamaların daha tutarlı bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanıyacaktı. İkinci teori ise Rustow'un take-off yaklaşımıdır. Take-off (yerden kalkış) yaklaşımı, yardım alan ülkenin belirli bir kalkınma hızına erişeceği ana kadar yardımların sürmesini, bu kritik noktadan sonra ise yardımın kesilmesini öngörmektedir. Aksi takdirde take-off sonrası yardımlar etkili olmaktan ve verimli sonuçlar doğurmaktan yoksun olacaktır. Gerek emme kapasitesi ve gerek take-off yaklaşımı, teorik düzeyde makul seçenekler olmakla birlikte, uygulamada tespiti son derece zor hususlar olarak değerlendirilmektedir. Zira gerek donör, gerek alıcı ülkeler bakımından hızla değişen koşulların varlığı, küresel konjonktürde öngörülemeyen gelişmeler, finansal ve yönetsel krizler ile ekonomi-politiğin hassas niteliği her iki yaklaşımın da isabetli şekilde pratiğe yansıtılmasına engel teşkil etmektedir.

Dış yardımlara ilişkin bir takım evrensel ilke ve teamüllerden de söz etmek mümkündür. Bunlar; yönetim ve işbirliği esası, yardımın sürdürülebilir olması, kalkınmaya vesile olması, somut katkı özelliği taşıması, insan haklarının korunması, çevresel hassasiyetlerin gözetimi gibi hususlardır. Bu paralelde geliştirilen mantıksal

çerçeve (logical framework) sistematığı (OECD, 1992:42), hem teorik hem pratik bileşenleri ihtiva etmektedir. Bu format, özellikle proje ve program esaslı yardımlar kapsamında önyapılabilirlik etüdü, gerekçelendirme, varsayımlar, tutarlılık, amaç, sebep-sonuç ilişkisi, analitik boyut, şeffaflık, uygun maliyet, denetim ve devamlılık gibi kriterleri içeren profesyonel bir çerçeve sunmaktadır.

Dış yardım konusu, uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında zengin parametreler içermektedir. Örnekleme gerekirse, realizmin temel argümanı olan askeri gücün politikadaki önemi açısından değerlendirildiğinde, güvenlik yardımlarının hiçbir dönemde ağırlığını kaybetmediği görülmektedir. Dış yardımlar Soğuk Savaş döneminde bloklar arası geleneksel güç dengesinin şekillenmesinden, 11 Eylül sonrasında Irak ve Afganistan’da yeniden yapılanma faaliyetlerine uzanan çizgide, devletlerin dış politika uygulama araçlarının başında gelmiştir. Realist akımda güç ile tanımlanan ulusal çıkar (Morgenthau ve Thompson, 1985:5) söylemi de esasen dış yardımların doğrudan ya da dolaylı olarak donör ülke çıkarlarına hizmet ettiği yaklaşımı ile örtüşmektedir. Kaldı ki yardım göndermek, bir güç göstergesidir ve gücün bir amaç doğrultusunda ortaya konmasıdır. Yine post-modern yaklaşımda ileri sürülen devlet-dışı aktörlerin dış politika ve uluslararası ilişkiler sistemindeki baskın rolüne, dış yardım uygulamaları itibarıyla açıklık getirmek mümkündür. Bu bağlamda özelde kurumsal bir aktör olan OECD merkezli yardım politikaları, genelde ise uluslararası STK’lar tarafından yürütülen yardım inisiyatifleri, alıcı ülkeler nezdinde baskın bir karakter ortaya koymaktadır.

Dış politika, uluslararası ilişkilerde yürütülen eylemler ve söylemler bütünü olduğuna göre, kendine özgü bir literatürü ve pratiği olan dış yardımlar, dış politikanın özgün bir bileşenidir. Bununla beraber dış yardım ve dış politika ilişkisi, iç politikadan da bağımsız değildir. “Post-yapısalcı düşünürler, dış politikanın aslında içi inşa eden dolayısıyla da temelde içeriye yönelik bir pratik” olduğunu, bu akımın öncülerinden Foucault da söz konusu “pratiklerin ortamı şekillendirdikleri”ni (Balcı, 2007) vurgulamaktadır. Bu istikamette gerçekleştirilen dış yardım faaliyetleri, her şeyden önce bir dış politik eylem, bir dış politik pratiktir. Bu pratik, hem uluslararası ilişkiler açısından bir manevra alanı doğurmakta, hem de iç politikada stratejik söylem ve argümanlara dönüşebilmektedir. Donör ülke içinde hâkim dini,

ahlaki, politik, ekonomik ve benzeri motivasyonlar dış yardımların istikametine tesir etmektedir.

Özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nde eğitim yardımı, okul açma ya da bursiyer yardımlarının aktif biçimde kullanıldığı dikkate alındığında, konu biraz daha hassas anlamlar içerebilmektedir. Sözgelimi, az gelişmiş ülkelerin karar-alıcılarının Batı kültürü, eğitimi ve hatta burslarıyla yetişmiş olması, ülkedeki değişimin rengi konusunda belirleyici olabilmektedir. Modernleşme teorisyenlerine göre (Tibi, 1998:67); üçüncü dünya ülkelerindeki sosyal değişimin yaşanmasında, Batı-eğitilmiş entelektüeller olan milliyetçiler, bu elit sosyal dönüşümün taşıyıcıları olmuşlardır. Hatta Arap milliyetçiliğinin doğmasında da bu subjektif faktörün büyük etkisi bulunmaktadır.

Soğuk savaş döneminin ardından dış yardımlarla ilişkilendirilen bir başka niteleme ise daha ziyade Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çatışma sonrası müdahaleleriyle (Knaus, 2011) anılan ulus-inşası (nation-building) yaklaşımıdır. Zamanla ciddi bir polemik konusuna dönüşen bu ifade ile asıl kastedilenin (Fukuyama, 2006:3), yardımların yoğunlaştığı ülkedeki siyasi kurumları yapılandıran ve ekonomik kalkınmayı teşvik eden, bir anlamda devlet-inşası olduğu belirtilmektedir. Yakın dönemde Bosna, Kosova, Irak ve Afganistan gibi ülkelerde ulus-inşası (Dobbins vd., 2003) çerçevesinde uygulama örneklerine rastlanmaktadır.

Dış yardımların, dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Condolisa Rice tarafından dile getirilen “transformational diplomacy” (Todd, 2006) yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmesi de gerek teorik gerek pratik düzeyde geniş bir yankı uyandırmıştır. Diplomaside yeni bir dönüşümü niteleyen bu perspektif, dış yardımların diplomatik ilişkilerde bir destek unsuru olarak dikkate alınmasını ve bu yolla diplomasiye işlevsellik kazandırılmasını amaçlamaktadır.

Son tahlilde dış yardımlar, uluslararası ilişkilerde bir “algı” konusudur. Bu konudaki bir teorik değerlendirme (Jervis, 1976:13), dış yardımların uluslararası algılar çerçevesindeki interaktif durumuna ilişkin akıl yürütme imkanı sunmaktadır: “Mantık, psikolojik ortam (bireyin gördüğü dünya) ile operasyonel çevreyi (politikanın uygulandığı dünya) ayırt etmemize imkan verir. Mantık bize aynı zamanda politika ve kararların, devlet adamlarının hedefleri, hesapları ve algılarıyla şekillenmiş olması gerektiğini ileri sürme imkânı da verir”. Bu tespitten hareketle,

politikaların uygulandığı operasyonel çevre, esasen algıların şekillendiği zemindir. Dış yardım politikalarının, operatif nitelikli bir eylem olduğu dikkate alındığında, psikolojik ortamın örgülenmesinde dış yardımların da etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, devlet adamlarının bu yöndeki karar ve uygulamalarında ulusal strateji ve algıların önemli faktörler olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Bununla birlikte dış yardımların yönlendirildiği operasyonel çevrede, bir algı psikolojisinin teşkil edildiği de görülmektedir. Netice itibarıyla bir devletin dış politikası, dış yardımları ve ulusal algı arasındaki etkileşim, yardım ve işbirliği tesis edilen ülke(ler)de, yani operasyonel çevrede yansıma zemini bulmaktadır.

1.2. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE DIŞ YARDIMLAR

Modern anlamda dış yardımdan bahsedebilmek, öncelikle donör durumunda tüm üniteleriyle bir devlet mekanizmasının varlığını gerektirmektedir. Devlet aygıtının henüz teşekkül etmediği dönemlerde beylikler, feodal yapılar ve benzeri oluşumların da kuşkusuz birbirleriyle bu türden bir iletişim içinde olmaları tabiidir. Ancak, dış yardımların bir dış politika aracı olarak ekonomi, güvenlik ve diplomasi açısından anlamlar yüklenmesi, devletlerarası ilişkilerin ya da bir başka deyişle diplomasi tarihinin hareketlenmesiyle olmuştur.

Avrupa’da egemen devletler sisteminin doğuşunu sembolize eden ve Fransız devrimine dek yapılan tüm anlaşma ve ittifaklar için temel teşkil eden (Sönmezoğlu vd., 1992:345) Vestfalya Barışı (1648), siyasi dengeler ve diplomasi tarihi açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Vestfalya düzeninin, uluslararası hukuka değil; ‘devletlerin aralarındaki güç dengesine dayanmakta’ (Poggi’dan akt. Yıldırım, 2004:40) olduğu ifade edilmektedir. Bu paralelde, devletler arasında gerçekleşen dış yardımlara ilişkin karakteristik çizgilerin, ‘uluslararası örgütlenmeler açısından da dönüm noktası olarak kabul edilen’ (Archer’dan akt. Başak, 2010:21) Vestfalya Barışı’nı müteakiben belirginleşmeye başladığını söylemek mümkündür. Zira anılan dönemde Fransa’nın Almanya’ya karşı İsveç ve Hollanda ile yardım ve işbirliği siyaseti de bu güç dengesi temelinde gerçekleşmiştir. Ortak bir düşmana karşı yardımlaşmayı öngören anlaşmalar, güvenlik kaygılı yardım ve işbirliği yaklaşımının temelini teşkil etmektedir.

“Vestfalya Barışı’nın ardından yaygınlaşmaya başlayan ve zamanla modern dünya sistemini tanımlayan en önemli kavramlardan biri halini alan egemenlik” (Balcı, 2007), doğal olarak sınır kavramını da beraberinde getirmiştir. İşte bu noktada, modern dünyanın teşkilinde dış yardımlar lokomotif bir etki sağlamıştır. Dış yardımlar; denizaşırı (oversea) ve sınır-ötesi (cross-border) karakterleriyle ulus-devletlerin dış politikaları için önemli bir hareket alanı meydana getirmiştir. Bir başka ifadeyle dış yardımlar, zamanla doğal sınırların ötesine ulaşmada bir lokomotif unsura dönüşmüştür.

Yeni kıtaların keşfini müteakiben gelişen sömürgecilik faaliyetleri, klasik sınır çizgilerinin ötesinde bir güç mücadelesini de beraberinde getirmiştir. Sözelimi sıcak denizlerde karşılaşan Osmanlı, Portekiz ve İngiliz kuvvetlerinin mücadelesi, bir yandan da nüfuz altına alınmak istenen bölgelere yardım sağlama kapsamında yaşanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen dış yardımlar daha ziyade askeri nitelikli lojistik yardımlar iken; Fransız İhtilali (1789) ile öne çıkan fikri hareketlerin zamanla geniş bir alana yayılmasıyla, yapılan yardımların niteliği de değişim göstermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin denizaşırı alanlarda etkisini yitiren donanma gücü, yardım ve işbirliği ilişkisine önemli ölçüde ket vurmuştur.

19. Yüzyılın ilk yarısında sanayi ve teknoloji alanındaki buluş ve yenilikler (buharlı gemiler ve lokomotifin kullanılmaya başlaması ile), bir yandan yardımların ulaştırılmasını kolaylaştırmış; öte yandan “yardım yapan” ve “yardım alan” arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilere temel oluşturmuştur. Kilise faktörünün de motive edici gücüyle, üçüncü dünya ülkelerine yönelik ilgi, ekonomik ve siyasi olduğu kadar biraz da kutsal bir hüviyet kazanmıştır. Örneğin (Everts, 1982:257), kolonyal ilişkileri güçlü olan Hollanda açısından kiliseler ve misyoner organizasyonlar, geri kalmış bölgelere yönelimin ilham kaynağı olmuşlardır. Hatta bir başka değerlendirmede (Faaland ve Norbye, 1982: 282) Hristiyanlık misyonunun yaygınlık kazanmasıyla dünyayı kurtarmak bir ideale dönüşmüşken, gönüllülük çalışmalarının zamanla dini nitelikli olmayan çalışma alanlarına doğru genişlediği de öne sürülmektedir. Zaten takip eden süreçte eğitim, medya gibi sosyo-kültürel özellikli alanlarda gerçekleşen yardımların öne çıktığı görülmektedir. Örneğin (Tibi, 1998:132) “İbrahim Paşa döneminde Amerikalı Protestan Misyonerler matbaalarını Beyrut’a getirdiler ve Cizvitler... kendi okullarını açtılar.” şeklindeki girişimler

dikkat çekicidir. Bu çalışmaların çarpıcı bir sonucu olarak, ilk arap milliyetçilerinin, faaliyetleri daha az sömürgeci amaçlar içeren bu okullardan yetişmesi manidardır. Bu dönemde sözgelimi azınlık haklarının iyileştirilmesi ve benzeri gerekçelerle Osmanlı topraklarında yabancı finansörlerce açılan okullarda, kilise gönüllüleri ve yabancı STK temsilcileri görev yapmışlardır. Böylece denizaşırı ülkelere sadece yardım malzemesi değil; fikir, ideoloji, reform, bağımsızlık ve hatta rejim anlayışları taşınmıştır.

Baktıaya'nın aktardığına göre (Salık, 2011), Osmanlı coğrafyasındaki misyoner faaliyetler 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'ni fazla rahatsız etmediyse de misyonerlerin yabancı konsoloslara işbirliği, din değiştirme çabalarına paralel olarak artan Batı nüfuzu devletin meşruiyetini zayıflatmıştır. Buna mukabil İkinci Abdülhamit döneminde, karşı okullaşma projesiyle misyoner faaliyetlerinin yoğun olduğu yerlerde örneğin sadece Beyrut vilayetinde 1877-1897 yılları arasında 236 okul açılmıştır. Kuşkusuz bu tür eğitim yatırımları, temel olarak etnik ve mezhepsel ayrıştırma çabalarını engellemeyi hedeflemekte; devlet bütünlüğünü ve egemenliğini muhafaza etmeye yönelik bir politik arayış özelliği taşımaktadır.

Süregelen dinamik gelişmelerle, özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren bağımsızlık hareketlerinin ivme kazanması, imparatorlukların etnik unsurlar üzerindeki otoritesini zayıflatırken, üçüncü ülkelere desteklenen bağımsızlık hareketlerine yapılan yardımların diplomatik ilişkileri de önemli ölçüde belirlediği dikkat çekmektedir. Balkanlarda Osmanlı'dan kopma girişimlerinin, dönemin Rus dış politikası paralelinde finanse edilmesini, bu tür stratejilerin bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sanayileşen ülkelere ait endüstriyel kültürün ve askeri/politik ekollerin özellikle üçüncü dünya ülkelerine taşınması noktasında, dış yardımlara etkili bir rol yüklenmeye başlanmıştır. Örneğin, bu dönemde farklı ulusal ve etnik yapıların Osmanlı Devleti'nden koparılması yönünde sağlanan yardımlar ve lojistik destekler; İngiltere, Rusya, Fransa gibi ülkeler için bir parçalama stratejisine hizmet ederken, yardım alan unsurlar açısından bağımsızlık hayalinin vesilesi olmuştur. Ermeni dernek ve komitacılık faaliyetleri (Laçiner, 2008:17) de bu amaçla tesis edilen bir taktik yardım ve işbirliğinin ürünüdür.

20. Yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı, yardım anlayışının büyük ölçüde güvenlik etki odağında şekillenmesine ve güçler dengesine hizmet etmesine yol açmıştır. Bu çerçevede taraflar, yardım konusunu bir askeri-politik faktör olarak ve daha ziyade düşman güçlerin yıpratılması yönünde kullanmayı yeğlemişlerdir. Bu itibarla yapılan yardımların teknik kalitesi kadar, gelmesi beklenen yardımın karşı güçlerce engellenmesi de savaşların kaderine yön vermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda, İtilaf Devletleri lehindeki ABD yardımları ile bu yardımları engellemeye çalışan Alman denizaltılarının rolü, böyle bir mücadelenin en bariz örneklerinden birini teşkil etmektedir. Yine İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğü, Birleşik Krallık'a yapılan ABD askeri yardımları sayesinde bertaraf edilebilmiştir.

Başarısızlıkla sonuçlanmış olmasına karşın Milletler Cemiyeti Misakı'nın başlangıç bölümünde taraf devletlerin milletler arası işbirliğini geliştirmek ve milletlerarası barış ve güvenliği sağlamak (Başak, 2010:24) azminde olduklarının vurgulanması da esasen uluslararası ölçekte bir yardımlaşma ve işbirliği arayışının göstergesidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, gerek zayıf sosyo-ekonomik yapıları ülkeler ve gerek bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler gelişmiş ülke yardımlarının öncelikli muhatabı olmuşlardır. Bu ülkelerin, yönetimden sanayiye eğitimden altyapıya kadar pek çok konuda gelişmiş ülkelerin yardımına ihtiyaç duyuyor olmaları, işbirliğini bir ölçüde zorunlu hale getirmiştir. Fakat yardım ve işbirliği ilişkilerinin tesisinde, kolonyalist devletlerin denizaşırı topraklardaki eski bağlarını aktif tutma isteği (Führer, 1994:7) de etkili olmuştur. Dış yardımların aleyhindeki argümanlara göre sömürgecilik anlayışı, böylece yeni yardım politikaları ile modernize edilmiştir.

1960 yılı sonrasında OECD faktörünün devreye girmesiyle, dış yardımlar açısından daha düzenli bir dönem başlamıştır. OECD çatısında ve gelişmiş ülkeler öncülüğünde yardımların kayıt altına alınması, planlanması ve etkin yönetimi konusunda profesyonel adımlar atılmıştır. Süreç bütünüyle dikkate alındığında, Sovyetler Birliği'nin dağılacağı ana kadar geçen sürede gerçekleştirilen yardımların büyük ölçüde bloklaşmanın gölgesinde seyrettiğini söylemek mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerin, Reagan Yönetimi döneminde de tıpkı Soğuk Savaş dönemindeki gibi, Doğu-Batı çekişmesi için bir arena olarak görüldüğü (Sewell ve

Mathieson, 1982:41) belirtilmektedir. Bundan dolayı anılan dönem boyunca yapılan yardımlarda tehdit algısı ve güvenlik kaygısı önemli ölçüde belirleyici olmuştur. Nihai tahlilde, iki kutuplu süreçte dış yardım hareketliliği, tarafların sınırötesi mücadele alanlarında, kendi lehlerinde bir güvenlik eksenli biçimlendirme gayretlerinin yansıması olmuştur.

1980'li yılların sonlarından itibaren yaşanan gelişmelerle Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyet rejiminin çökmesi gibi kırılma noktaları, gelişmiş ülke yardım politikaları açısından yeni manevra sahalarını kullanıma açmıştır. Bir yandan Orta Asya ve Doğu Avrupa'da yeni bağımsız olan devletlerin durumu; diğer tarafta Avrupa Birliği'nin (AB) genişleme temayülü, dış yardım konusunu hızla hareketlendiren etmenler olmuştur. Kaldı ki AB yaklaşımı (Bozkurt vd., 2001:4), ekonomik entegrasyon yanında sosyal konuları da içeren son derece geniş bir faaliyet alanına sahiptir. Nitekim bu dönemde çoğulcu demokrasi, özelde kadın ve çocuk olmak üzere insan hakları, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi gibi argümanlar yardım politikalarının söylemlerinde öne çıkmıştır.

Öte yandan iç savaş, çatışma ortamları ya da müdahaleler sonrasında ortaya çıkan zaruri hallerde, kaotik yardım alanları doğmaya başlamıştır. 1990'lı yıllardan günümüze uzanan çizgide; Sudan, Liberya gibi bazı Afrika ülkeleri, Bosna-Hersek ve Kosova gibi Avrupa ülkeleri, Irak ve Afganistan gibi ABD müdahalesine maruz ülkeler, bu tür sıcak gelişmelerin sonrasında yardım politikalarının yöneldiği ülkeler olmuştur. Bu çerçevede yapılan yardımlar daha ziyade bir güven ortamının inşası, yeniden yapılandırma ve kurumsal kapasite geliştirme ağırlıklı kalemler içermektedir. 2011 yılı itibarıyla Kuzey Afrika ve bazı Ortadoğu ülkelerinde yaşanan iç hareketlilikler ve kaos sürecinde ise insani yardımlarla birlikte, ileri sivil toplum anlayışı ve demokratik mekanizmaların tesisine yönelik yardım ilişkilerinin gelişmesi beklenmektedir.

Sonuçta dış yardımlar, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelerle ve üçüncü dünya ülkeleriyle ilişki tesisinin çoğu kez ilk adımı ve makul gerekçesi olarak uygulanagelmıştır. Demokrasi, insan hakları, yönetim, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve benzeri çağdaş dinamikler bilahare devreye girmektedir. Modern gereklilikler doğrultusunda; güvenlikten kalkınmaya, sosyo-kültürel projecilikten

yeniden yapılandırma faaliyetlerine kadar pek çok yardım girişimi, belli bir disiplin etrafında örgülenmeye çalışılmaktadır. Günümüzde artık, devletler ve uluslararası STK'larla birlikte, çok uluslu kuruluşlar da dış yardım aktörleri olarak önemli hizmetler vermektedir.

1.2.1. Sivil Toplum Kaynaklı Dış Yardımlar

Sivil toplum olgusuna ilişkin tanımlamalar her şeyden önce literatürde bir tartışma konusudur. Bu tartışmaların odağında biraz da STK'ların sivil niteliği sorgulanmaktadır. Küresel gelişmelerin ve diplomasinin değişen koşullarında, STK'ların çalışma alanları sınır-ötesi bir işlev kazandığı gibi çalışma metodolojileri de klasiğin ötesine geçmiş bulunmaktadır. Bu süreçte STK'lardaki değişimin belki de ilk göstergesi “devlet/hükümet dışı” (nongovernmental) özelliklerine ilişkin olmuştur. Zira önceleri sadece arka planda gerçekleşen devlet-STK işbirliği artık büyük ölçüde resmileşmiş ya da görünür bir hal almıştır. Hatta “Hükümetçe Organize Edilen STK” (GONGO) tabiri de devlet-STK münasebetinin çıktılarından biri durumundadır.

STK'ların sınır-aşan faaliyetleri, Batı'da özellikle Afrika ve Asya'daki koloni topluluklara yönelik planlamalar çerçevesinde daha ziyade 17. yüzyıl itibarıyla hareketlenmeye başlamıştır. STK'ların bu yönelimi kuşkusuz kendiliğinden gerçekleşmemiştir. Tarihsel gelişim seyri içerisinde bu dönüşüm, kabaca şu şekilde yaşanmıştır (Suzuki, 1998:217); koloni ülkelerde öncelikle eğitim, sağlık, evangelizm (Hristiyanlığı uzak coğrafyalara yayma misyonu) ve insani yardım endeksli çalışmalara yoğunlaşan STK'ların öncül motivasyonları kilise olmuştur. Devletler bu gönüllü hareketleri ilk etapta kendi dış politikalarının tamamlayıcısı olarak değerlendirmiş; zamanla koloni topraklarda Batılı kültürel zeminlerin oluştuğunu dikkate alarak, STK faaliyetlerine finansal destek sağlamaya yönelmişlerdir.

19. Yüzyıl, sanayi alanındaki yeniliklerle, ulus-devlet ve milliyetçilik dalgalarının, içerdikleri çok uluslu ve etnik unsurlar nedeniyle imparatorlukları zorladığı bir dönem olmuştur. Bu çeşitliliği haiz Osmanlı Devleti de kuşkusuz dış kaynaklı girişimlerden etkilenmiştir. 1821 yılında başlayan Yunan İsyanı'nın, Amerika'da bazı kişi ve kuruluşlarca Müslüman-Hristiyan çatışması olarak algılanması üzerine, 1823 Aralık ayı ile 1824 Aralık ayı arasında sadece New York

Yardım Komitesi'nce toplanan 8 bin Dolar nakit ile askeri ve tıbbi yardım malzemesinin, Rum ayaklanmacılara ulaştırıldığı (Earle'den Akt. Gencer vd., 2008:30) kayıtlar arasındadır. Farklı etnik unsurların bağımsızlıklarını kazanma sürecinde gerek kendi kurdukları açık ya da gizli dernek ve komiteler, gerek yabancı STK'lar önemli siyasi roller de üstlenmişlerdir. Örneğin (Akşin, 1991:63), Kafkasya'da Ermenilere yardım amacıyla faaliyetler yürüten Yakın Doğu Yardım Teşkilatı (Near East Relief), bir süre sonra İtilaf devletleri arasında siyasi anlaşmazlıkların doğmasına yol açmıştır. Amerikalı uzmanların itilaf devletlerince uygulamaya konmasını önerdiği müşterek yardım planı, bu yüzden uygulamaya konamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı ile gelen sosyo-ekonomik yıkımlar, STK'ların sınır-ötesi aktivitelerini çeşitlendirmelerinde etkili olmuştur. Sosyal gelişim, insani yaşam düzeyinin iyileştirilmesi, fakirlikle mücadele ve iktisadi kalkınma gibi alanlarda daha planlı çalışmaların yapılması bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçların karşılanmasında STK'lar; tabii afet sonrası yardımlar, okur-yazarlık oranının yükseltilmesi, gönüllü sağlık hizmetleri, kadın-çocuk odaklı inisiyatifler gibi daha ziyade “soft” içerikli konularda rol üstlenmişlerdir. Bu durum, STK'ların ekonomik kapasitelerinin sınırlı olması ile beraber sivil toplumun doğasına özgü bir eğilim olarak da değerlendirilebilir. Çünkü sanayi yardımı, altyapı projeleri ve nitelikli teknik yardımlar ancak “devlet” gibi güçlü kurumsal bir mekanizma ve potansiyelin sürdürülebilirliği ile mümkün olabilmektedir.

STK'ları dış yardımda avantajlı kılan özelliklerinin başında, lokalde halkla ‘informal’ bir şekilde daha doğal bir iletişim tesis edebilmeleri gelmektedir. Bu itibarla STK'lar, yardım götördükleri ülkelerde bir yandan sosyal düzenin yeniden şekillenmesinde fonksiyon ifa ederken; diğer yandan hükümetler üzerinde bir baskı grubu olma işlevi de görmektedirler. Zaten bir azgelişmiş ülkede toplumsal iyileştirmeler, siyasal kurumların gelişimi ve topyekûn bir kalkınmanın başarılı olması da ancak toplumun beklenti ve ihtiyaçlarının dikkate alınmasıyla sağlanabilecektir. Her iki durumda da STK'lar, ait oldukları ülke politikaları adına hem kredi ve prestij sağlamakta; hem de bir dış politik aktör gibi hizmet yürütebilmektedir. ABD'nin dış yardım uygulamalarında sosyal dönüşümün bir anahtarı olarak STK'ları, iş dünyasını, vakıfları, gönüllü organizasyonları devreye

sokması (Fukuyama, 2006:22) da İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen bu döneme rastlamaktadır.

Uluslararası STK'ların gelişimine ilişkin bir diğer kilometre taşı, 1980'li yıllar itibarıyla dünyada özelleştirme politikalarının yaygınlaşmaya başlaması olarak kabul edilebilir. Özel sektörün hızla ivme kazandığı bu yıllarda, özel girişimlerce sergilenen yardım çabaları da profesyonel anlamda kurumsallaşmaya başlamıştır. 1980'li yılların henüz başlarında DAC üyeleri kendi ulusal STK'ları ile eş-finansman sağladıkları projeleri uygulayabilecek bir sistem geliştirmeye başlamışlardır. STK faaliyetlerine bu yıllarda aktarılan katkılar yükseliş trendine geçerek; 1987 yılında 2,2 milyar dolara ulaşmış ve toplam resmi kalkınma yardımlarının yüzde 5'ine tekabül etmiştir. Hatta aynı yıl STK'larca bizzat toplanarak aktarılan yardım meblağı 3,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (OECD, 1989:82). Kaldı ki bu dönemde özel sektör kuruluşları da kurumsal sosyal sorumluluk bağlamında projeler geliştirmeye başlamış ve pek çok büyük şirketin bu tür çalışmalar yapmak üzere kar amacı gütmeyen dernek, vakıf ve benzeri inisiyatifler teşkil ettiği gözlenmiştir. Devletlerin bir başka devlete yardım gönderme düşüncesinin pratiğe geçmesinde hiç şüphe yok ki sivil toplum kuruluşları önemli bir araç olagelmıştır. Bugün pek çok gelişmiş ülke resmi kalkınma yardımlarının bir bölümünü kendi ülke STK'ları üzerinden aktarmaktadır. Günümüzde, devlet-STK işbirliğinde gerçekleşen yardım projeleri kadar, devletin öz kaynağını doğrudan kendi ülke STK'larına tahsis ederek dış yardıma dönüştürdüğü de gözlenmektedir. Devlet kaynaklarının belli ölçüde STK'lar eliyle kullanılması, STK'ların zamanla profesyonelleşmesine ve uygulama kapasitelerinin gelişmesine de katkı sağlamıştır. Bununla birlikte STK'lar için asıl açılım periyodu, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Yugoslavya'nın çözülme süreci ile yaşanmıştır. Başta Orta Asya ve Kafkaslar olmak üzere Sovyetlerden kopan Doğu Avrupa ülkeleri ile Yugoslavya'yı meydana getiren farklı etnik kimliklerin yaşadığı coğrafyada, her türden STK için son derece geniş bir faaliyet alanı doğmuştur. Bu durum iki kutuplu sistemin yardım yönelimleri için de kırılma noktası olmuştur.

Sivil toplumun hareketlerinin etkisini artırdığı 1990'lı yıllarda, dış yardımların da artış ve genişleme sağlaması arasında önemli bir ilişki vardır. Dış yardım faaliyetlerinin yaygın bir alan kazanması, STK'lara yeni bir dinamizm ve aktivizm getirmiştir. Özellikle kadın gönüllülerin ve STK çalışanlarının yardım

aktivistleri olarak ön plana çıkması, kadın, aile ve çocuk endeksli yardım çalışmalarında uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu tür proje ve program yardımları; kadın, aile ve çocuklara yönelik karar mekanizmaları ile politika belirleme açısından etkili olmuştur. Bu doğrultuda bizzat kadın temsilcilerce özellikle az gelişmiş ülkelerde uygulanan yardım programları; kadına yönelik şiddet, çocukların okullu olması, aile ve nüfus planlaması gibi alanlarda yerel otoriteler nezdinde politik baskı unsuru olarak işlev görmüştür.

Müteakip süreçte, gerek BM ve AB'nin teşvik eden yaklaşımları ve gerek devletlerin kendi STK'larına özel alan sunmasıyla, sivil aktörler daha etkin roller üstlenmeye başlamışlardır. Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal gelişmeye ve kalkınmaya ilişkin rollerinden (OECD, 2009b:27) bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- hükümetlerin ve donörlerin politikalarını ve uygulamalarını gözlemek,
- siyasi diyalog sürecine katkı sağlamak,
- finansal ve insani yardım kaynakları ile ilgili hizmetleri muhtaç bölgelere aktarmak,
- daha koordine bir sivil toplumun tesisi adına iletişim ağları kurmak.

Görüldüğü üzere, STK'lar artık sadece bir yardım kanalı değil; süreci bizzat yürüten, yöneten ve etkileyen unsurlardır. Çalışma alanı itibarıyla, zaman zaman devletlerin faaliyet sahalarıyla çakışmalar söz konusu olsa da STK'lar kendilerine özel bir yardım stili ve rotası oluşturmayı başarmışlardır. Dönemin Endonezya Meclis Başkanı H. Nur'un dış yardımlar kapsamında STK-devlet mukayesesini yansıtan şu tespitleri (Vahit, 2007:16) de esasen konunun müzakere edildiği pek çok ortamda genel kabul görmektedir: “Devletlerarası ilişkiler bürokratik ve resmi prosedürlere göre yapıldığından, hem yavaş hem de soğuk olur. Oysa STK'lar arası ilişkiler daha sıcak ve hızlı işler. Bu nedenle de bazı alanlarda ve konularda STK'lar, devletlere oranla ülkeler ve toplumlar arasında ilişkilerin geliştirilmesinde daha büyük rol oynarlar”. Bu noktada artık, devletlerin de kendi STK'larının hedef ülke STK'ları ile işbirliği yapmasını, diğer bir ifadeyle kamu-STK işbirliği yaklaşımını benimseye başladığı görülmektedir. Zira STK-STK eşleştirmesi, daha soft bir politik ilişki tesisini mümkün kılmaktadır. Kaldı ki bir devletin doğrudan bir başka ülke STK'sı ile yardım ilişkisi kurması, diplomatik teamüllere uygun olmadığı gibi bir

takım politik sakıncalar da doğurabilmektedir. STK temsilcileri; yerelde bire-bir ve yüz yüze iletişim tesis etmeleri münasebetiyle, devletlere ve diğer resmi yardım kuruluşlarına kıyasla, tabana ve yoksul kitleye daha yakındır. Özellikle kötü ve zayıf yönetimlerin sergilendiği üçüncü dünya ülkelerinde, STK’ların doğrudan halkla teması, kötü yönetimlerin yardımlara olası el koymalarına ya da rüşvet ve yolsuzluk girişimlerini de asgariye indirmektedir. Dünya Bankası’ndan istifade eden bir grup çalışan tarafından kurulan Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nce (TI) 1995 yılından beri “yolsuzluk endeksi” yayımlanması da (Başak, 2010:41) bu kapsamda hükümetler nezdinde baskı ve kamuoyu nezdinde ise farkındalık oluşturmaktadır.

21. Yüzyılda STK’lar, dış yardım sürecinde çok yönlü bir aktöre dönüşmüş durumdadır. Zira STK’lar artık hem bizzat yardım yapan durumundadır, hem de yardım alan. Bununla birlikte STK’lar bazen de yardım kanalı olarak taşıyıcı fonksiyonu üstlenmektedir. Yine STK’lar uygulama açısından, lokalde gerçekleştirdikleri alan çalışmaları ile pratik bir işlev de üstlenebilmektedir. Bu doğrultuda devletler, resmi kalkınma yardımlarının bir kısmını, esnek hareket kabiliyetini haiz STK’lar aracılığı ile aktarmayı alternatif bir yardım kanalı olarak görmektedir. STK’ların kalkınma ve yardım konusundaki rolleri, son yıllara kadar devletlere kıyasla daha soyut ve rakamsal olarak daha cüz’i oranda gerçekleşmiştir. Ancak BM’nin Binyıl Kalkınma Hedefleri’ni deklare ettiği 2000 yılı sonrasında, STK’lar açısından her yönüyle daha hareketli bir süreç başlamıştır. Örneğin DAC sekreteryasının tahminlerine (OECD, 2009b:27) göre, 2006 yılında 20-25 milyar dolar dolayında gerçekleşen STK yardımları, toplamda 104 milyar dolarlık resmi kalkınma yardımlarına kıyasla önemli bir yüzdeye erişmiştir. Bu alanda dikkat çeken örneklerle (OECD, 2009b:57) bakıldığında; 2004 yılında ABD’nin resmi yardım kuruluşu USAID’in toplam yardım bütçesinin yüzde 25’i, 2007 yılında Norveç’te yüzde 20’si, İsveç’te yüzde 17’si, 2007-2008 döneminde ise Belçika’da yüzde 20’si ve Kanada’da yüzde 23’ü, anılan ülkelerin kendi sivil toplum kuruluşlarınca aktarılmıştır.

STK’lar ister bizzat yardım yapan, ister yardım taşıyan konumunda olsunlar, faaliyette bulundukları ülkelerde yerel STK’lar ile yakın işbirliği tesis etmeleri, sivil toplum niteliğine has bir gerekliliktir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde ya da çatışma sonrası hassas nitelik taşıyan ülkelerde yerel dernek, vakıf ve kâr amacı gütmeyen

benzeri kuruluşlarla ortak proje ve aktivitelerin geliştirilmesi iki yönlü bir sonuç doğurmaktadır: Birincisi, yapılan yardım çalışmalarının yerelde sahiplenilmesi ve böylece elde edilen başarının uzun vadeli etkisi. İkincisi ise bu şekilde yerel STK'ların işlevsel kapasitelerinin özellikle pratik düzeyde gelişmesidir.

Günümüzde sivil toplum kuruluşları için gerek bölgesel, gerek uluslararası ölçekte faaliyet gösteren pek çok şemsiye kuruluş da bulunmaktadır: Afrika Birliği Ekonomik Sosyal ve Kültürel Konseyi, 2005 yılından itibaren sivil toplumun Afrika Birliği içindeki sesi olarak hizmet vermektedir. BM Kalkınma Programı (UNDP) Sivil Toplum Danışma Komitesi, kurulduğu 2000 yılından beri UNDP Yönetimine sivil topluma ilişkin konularda tavsiyelerde bulunmaktadır. Değişik ülkelerden 16 büyük sivil toplum kuruluşunun temsilcilerinden oluşan komite, sivil topluma yönelik politika ve uygulamalara etki etmeye çalışmaktadır. Öte yandan belirlenen kriterleri haiz STK'lar BM nezdinde Danışmanlık Statüsü elde edebilmektedir. Bu statü ECOSOC tarafından verilmektedir. Bu statüyü haiz STK'lar hem BM'de hem de bulundukları ülkelerde bir yandan prestijli bir konuma sahip olurken; bir yandan da politika ve karar alma süreçlerine tesir edebilmektedirler. Bu bağlamda, GAVI Alliance ve CIVICUS gibi kuruluşlar da yaygın üyelikleri ve faaliyet alanları itibarıyla özellikle politik baskı işlevi görebilmektedir. AB ise STK'larla ilişkilerini Europe Aid adlı kuruluşu vasıtasıyla yürütmektedir.

Sivil niteliklerine rağmen STK'ların 1990lı yıllar itibarıyla Bosna ve Kosova, izleyen süreçte Afganistan ve Irak gibi çatışma alanlarında daha aktif şekilde inisiyatif üstlenmeleri dikkat çekicidir. Bu kapsamda kimi zaman olası çatışmaları önleyici (sivil) diplomatik girişimleri, barışın ve güven ortamının tesisi adına yürütülen yardım ve işbirliği çabaları (Carry ve Richmond, 2003), STK'ları özel kılmaktadır. STK'ların zaman zaman aynı yardım ortamında devletlerle ya da uluslararası resmi kuruluşlarla çakışmaları, öncelik tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Genel itibarıyla devletlerin yatırım, altyapı, imar gibi süreklilik ve teknik boyut gerektiren yardım faaliyetlerinde öne çıkması; STK'ların ise daha "soft" projelere yönelmesi beklenmektedir. Ancak özellikle 2000'li yıllar itibarıyla iç-içe geçen çalışma alanlarının ayrıştırılması güçleşmiş durumdadır. Örneğin, insani yardım çalışmalarının STK'lar eliyle yürütülmesi daha makul bir seçenek olduğu

halde, özellikle güvenlik riski taşıyan bölgelerde insani yardımlar, devletlerin ya da bölgesel/uluslararası resmi yardım kuruluşlarının inisiyatif almasıyla aktarılmaktadır.

1.2.2. Devlet Kaynaklı Dış Yardımlar

Devlet yardımları, her şeyden önce devlet gücünün ve ilgisinin yansımasıdır. Yardımların yöneldiği ülkeler, yardım yapan ülkelerin ilgi coğrafyasını oluşturmaktadır. Kredi, hibe, kalkınma yardımı, teknik yardım ya da ne suretle olursa olsun, devletlerce yapılan yardımlarda mutlaka o devletin dış politik eğilimlerinin izlerini görmek mümkündür. Devlet kaynaklı dış yardımlar dendiğinde uzun süre ekseriyetle güvenlik endeksli yardımlar (savunma endüstrisi, askeri mühimmat vb) ve kısmen de insani yardımlar sözkonusu olmuştur.

Devletlerin güvenlik algıları, hiç şüphe yok ki yardımların hangi ülkeye aktarılacağı konusunda belirleyici olmuştur. Sözgelimi ABD ele alındığında (Tuncer, 1963:33), ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda ve devam eden yıllarda, yirmi dolayında ülkeye 10 milyar dolar düzeyinde kredi yardımında bulunduğu dikkat çekmektedir. Yine 1941 tarihli 'ödünç verme-kiralama' anlaşması ile Avrupa'daki müttefiklere askeri malzeme ve sivil ihtiyaçları karşılamak üzere çeşitli mamul ve gıda yardımı yapılmıştır. Bu kapsamda 38 ülkeye 49,1 milyar dolarlık yardım yapılırken, bu meblağın 29 milyar doları İngiltere'ye ve 10,8 milyar doları ise Rusya'ya gönderilmiştir.

Modern yardım kriterleri dikkate alındığında, 20. yüzyılda devlet kaynaklı dış yardımların dış politikada aktif bir faktör olarak ivme kazanması, ABD'nin öncülüğünde gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası ilişkilerde bloklaşma sürecinin başlaması, dış yardımların hem yönüne hem de içeriğine tesir etmiştir. Dış yardımların bir plan ve sistem dahilinde uygulamaya konmasında, ABD'nin Avrupa'yı güçlendirme ve bir güvenlik zemini oluşturma düşüncesi etkili olmuştur. İngiltere'nin 1947 Şubatında artık Türkiye ve Yunanistan'a yardım edemeyeceğini bildirmesi üzerine, Sovyet baskısı altındaki bu iki ülkeye Truman Doktrini çerçevesinde Amerikan Kongresi'nde toplam 400 (Türkiye için 100 ve Yunanistan için 300) milyon dolarlık bir yardım kararı alınmıştır. Ayrıca, iki ülkenin sivil ve askeri personelinin ABD'de eğitim görmesini de içeren bu yaklaşım, esasen Avrupa'da Sovyetler Birliği'ni 'çevreleme'ye yönelik Amerikan dış politikasının da bir yansımasıdır. Bu itibarla Soğuk Savaş döneminin

de başlangıcı sayılabilecek Truman Doktrini (Sönmezoğlu vd, 1992:312), Amerikan yardım politikasının bu dönemdeki resmi izdüşümü niteliği taşımaktadır. Müteakiben devreye sokulan Marshall Planı da yardımların daha sistematik aktarılmasını temine yönelik bir girişimdir. Türkiye bu kapsamda Marshall yardımlarından istifade edememiş, ancak ABD hükümetine doğrudan başvurarak, 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalanan ikili anlaşmayla 1948-1952 yılları arasında 351.700.000 dolar tutarında çoğunluğu malzeme, özellikle de askeri araç ve gereç şeklinde (Sönmezoğlu vd, 1992:225) yardım almıştır. Amerikan Kongresi'nce onaylanan toplamda 13,3 milyar dolarlık yardım meblağını ifade eden ve ABD'nin bir dünya lideri rolünü üstlenmesinde önemli bir dönüm noktası olarak görülen Marshall Planı, barış döneminin en pahalı dış politik girişimi (LOC, 2010) olarak değerlendirilmektedir.

1950'de Kore Savaşı'nın başlamasıyla ABD'nin yardım çalışmaları yeni bir boyut kazanmış; 1951 tarihli Karşılıklı Güvenlik Yasası (Mutual Security Act) ile yardım yönetimiyle görevli Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) yerini, Karşılıklı Güvenlik İdaresi'ne (Mutual Security Administration) bırakmıştır. Yardımların gelişim seyri içinde bu kurumun yerini 1953'te FOA (Dış Operasyon İdaresi) ve 1955'te ICA (Uluslararası İşbirliği İdaresi) almıştır. 1950-1958 yıllarını kapsayan bu süreçte ABD yardımlarının yaklaşık yarısını askeri yardımlar teşkil etmiştir.

Güney Kore, Tayvan, Vietnam, Filipinler, Laos, Kamboçya, Tayland, Pakistan, İran, Türkiye, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelere aktarılan güvenlik yardımları kapsamında; 1959 yılında yapılan 750 milyon dolarlık savunma desteği, toplam yardımların yüzde 42'sine; 1960 yılında yapılan 835 milyon dolarlık savunma desteği yardımı ise toplam yardımların yüzde 35'ine (Tuncer, 1963:36-38) tekabül etmektedir. Şüphesiz ki bu veriler, ABD'nin Doğu Bloku'na yönelik tedbirleri kapsamında, dış yardımların askeri yardımlar özelindeki önemini ortaya koymaktadır. Gerçekten de güvenlik yardımları, geleneksel güç dengesi yaklaşımının ve bloklararası güvenlik politikalarının şekillenmesinde önem kazanmıştır. Hatta 1964 Haziran'ında Kıbrıs'a müdahale kararı alan Türkiye'ye gönderilen Johnson Mektubu, ABD yardımı olarak gönderilen silahların kullanımını da ancak ABD'nin iznine ve rızasına münhasır (Şimşek, 2010) kılmaktadır. Bu da güvenlik yardımlarının bağlayıcı/kısıtlayıcı niteliğine işaret etmektedir.

1969 yılında ABD Başkanı R. Nixon tarafından verilen bir beyanat (Norris, 2011), ABD'nin uluslararası ilişkiler yaklaşımında dış yardımların stratejik bir unsur olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır: “Amerikan yardımı, uluslararası toplumda adalet ve barışa odaklı bir dünya düzeninin tesisine yönelik milli hedeflerimizin gerçekleşmesi ve duyurulması açısından elzemdir.” şeklindeki bu açıklama, esasen Amerikan yardımlarına dünyayı şekillendirici bir fonksiyon yüklediğinin politik söylemidir.

Soğuk Savaş döneminde bazı devletlerin örtüşen dış politik alanlarda paralel yardım yönelimleri de söz konusu olmuştur. Bu dönemde ABD'nin telkini doğrultusunda (Miyagi, 2011) Japon dış yardımları; devrimci İran ve Sovyet etkisine karşı cephe ülke konumundaki Afganistan, Türkiye ve Pakistan'a aktarılmış; 1979'da İsrail ile barış yapmasının bir sonucu olarak da Mısır, Japon yardımlarından en çok istifade eden ülkelerden biri olmuştur. Benzer biçimde, İran'a karşı savaşan Irak, Körfez Savaşı'na (1990) kadar Japon yardımlarına en çok mazhar ülkelerden biri iken; 2003 yılında ABD tarafından işgal edilmesini müteakiben bu kez farklı bir gerekçeyle de olsa ABD ve Japon yardımları yine Irak'ta buluşmuştur. Son bir yardım politikası paralelliği de 1990lı yılların sonlarında Suriye-İsrail barış görüşmelerinin hız kaybetmesiyle ortaya çıkmıştır. Yeni milenyum itibarıyla ABD'nin Suriye'deki çıkarları kaybolmaya yüz tutunca, Japonya'nın Suriye'ye yönelik dış yardımları ve diplomatik ilgisi de eşzamanlı olarak azalmıştır.

Batı Bloku bir anlamda Amerikan yardımlarıyla inşa edilirken, Sovyetler Birliği'nin başını çektiği komünist blok yardımları da benzeri bir işlev görmüştür. Özellikle 1953 sonrasında rejimin bir iyi niyet gösterisi olarak yardım politikasını biraz esneten Sovyetler Birliği, ticaret ve işbirliği anlaşmalarıyla az gelişmiş ülkelere kredi ve teknik yardım uygulamasına başlamıştır. Bu doğrultuda, 1955-1958 yılları arasında 2,4 milyar dolarlık hibe ve kredi anlaşması gerçekleştirilmiştir. Anılan yıllardaki yardımların yaklaşık yüzde 33'ü askeri niteliklidir. Toplam yardımın takriben yüzde 85'inin Birleşik Arap Emirlikleri, Hindistan, Afganistan, Endonezya, Yugoslavya ve Irak'a gönderildiği bu süreçte, Türkiye de 13 milyon dolarlık sembolik bir yardım almıştır. 1958 yılı itibarıyla kalkınma projelerinde ve eğitimlerde 15 ülkede toplam 2800 teknisyen ve uzman eğitici görevlendirilmiş, bu çerçevede Türkiye'de de 60 kadar teknik personel görev yapmıştır (Tuncer, 1963:50-

52). Yine 1955-1958 yılları arasında Irak'a sadece askeri yardım yapılması tekil bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Krallığın devrildiği 1958 sonrasında ise Irak yönetiminde komünist ekolün kendisini hissettirmeye başlaması manidardır.

Komünist blok yardım alanının Ortadoğu, Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya'ya ve kısmen de Latin Amerika'ya kadar yayıldığı gözlenmektedir. Batı Bloku yardımları daha ziyade hibe niteliği taşıırken; Komünist Bloku yardımları ekseriyetle kredi şeklinde olmuştur. İdari işleyiş bakımından Doğu Bloku yardımları ikili ilişkiler yoluyla ya da uygulanan proje ve programa endeksli olarak, fakat mutlaka doğrudan hükümet eliyle yürütölmeye çalışılmıştır. Bununla ikili ilişkilerde maksimum etkileme amaçlanmıştır.

Bu dönemde Fransa ve İngiltere de dış yardım konusunda ön plana çıkan ölkeler olmuşlardır. 1952-1955 yıllarında Fransa yaklaşık 2,2 milyar dolar yardım yaparken, bunda, Fransa'nın denizaşırı (eski sömürge) ölkelerinde vuku bulan askeri ve siyasi karışıklıkların istikrara kavuşturulması isteğinin altı çizilmektedir. Nitekim 1950'li yılların sonlarından itibaren Fransız yardımlarının önemli bir bölümünün Cezayir'e aktarılmış olması, bu yöndeki dış politik ilginin açık bir tezahürüdür. Aynı dönemde İngiltere de yaklaşık 800 milyon dolarlık bir yardım gerçekleştirmiş, toplam yardımın takriben yüzde 80'ini kendi denizaşırı ölkelerine (Tuncer, 1963:55-57) aktarmıştır. İngiltere yardımların dağıtımını Koloniler Kalkınma Korporasyonu ve Denizaşırı Ölkeler Gıda Korporasyonu gibi yardımın yönünü yansıtan kuruluşlar eliyle gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda 1950 yılı itibarıyla uygulamaya konan Kolombo Planı da İngiliz Milletler Topluluğu'na (Commonwealth) yönelik dış yardımların planlı bir şekilde koordine edilmesini sağlamaya yönelik bir oluşumdur. Kaldı ki müteakip süreçte İngiliz Milletler Topluluğu ölkeleri, toplam İngiliz teknik yardımının yaklaşık yüzde 94'ünü (DPT, 1965:1) aldığı kaydedilmektedir. Aynı kaynağa göre, İngiltere ayrıca CENTO çerçevesinde İran ve Pakistan ile birlikte Türkiye'ye de teknik yardımda bulunmuş; bu bağlamda 1963-1965 yılları arasında Türkiye'de görevli İngiliz uzman sayısı 17'ye yükselmiştir. Buna bağlı olarak finansman kaynağı Dışişleri Bakanlığı'nca temin edilen İngiliz Kültür Heyeti'nin Ankara ve İstanbul üniversitelerindeki İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörlerinin maaşlarına katkı sağlanması ile Çapa ve Gazi Eğitim Enstitülerine İngilizce öğretmenleri temini gibi yardımlarda bulunulması dikkat çekmektedir. İngiliz dili

öğretim çalışmaları, yardım faaliyetleri açısından pek çok alanda önemli bir temel olmuştur. Kültürel işbirliği alanında gerçekleştirilen dış yardımlar, kültürel değerlerin sınır ötesine taşınmasında ve böylece bir kültürel etki alanı oluşturulmasında etkin bir rol üstlenmiştir.

Öte yandan İtalya-Somali, Belçika-Kongo/Ruanda ve Hollanda'nın Afrika'daki kolonyal ilişkileri, yardım ve işbirliği münasebetlerini beraberinde getirmiştir. Anılan dönemde eski sömürgelere yönelik dış politik ilişkiler, yardım veren ve alan ülke konseptiyle yeni bir uygulama alanında ivme kaydetmiştir.

Devlet kaynaklı dış yardımların yönelimi, ülkelere göre farklılık arz etse de kuşku yok ki bir politik yaklaşımın göstergesidir. Avrupa ülkelerinin 1981 yılına kadar üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkisini irdeleyen bir analize (Bressand, 1982:316) göre, İspanya ve Yunanistan ekonomik temelli ilişkiler kurmaktadır. Fransa ise büyük ölçüde siyasi ve güvenlik boyutlu münasebetler kurmayı yeğlemektedir. Fransız bürokrasisi, üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkisini, uluslararası ilişkileri etkilemenin bir yolu olarak görmektedir. Nitekim anılan dönemde Afrika'daki yedi ülke (O. Afrika Cumhuriyeti, Comoros, Cibuti, Gabon, Fildişi Sahili, Senegal ve Togo) ile imzalanan yardım anlaşmaları, askeri teknik yardım içeriklidir. Bu yaklaşım Fransa'nın Afrika'ya dönük güvenlik ve dış politikasını, askeri yardım ve işbirliği üzerine bina ettiğini ortaya koymaktadır. Bu paralelde Kanada'nın yardım kuruluşu CIDA'nın, 1979 yılı stratejik rehberinde yer alan hedefler (Wood, 1982:95) ise tartışmasız netlikte bir politik temayülün kanıtı hükmündedir: ikili ilişkiler yoluyla karşılıklı yarar sağlamak ve bu yolla, Kanada ekonomisi ve istihdamı için fayda hâsıl etmek.

İngilizlerin kolonileriyle yardım ilişkileri 1990'lı yıllara gelindiğinde de aynı minval üzere seyretmiştir. Bu dönemde (Oksay, 1996:45) Denizaşırı Kalkınma İdaresi'nce Afrika'da yardım yapılan 50 ülkeden 21'inin eski İngiliz kolonisi olması ve bu ülkelerin toplam yardımın takriben yüzde 85'ini alması; yine Güney Asya'ya yapılan yardımların yaklaşık yüzde 90'ının kendi kolonilerine yöneltilmiş olması da İngiliz yardım politikasının dış politik işlevini açıkça ortaya koymaktadır.

İslam dünyasında bölgesel nitelikli dış yardım çalışmalarının Avrupa ile büyük ölçüde eş zamanlı başladığını söylemek mümkünse de aynı organizasyonel etkinlikte bir yapılanmanın aktif edilmesi zaman almıştır. Bu bağlamda 1961 yılında

kurulan ve halen aktif olan Arap Ekonomik Kalkınması İçin Kuveyt Fonu (KF, 2011) Ortadoğu’da ilk planlı yardım çalışmalarının başlamasına öncülük etmiştir. Arap ülkelerinin dış yardım aktiviteleri açısından Filistin sorunu, önemli bir odak noktasını teşkil etmiştir. Öncelikle Mart 1945’te kurulan Arap Birliği, kritik önemde bir politik adım olmasına karşın, dış yardımlar açısından kombine bir strateji geliştirememiştir. Yine de 2-5 Kasım 1978 tarihinde Bağdat’ta yapılan Arap Zirvesi, bu vetirede kritik bir siyasi çıkış olduğu kadar, aynı zamanda yardım çabalarına da zemin olmuştur. Zirve, Camp David Anlaşması’nı imzalayan İsrail ve Mısır’a karşı bir reaksiyon niteliğindedir. Filistin sorununun, bu zirvede tüm Arap devletlerinin ortak davası olduğu deklare edilmiş ve Mısır’ın üyeliği askıya alınmıştır. Savaş yoluyla çözülemeyen Filistin sorununun çözümünde, dış yardımların bir araç olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir.

Anılan zirvede Arap donörler (OECD, 1989:178); bilhassa Filistin, Ürdün ve Suriye için on yıl süreyle yıllık 3,5 milyar dolar yardım taahhüdünde bulunmuşlardır. Bu taahhüt bütünüyle yerine getirilmemiş olsa da Suudi Arabistan yıllık 1 milyar dolar ve Kuveyt ise 550 milyon dolarlık kaynak aktarmışlardır. 1980-1990 arasında başta Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere Arap donörler 20 milyar doların üzerinde resmi kalkınma yardımında bulunmuşlardır. Bahsekonu dönemde Arap yardımlarından en çok istifade edenler Ürdün, Sudan, Cezayir, Fas, Senegal ve Filistin olmuştur. Körfez Savaşı’nın bitiminden sonra 1989 yılında en çok yardım alan ülke ise Irak olmuştur.

Bölgesel ölçekte Avrupa, Amerikan yardımlarının uygulama zemini olduğu gibi bilahare AB’nin bir ekonomi-politik güç olarak ortaya çıkmasıyla zamanla tüm Avrupa ülkelerini içeren bir yardım ve işbirliği süreci başlamıştır. 1990’lı yıllar itibarıyla Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin de genişleme sürecine dâhil edilmesiyle özellikle adalet ve içişlerinde işbirliği (Köktaş, 2004) AB içinde en dinamik politika alanlarından biri olmuştur. Örneğin artık EUROPOL, polis işbirliği kapsamında kritik bilgilerin paylaşıldığı önemli bir irtibat kurumuna dönüşmüştür.

Genişleme ve komşuluk ilişkilerine ilişkin değişen koşullar doğrultusunda AB de, yardım mekanizmasını revize ederek tek bir çatıda toplamıştır. Daha önce kalkınma ve yardım konuları iki ayrı yapılanma ile faaliyet göstermekteyken; Ocak 2010 itibarıyla “EuropeAid” Kalkınma ve İşbirliği Genel Müdürlüğü (EC, 2010c)

adıyla tek merkezde toplanmıştır. Böylece tüm yardım ve işbirliği konularının ve ilgili politikaların yürütülmesi, hükümetlerle ve sivil toplumla ilişkiler, EuropeAid tarafından üstlenilmiştir. EuropeAid, üye ülke katkılarıyla oluşan AB kaynaklarının, AB politikaları doğrultusunda koordinasyonunu üstlenmiş durumdadır. Başta Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) ve üyelik sürecinde aday ve potansiyel aday ülkelere yardımların aktarılması ile işbirliği programları, AB dış politikasının aktif bir enstrümanı olarak yürütülmektedir. 2009 yılı itibarıyla AB üyesi ülkelere yapılan resmi kalkınma yardımlarının, toplam DAC resmi yardımlarının yüzde 56'sına tekabül ettiği dikkate alındığında; AB dış yardım politikasının uygulamadaki ağırlığı da ortaya çıkmaktadır.

Devlet mekanizması içinde yardım yapılanmalarının (Führer, 1994:16) tarihi seyrine bakıldığında; dış yardımlardan sorumlu bir bakanlık tesis eden ilk ülkenin, 1961 yılında Fransa olduğu görülmektedir. Fransa'nın bu ölçüde münhasır bir düzenleme yapmış olması, esasen dış yardımlara özgü bir devlet politikası hedefinin kanıtıdır. Benzeri bir düzenleme Alman Parlamentosu'ndan da geçmiş ve kalkınma yardımları için Ekonomik İşbirliği Bakanlığı kurulmuştur. Aynı yıl ABD'de çıkarılan Dış Yardım Yasası (Foreign Assistance Act) bu alanda temel bir düzenleme olarak kabul edilmiş, yardım çalışmalarını yürütmek üzere ABD Uluslararası Kalkınma Kurumu (USAID) kurulmuştur. 1962'de Japonya'da kurulan Denizaşırı Teknik İşbirliği Kurumu (OTCA), gelişim süreci içinde 1974 yılı itibarıyla Japon Uluslararası İşbirliği Kurumu'na (JICA) dönüşmüştür. 1971 yılında Belçika (ODC/AGCD), Danimarka (DANIDA) ve müteakiben Norveç (NORAD), kendi ülke yardım programlarını koordine etmek üzere kalkınma ve işbirliği kurumlarını hayata geçirmişlerdir. Dış yardım, kalkınma ve işbirliği kapsamındaki yapılanmaların tümü dış ilişkiler konseptinde yer almakla birlikte, bunlardan Danimarka yardım kuruluşu DANIDA'nın Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulması, dış yardım-dış politika bağının net bir örneğidir. Nitekim, Hollanda da 1964 yılında aynı uygulamaya yönelmiştir.

Gayrı safi milli gelirin yüzde 0,7'sinin resmi kalkınma yardımı olarak belirlenmesine ilişkin kritere erişen ilk ülke, 1974 yılında İsveç olmuştur. Ardından Hollanda (1975), Norveç (1976) ve Danimarka (1978) aynı başarıyı sergileyen

lkelerdir. Bilahare Lüksemburg'un da bu değere ulaşmasıyla anılan beş ülke, yüzde 0,7'lik hedef değeri aşabilen ilk ülkeler olmuşlardır.

Son olarak, devlet kaynaklı dış yardımların gizlilik koşullarında gerçekleştiği de vakidir. Örneğin, açıktan yapılması halinde mevcut dış politik ilişkilerin zedeleneceği düşünülen durumlarda, dış yardımlar gizlilik çerçevesinde ifa edilmektedir. Arjantin ile İngiltere arasında 1982 yılında Falkland Adaları'nın hakimiyeti için çıkan savaşta, İngiltere'yi açıkça karşısına almak istemeyen İsrail'in, Arjantin'e gizlice silah yardımı yaptığı (Zaman, 2011a) kaydedilmektedir. Bu tür durumlarda dış yardım, devletlerin politik konumlanmalarının enstrümanı olmaktadır.

1.2.3. Neden – Sonuç İlişkisi Açısından Dış Yardımlar

'Neden dış yardım?' sorusunun yanıtı, öncelikle donör ülkeler ve yardım alan ülkeler bakımından farklılık arz etmektedir. Bununla birlikte dış yardımlar taraflar açısından değerlendirildiğinde; daha ziyade politika, ekonomi, dini bağlar, tarihi-kültürel bağlar, insani sorumluluk, ideolojik etken, strateji, güvenlik, ulusal çıkar ve benzeri gerekçelere bağlanmaktadır.

Dış yardımlar, doğaldır ki bir neden-sonuç ilişkisi içinde gerçekleşmektedir. Dış yardım yapma ve alma konusundaki gerekçelerin çeşitlenmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni dengelerin şekillendiği uluslararası ilişkiler sisteminde ülkelerin bloklaşması kaçınılmaz olmuştur. Bu ayrışma sürecinde özellikle yeni bağımsız olan ya da bağımsızlık yolundaki ülkelerin durumu, dış yardımların seyri ve yönü açısından büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Yardım alma ihtiyacı, azgeleşmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bir yandan küresel gelişimi yakalamada bir zorunluluk iken, öte yandan bloklaşma sürecinde saf belirlemenin de pratiğine dönüşmüştür. Dış yardımlar, donör ülkeler açısından ise hem kendi dış politik öncelikleri yörüngesinde bir stratejik mihver oluşturma; hem de anılan ülkelerdeki gelişim seyrine kendi teknik ve kültürel dinamikleri doğrultusunda bir yön verme gayretinin enstrümanı olmuştur. Anılan lkelerde gerek kurumsal yapıların yetersizliği; gerekse eğitim, tarımsal verimlilik, endüstriyel kalkınma ve benzeri parametreler düzeyindeki düşük seyir, gerçekten de bir dezavantajlar dünyasının resmi olmuştur. Gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarındaki farkların sosyal düzeni ve dünya barışını tehdit edebileceği

düşüncesi de dış yardımların arka planındaki faktörlerden biridir. Kuşkusuz bu süreçte; ulusal kalkınmayı teşvik etmek, demokrasiyi ve insan haklarını geliştirmek, toplumsal gelişime destek olmak, sosyal eşitliği ve adaleti sağlamak gibi jargonlar da ön plana çıkarılmıştır. Yardım gönderme ya da kabul gerekçeleri zaman zaman iç içe geçmekte, çakışmakta hatta sonuçları itibarıyla tezat oluşturabilmektedir. Bu çetrefilli durum da aslında, yardım politikası belirlemenin ne denli hassasiyet gerektirdiğine işaret etmektedir.

Dış yardımların bir ahlaki zorunluluk olduğu yaklaşımı, uygulamada insani yardımlar açısından makul olsa da genel itibarıyla arka planda farklı etkenler bulunmaktadır. Sözgelimi 1977 yılında Kanada’da yapılan bir kamuoyu yoklamasında (Wood, 1982:109) katılımcıların yüzde 81’inin üçüncü dünya ülkelerine yardım edilmesini bir gereklilik olarak kabul ettiği, yüzde 69’luk bir kesimin ise bunu bir görev addettiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, aynı dönemde Kanadalı İhracatçılar Birliği’nin bir araştırmasına göre, ankete katılanlar arasında yüzde 56’lık bir kesim, dış yardımlarda az gelişmiş ülkeler yerine, dünyadaki ticari partner ülkelere öncelik verilmesi gerektiğine inanmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinin yoksulluğu gibi dramatik bir konuda bile, arka planda farklı niyetlerin olması, yardımlara ve donörlere duyulan güveni önemli oranda zedelemektedir.

Dış yardım konusu, neden-sonuç ilişkisi açısından değerlendirildiğinde “neden dış yardım?” sorusunun cevabı “siyasi ve insani gerekçeler”e (Tuncer, 1963:27) indirgenebilmektedir. Bu yaklaşıma göre afet, salgın, acil durum ve bezeri durumdaki yardımlar insani amaçlı; insani yardımlar dışında gerçekleşen askeri, teknik, iktisadi ve benzeri tüm diğer yardım ve işbirliği faaliyetleri de politik amaçlı olarak yorumlanmaktadır. Bir başka yaklaşıma (Todaro, 1982:412) göre ise dış yardım yapma nedenleri politik ve ekonomik motivasyonlarla açıklanmaktadır. Bu durumda donör ülkenin beklentisi ya politik ya da ekonomik bir kazanımdır.

Ancak sıralanan tüm gerekçeleri tek bir seçenекle ifade etmek de mümkündür: dış politika. Zira yardımın içeriği ya da sözkonusu yardımla tasarlanan kazanım ne olursa olsun; dış yardımlar, donör devletin dış politik yaklaşımına ait izler taşımaktadır. Bu yüzden, insani yardımlardan askeri yardımlara kadar tüm yardım girişimleri, donör ülke perspektifinin diplomatik ilişkilerdeki bir yansımasıdır. Örnelemek gerekirse (Oksay, 1996:101), İkinci Dünya Savaşı

öncesinde Avustralya'nın resmi yardım kurumu AIDAB kanalıyla Papua Yeni Gine'ye yönelik yardımları, daha ziyade bu ülkeye bağlı olan toprakların kontrolüne ve ülke bütünlüğüne destek olmak amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu bağımlı toprak parçaları Avustralya ile ortaklaşa yönetilir hale gelmiştir. Yine ABD'nin 1970'li yıllar itibarıyla öncelikli ilgisine ve yardımlarına muhatap olan İran'ın, bugün artık ABD'den yardım almak bir yana, tehdit ülke konumunda olması, bu tür yardımların ancak politik olduğu ile açıklanabilmektedir.

Konu, uluslararası ilişkiler sisteminin menfaat ekseninde seyrettiğini ifade eden klasik yaklaşımdan ele alındığında, hangi gerekçeyle yapılmış olursa olsun dış yardımlarda mutlak politik çizgilerin varlığından bahsetmek daha anlaşılır olmaktadır. Sözelimi, doğal felakete maruz kalan bir ülkeye insani yardım göndermek, donör ülkenin tamamen insani bir girişimi olarak değerlendirilse bile; yardımın yapılmaması halinde temelde üç alternatifli bir durum söz konusu olacaktır: Öncelikle, böyle bir insani durumda yardım eli uzatmamak iki ülke ilişkileri açısından soğuk bir anlam taşıyacaktır. İkinci olarak, ait olunan çok-uluslu yapılanma (BM, NATO, AGİT vb) içinde, yardım yapmayan ülke aleyhinde negatif bir diplomatik imaj oluşacaktır. Böylece, uluslararası kamuoyu ve sivil toplum nezdinde kredi kaybına yol açan, beklentilere muhalif bir tutum sergilenmiş olacaktır. Son olarak da bazen iç politik değerler ve donör ülke ulusal kamuoyunun hissiyatı yardımı bir sorumluluk bilincine dönüştürebilmektedir; örneğin Srebrenica katliamı üzerine Türkiye'de Boşnaklara yardım hissiyatının maksimuma yükselmesi gibi. Alternatifleri çoğaltmak mümkünse de kısaca, insani nitelikli bir yardımın yapılması pozitif; yapılmaması ise negatif politik sonuçlar doğuracaktır. 1999 yılında Türkiye'de yaşanan Marmara Depremi ve kısa bir süre sonra Yunanistan'da yaşanan depremde, o dönemde iki ülke arasında mevcut diplomatik soğukluğa karşın, iki ülkenin birbirlerine yardım jestleri sunması, insani gereklilik olduğu kadar, bir politik nezaketin de yansımasıdır. İki ülke arasında gerçekleşen gerek devlet gerek STK yardımları, dış politik ilişkilerde geçici de olsa bir bahar söylemini beraberinde getirmiştir.

Öne çıkan diğer faktörler irdelendiğinde dış yardımların, ideolojik temelli olabildiği de görülmektedir. Nitekim Eisenhower Doktrini, böyle bir yaklaşımın

ürünüdür. ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın 5 Ocak 1957'de açıkladığı bu strateji, komünist tehdide direnmek için yardıma gereksinim duyan Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardım yapma sözünü içermektedir. Bu dönemde Batı dünyası için bir tehdit unsuru olan komünist rejimi, hedeflenen ülkelere yapılan güvenlik ve kalkınma endeksli yardım jestleriyle etkisizleştirilmeye çalışılmıştır. Bu paraleldeki bir diğer tespite göre de (Oksay, 1996:19); Sovyetler Birliği'nin Küba'ya yönelen ilgisi ve dış yardımları üzerine, Fidel Kastro yönetimindeki Küba rejiminin ve komünist tehlikenin bertaraf edilmesi gayesiyle, 1960'lı yıllarda ABD yardımları Latin Amerika ülkelerine yönelmiştir. Bu münasebetle, iki farklı ideolojinin temsilcilerinin gelişmekte olan ülkeleri kendi saflarına çekebilmek ve kendi ideolojilerinin yeşerebileceği bir ortamı tesis etmek (Barutçu, 1974:7) amacıyla teknik yardım opsiyonunu devreye soktukları kaydedilmektedir.

Dış yardımların dini bir boyutu da vardır. Din ve inanç faktörü dış yardımların doğuşu itibarıyla da etkili olmuştur. Yardım olgusu hemen tüm dinlerde, hayır, sevap ve iyilik duygularıyla örtüşmekte, üstelik bir zorunluluk (vecibe) olarak telakki edilmektedir. Hatta yardım faaliyetlerinde gönüllü rol üstlenmenin (voluntarism) temelinde de büyük ölçüde ahlaki ve manevi duygular yer almaktadır. Aynı dine mensup olmak, yardımların kanalize edilmesinde önemli bir imtiyaz olmuştur. Bazen de evangelizm ya da misyonerlik idealleri doğrultusunda yardımların gerçekleştiği görülmektedir. Dış yardımların 19. yüzyılın ikinci yarısında hız kazanan dini motivasyon boyutu, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha profesyonel ve daha dolaylı bir derinlik kazanmıştır. Önceleri bu amaçla sözgelimi doğrudan okul açma yoluna gidilirken, bilahare uluslararası yardım mekanizmasındaki gelişmelere paralel olarak daha teknik yardımlar gerçekleştirilmiş ancak dini etken arka planda yine varlığını devam ettirmiştir. Tamamen insani kaygılarla kurulan, kuruluş belgelerinde din, dil, ırk farkı gözetmeksizin yardım vurgusu yapılan Kızılhaç ve Kızılay organizasyonlarının resmi amblemlerinin haç ve hilal olması da dikkat çekicidir. İsrail'in Buhara Yahudilerine yönelik yardım girişimleri ve Suudi Arabistan'ın Vahhabi ekolü doğrultusundaki burs ve eğitim yardımları, bir dini idealin izlerini taşımaktadır. Son yıllarda Türkiye de dini bir vecibe olan kurban ibadeti kapsamında, hem Diyanet İşleri Başkanlığı hem de STK'lar eliyle doğrudan kurban ya da kurban etinden mamul gıda yardımı dağıtımı

yapmaktadır. Öte yandan Filistin sorunu gibi ortak hissiyatın odaklandığı durumlar, İslam Dünyasındaki STK'lara dinamizm kazandırmaktadır.

Günümüzde zaman zaman verilen beyanatlar bu yöndeki dinî hissiyatın hala çok güçlü olduğunun kanıtıdır. İskoçya Katolik Kilisesi Başkanı Kardinal O'Brien'in İngiliz dış yardım politikasının Hristiyanlık karşıtı olduğu yönündeki açıklaması (Johnson, 2011) doğrudan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na telkin niteliğindedir. 445 milyon sterlini aşan bir meblağ ile İngiliz hükümetinin Pakistan'a yönelik yardımı artırmasını eleştiren Kardinal, Pakistan kabinesindeki tek Hristiyan bakan olan Shahbaz Bhatti'nin Mart ayı başında vurulmasından hareketle şunları ifade etmiştir: “(Dışişleri Bakanı) William Hague'yu yardım yapmadan önce yabancı hükümetlerden garanti almaya teşvik ediyorum... İnanç özgürlüğünün temini için hem Pakistan hem de Arap dünyasındaki diğer hükümetlere baskı uygulanmalı, yardım şartı insan hakları taahhüdünü içermeli”. Bunun üzerine bir açıklama yapan FCO'dan Parlamenter Alistair Burt (BBC, 2011) ise şunu vurgulamıştır: “İnanç özgürlüğü de dahil olmak üzere insan haklarının geliştirilmesi, dış politikamızın tam kalbinde yer almaktadır.” Oysa, özellikle kiliselerin teşviki ile Hristiyanlığın yeryüzünde yayılmasını bir amaç olarak benimseyen pek çok gönüllü kişi ve kuruluş, profesyonel şekilde planlanmış sınırötesi yardım çalışmalarında inisiyatif üstlenmektedir. Örneğin, Azerbaycan'da bu tür yardım çalışmaları paralelinde yaklaşık 16 bin kişinin Katolikleştirilmeye çalışıldığı (Çankaya, 2007:34) öne sürülmektedir.

Dış yardımları modern anlamda sistematik ve kapsamlı bir politika aracı olarak kullanan ilk ülkenin ABD olduğu dikkate alındığında, ‘Niçin Dış Yardım’ sorusunun bu ülke açısından cevabı da önemli doneler içermektedir. Bu bağlamdaki değerlendirmelere (Sewell ve Mathieson, 1982:41) göre, Amerikan dış yardımları iki öncelik üzerine kuruludur: ABD çıkarları doğrultusunda dünyada kalkınma ve istikrarın teşvik edilmesi ile; güvenlik çıkarları da dahil olmak üzere ABD'nin üçüncü dünya ülkelerindeki spesifik menfaatlerinin geliştirilmesi. Bu paralelde ABD'nin iki kutuplu dönemdeki yardım stratejisi, gelişmekte olan ülkeler kategorisindeki müttefiklerini, Rusya ve Çin güdümlü girişimlere karşı güçlendirmek için silah, materyal ve diğer teknik destekler sunmak biçimindeydi. Bunun doğal sonucu olarak 1969 yılında 3,5 milyar dolar olan silah transfer hacmi, 1978 yılında

6,7 milyara ulaşmıştır. Bu transferin yüzde 80'i ise özellikle Ortadoğu ve Asya'daki gelişmekte olan ülkelere yöneliktir. Bu veriler, anılan dönemdeki Amerikan askeri yardımlarının sadece ABD'nin dış güvenlik politikası açısından değil; aynı zamanda ekonomik çıkarları itibarıyla da lehte çıktılar doğurduğunu kanıtlamaktadır.

Bir karşılık elde etme doğrultusunda yapılan insani yardımların, her şeyden önce yardım etiğine aykırı olduğu bir realitedir. Bununla birlikte, devletlerin zaman zaman doğrudan geri dönüşüm beklentili yardımlar götürdüğüne şahit olunmaktadır. Marshall Planı doğrultusunda ABD'nin Avrupa'ya aktardığı 13,3 milyar dolarlık yardımın sadece Avrupa açısından değil ABD açısından da pozitif çıktılar ürettiği öne sürülmektedir. Buna göre (LOC, 2010), ABD bahsekonu yardımlar yoluyla pek çok Avrupa ülkesiyle uzun vadeli dostluk ilişkisinin temelini atmış, hatta bu şekilde bireysel ve kurumsal ölçekte ticari ilişkiler ve ortaklıklar da tesis edilmiştir. Ayrıca anılan yardımlar ABD'nin bir dünya lideri oluşunda önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir.

Dış yardımın temel amacı esasen gelişmekte olan veya dezavantajlı durumdaki ülkeleri çok yönlü kalkınmaya teşvik etmektir. Ancak kalkınmayı teşvik edici bir yardımın bilahare ekonomik ilişkilere de bir ivme kazandırdığı görülmektedir. Artan ticari ve ekonomik ilişkilerin olağan akışı içerisinde ortaya çıkan sınır, gümrük, vize, iskân, vatandaşlık gibi pek çok konu, iki ülke dış politikası için yeni bileşenler üretebilmektedir. Gerek planlı olarak gerekse olağan akışı içerisinde gerçekleşmiş olsun, dış yardımlar, yardımı yapan ülke lehine ekonomik çıktılar da meydana getirmektedir. Bu münasebetle tesis olunan yapılanmalar arasında aşık örnekler de bulunmaktadır: İngiltere ve Avustralya yardım örgütleri bünyesinde İthalatı Geliştirici Mali Yardımlar Fonu (DFIF) kurulmuş olması (Oksay, 1996:36) manidardır. Bu fon, bir yandan yardım yapan ülkelerin ithalatını artırma amacıyla bağış ve borç verme işlevi görürken; aynı zamanda İngiliz ve Avustralyalı şirketlerin yardım programları kapsamındaki ihale ve benzeri ticari faaliyetlere katılımını teşvik etmektedir. Kaldı ki niteliği itibarıyla teknik yardımlar, donör ülke ile yardım alan ülke arasında iktisadi bir bağ da meydana getirmektedir. Bir teknik uygulama başarıyla gerçekleştirilmiş olsa bile, devamlılığın sağlanabilmesi; ilave bir sanayi, ekipman ve teknoloji ithaline ya da uzmanlık hizmeti alımına bağlı

olabilmektedir. Bu da ikili ilişkinin sürekliliğini ve bir ölçüde de bağımlılığı gerekli kılmaktadır.

Söz konusu bakir Afrika pazarı olunca, Çin devlet yardımları da önemli veriler içermektedir. Kasım 2006'da Pekin'de gerçekleşen Çin-Afrika Zirvesi'ne Afrikalı liderlerin ilgisi dikkat çekmiştir. Afrika'da alan kazanmak isteyen Çin'in, "kazan-kazan" yaklaşımıyla kendi menfaatleri doğrultusunda bir yandan milyarlarca dolarlık yardım yapmakta tereddüt etmeyişi, binlerce Afrikalı öğrenciye burs tahsisi ve borç kredisi açarken; diğer yandan özel yatırımları, alt yapı çalışmaları, teknoloji transferi, enerji kaynaklarının geliştirilmesi, finans ve sosyal güvenlik konularını kapsayan anlaşmalar ve önemli hatta petrol anlaşmaları imzalaması (Alpay, 2009) manidardır. Görüldüğü üzere Çin'in Afrika'ya yönelik jestlerinin arka planında politik ve ekonomik kazanımlar arayışı yer almaktadır.

Benzer örneklerin çoğaltılabileceği Afrika'ya dönük yardımların, ulusal çıkarlar doğrultusunda bir devlet politikası ekseninde gerçekleştiği ve planlı faaliyetler olarak icra edildiği son derece açıktır. Bu tür bağlar, sadece dış yardım ile dış politika arasındaki net ilişkiye değil; dış yardımlar ile ekonomi-politik münasebetine de ışık tutmaktadır. Bu itibarla, nedeni ve içeriği ne olursa olsun, tesis edilen yardım ve işbirliği ilişkileri, ülkelerin dış politik yönelimlerine ait izler barındırmaktadır.

1.2.4. Dış Yardımlara İlişkin Uluslararası Bir Mekanizmanın Tesisi

Bugünkü anlamda dış yardımların uluslararası ölçekte bir plan ve program dahilinde koordinasyonuna ilişkin gelişmeler, biraz da Amerikan dış yardım politikasının bir uzantısı olarak Avrupa özelinde boy göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerikan yardımları ikili yardımlar şeklinde bazı ülkelere gönderilmeye başlandıysa da bu tip aktarmaların uzun vadede etkili sonuçlar doğurmayacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine İkinci Dünya Savaşı'nın henüz bitmediği Kasım 1943'te savaşın olumsuz etkilerini giderecek bir ekonomik kalkınmanın teşkili düşüncesiyle 44 ülke tarafından imzalanan bildiriyle (IBIBLIO, 2011) Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (UNRAA) kurulmuştur. Bu oluşum, o dönemde bu amaca yönelik ittifak halindeki ülkeleri kapsamaktadır. Savaş sonrasında 8 milyon civarında sığınmacıya temel ihtiyaç maddeleri yardımında bulunan UNRAA'nın, görevlerini BM'in çeşitli organlarına devredeceği 1949 yılına

dek (Tuncer, 1963:34) muhtaç bölgelere gerçekleştirdiği 3,7 milyar dolarlık yardımın 2,7 milyar doları ABD tarafından sağlanmıştır.

Zamanla dış yardımların ve özellikle de kalkınma yardımlarının planlı, koordineli ve bir kurumsal çerçevede yapılması ihtiyacı belirginleşmiştir. Dış yardımlara ilişkin uluslararası ölçekte sistematik bir zemin arayışının tarihsel gelişimi (Führer, 1994:7), İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle hız kazanmıştır. Bu süreçte 1944 yılında kurulan ve daha sonra Dünya Bankası olarak anılacak olan Uluslararası Kalkınma ve Yeniden Yapılandırma Bankası (IBRD) ile Uluslararası Para Fonu (IMF), ilk çok taraflı girişimlerden kabul edilmektedir. Bilahare 1945 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Anlaşması'nın önsözünde belirtilen “tüm insanların hayat standartlarının, sosyal ve ekonomik gelişim düzeyinin iyileştirilmesi” vurgusu da zaten uluslararası yardımların sistemli bir çerçeve ihtiyacının habercisi gibidir. Ancak yine de bu alandaki asıl girişim 5 Haziran 1947 tarihinde, dönemin ABD Dışişleri Bakanı (bilahare başkan) George C. Marshall'ın, gereksinimleri belirleyecek bir organizasyon kurulması halinde Avrupa ülkelerine yardımda bulunacaklarını deklare etmesiyle başlamıştır. Müteakiben Avrupa Kalkınma Programı (ERP) olarak anılan Marshall Planı'nın idaresi, aynı yıl kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) tarafından üstlenilmiştir.

Uluslararası örgütlenme ihtiyacının sebepleri arasında sayılan devletlerin ortak ihtiyaçlarını en etkili şekilde karşılama düşüncesi (Başak, 2010:31) dış yardımlar konusunda da yansıma zemini bulmuştur. OEEC, bu alandaki ilk bölgesel nitelikli yapılanmadır. İngiltere ve Fransa öncülüğünde Paris'te bir araya gelen on altı Avrupa ülkesi, gereksinimleri belirleyecek teknik komisyonlar kurarak hazırladıkları dört yıl süreli (1948-1952) bir “ekonomik işbirliği kanunu” ABD Kongresi'nce onaylanmıştır. Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin katılmadığı yardım programının (Sönmezoğlu vd, 1992:225) yüzde 90'ı hibe, kalanı kredi olarak gerçekleşmiştir. Yardımlardan daha ziyade İngiltere (yüzde 24,3), Fransa (yüzde 20), Almanya (yüzde 11,8), İtalya (yüzde 10) oranında istifade etmiştir. Türkiye, Paris görüşmelerinde 615 milyon dolar tutarında dış yardım talep ettiyse de savaştan zarar görmediği gerekçesiyle bu talep kabul görmemiştir. Türkiye ABD ile yaptığı ikili görüşmelerle bilahare askeri araç gereç yardımı alabilmiştir.

Yaklaşık 13,3 milyar dolarlık bir yardımın aktarıldığı sözkonusu planın, organizasyonel bir program çerçevesinde ve bizzat Avrupa ülkelerinin sahiplenmesiyle yürürlüğe konmasında iki temel husus hedeflenmiştir (LOC, 2010): Komünizmin Batı Avrupa’da yayılmasını engellemek ve demokratik siyaset tarzının ve serbest pazar ekonomilerinin geliştirilmesi yoluyla uluslararası düzeni istikrara kavuşturmak. Amaçlarda hem güvenlik hem de politik odaklı endişelerin bulunması, dış yardımların dış politika ile doğrudan ilişkisini de açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan, bu kapsamda yapılan bir analize (Tuncer, 1963:35) göre, yardım gören ülkelerde gayrisafi milli hasılda ortalama yüzde 25, endüstriyel üretimde yüzde 64 ve zirai üretimde ise yüzde 24 oranında artışlar meydana gelmiştir.

1949 yılında BM Genişletilmiş Teknik Yardım Programı (UNEPTA) da kurulmuş, teknik yardım özelinde çalışmalar BM bünyesinde de başlamıştır. BM Özel Fonu ve UNEPTA, 1965 yılında BM Kalkınma Programı’na (UNDP) dönüşmüştür. Daha spesifik politikalar izlenmesi amacıyla BM, kalkınma ve yardım programlarını daha ziyade belli ihtisas alanlarına odaklanan kuruluşları vasıtasıyla yürütme yoluna gitmiştir. Çocuklara yönelik UNICEF, kalkınma yardımları alanında UNDP, sağlık hizmetleri kapsamında WHO, acil gıda yardımları çerçevesinde WFP gibi alt kuruluşlarıyla BM, uluslararası ölçekte yardım koordinasyonu yürütmektedir. Bilhassa geniş çaplı organizasyon gerektiren durumlarda, donör ülke ve kuruluşlarca yapılan çok taraflı kalkınma yardımlarının bir havuzda toplanarak, muhtaç alanlara kanalize edilmesinde BM önemli bir şemsiye kuruluş işlevi sergilemektedir.

Öte yandan OEEC’nin, yardımların plan ve koordinasyonuna yönelik işlevi 1960 yılına kadar devam etmiştir. OEEC’nin ardılı olarak 1961 Yılında OECD’nin kurulması, dış yardımların profesyonel yönetimi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Temel hedeflerinden biri kalkınmaya teşvik olan dış yardımların sağlıklı bir şekilde kayda geçmesi kuşkusuz önem arz etmektedir. Bu doğrultuda gerek yardım yapanların bu alandaki mukayeseli durumlarının tespiti ve gerek resmin bütününe karar vericilerce görülebilmesinin temini amacıyla istatistiki derlemeler yapmak üzere OECD bünyesinde Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) kurulmuştur. 13 Ocak 1960 tarihli Kalkınma Yardımları Grubu’nun (DAG) revize edilmesiyle kurulan DAC ile ilgili hükümlerde (Führer, 1994:13) kalkınma

yardımları ve uzun dönemli kaynak aktarımları konusunda bir metodolojinin belirlenmesi de yer almaktadır.

Bu tür bir mekanizmanın varlığı, her şeyden önce yardımların etkililiğini sağlama adına önemli bir rol üstlenmektedir. Öte yandan ilgili kayıtların belli prensipler çerçevesinde muhafaza edilmesi; istatistiksel ve analitik çalışmalar ile makro ölçekte planlamalar yapılmasına da olanak tanımaktadır. Bugün hangi ülkelere yapılan yardımların DAC kapsamında değerlendirilmeye alındığına ilişkin bir liste belirlenmiş durumdadır. Pek çok ülke ve kuruluşun bazen aynı düzlemde ve benzer yardım çalışmaları yaptıkları dikkate alındığında; duplikasyonun önlenmesi, ancak üst ölçekte bir mekanizmanın varlığı ile mümkün olabilecektir. Özellikle OECD'nin aktif olduğu 1960'lı yıllardan itibaren, son derece profesyonel planlamalarla az gelişmiş ya da gelişmekte olan pek çok ülkeye milyarlarca yardım aktarılmış olmasına rağmen, yardımların etkililiği halen tartışma konusudur. DAC tarafından 1962 yılında sunulan ilk tavsiye raporunda dahi yardımların etkililiğine atıf yapılması manidardır. Raporda (Führer, 1994:17), DAC üyelerinin gerçekleştirilen yardım aktivitelerini daha etkili şekilde değerlendirmeleri ve uzun soluklu yardım politikalarına odaklanmaları önerilmektedir. Ancak aradan yaklaşık yarım yüzyıl geçmesine rağmen yardımların etkililiği konusu halen tartışılmaya devam edilmektedir.

Bu doğrultuda, 2005 yılında OECD'nin koordinesinde Paris'te bir araya gelen yüzü aşkın hükümet, STK, donör ve uluslararası kuruluş temsilcisi, yardımların etkililiğinin sağlanması adına bir dizi prensip üzerinde mutabık kalmıştır. Paris Deklarasyonu olarak anılan ve 2010 itibarıyla erişilmesi öngörülen çerçeve prensipler; Sahiplenme, Paralellik, Uyum, Sonuç-Odaklı Yönetim ve Karşılıklı Hesap Verebilirlik olarak belirlenmiştir. Bu prensiplerle; kalkınma konusunun donörlerin de teşvikiyle yerelde sahiplenilmesinin sağlanması, donörlerin öncelikleri ile yardım alan ülkelerin kalkınma stratejilerinin paralellik arz etmesi, yardımlarda duplikasyonların önlenmesi için daha koordineli çalışmalar yapılması, ölçülebilir ve somut sonuçlar doğurabilecek yardımlara odaklanılması, yardımlar konusunda şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin temin edilmesi hedeflenmektedir.

Eylül 2008'de Gana'da gerçekleştirilen Akra Forumu, bu alandaki gelişmelerin masaya yatırılması bakımından önem taşımaktadır. Akra Forumu'nda

(OECD, 2009a:3), altı çizilen hususlardan biri de bu alanda ilerleme sağlanmasının sadece donörlerle ve yardım alan ülkelerin katılımı ile kabil olamayacağı; sivil toplumun, özel sektörün ve diğer grupların da sürece tam katılımının gerekliliğidir.

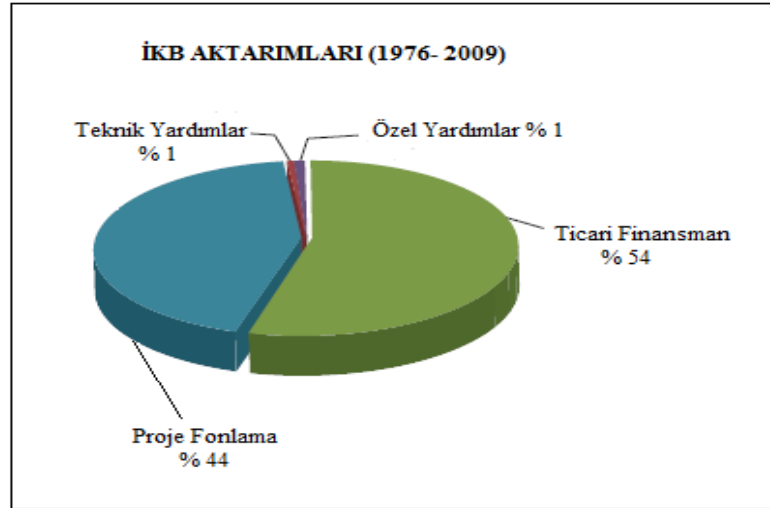
Kurumlararası işbirliği bağlamında DAC'ın, İslam dünyasındaki yardım kurumlarıyla ortak çalışmalar geliştirmesi, nispeten geç bir tarihte gerçekleşmiştir. İlk ortak resmi toplantı 1978 yılında; Abu Dabi Fonu, Arap Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu, Afrika Ekonomik Gelişimi için Arap Bankası, İslami Kalkınma Bankası, OPEC Özel Fonu ve Suudi Fonu temsilcilerinin katılımıyla Kuveyt Fonu ve DAC eş başkanlığında yapılmıştır.

İslam dünyasında yardım ve işbirliği düşüncesinin inanç birliği ekseninde kurumsallaşması, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) kurulmasıyla eşzamanlı bir gelişim göstermiştir. 1966 yılında Suud Kralı'nın "İslam Birliği" sloganı ve 1969 yılında Fas Kralı'nın "İslam Dayanışması" fikri (MFA-TR, 2011) üzerine, Eylül 1969'da ilk zirvenin yapılması ile kurumsallaşmanın somut adımı atılmıştır. Filistin'de Mescid-i Aksa'yı yakma saldırısı, (OIC, 2011) İslam Dünyasının içinde bulunduğu durum, yardımlaşma ve dayanışmanın İKÖ zemininde kimlik kazanmasında etkili olmuştur. İKÖ çatısında gerçekleşmekte olan yardım ve işbirliği çalışmaları 57 üye ülke ile 80 dolayında Müslüman toplumuna yönelik iktisadi, sosyal, kültürel konularda ortak bir politika oluşturmayı hedeflemektedir. Filistin'e yardımın dışında, İKÖ'nün gündeminde müzakere edilen Afganistan, Irak'ın durumu ile Keşmir ve Batı Trakya'daki Müslüman halkların durumu, yardım ve politika çizgilerinin paralellik arz ettiğini göstermektedir.

Aralık 2005'te Mekke'de düzenlenen 3. Olağanüstü Zirve'de kabul edilen İKÖ 10 Yıllık Eylem Planı, bu yöndeki çalışmaların en planlı adımlarından biri olmuştur. Buna bağlı olarak, 13-14 Mayıs 2009 tarihinde TİKA ve SESRIC'in (İslam Ülkeleri İstatistik Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi) ortak organizasyonu ile gerçekleştirilen İKÖ üyesi gelişmiş ülkelerin resmi yardım kuruluşlarının katıldığı toplantı, bir ilk özelliği taşımaktadır. 11 Ülkenin (Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, İran, Katar, Kuveyt, Malezya, Mısır, Pakistan, Suudi Arabistan, Tunus, Türkiye) üst düzey yetkililerinin katılımıyla gerçekleşen toplantıda; İslam ülkelerince yapılan yardımların yüksek potansiyeline rağmen yeterli tanıtımın yapılmadığı belirtilmiştir. Etkililiği ve dünya kamuoyundaki

görünürlüğünü teminen, yardımların uyum içinde ve daha titiz bir planlama ve koordinasyon ile yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda deklare edilen İstanbul Bildirgesi'nde, BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne de atıf yapılarak; SESRIC'in kalkınma yardımı istatistiklerini derlemesi, DAC benzeri bir mekanizmanın oluşturulması, stratejik ve operasyonel rehberlerin hazırlanması ve üye ülke kalkınma ve işbirliği kuruluşlarının her yıl toplanması gibi kararlar ile yardımların ortak bir dış politik eksen oluşturması yönünde kritik bir adım atılmıştır.

İKÖ kararı ile İslam ülkelerini kalkındırma ve destekleme amacıyla kurulan İslam Kalkınma Bankası'nın 1976-2009 yıllarını kapsayan yardımlarına (IDB, 2010) bakıldığında; toplamda yaklaşık 64 milyar dolarlık aktarımın takriben 28,5 milyar dolarlık kısmının projelerin finanse edilmesinde kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 1: İslam Kalkınma Bankası Aktarımları (1976-2009)

Yardımların dağılımında proje fonlama (yüzde 44) ve ticari finansmanın (yüzde 54) ağırlıklı kalemler olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın; teknik yardım oranının yüzde 1 olarak kalması, uzmanlık gerektiren teknik nitelikli aktarımların son derece düşük olduğunu göstermektedir. 33 yıllık periyotta yaklaşık 294 milyon dolar değerinde toplam 929 aktiviteyi içeren bu gösterge, ilgili ülkeler arasındaki teknik işbirliği düzeyinin Batılı ülkelerle kıyaslanamayacak kadar geride olduğunun resmidir. Bununla birlikte, proje konuları arasında telekomünikasyon, ulaşım, altyapı ve endüstriyel tarım gibi konuların öne çıkmaya başlaması, fonlamalarda teknik

içerikli bir yönelim gayretini yansıtmaktadır. İslam Kalkınma Bankası tarafından yapılan yardımlar hibe olmaktan ziyade çoğu kez geri ödemeli krediler şeklindedir.

Son tahlilde, İKÖ (Eylül 2011 itibarıyla İslam İşbirliği Teşkilatı: İİT) çerçevesinde yürütülen yardım ve işbirliği politikalarının Türkiye'nin de inisiyatifıyla son yıllarda daha etkin ve pratik bir perspektife kavuştuğunu söylemek mümkündür. Ağustos 2011'de İstanbul'da Dışişleri Bakanları düzeyinde acilen toplanan İİT İcra Komitesi, Somali'deki açlık krizi için 350 milyon dolarlık destek kararı almışlardır. Ekim 2011'de İİT Bakanları düzeyinde İstanbul'da gerçekleştirilen 'Gıda Güvenliği ve Tarımsal Kalkınma Konferansı' ile 'Ekonomik ve Ticari İşbirliği Komitesi' de somut işbirliği adımları için önemli zeminler olmuştur.

1.3. DIŞ YARDIMLARA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Dış yardım kavramı, prensipte pozitif çağrışımlar yapmakla birlikte, pek çok tenkidin de hedefi olmaktadır. Eleştiriler daha ziyade dış yardımların bir menfaate istinaden yapıldığına, başka bir deyişle donör ülke çıkarlarının her halükarda ön planda tutulduğuna ilişkindir. Bir diğer eleştiri odağında ise dış yardımların, yardım alan ülkelerin lehinde olmaktan çok aleyhinde olduğu yer almaktadır. Eleştirel yaklaşımlar içinde yardımların yapılmasına olumlu bakan fakat yıllardır yapılan bunca yardımın etkililiği noktasında aynı iyimserliği taşımayanlar da bulunmaktadır.

Yardım yapma fikri, bir iyi niyet göstergesi olarak anılmasına karşın, dış yardımların her zaman gerçekten ihtiyaç duyan ülkelere kanallize edilmediği de bir realitedir. Nitekim bu konudaki çarpıcı bir tespiti (Todaro'dan akt. Oksay, 1996:16) göre, "1975 – 85 yılları arasında yapılan ikili yardım(lar)ın yarısından daha az kısmı çok düşük gelirli 46 ülkeye yapılırken; yarısından fazla kısmı ise politik ve askeri kaygılarla, nisbi olarak daha iyi durumda bulunan üçüncü dünya ülkelerine yapılmıştır". Dış yardım konusunun bir eleştiri fenomenine dönüşmesinin temelinde de esasen bu tür kaygılar bulunmaktadır. Yapılan yardımların gerçekten bir toplumun refah ve kalkınmasına mı yoksa yardım yapan ülkenin politik önceliklerine mi hizmet ettiği endişesi, tartışmaların nirengi noktasını oluşturmaktadır. Farklı yıl aralıklarında, anılan yüzdede değişiklikler olsa da yardımların bütünüyle bir iyi niyet yansıması ve tamamen insani gerekçelerle yapıldığına ilişkin bir kanaat oluşmuş değildir.

Dış yardımlara ilişkin belki de en çok tartışılan husus, etkililik faktörüdür. Esasen yardımların gerçekten etkili olup olmadığı ve yararlılık derecesi donör ülke ve kuruluşlarının da endişesi olagelmektedir. Bu bağlamda, gerek yardım alan ülkelerin kendi iç denetim ve gözlem mekanizmaları, gerek donörlerce gerçekleştirilen kontrol ve değerlendirme çabaları, bu kaygıları yüzde yüz giderebilmiş de değildir. 1960 yılında gelişmekte olan ülkelere yapılan 8 milyar doları aşkın dış yardımın, 1971 yılında 18 milyar doları aşan hale gelmesine rağmen, ilgili ülkelerde arzu edilen iyileşmenin görülmemesinin belli ölçüde ümitsizliğe yol açtığı (Ankara, 1973:10) kaydedilmektedir. Sınırötesi yardımların belli bir plan dâhilinde yapılmaya başlamasından takriben yirmi yıl sonra geriye dönük böyle bir değerlendirme ihtiyacı, bizzat donör ülkelere dillendirilmeye başlanmıştır.

Nitekim Dünya Bankası başkanı McNamara'nın önerisiyle oluşturulan Pearson Komisyonu (WB, 2003) 1969 Eylül'ünde "Kalkınmada Partnerler" adlı raporu hazırlamıştır. Kanada eski başbakanı Lester B. Pearson başkanlığındaki komisyon, kalkınma yardımları kapsamında geride kalan yirmi yılın muhasebesini yaparak, gelinen noktada bir durum değerlendirmesi yapmış ve geleceğe ilişkin tavsiyelerde bulunmuştur. Bir taraftan DAC üyesi ülke yetkilileriyle, diğer taraftan aralarında Türkiye'nin de yer aldığı, yardım alan 70 dolayındaki ülke yetkilisiyle görüşülerek hazırlanan raporda şu hususlar ön plana çıkarılmıştır: yardımlar yoluyla ekonomik kalkınmayı sağlamak mümkün görünmektedir. Kaldı ki 30 kadar ülke bu gelişme trendini yakalamıştır. İhtiyaç duyan ülkelere yardım yapmak ahlaki bir zorunluluktur ve uluslararası kamuoyu bu konuda işbirliği tesis etmelidir. Bu münasebetle, partnerlerce teşkil edilecek çok taraflı yardımlar, daha yüksek bir oranda gerçekleşmelidir. Son tahlilde raporda zikredilen uluslararası işbirliğinin herkesi kucaklayan temasının muğlaklığına, rüşvet ve israflara değinilmesine karşın, genel itibarıyla rapor dış yardımlara ilişkin pozitif öğeler içermektedir.

Yardımların etkinliğine tesir eden faktörler (Ankara, 1973:31) temelde iki aşamada ele alınmaktadır: Planlama Safhası ve Uygulama Safhası. Gerçekten de iyi bir fizibilite çalışması ile planlanan ve bu plan doğrultusunda titizlikle ifa edilen yardım uygulamaları başarılı sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum bir anlamda, teorik (planlama) ve pratik (uygulama) boyutların birbiriyle uyumuna ve tutarlılığına bağlıdır. Bununla birlikte, takip (follow-up) safhası da tamamlayıcı bir unsur olarak

düşünülebilir. Çünkü uygulama sonrasında gerçekleştirilecek izleme ve denetimler, alınan geri bildirimler, sadece değerlendirme açısından değil; hem yardımların sürdürülebilirliği hem de müteakip yardım çalışmaları bakımından önem arz etmektedir. Son tahlilde dış yardımların etkinliği kapsamında DAC'ın özellikle altını çizdiği husus (OECD, 1992:9), bir yardımın ancak kullanılacağı alandaki siyasi, iktisadi ve idari ortamın müsaade ettiği kadar etkin olabileceğidir. Bundan dolayıdır ki “iyi yönetim” konsepti, donör yaklaşımı ile alıcı ülkedeki siyasi iradenin, sosyo-ekonomik ve kurumsal yapının mutabakatını gerektirmektedir.

Bu noktada yapılan bir diğer yoruma (Tuncer, 1963:35) göre, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleştirdiği dış yardımlar, Batı ideolojisinin özellikle az gelişmiş ülkelerde yerleşmesi için uygun altyapının oluşturulması ve bu ülkelerdeki hammadde ve pazar kaynakları ile doğrudan ilgilidir. İdeolojik ve iktisadi gayelerin, dış yardımlar üzerinden uygulamaya konması son derece manidardır. O halde, “Bu çağda sınıf mücadelesi mi? Bu kavram, Berlin Duvarı ile birlikte göçüp gitmedi mi? Ne yazık ki hayır. Gelişmiş bir ülke vatandaşı için bunu anlamak zor olabilir; çünkü Batı'da sistemden hoşnut olmayanlar soyutlanmış bir şekilde yoksulluk girdabında yaşarlar. Kalkınmakta olan ülkelerde ve eski komünist ülkelerde ise acı olan, yoksullukla kuşatılmış olmak değildir; o, toplumun iliklerine işlemiştir.” Bu tespit (De Soto, 2000:212), özellikle Afrika dikkate alındığında, donör ülke ulusal çıkarlarının, bazen sorunu çözme iradesinin bile önüne geçebildiğini çağrıştırmaktadır. Nitekim 1979 yılına gelindiğinde ABD'nin toplam ihracatının yaklaşık yüzde 40'ının yardım ilişkisi içinde olduğu gelişmekte olan ülkelere ve üçüncü dünya ülkelerine yönelik (Sewell ve Mathieson, 1982:61) gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, “zengin ülkelerin fakir ülkelere yönelik politikaları genelde ahlaki gerekçelerle açıklanır, fakat uygulamada bu durum daima ulusal çikardan esinlenir.” (Cable, 1982:182) şeklindeki değerlendirme de böyle bir kaygıyı yansıtmaktadır.

Dış yardım konusu zaman zaman ulusal güvenlik meselesi haline gelebilmektedir. Bu alandaki tartışmalar (OMB Watch, 2005) ABD'nin, 11 Eylül saldırıları üzerine çıkardığı Vatanseverlik Yasası doğrultusunda, terör izleme listesine giren kuruluşlara yardım sağladıkları gerekçesiyle özellikle STK'lara yönelik sert tutumu ile alevlenmiştir. 2002 yılı sonunda sivil toplum ile yeterince

istişare edilmeden çıkarılan ve kısaca Hazine İlkeleri (Anti-terrorist Financing Guidelines, Voluntary Best Practices for US-Based Charities) olarak bilinen tedbirler çerçevesinde bağış toplumu üzerinde şaşkınlık ve korku psikolojisi hakim olmuş, yeterli kanıtlar sunulmamasına karşın bazı yardım kuruluşlarının hesapları dondurularak, temsilcileri ve bağışseverler sorgulanmıştır. KinderUSA adlı kuruluşun başkanı Laila Al-Marayati, ABD Hükümetinin bağışlar konusundaki bu sert tedbirleri politik bir araç olarak kullandığını ve Müslüman bağışçılara karşı ayrımcılık yapıldığını belirtmiştir. Üstelik bu tedbirler sadece İslami yardım kuruluşlarını değil, faaliyetlerinden şüphe duyulan farklı bağış kurumlarını da hedef almıştır.

Öte yandan STK'lar eliyle gerçekleşen yardımlarda STK'ların kimi zaman birer 'Truva atı' olarak değerlendirildiği de vakidir. Bu noktada, "Sırbistan, Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da gerçekleşen 'renkli devrimler'in gerek hazırlık aşamalarında gerekse devrim süreçlerinde aktif rol alan STK'ların Batılı devletlerin yürüttüğü güç mücadelesinde gördüğü işlev" (Sandıklı, 2007:69) delil olarak sunulmaktadır. Korumacı tedbirler ve sıkı yasal düzenlemelerle sadece şaibeli bulunan değil, rutin yardım faaliyetleri yürüten STK'ların da manevra alanı daraltılabilmektedir.

Dış yardımların teknik açıdan ne şekilde aktarılması gerektiği üzerinde de tartışmalar (Tuncer, 1963:73) hala sürmektedir. Sözgelimi, yardımların hibe mi yoksa kredi şeklinde mi olması konusunda değişik argümanlar ileri sürülmüştür. Kredi vermenin özellikle az gelişmiş ülkeler için hakkaniyetli bir donör yaklaşımı olmadığını savunanlar olduğu gibi, hibelerin de yardım alan ülkeleri hazır ağıştırmak suretiyle olağan kalkınma seyrini pasifize ettiği kaydedilmektedir. Bununla birlikte tabii afet ve insani yardım gibi durumlarda yardımın hibe şeklinde olması, altyapı ve yatırım desteği halinde ise kredi verilebileceği genel kabul görmektedir.

Yardımların gerçekte, muhtaç durumdaki bireyleri değil; daha ziyade donör ülke ile paralel politikalar izleyeceği düşünülen yönetimleri esas aldığı hususu da sıkça dillendirilmektedir. Örneğin Amerika'nın Şili'ye yardımlarının durumu, ülkedeki yönetim değişikliği ile ilişkili görünmektedir. Buna göre (Bethell'den akt. Dursun, 2006); 1960'lı yılların sonunda ABD'nin sosyal politikalar dikte ettiği Eduardo Frei yönetimindeki Şili'ye Amerikan dış yardımı akarken, General Pinochet

iktidara geldiğinde yardımlar kesilmiştir. Oysa mağdur durumda olan asıl kitle, çoğu kez yönetici elit değil; halkın bizzat kendisidir.

Yardımların sanıldığı gibi toplumdaki gerçek ihtiyaç sahipleri için fayda üretmediğine ve reel planda sonuç doğurmadığına yönelik savlar, en çok Afrika'nın bugünkü durumu ile özdeşleştirilmektedir. Batı'nın Afrika'ya yıllardır yaptığı yardımların dar bir kesimin işine yaradığını ve fakirin daha fakir hale geldiğini savunanlar, bu argümanlarını önemli istatistiki delillerle de güçlendirmektedir. Buna göre (Moyo, 2009), geride kalan 60 yıl boyunca gelişmiş ülkelerce Afrika'ya 1 (bir) Trilyon Doların üzerinde kalkınma yardımı aktarılmasına rağmen, kişi başına düşen gelir 1970'lere oranla daha düşük ve nüfusun yüzde 50'den fazlası günde 1 (bir) doların altında yaşam sürüyor. Üstelik Afrika ülkeleri, yardımlar kapsamında alınan bazı borçları geri ödeyebilmek için yılda 20 milyar dolara yakın ödemeyle yükümlüler. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) 2005 yılında yayınladığı "Yardım Afrika'nın Gelişimini Yükseltmeyecek" başlıklı rapor da devletlerin Afrika'ya yaptıkları yardımı sorunun kesin çözümü gibi göstermemeleri ve mütevazı açıklamalar yapmalarını salık vermektedir. Rüşvet ve yolsuzluğun hakim olduğu kıtada yardımların da risk altında olduğu yönündeki en çarpıcı iddialardan birisi de Northwestern Üniversitesi'nden Prof. Dr. Jeffrey Winters'ın, 2004 yılında Afrika'ya tahsis edilen yaklaşık 100 milyar dolarlık bir kalkınma yardımına ilişkin yolsuzlukta, bizzat Dünya Bankası'nın da işin içinde olduğunu dile getirilmesidir. Kaldı ki 2002 yılında Afrika Birliği tarafından yapılan açıklamada da; Afrika'ya gönderilen uluslararası yardımlar kapsamında yıllık 150 milyar dolarlık bir rüşvetin döndüğü ve donörlerin buna göz yumduğu deklare edilmiştir. Uluslararası gözlem kuruluşu TI'nın daha spesifik bir tespiti göre ise Zaire (şimdiki Demokratik Kongo) Devlet Başkanı Mobutu Sese Soko, 1965-1997 arasında takriben 5 milyar dolar yardım meblağına şahsen el koymuştur.

O halde dış yardım gerçekten vazgeçilmez midir? Bu soru, iki karşıt görüşü (Ankara, 1973:12) beraberinde getirmiştir. Dış yardımların az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için vazgeçilmez olduğunu savunanlar; ilgili ülkelerdeki kaynakların kıtlığı, know-how eksiği ve benzeri yetersizlikler nedeniyle ulusal kalkınmanın son derece yavaş bir tempoyla mümkün olabileceğini, kalkınmanın pozitif yönde seyri adına dış yardımların lokomotif bir güç teşkil edeceğini öne sürmektedir. Buna

mukabil, dış yardımın vazgeçilmez olmadığını savunan Bauer ve Powell gibi araştırmacılar (Cable, 1982:187) ise dış yardımın olumlu etkisi bir yana, bilakis kalkınmayı geciktirici ve kendi kendine yeterlilik ruhunu zayıflatıcı etkisinden bahsetmektedir. Buna göre bir ülkenin kalkınması, kendi iç iktisadi dinamikleriyle ve gerekli piyasa koşullarına riayet edildiğinde, doğal gelişim seyri içinde zaten dengeli bir şekilde gerçekleşebilecektir. Özellikle kalkınma yardımlarının, yardım alan ülkelerin “kendine yeterliliğine mani” (OECD, 2010a:29) olduğu ve bir anlamda potansiyel gelişim sürecine ket vurduğu yönünde argümanlar sıkça dile getirilmektedir. Hatta ‘radikal’ yaklaşım, dış yardımların bir ülkede gerçek kalkınmayı sonuç verecek politika yapımını da sınırladığını (Guess, 1987:66) öne sürmektedir. Her iki yaklaşımın da kendi içinde tutarlı olduğunu söylemek mümkünse de yardım yapılmadığı takdirde, o ülkenin kalkınıp kalkınamayacağına ya da hangi sürede ve ne ölçüde kalkınabileceğine dair net veriler ortaya koymak mümkün olamamaktadır. Ayrıca bu bağlamda tartışılan argümanlar, dış yardımların sadece ekonomik ve kalkınma boyutuna odaklıdır. Oysa dış yardımların, ilgili ülkeler nezdinde tarihsel ve kültürel arka planı düşünüldüğünde, politik boyutu da eşdeğer önemi haizdir. Zira dış yardımlar, ülkeler arasında politik bir bağ tesisinin en etkili araçlarından biridir. Hatta pek çok örnekte dış yardım ve işbirliğinin dış politik öncelikler doğrultusunda bir yumuşak güç niteliğiyle gerçekleştirildiği görülmektedir.

1.4. 21. YÜZYILDA ALTERNATİF BİR POLİTİKA ARACI OLARAK DIŞ YARDIMLAR

Dış politika, bir devletin aynı zamanda iç dinamiklerini ve tarihsel kimliğini de içeren, ülke sınırlarının ötesine uzanan bir bütünlük arz etmektedir. Bu itibarla kültür diplomasisi, ekonomi-politik, güvenlik, sivil toplum gibi dış politika araçları, uluslararası ilişkiler açısından kritik unsurlardır. Bu çerçevede dış yardım da ülkelerin önemli bir diplomatik iletişim aracı olarak ivme kazanmaktadır. 21. Yüzyıl itibarıyla artık dış ilişkilerde dış yardımların daha profesyonel bir enstrümana dönüştüğü, ülke modellerinin yeniden yapılandırıldığı, dış yardımların pratik boyutunun ve çıktılarının dikkate alındığı bir süreç başlamıştır.

1.4.1. Değişen Konjonktürde Dış Yardım – Dış Politika İlişkisi

Güç dengelerinin yeniden şekillenmesi adına yapılan iki dünya savaşı, iki kutuplu sistemin çekişmeleri ve bilahare medeniyetler çatışması tartışmalarıyla geçen 20. yüzyıl, dış yardımların da ideolojik ve politik kaygılarla gerçekleştiği bir zaman dilimi olmuştur. İki kutuplu sistemin sona ermesi ile yardım ilişkileri de yeni konjonktürel yapıya has derinlikler kazanmıştır. Gerçekte bir dış yardım faaliyetiyle taşınan, sadece o yardımın içeriğini teşkil eden aynı, nakdi ya da teknik unsurlar değil; bir kültür ve medeniyet karakteristiğidir. Kaldı ki genel itibarıyla dış yardımlar, özelde ise “teknik işbirliği faaliyetleri sonucu oluşan kültürel değişimler, bir yandan sözkonusu toplumları yeni değerlerle tanıştıırken, bir yandan da farklı görüş açılarının anlaşılmasına yardımcı olmuştur (OECD, 1992:58)”. Bu itibarla dış yardımlar, klasik politik gerginliklerin yumuşamasına ve medeniyetler uzlaşısına katkı sağlayabilecek bir potansiyele sahiptir. Hatta bu özelliğiyle dış yardım politikası, aşkın bir politikadır. Özellikle dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin yapılan dış yardımlar, son derece etkili bir diyalog aracı olmaya müsaittir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin özellikleri sıralanırken uluslararası ilişkilerde bir tür bağımlılığın varlığından (Oksay, 1996:13) da söz edilmektedir: “Az gelişmiş ülkelerin çoğu, sahip oldukları olumsuz koşullar nedeniyle, zengin ülkelere ekonomik ve politik olarak bağımlı olmakta ve bu nedenle de çeşitli konularda kararlar verirken, bu ülkelerin baskıları altında kalmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeleri yaptıkları dış yardımlar ve yabancı sermaye yatırımları kanalıyla kontrol etmekte ve bu ülkelerin uluslararası ticaretlerini, kullanacakları teknolojiyi ve vereceği iç ve dış politik kararları etkilemektedir.” Kuşkusuz bu etkileme bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak vaki olmaktadır. Ancak her iki koşulda da dış yardımlar, ilgili ülkeler açısından bir şekilde politik çıktılar üreten belirgin bir faktör durumundadır.

Bir başka yaklaşıma (Zakaria, 1999) göre; “...kültür, bizzat şekillendirilebilir ve değiştirilebilir. Pek çok kültürel özelliğin, beğeni ve tercihin arkasında onları biçimlendiren politik ve ekonomik güçler yatmaktadır”. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gönderilen yardımlar sözkonusu olduğunda, aktarılan çoğu kez sadece gıda, teknoloji ve ihtiyaç malzemeleri değildir. Bazen bir ticari marka, bazen savunma sanayii, kimi zaman bir kültürün tüm

karakteristiğini yansıtan dil eğitimi, kimi zaman da vazgeçilmez bir know-how kaynağıdır. Tüm bu özellikleriyle dış yardımlar, yalnızca toplumsal eğilimleri etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda bürokratik yönelişleri de belli oranda manipüle edebilmektedir. Morgenthau'nun gücü "diğer insanların düşünceleri ve faaliyetleri üzerinde kontrol sağlamak" (Dougherty ve Pfultzgraff, 1981:87) olarak betimlediği hatırlandığında; yardımlar donör ülke perspektifinin, alıcı ülke karar-vericileri ve kamuoyu nezdinde kuşatıcı bir etki alanı oluşturduğunu da çağrıştırmaktadır. Nitekim R.F. Behrendt'in (Tibi, 1998:89) kalkınmayı, yönlendirilmiş kültürel değişim olarak tanımlaması da bu konuda ilginç bir paralellik arz etmektedir.

Bir ülkenin dış yardım politikası, bir yandan o ülkenin sınırötesi politikaları ile ilişkiliyken diğer yandan içerde ulusal kamuoyu ile de yakından ilgilidir. Yakın geçmişte Birleşik Krallık'ta yaşanan gelişmeler (Cable:1982:185), bu korelasyonu net olarak ölçme imkanı sunmaktadır: 1969 yılında yapılan bir kamuoyu araştırması, halkın yüzde 62'sinin Birleşik Krallık tarafından fakir ülkelere yapılan yardımları bir görev olarak gördüğünü ve sempati duyduğunu ortaya koymuştur. 1976 yılında gerçekleşen ikinci kamuoyu yoklamasında ise sadece yüzde 47'lik bir kesimin dış yardımlar lehinde olduğu anlaşılmıştır. Üstelik az gelişmiş ülkelere yönelik husumetin ve ülkede yaşayan göçmenlere yönelik ırk düşmanlığının da artış kaydettiği belirlenmiştir. Halk desteğinin düşmesi, ülkedeki iç problemler, iç kapanma eğilimi ve ekonomik durumla açıklanmaya çalışılsa da bu dönemde yapılan bir başka kamuoyu incelemesiyle ortaya ilginç bulgular çıkmıştır. İngiliz yardımlarının OECD yapılanmasıyla birlikte aktivite kazandığı 1960 yılı itibarıyla ülkenin en önemli konusunun dış politika olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 48 iken; bu oran 1970 yılında yüzde 8'e, 1980 yılında ise yüzde 5'e gerilemiştir. Bu gelişmeler ışığında, öncelikle dış yardımlar ile donör ülke politikalarının iç kapanması ya da dışa açılması arasında ciddi bir ilişki olduğu görülmektedir. Bir diğer çıktı ise halkın dış yardımlara ilişkin desteği ile dış politikaya verdiği destek arasında doğru orantının varlığıdır. Böylece, dış yardımların kaderi, iç politikadan dış politikaya uzanan bir politik yaklaşım ile yakından alakalı bulunmaktadır. Sonuçta devletler, halk tarafından kabul görmese de politik gereklilikler doğrultusunda dış yardımlarını sürdürmektedir. Nitekim yoğun kitlelerin protestolarına rağmen Blair'in

11 Eylül saldırıları üzerine ABD'nin Irak ve Afganistan harekâtlarına destek vermesi de bu çerçevededir.

ABD dış yardım stratejisinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve hatta tüm soğuk savaş döneminde güvenlik odaklı aktarımlar ağırlık kazanmıştır. 11 Eylül saldırıları üzerine ağırlıklı kaynak tahsisi yine büyük ölçüde güvenliğe dönük olmuştur. 2002 yılında Monterrey Konferansı'nda (Lancaster, 2008) G.W. Bush'un küresel yoksullukla mücadele kapsamında yeni bir hesap ünitesi (Millenium Challenge Account) oluşturmayı taahhüt etmesi ve "kalkınma" konusunu, diplomasi ve savunma ile birlikte "Ulusal Güvenlik Stratejisi"nin sacayağı kabul etmesi, önemli bir dış politik bakış açısını yansıtmaktadır. Bu itibarla dış yardımların yönetimine ilişkin Millenium Cahallenge Corporation (MCC) adıyla bir de yeni yardım ajansı kuran G.W. Bush, J.F. Kennedy'den beri kalkınma ve yardım konusunu dış politikada en çok ön plana çıkaran başkan olarak anılmaktadır.

ABD açısından dış yardımların bir dış politik enstrüman olduğu ve Cumhuriyetçilerin ya da Demokratların iktidarda olmasının bu temel politikada köklü bir değişikliğe yol açmadığı anlaşılmaktadır. Cumhuriyetçilerin dış yardımlara karşı olduğu yönündeki anlayışın aksine (Norris, 2011), dış yardımı bir ulusal strateji kabul eden R. Nixon, 1974 tarihli dış yardım anlaşmasını imzalayan G. Ford, demokratik gelişimleri desteklemeye yönelik yardım girişimini uygulamaya koyan R. Reagan gibi başkanlar da birer Cumhuriyetçidir.

Bu doğrultuda, Condoleezza Rice'ın dışişleri bakanlığı döneminde tartışılan ve diplomaside yeni bir dönüşümü niteleyen "transformational diplomacy" (Todd, 2006) yaklaşımı, diplomatik ilişkilerde dış yardımların etkili idare edilmesini ve "iyi yönetilen hükümetler"i desteklemekte kullanılmasını da içeren bir uygulama çerçevesini öngörmektedir. Rice'ın sunduğu diplomasi perspektifini yansıtan paradigmalardan biri de Amerikan dış yardımlarının, ihdas edilen bir üst otorite tarafından gözetim ve denetiminin sağlanmasına dairdir. Bu yeni söylem, Amerikan dış yardımlarına ilişkin kararların artık daha politik bir zeminde verileceği şeklinde yorumlanmıştır. Müteakip süreçte müzakere edilen "dış yardım reformu" siyasi ve akademik platformlarda ciddi irdelemelere konu olmuştur. Bu alandaki en dikkat çeken kritiklerden biri de (Breinard, 2008) Amerikan yardımlarının ulusal güvenlik stratejisi kapsamında kalkınma, savunma ve diplomasi (3D) ekseninde

kullanılmasına dairdir. Buna göre dış yardımlar, bir taraftan Amerikan halkının, STK'larının ve özel sektörünün dinamik katılımı adına bir kaldıraç işlevi görürken; diğer yandan, ABD'nin 'soft power' (Nye, 2004) olarak nitelenen yumuşak gücünün bir enstrümanı olarak konumlanmalı ve ABD'nin dünyada görünen yüzü olarak anahtar rol üstlenmelidir. 2009 yılında Hillary Clinton tarafından kullanılan 'smart power' (Carpenter, 2008), kavramı ise sahip olunan diplomatik, askeri, ekonomik, siyasi, hukuki ve kültürel enstrümanlardan uygun olanını ya da bunların bir kombinasyonunu kullanmayı ifade etmektedir. Ancak uygulamada Irak ve Afganistan gibi ülkelerde beklenen başarının sağlanamayışı, teorik yaklaşımın pratiğe tam olarak aksettirilemediğini ortaya koymaktadır. Nitekim her iki ülkede de pek çok 'soft' içerikli yardım aktarımı ve proje uygulamalarına rağmen, ABD daha ziyade askeri varlığı ve/veya asker çekme konuları ile anılmaktadır.

Din ve inanç faktörü, 21. yüzyılda da dış yardımlar açısından önemini korumaktadır. İnsanlar bugün de kilisenin yönlendirmesiyle bağış yapmakta, bir imam efendinin coşkulu konuşmasıyla Filistin için yardımda bulunmakta ve Yahudilik idealleri uğruna bugün de maddi fedakârlıktan kaçınmamaktadırlar. Üstelik bu şekilde hareket geçen sadece toplum değildir; bazen devletler de dini otoritelerin işaretiyle yardım girişiminde bulunabilmektedir. İnanç odaklı yardım girişimlerinin dikkate değer uygulamalarından biri (Arık, 2006) de ABD ve İsrail lobilerinin Orta Asya politikalarında Buhara Yahudilerine yönelik yardım, işbirliği, okullaşma, kültürel oryantasyon, göç ve iskan politikaları gibi konulardaki planlı çalışmalarıdır. Öte yandan, 2011 Temmuzunda Afrika'da yaşanan kıtlık ve açlık tehlikesi üzerine Papa 16. Benedict'in yardım çağrısı (TDS, 2011) da kısa sürede yankı bulmuştur. Durumu "tam bir insani felaket" olarak niteleyen Papa, bu yöndeki uluslararası gayretleri teşvik ederek özelde Somali yarımadasına dikkat çekince, bölgeye yönelik bir yardım hareketliliği meydana gelmiştir. Önce BM yardımları gerçekleşmiş, ardından İngiliz yetkililer 85 milyon dolarlık yardım yapacaklarını duyurmuşlardır. Bu paralelde Somali için Türkiye'de gerçekleştirilen yardım kampanyasının da tam bir başarı öyküsü olduğunu söylemek mümkündür. Diyanet İşleri Başkanlığı zaman zaman İslam ülkelerinde meydana gelen sel, deprem gibi tabii felaketler nedeniyle tüm camilerde özellikle Cuma hutbelerinde teşvik edilmek suretiyle bir yardım seferberliği uygulamaktadır. Somali örneğinde de Diyanet İşleri

Başkanlığı'nın telkin ve yönlendirmeleri, Ramazan ayının da etkisiyle maksimum sonuç vermiş; Kızılay, AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi) gibi kamu kurumlarının yanı sıra yazılı ve görsel medyada konunun sıkça işlenmesi ve sivil toplum kuruluşlarının aktif gayretleriyle kıtaya Türkiye'den tarihi bir yardım desteği ulaştırmıştır. AFAD verilerine (AFAD, 2011) göre, Ekim (sonu) 2011 itibarıyla yardımlar 526 milyon TL'yi aşmış; 11 uçak, 8 gemi ile 67 milyon TL tutarında ve yaklaşık 22 bin ton ağırlığında insani yardım malzemesi gönderilmiştir.

Dış yardımlar, özellikle sivil toplumlar eliyle kanalize edildiğinde, dünyada gönüllülük kültürünün yaygınlaşmasına da vesile olmaktadır. Bu tür yardım çalışmalarında karşılıksız rol üstlenen insanların öncelikle kendi ülkeleri adına bir imaj taşıyıcısı olduğu bir gerçektir. Kaldı ki zaman zaman BM de bu tür yardım organizasyonlarında, uluslararası kamuoyunun yakından tanıdığı Angelina Jolie gibi gönüllü iyi niyet elçilerini ön plana çıkarmaktadır. Bu paralelde 2011 Ağustos'unda Başbakan Erdoğan'ın da açlık ve kıtlıkla yüzleşen Somali'ye destek ziyaretinde Ajda Pekkan ve Sertap Erener gibi ünlü sanatçılarla birlikte hareket etmesi dikkat çekicidir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin ışığında, 21. yüzyılda dış yardımlara ilişkin yeni uygulama alanları da öne çıkmaktadır. Çevresel kirlilik ve küresel ısınma gibi sorunların aşılmasına yönelik proje yardımları ile küresel risk taşıyan uyuşturucu kullanımı, AIDS/HIV gibi sağlık problemlerine yönelik destekler (Lancaster, 2008) yeni yönelimleri örneklemektedir. Nitekim gelişmiş ülkelerin bu alandaki yardım kalemleri belirgin artış göstermektedir.

Dış yardımların bir dış politik enstrümana dönüşmesi, öncelikle donör ülkenin idari mekanizmasının bu işlevi icra edebilecek uygunlukta bir yapılanmasının olmasına bağlıdır. Bazı istisnai uygulamalar olsa da ülke modelleri büyük ölçüde benzeşmektedir. Bu doğrultuda bir devletin dış yardım politikalarına ilişkin çalışma metodolojisi, sınırötesi yardımlara farklı anlamlar yüklemektedir. Mevcut yapılanmalar, politik yaklaşımlara pratik kazandırma adına hem meşru bir zemin, hem profesyonel planlama olanağı, hem de dış ilişki tesisinin yönetsel birimi olma niteliği taşımaktadır.

1.4.2. Ülke Modelleri

Dış yardımların dış politikada profesyonel bir araç olarak değerlendirilmesi söz konusu olduğunda, ilk etapta gelişmiş ülkeler öne çıkmaktadır. Bu çerçevede dış yardımlara ilişkin en planlı ve analitik çalışmaların yapıldığı DAC'a ülkeler dikkat çekmektedir. Hâlihazırda DAC üyesi ülkelere dört farklı modelin uygulandığı (OECD, 2009c:32) görülmektedir:

Birinci modelde; dış yardım çalışmalarının yönetimi gerek politika ve gerek uygulama açısından dışişleri bakanlığının sorumluluğundadır. Danimarka Uluslararası Kalkınma Ajansı (DANIDA) ve Norveç Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'nın (NORAD) işleyişi, bu modelin birer örneğidir.

İkinci modelde; Dışişleri Bakanlığı içinde konuşlu bir kalkınma ve işbirliği direktörlüğü ya da ajansı, politika ve uygulamadan bizzat sorumludur. Bir anlamda özerk bir yapıyı andıran bu model; İrlanda (Irish Aid), Yunanistan (Hellenic Aid), Yeni Zelanda (NZAID) ve İsviçre (SDC) tarafından uygulanmaktadır.

Üçüncü modelde; yardımlar konusundaki genel politikadan bir bakanlık (dışişleri, ekonomi vb) sorumludur. Uygulama ise münhasır bir kurum vasıtasıyla yürütülmektedir. Örneğin Avusturya'da ADA, İspanya'da AECI ve Japonya'da JICA uygulamayı üstlenen kuruluşlar iken, dış yardım politikaları bu ülkelerin dışişleri bakanlıklarının sorumluluğundadır. Öte yandan, Fransa'da AFD, uygulama ile yükümlü kuruluş iken dışişleri bakanlığına ilaveten ekonomik ilişkiler bakanlığı da devrededir. ABD'de ise dışişleri bakanlığı öncü politika belirleyici olup; uygulamada USAID'e, Sağlık ve Hazine Bakanlığı gibi kurumlar da eşlik edebilmektedir. Bununla beraber, 2002 yılında W. Bush Yönetimince kurulan bağımsız yardım kuruluşu Millenium Challenge Corporation (MCC) de (Lancaster, 2008) hem politik hem de pratik düzlemde devreye girmiştir.

Bölüm 2'de detaylandırıldığı üzere, Türkiye'nin durumu da daha ziyade bu model ile örtüşmektedir. 1999 yılından beri sorumlu münhasır bir bakanlık nezdinde faaliyet gösteren TİKA, 12 Haziran 2011 tarihli genel seçimleri sonrasında yapılan düzenlemeyle ilgili Başbakan Yardımcılığı'na karşı sorumlu bir tüzel kişilik olmuştur. Bununla birlikte Dışişleri Bakanlığı; bilgilendirme, istişare veya koordinasyon gereği, bir şekilde süreçteki aktif özelliğini korumaktadır. Üstelik

TİKA'nın ilk kuruluş ve çalışmalarının Dışışleri Bakanlığı bünyesinde gerçekleşmiş olması da bu ilişkiyi güçlü kılmaktadır.

Dördüncü modelde ise hem politika ve hem de uygulama misyonları, dışışleri bakanlığının dışında bir bakanlık tarafından yerine getirilmektedir. Avustralya'da AusAID, Dış İlişkiler ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde; Kanada'da CIDA, Uluslararası İşbirliği Bakanlığı bünyesinde; Birleşik Krallık'ta DFID, Uluslararası Kalkınma Bakanlığı bünyesinde bu işlevi ifa eden organlardır.

Anılan modellerin incelenmesiyle, öncelikle dış yardımın politik ve pratik yönetiminin, doğrudan ya da dolaylı olarak büyük ölçüde dışışleri bakanlıkları ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Hatta dışışleri bakanlığının sorumlu bakanlık olmadığı durumlarda dahi dış yardım politikaları konusunda dışışleri görüşünün alınması ve istişari toplantılar yapılması geleneği yerleşmiştir. Üstelik yardımlardan sorumlu bakanlığın dışışleri bakanlığı olmaması halinde, öngörülen ilgili bakanlığının uluslararası karakteri göz ardı edilmemektedir. Şüphe yok ki bu durum gelişmiş ülkelerin dış yardım konusunu, dış politika kapsamında değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak dış yardım çalışmalarını, yardım gönderdikleri ülkelerdeki kendi büyükelçileri veya diplomatları eliyle koordine etmektedirler. İlgili büyükelçi veya diplomat, yardımların hem stratejik boyutunda hem de uygulama safhasında öncül bir rol üstlenmektedir. Diplomatik misyon temsilcileri ile yardım ajansının temsilcileri arasındaki işbirliği, çalışma usulleri ve hiyerarşik işleyiş, pratik esnekliği zedelemeyecek keyfiyette yürütülmektedir.

1.4.3. Pratikte Dış Yardım Politikası

Dış yardım faaliyetleriyle sergilenen aktiviteler, özelde yardımın yapıldığı faaliyet alanında, genel itibarıyla da uluslararası konjonktürde donöre yönelik algıyı şekillendirmektedir. İletişimin baş döndürücü bir hız kazandığı 21. yüzyılda, dış yardım artık algılara doğrudan hitap eden bir fenomene dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle dış yardım ile algı arasında son derece hassas bir ilişki söz konusudur. En genel anlamda, donör ülke ile yardım alan ülke arasında öncelikle donörün ya da geleneksel ifadeyle “veren el”in üstünlüğü algısı doğmaktadır. Ancak dış yardım çalışmaları başarılı sonuçlar doğurduğu takdirde algı pozitif yönde seyrederken; dış yardım çalışmalarına ilişkin her türlü başarısızlık, algıya negatif tesir etmektedir. Dış yardımlar bir taraftan yardım alan ülke yönetimi üzerinde donör ülke adına politik bir

nüfuz meydana getirirken, yardım alan halk nezdinde de sosyo-ekonomik ve kültürel izler bırakmaktadır.

Uygulamada yardım ilişkisinin donörler tarafından işbirliği (cooperation) ve kalkınma (development) olarak ifade edilmesine özen gösterilmektedir. Yardım kavramı tek taraflı bir pratiği yansıttığından ve ulusal onurları incitici olabileceğinden, işbirliği ve kalkınma konseptleri ile birlikte kullanılır olmuştur. Bu durum esasen bazı toplumlarda yardıma soğuk bakışı ılımlı hale getirmeye yönelik bir yaklaşımdır. Sözelimi AB yetkililerinin (Lagendijk&Wiersma, 2009:159) “(Mısır’da) Müslüman Kardeşlerin çoğu, toplum içinde faal ve AB programları ile hala ilişkileri yok. Onlar finansal yardımı reddediyorlar, fakat eşit muamele olduğu takdirde işbirliği yapmaya çok istekliler.” şeklindeki tespiti de bu tür bir bakışı ve hassas durumu betimlemektedir. Buradan hareketle, pek çok yardım kuruluşunun adında işbirliği ve kalkınma terimleri ön plana çıkmaktadır: Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı, Norveç Kalkınma ve İşbirliği Ajansı gibi. Böylece “biz size yardım ediyoruz” imajından ziyade; “biz sizin kalkınmanızı istiyoruz” ve “sizinle işbirliği yapmak istiyoruz” benzeri algılamalar vizyona taşınmaktadır. TİKA Başkanlığı’nın Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı şeklindeki açılımı ise Kasım 2011 itibarıyla “Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı” olarak değiştirilmiştir.

Bir dış yardım faaliyetiyle neyin hedeflendiği hususu, yeterince açık ve tutarlı bir şekilde belirlendiği takdirde; sadece donör ve alıcı ülke nezdinde değil, uluslararası kamuoyu nezdinde de daha net çağrışımlar meydana gelecektir. Mart 2011 itibarıyla Libya’da şiddetlenen kaos ortamına istinaden Fransa’nın, sivil halka yardım gerekçesiyle fevri müdahalesi, NATO içinde de zihin karışıklığı oluşturmuştur. Buna mukabil, Türk tarafının 24 Mart günü muhalefetin de olumlu yaklaşımıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) süratle karara bağlanan tezkerede “Libya’nın egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve kardeş Libya halkının esenliğinin gözetilmesi” vurgusu anlamlı olmuştur. Özellikle sivillerin gözetimi, acil gıda ve sağlık yardımları noktasında inisiyatif üstlenen Türkiye, bir yandan uluslararası girişimin içinde yer alırken, diğer yanda tarihsel ve dini bağlarla Türkiye’ye yakınlık hisseden Libya kamuoyunun da beklentilerini karşılamıştır. Türkiye’nin bu çerçevede insani yardımı hedeflediğini deklare etmesi, tüm taraflar açısından bir güven algısı doğurmuştur. Bunun üzerine bilhassa Ankara adlı feribot

Bingazi limanına yaklaştığında, uzun süredir kıyıda bekleyen halkın Türk ve Libya bayrakları sallayarak sevinç gösterileri ve tezahüratları dikkat çekmektedir. Bingazi'deki koordinasyonu bizzat Bingazi Başkonsolosu Davutoğlu yürütmüştür. Bu da konuya dış politik hassasiyetle yaklaşıldığının göstergesidir. Nitekim Davutoğlu, gemiye Hollanda, Ukrayna, Finlandiya, Yunanistan ve İngiltere uyruklu 40 dolayında yaralının da alınacağını belirtmiştir. Çeşme'de feribotu karşılayan Sağlık Bakanı Akdağ ise TRT Türk'e verdiği beyanatta; böylesine büyük bir yardım organizasyonunun Türkiye tarafından gerçekleştirilmiş olmasının dünyada ve BM'de takdir topladığını vurgulamıştır. Bu çerçevede toplam 450 yaralı, ilk yardımları feribotta yapılmak suretiyle tedavi için Türkiye'ye getirilmiştir. Batı'nın Libya'daki muhalif güçlerin silahlandırılması yani silah yardımı yapılması gibi bir seçeneği tartıştığı dönemde, Türkiye'nin yardım diplomasisi yürütmesi politika-ötesi bir yaklaşım olmuştur. Türkiye, Libya'da normalleşmesine bu yardım girişimiyle önemli bir katkı sağlamıştır. Gerek, Türkiye'nin yardım eksenli denge politikası, gerek NATO güçlerince havadan yapılan müdahalelerin kısa vadede arzu edilen sonucu doğurmaması, diğer ülkelerin de benzeri yardım ve tahliye girişimine yönelmelerini sonuç vermiştir. Müteakiben Eylül 2011'de gerçekleşen Ortadoğu turu kapsamında Libya'ya bir ziyaret gerçekleştiren Başbakan Erdoğan başkanlığındaki Türk heyeti, aynı zaman diliminde Libya'da birlikte bulunan İngiltere Başbakanı Cameron ve Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'ye kıyasla daha büyük bir kalabalık tarafından coşkulu tezahüratlarla karşılanmıştır. Bu teveccühün kazanılmasındaki en önemli faktör, hiç şüphe yok ki çatışmaların en sıcak sürecinde Libya halkına sağlık, güvenlik, gıda yardımı ve psikolojik destek sunan Türk dış yardım politikası olmuştur.

21. Yüzyılda dış yardımların bir dış politik enstrüman olarak kullanıldığına ilişkin bir diğer örneğe (HDN, 2009) 2008 Ağustos'unda Rusya'nın Gürcistan'a saldırması üzerine yaşanmıştır. AB girişimleriyle ateşkesin sağlanması sonrasında, Avrupa Komisyonu'nun (AK) 2 milyon Avroluk acil gıda yardımı tahsis ederek, bölgede 200 dolayında gözlemci istihdamına karşın 2009 Temmuz'unda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) Gürcistan'daki gözlem misyonunun Rusya tarafından sona erdirilmesi, taraflarca sıralı kozlar halinde masaya getirilmiştir. Bu paralelde Haziran 2009'da, Rusya'nın Abhazya'da 16 yıldır sürmekte olan BM Gözlem misyonunun uzatılmasına yönelik vetosu üzerine; AB'nin

Gürcistan’a yönelik hibe tahsisini arttırarak 2010 sonuna dek 12 milyon avroya ulaşacağını ve insani yardımların BM Dünya Gıda Programı işbirliğinde koordine edileceğini deklare etmesi, zamanlama açısından dikkat çekicidir.

Konunun diğer boyutunda, dış yardımlar yoluyla donör ülke milli kimliğinin inşası veya pekiştirilmesi de yer almaktadır. Bir devletin yardım elinin dünyanın pek çok yerine uzanabildiğinin vatandaşları tarafından hissedilmesi, milli kimlik algılamasına ilave bir değer katacaktır. Uzak noktalara uzanan yardımlar, kendi vatandaşları üzerinde büyük ülke algısı oluşturacağı gibi, uzak noktalara doğru genişleyen kültürel, politik, tarihsel perspektifler, merkezin gücünün yansıması olarak algılanacaktır. Rusya’nın Gürcistan’a müdahalesi üzerine, Eylül 2008’de ABD’nin Gürcistan’a askeri gemilerle insani yardım malzemesi taşıması ve Rusya’nın da her bir Amerikan gemisini bir denizaltı ile sıcak takibi (Hürriyet, 2008) böylesine bir örneklemdir. ABD, dış yardım götürme pratiğini bir dış politik eylem olarak kullanmış, gerek askeri gemilerin kullanılması ve gerek Rus denizaltılarının yakın takibi, ülke kamuoyları nezdinde soğuk savaş dönemine uzanan bir algı tazelemesini çağırıştırılmıştır. Diğer bir ifadeyle iki ülkenin dış politika alanındaki restleşmesi, dış yardım aktarılması temelinde olmuştur. Moskova, yardımın asıl aktarılması gereken yerin Güney Osetya olduğunu, Gürcistan’a askeri gemilerle yardım taşınmasını bir meydan okuma olarak gördüklerini belirtmiştir. Bu durum, rakip iki devlet kimliğinin, yardım özelinde somut bir karşılaşması olmuştur.

Geçtiğimiz yüzyılın sonlarında Türk bürokratik önderlerin “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası” söylemi, Balkanlarda ve Orta Asya’da açılan manevra sahasında öncelikle dış yardım ve işbirliği endeksli gelişen dış politik açılımlarla anlam kazanmıştır. Bu dönemde, genişleyen ilgi coğrafyasında yakalanan hareket kabiliyetinin nüvelerinin, henüz Dışişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermekte olan TİKA vasıtasıyla atılmış olması da dış yardım ile dış politika bağının tipik bir tezahürüdür. Özal’ın Cumhurbaşkanı olduğu yıllarda başlayan Türk Dünyası söylemi eşzamanlı olarak, iç politikada muhafazakâr ve milliyetçi kanatların yükselişini; dışarda ise Balkanlar ve Orta Asya ile gerek sivil diplomasinin gerek kamu diplomasininin mekik dokumasını hızlandırmıştır.

Geride kalan on yıllık periyodlar çerçevesinde bazı örnekler (OECD, 2010a:242-257) irdelendiğinde; devletlerin geleneksel politik yönelimlerini

korumakla birlikte, politik çıkarlar doğrultusunda dış yardımları farklı alanlara kanallıe ettiği görölmektedir. Bahsekonu örneklerde dış yardımlar, dış politikanın bir gereği olarak yön kazanmakta, diplomatik tercihlerin somut bir yansımasına dönüşmektedir:

Belçika'nın 1987-1988 döneminde en çok resmi kalkınma yardımı yaptığı ilk üç ülke Kongo, Ruanda ve Çin iken; 1997-1998 yıllarında ilk üç sırada Tanzanya, Kongo, Cote d'ivoire (Fildişi Sahili) yer almıştır. 2007-2008 yıllarına gelindiğinde ilk üç sırayı Kongo, Ruanda, Irak almıştır. Öncelikle, Kongo ve Ruanda ile Belçika arasındaki geçmişten gelen kolonyal ilişkilerin korunduğu ortadadır. Belçika yardım listesinde daha önce ilk 15'e bile giremeyen Irak; ABD'nin işgaline bağlı olarak bir politik tercihe dönüşmüştür.

İtalya açısından aynı dönem boyunca yardım önceliğini kaybetmeyen ülke ise Etiyopya olmuştur ki İtalya'nın bu ülkeyi işgale (1935-1941) varan ilgisi, Mussolini dönemine dek uzanmaktadır. 2007-2008 periyoduna gelindiğinde ise ilk üç sırayı Irak, Afganistan ve Etiyopya almıştır. Bu örnekte de İtalyan dış yardım politikasında kayda değer bir sıralamaya giremeyen Irak ve Afganistan; yine ABD'nin her iki ülkeye askeri müdahalesini müteakiben İtalya için tercih sebebi olmuştur. Bu ve benzeri yönelimlerde dikkat edilmesi gereken nirengi noktaya gelince; sözgelimi Irak ve Afganistan'a aktarılan yardımlar sadece asker göndermekten ibaret değildir. Kültürel işbirliği, eğitim, sağlık, altyapı, kurumsal kapasite gibi pek çok konudaki yardım uygulamalarıyla yerelde önemli inisiyatifler üstlenilmektedir.

Anılan dönemde İngiltere dış yardımları da net tespitlere imkân vermektedir. 1987-1988 yıllarında Hindistan, Bangladeş, Kenya; 1997-1998 yıllarında Hindistan, Guyana ve Tanzanya olmak üzere adı geçen altı ülke de İngiliz Milletler Topluluğu olması itibarıyla dış politikada önceliği haiz olmaları tabiidir. Ancak 2007-2008 verileri dikkate alındığında, İngiltere'nin uzun yıllardır dikkate değer bir yardımda bulunmadığı Irak ve Afganistan ilk üçe girmiştir. Irak ve Afganistan'a yönelik İngiliz yardımları önceki örneklerde olduğu gibi, dış politikada ABD ile birlikte hareket etmelerinin bir sonucu olmuştur.

Durum, Avrupa ölçeğinde ele alındığında, özellikle 2000 yılı sonrasında benzeri bir dış politik yönelim göze çarpmaktadır: AB'nin genişleme politikaları sonrasında sınırlarının yeni komşuluklara uzanması ile Avrupa Komşuluk Politikası

(ENP) doğrultusunda, yeni dış yardım alanları öne çıkmıştır. Bir yandan Fas, Mısır gibi Kuzey Afrika ülkeleri Avrupa Komisyonu'nun yardımlarından önemli paylar alırken; diğer yandan Türkiye gibi aday ve Bosna gibi potansiyel aday ülkeler listede önem kazanmıştır.

Gelişen başdöndürücü iletişim ağları itibarıyla, 21. yüzyıl artık sadece müspet bilginin değil, dezenformasyonun da süratle yayıldığı bir dönem olmuştur. Bu itibarla yardım çalışmaları, her türlü şaibeden uzak olarak gerçekleştirilmek durumundadır. Aksi takdirde, yardım gibi insani bir fenomenin, ülke politikaları açısından kötü şöhretlere yol açması kaçınılmazdır. Bu konuda İsveç örneği (Carlsson, 2009) manidardır. İsveç'in Ocak 2008 ile Mayıs 2009 arasında Zambiya'ya yaptığı, içinde Hollanda ve Kanada katkısının da bulunduğu yardımların yaklaşık 50 milyon İsveç kronu tutarındaki kısmının zimmete geçirildiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine İsveç dış yardım politikasından sorumlu Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Bakanı Carlsson, hem donör ülke vatandaşlarına ki yardım onların vergileriyle ödenmiştir; hem de ilgili ülkede yardımın ulaştırılamadığı gerçekten muhtaç kişilere karşı sorumluluk hissettiğini belirtmiştir. Carlsson'un "Yardım faaliyetlerinin yürütüldüğü ortamlarda, bu konudaki en büyük tehlike, rüşvet ve yolsuzluktur." şeklindeki tespiti, böylesine bir tecrübenin ürünüdür. Aslında bu örnek, yardım politikasının, bütünlük arz eden bir süreç içinde yürütülmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bu süreçte, donörlerle alıcılar arasında yönetsel bir uyum ve eşgüdüm hayati önem taşımaktadır. Bu konudaki bir mukayeseye göre (Moyo, 2009), İkinci dünya savaşından sonra Avrupa ülkelerine yapılan ve bugünün değeriyle takriben 100 milyar dolara tekabül eden Marshall yardımları, Avrupa'yı kısa sürede ihya ederek kalkındırmıştır. Oysa aynı yıllardan itibaren Afrika ülkelerine yapılan dış yardımlar 1 trilyon doları aştığı halde, kalkınma bir yana kıta nüfusunun yarısına yakını (yaklaşık beşte ikisi) günlük 1 doların altında yaşam sürmektedir. İlgili fizibilite çalışmaları, yardım kararını alma, planlama, uygulama ve müteakiben işlevsel bir denetim mekanizmasının tesisi bir bütün halinde ele alınmak durumundadır. Aksi takdirde, yapılan yardımlar ilgili ülkenin derdine deva olmadığı gibi, iç ve dış politika açısından rüşvet, yolsuzluk, ekonomik çıkmazlar, hatta açlık ve salgın hastalıklar gibi yeni sorunların da tetikleyicisi olabilmektedir.

Son tahlilde, devletlerarası ilişkilerde yardım ve işbirliğinin şüphesiz bir de etik boyutu söz konusudur. Bilhassa ticari geri dönüşüm adına ya da iktisadi bağımlılık tesisini sonuç verecek yardım ve işbirliği girişimleri, esasen yardım konseptinin doğasına da aykırıdır. İçeriği ve yönü ne olursa olsun, bu alandaki adımların “ortak bir geleceğin inşasında stratejik bir yatırım” (OECD, 2010:29) olarak görülmesi, medeni bir yaklaşım olacaktır. Zira bu tür çabalarda nihai nokta en genel anlamda, insanlığın refahı ve optimum gelişmişlik düzeyinin sağlanması olmalıdır. Zaten ancak böylesine evrensel bir yaklaşım, kısır politik beklentilerin ötesinde pozitif çıktılar üretecektir. Buna mukabil dış yardımların politik niteliği ya da donör ülke yararına politik veya diplomatik çıktılar üretmesi esasen etik açıdan bir olumsuzluk içermemektedir. Uluslararası ilişkilerin ulusal çıkar odaklı işleyişi dikkate alındığında dış yardım-dış politika bağı daha makul bir anlam taşımaktadır. Ancak yardım kisvesi altında bir takım politik perdelemelerin yapıldığı yönündeki iddialar etik kaygıları alevlendirmektedir. Nitekim Yunan Kathimerini gazetesine dayanılarak aktarılan bir haberde (Zaman, 2011b), Bosna savaşı sırasında Miçotakis hükümeti tarafından Sırp lider Mladiç’e gizlice askeri yardımda bulunulduğu, hatta insani yardım konvoylarında zeytinyağı ile birlikte zırhlı araçlar için yağ taşındığı ve bilahare bu yardımların Papandreu döneminde de sürdüğü belirtilmektedir. Buna mukabil Mladiç bir teşekkür olarak, medyaya Makedonya’nın Yunan olduğu yönünde beyanat vermiştir. Özellikle insani yardımlara bu tür şaibelerin karışması, bu yöndeki müspet yardım girişimleri için de zedeleyici olabilmektedir.

BÖLÜM 2

DIŞ POLİTİKA BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ YARDIMLARI

2.1. OSMANLI DIŞ POLİTİKASINDA YARDIM ANLAYIŞI

Farabi'nin, 'halkı, ancak saadete erişmek maksadıyla birbirine yardım eden şehir, ideal bir şehir olabilir; ideal bir devlet ve dünya da ancak tüm fertlerin yardımlaşmasıyla ortaya çıkar' yönündeki tespiti (Farabi, 1990:80), en başarılı uygulamalarından birini kuşkusuz Osmanlı Medeniyetinde bulmuştur. Osmanlıların Müslüman olan ya da olmayan insanlara yönelik insani yardımları, vakıflar kapsamındaki çok yönlü yardım ve iyilik çabaları yabancıların da hayranlığını kazanmıştır. Nitekim dönemin Avusturya Sefiri Busbeck, 1550'li yılların Türkiye'si için şunları (Yediyıldız, 1985) not etmiştir: "Türkiye'de herşey insanileşmiş, her katı yumuşamıştır. Hayvanlar bile". Osmanlı Devleti, sadece sınırları içinde yaşayan tebaa için değil; sınır-ötesi coğrafyalara da din farkı gözetmeksizin yardım elini uzatmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yardımına başvurulmuş bir devlet olmasında, "imparatorluk" karakterini kazandığı İstanbul'un fethi, önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle halifelik makamının Osmanlı sultanlarınca temsil edilmeye başlanması, özellikle İslam dünyası üzerinde bir hami rolünü beraberinde getirmiştir. Sultanın İslam dünyasının halifesi olması, imparatorluk sınırları içinde olsun ya da olmasın, uzak diyarlardaki Müslüman toplumlara yardım etmeyi bir kutsal sorumluluk bilincine dönüştürmüştür. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nce gerçekleştirilen sınır-ötesi yardımlar, biraz da denizaşırı coğrafyadaki İslam topraklarının Portekiz, İngiltere, Hollanda gibi güçlü donanmaların sömürmesine dönüşmelerine mani olmaya yöneliktir. Bu tür yardımlar daha ziyade dini bağlar ve stratejik gereklilikler doğrultusunda yapılmıştır. Çoğu kez hibe ve teknik destek niteliği taşıyan bu yardımların, Osmanlı lehine bir ekonomik çıktı oluşturduğuna dair net bir çıkarımda bulunmak gerçekten zordur. Bunda Osmanlı yönetiminin kolonyal yaklaşımı benimsememiş olması da etkili olmuştur. Batılı ülkelerce üçüncü dünya ülkelere ya da kendi sömürgelerine yapılan yardımların aksine, Osmanlı dış yardımlarında manevi yükümlülük ve taktik önem

özelliği ağır basmaktadır. Osmanlı'nın bu yaklaşımı, hazinenin en kötü olduğu dönemlerde bile değişime uğramamış, stratejik boyut, himaye duygusu ve ortak inanç şuuru gibi saikler ile hareket edilmiştir.

Madalyonun diğer yüzünde ise gayrimüslimlere yapılan yardımlar yer almaktadır. İstanbul'un fethiyle özelde Ortodoks tebaaya, genelde ise gayrimüslimlere yönelik hoşgörü ve yardım yaklaşımı, zamanla dış ilişkiler açısından da önemli bir politik avantaja dönüşmüştür. Öte yandan 1492 yılında İspanya'dan göçe zorlanan Yahudilerin kabulü de aşkın bir yardım yaklaşımıdır. Sınır-aşan yardımlar söz konusu olduğunda şüphesiz dönemin güç dengeleri ve politik öncelikler belirleyici olmuştur. 16. yüzyılda Avrupa'da yaşanan güç mücadelesinde, Osmanlı Devleti'nin yardım tercihleri, Avrupa'nın kaderi açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Almanlara yenik düşen Fransa Kralının yardım talebi üzerine Osmanlı Devleti'nin Fransa yanında yer alması, kritik bir yardım politikasıdır. Bilhassa Fransızlara ve Macarlara yönelik yardım stratejisi, Avrupa'da uzun süre Osmanlı'ya karşı bir kutsal ittifak oluşumuna mani olmuştur. Yine 16. yüzyıl sonlarında Avrupa'da üstünlük kurmak isteyen İspanya'ya karşı, Osmanlı hariciyesinin zor durumdaki Büyük Britanya'ya yardım eli uzatması, özellikle dönemin donanma dengeleri itibarıyla bir güvenlik stratejisi olduğu kadar bir dış politik tercih olma özelliği de içermektedir. Bu tür yardımlar daha ziyade güvenlik dengelerinin Osmanlı Devleti lehinde seyri ve politik üstünlüğü muhafaza etme niteliği taşımaktadır.

Osmanlı hâkimiyetinin belirgin yaralar almaya başladığı 18. yüzyıl itibarıyla, Osmanlı sınırları içinde yaşayan gayrimüslim azınlıklar, zamanla onların hamiliğine soyunan devletlerin yardımlarına muhatap olmuşlardır. Bir yandan azınlıkların durumunun, sosyal standartlarının, hak ve özgürlüklerinin yeterli düzeyde olmadığı gerekçesiyle, Rusya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerle azınlıklar arasında yeni yardım ve işbirliği ilişkileri tesis edilirken; diğer yandan Osmanlı yönetimi daha fazla yardım sağlamaya ve şartları iyileştirmeye zorlanmıştır. Özellikle Tanzimat Fermanı'ndan (1839) sonra gayrimüslimlere sunulan avantajlar, zaman zaman uzak coğrafyalardaki gayrimüslim topluluklara (örneğin kilise inşaatı için) yardım göndermeye varan bir çizgi izlemiştir. Ancak belirtmek gerekir ki Osmanlı maliyesinin yardım yapacak durumu olmadığı halde yapılan bu tür yardımlar daha

ziyade konjonktürel ve prestij amaçlı adımlardır. İnsani yardımlar, sığınmacıların kabulü ve ilgili yardım tahsisatı bu kategoride anılabilecek son dönem yardımlarıdır.

Genel olarak Türk ve İslam dünyasına yönelik yardımlarda korumacılık saiki ile hareket edilerek düşman güçlere karşı mutlak destek stratejisi benimsenmiştir. Gayrimüslimlere yönelik yardımlarda ise daha ziyade siyasi konjonktür ve güvenlik politikası baz alınmıştır. Osmanlı dış yardım örnekleri göstermektedir ki bütçenin en bunalımlı olduğu dönemlerde bile, stratejik bulunan noktalara yardım gönderilmesinden vazgeçilmemiştir.

2.1.1. Gayrimüslim Topluluklara ve Batı Dünyasına Yönelik Yardımlar

Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde ya da sınır ötesinde yaşayan yabancı ülke ve topluluklara yardımında bir mağduriyetin giderilmesi, politik himaye gibi nedenlerin yanında dini hoşgörünün baskın izlerini de taşımaktadır. 1492 yılında İspanya'dan sınır dışı edilen Yahudilerin Osmanlı topraklarına kabul edilmesi, günümüzün DAC kriterleri açısından da dış yardım kategorisinde değerlendirilebilecek fedakâr bir uygulamadır. Osmanlı Devleti'nin dış yardımları dış politik dengelere yön veren bir etkililikte kullandığına ilişkin örnekler, daha çok Gayrimüslimlere yönelik yardımlarda belirginleşmektedir. Örneğin, Alman Kralı Şarlken'e mağlubiyeti nedeniyle, Fransa Kralı 1. Fransuva'nın Kanuni'den yardım isteği üzerine, 1526 yılında kesin zaferi sonuç veren Osmanlı yardımı, Avrupa'daki güç dengesine bir yön verme niteliği de taşımaktadır. 1535 yılında kapitülasyonların da devreye sokulmasıyla Fransa, Osmanlı dış politik çizgisine çekilmeye çalışılmış, Avrupa'da Hristiyan birliğinin bozulması amaçlanmıştır. Bahsekonu kapitülasyonlar, ilk etapta Osmanlı deniz ticareti için de istifadeli olmuşsa da Osmanlı hâkimiyetinin zayıfladığı yıllarda bir dezavantaja dönüşmüştür.

İspanya Kralı II. Felipe'nin evlenme yoluyla sahip olamadığı Britanya'yı ilhak fikri, Avrupa tarihi açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere'yi yalnız bırakmak isteyen Felipe, Osmanlı Devleti ile yoğun diplomatik temaslarına rağmen; Divan-ı Hümayun, İspanya'nın deniz hâkimiyeti anlamına gelecek böyle bir girişimde İngiltere'nin yanında yer almıştır. Önce 11 Eylül 1581 tarihinde Akdeniz'de İngiltere'ye serbest ticaret hakkı verilmiş hatta Londra'da Turkey Company adlı firmanın kurulmasıyla ilişkilerin gelişmesi hedeflenmiştir. 1586 yazında Yemen Beylerbeyi Vezir Hasan Paşa'nın Hind Okyanusu'nda stratejik

malzeme yüklü 4 (dört) büyük İspanyol kadırgasını ele geçirmesi Londra’da sevinçle karşılanmıştır. İstanbul’daki İngiliz büyükelçisi Barton tarafından Kraliçe Elizabeth’in donanma yardımı talebi üzerine 3. Murad “Siz dahi südde-i saadetime itaat ve inkiyadda sabitkadem olup, ol caniplerde vakıf ve muttali olduğunuz ahbarı, arz i’lam etmekten hali olmayasınız!” diyerek itaat ve sadakat uyarısı yapmış ve destek talimatı vermiştir. Kraliçe, şükran göstergesi olarak sadece 3. Murad’a bir mücevherli saat göndermekle kalmamış; hocası Sadeddin Efendiye, Valide Sultan’a, vezirlere ve Kapdan-ı Derya Kılıç Ali Paşa’ya da ağır hediyeler (Öztuna, 1989:98) göndermiştir.

Bununla birlikte, Osmanlı yardımının bir tür koşula bağlanarak sağlama alındığına da rastlanmaktadır: sözgelimi, Fransa Kralı II. Fransuva’nın annesi, düşmanlarına karşı Kanuni’nin kendilerine yardımcı olmasını talep ettiğinde; sadakat, samimiyet ve dostane davranışı devam ettiği takdirde gereken yardım yapılacağı (BOA, 2006:249) vurgulanmıştır.

Aynı şekilde, Macar Kralı Rakofçi’nin 1716 yılında Avusturya’nın zulmünden şikâyet ederek atalarına gösterilen yardım ve himayenin kendilerine de gösterilmesi yönündeki talebine, Sultan 3. Ahmed’in cevabı (BOA, 2006:144) da benzeri bir koşula bağlanmıştır; Erdel’in iyi idaresi, Devlet-i Aliye’ye sadakat ve Osmanlı’nın dostunu dost, düşmanını düşman bilmeleri halinde her türlü yardım ve destek verilecektir.

Zaman zaman dolaylı yardımların yapıldığı da vaki olmuştur: Sözgelimi 1699 yılında Belgrad ve civarından Osmanlı Devleti’ne iltica eden Kurs’ların Sofya’da uygun bir yerde iskan edilmesi, yol boyunca ihtiyaçlarının giderilmesi ve sıkıntı verilmemesini teminen Sultan İkinci Mustafa’nın Belgrad Valisi Vezir Ali Paşa’ya hitaben kaleme alınan emri (BOA, 2006:140) bu tür bir dolaylı desteğe örnek teşkil etmektedir.

Yine bu paraleldeki bir diğer uygulamada (BOA, 2006:158), Polonya’dan 1748 yılında göç ederek Osmanlı Devleti’ne sığınan üç yüzü aşkın Polonya vatandaşı, Osmanlı uyruğuna geçmek ve uygun bir mahalde iskân etmek talebinde bulunmuşlardır. Gereken düzenlemeler yapılarak söz konusu göçmenler, Selanik ve civarına yerleştirilmişlerdir.

Sığınmacıların kabulüne ilişkin örnekler arasında Avusturya ve Rusya ile bir savaş riskine rağmen Macar göçmenlere sahip çıkılması da vardır. “İnsanlığın Son Adası” (Armağan, 2003:39) olarak nitelenen Osmanlı Devleti, baskı ve zulümden kaçan pek çok topluluğun sığınma ve yaşama alanına dönüşmüştür. Sözgelimi, Macar devrimci Lui Koşut (Kossuth), 1849 yılında beraberindeki 16 bin kişiyle Tuna Nehri’ni aşarak Osmanlı devleti’ne iltica ettiğinde, bunu savaş sebebi sayan Avusturya ve Rusya’ya aldırmaksızın, Sultan Abdülmecid tarafından Kütahya’da himaye ve misafir edilmişlerdir. İade edilmelerinin “usulce münasib olmayacağı” düşüncesiyle, gerekirse savaşa hazırlık talimatı verilmiştir.

1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile başlayan ve 1856 tarihli Islahat Fermanı ile devam eden süreçte gayrimüslimlere yönelik bazı imtiyazlar ve ekstra haklar düzenlenmiştir. Dönemin büyük devletlerinin baskıları ve bağımsızlık hareketlerinin de ortaya çıktığı dikkate alındığında, payitahtın gayrimüslim tebaaya zaman zaman jestler yapması, finansal ve lojistik destek sağlaması şüphesiz kritik önemdedir. Böylece Osmanlı sınırları içinde devlet himayesinin herkesi kuşatan özelliği hissettirilmiş ve gayrimüslim tebaa üzerindeki politik nüfuz sürdürülmeye çalışılmıştır. Öte yandan bu yardımlar, dönemin büyük devletleri nezdinde Osmanlı dış politikasının elini güçlendirmiştir.

Farklı inanç mensuplarına yönelik yardımların, Osmanlı maliyesinin sıkıntılı durumuna karşın 19. yüzyıl sonlarında dahi devam etmesi, konuya ne ölçüde stratejik bir önem yüklendiğinin de kanıtı gibidir: 1869 Yılında Bulgaristan’ın İslimye Sancağına bağlı Bergos kasabasında tamamlanamayan kilise inşaatı için halkın Sultan Abdülaziz’den yardım talebi üzerine, Hazine’den 5 bin kuruşluk yardım gönderildiği (BOA, 2006:43) belgelenmektedir.

Bu paralelde, Bosna’nın Yenipazar kentinde yapımı süren bir kilise inşaatının eksiklerinin giderilmesi amacıyla 1872 yılında Hazine’den yapılan yardım dolayısıyla, yöre halkı Sultan Abdülaziz’e sevinç ve teşekkürlerini ifade eden bir mektup (BOA, 2006:24) sunmuştur.

Yine, 1891 yılında Maruni vatandaşların Roma’da yaptırmak istediği okul, Hanedan’ın himayesinde ve Hazine’den sağlanan 10 bin franklık finansal destekle (BOA, 2006:70) tamamlanmıştır.

Yardımların ulaştığı yerlerde, örneğin (BOA, 2006:74) Viyana’da Rum Ortodoksların ve Musevi tebaanın kendi mabedlerinde İkinci Abdülhamid’in doğum günü münasebetiyle padişah için gözyaşlarıyla dua ettikleri de kaydedilmektedir. Bu tesirin Osmanlı Devleti’nin son zamanlarına kadar bir ölçüde devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim İspanya’dan sürgün edilen Yahudiler adına, Paris’teki Umum Museviler Derneği’nce 1892 yılında Sultan’a gönderilen mektupta (BOA, 2006:168) yer alan ifadeler özetle şöyledir: Dünyadaki diğer Yahudi toplulukların aksine bizler, dört yüz yıldır Osmanlı himayesinde huzur ve güven içinde yaşamakta, ticaretlerimizi ilerletmekte ve çocuklarımıza Padişah sevgisi telkin etmekteyiz, bu vesileyle bağlılık duygularımızı içtenlikle sunarız.

Kayda değer bir başka örnekte ise 1913 yılında Süveyde (Suriye) semtinde arsa ve inşaat giderleri Hazine’den karşılanmak üzere, Dürziler için bir mabed yaptırılması hususunda bir meclis zabtı (BOA, 2006:118) bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşının hemen öncesinde Sultan Mehmed Reşad döneminde yaptırılan bu mabed için toplam 53 bin 837 kuruş ödendiği anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede pek çok yardım örneğinden bahsetmek mümkünse de Osmanlı Devleti’nin ABD ve İrlanda ile arasındaki yardım ilişkilerinin, diğerlerine kıyasla daha uzun süreli etkilere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.1.1. ABD Örneği

Osmanlı-Amerikan yakınlaşmasında yardım ilişkilerinin gerçekten de önemli bir etkisi olmuştur. ABD’nin Osmanlı coğrafyası ile ilk resmi teması (Akdes’ten akt. Gencer vd., 2008:27), 1786 Haziran’ında Fas ile temelde ticaret güvenliğine ilişkin bir anlaşma olsa da doğrudan bir ticaret anlaşmasının (Türk-Amerikan Dostluk Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması) imzalanması 7 Mayıs 1830’da gerçekleşebilmiştir. Arzu edildiği şekilde uygulanamasa da bu anlaşmanın gizli maddesi (Turgay’dan akt., Gencer vd., 2008:31) ise Osmanlı Devleti için savaş gemisi inşasını, bu amaçla kereste tedarikini ve teknik yardım sağlamayı içermektedir. Bu süreçte ABD’nin Osmanlı topraklarındaki diplomatik temsilciliklerinin sayısı artmaya başlamış; münasebetlerin olumlu seyrine paralel olarak denizcilik alanındaki gelişmeleri yerinde incelemek üzere Bahriye Mektebi hocalarından Binbaşı Emin Efendi 1850 yılında ABD’ye gönderilmiştir. Altı ayı

geçen çalışma ziyareti sırasında Osmanlı temsilcisini ağırlamak için Amerikan Hükümeti'nce 10 bin dolarlık ödenek ayrılmış; büyük ilgi ve kabul gören Emin Efendi'nin onuruna, Beyaz Saray'da dönemin ABD Başkanı Millard Fillmore tarafından bir yemek (Akdes'ten akt. Gencer vd., 2008:27) tertip edilmiştir.

Osmanlı Devleti ile uzak kıtanın yeni ülkesi ABD arasındaki diplomatik ilişkilerin henüz başlangıç aşamasında sembolik de olsa iyi niyet göstergesi bir yardım konusu dikkat çekmektedir: Amerika'nın ordu nakliye sistemini deve katarlarıyla takviye etmek üzere 1855 yılında İstanbul'daki elçilik kanalıyla Osmanlı'dan talep ettiği iki çift erkek ve dişi deve Saltanat tarafından hediye edilmiş (BOA, 2006:312), 30 deve ise bedeli karşılığı gönderilmiştir. Dönemin Amerikan Hükümetinin de iki adet tüfek hediyesiyle mukabele ederek memnuniyetlerini bildirdiği, nakliye katarlarının nüvesini oluşturan bu develerden ABD iç savaşında da istifade edildiği (Ürekli, 2007:15) kaydedilmektedir.

Öte yandan telgrafı bulan ABD'li Samuel Mars için insanlığa hizmetinden dolayı İngiltere ve Fransa gibi ülkeler ödül verirken, Osmanlı Devleti de bu amaçla 1858 yılında, 21.496 frank bağışta bulunmuştur. Müteakiben yaşanan Amerikan iç savaşı esnasında İngiltere ve Fransa'nın bölünme yanlısı Güneyliler'i desteklemesine karşın; Osmanlı Devleti birleşme yanlısı olan Kuzeylileri desteklemekten çekinmemiştir. Hatta 1862 tarihli bir payitaht iradesi ile Türk limanlarında Güneyliler'in istifadesi için hazırlanan gemilerin teçhizine engel olmak suretiyle, "unionist" Kuzeyliler için önemli bir yardımda bulunulduğu (Gordon'dan akt. Gencer vd., 2008:34) aktarılmaktadır.

Bilahare ABD Başkanı olan iç savaşın kahramanlarından Ulysses S. Grant'ın, Osmanlı Devleti'ne tüfek satışı kapsamında bazı jestler yapmasına karşılık; 1870 yılında Beyaz Saray'ın salonu için yaptırılan 24,5 m × 12 m ebadındaki ihtişamlı bir Uşak halısının, ABD basınında da ilgi gördüğü (Şarman'dan akt. Gencer vd., 2008:60) nakledilmektedir.

ABD'nin İstanbul'daki büyükelçisi Samuel Sullivan Cox hatıralarında (Cox, 2010:39-49) İkinci Abdülhamid'in, ABD'deki ateşli silahları ve diğer yenilikleri içeren bir albüm talebine Amerikan Hariciyesinin uzun süre cevap vermediğine; ta ki Padişah'ın ABD'ye ait Quinnebaug savaş gemisini havuza çektirip onarım masraflarını karşılamasından sonra Amerikan Dışişleri Bakanı Bay Bayard'ın bunu

temin ettiğine yer vermektedir. Nitekim Cox'un, ABD'deki gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için onuncu (1880) nüfus sayımı ve ilgili istatistiki verileri incelemesinin daha isabetli olacağını Sultan'a önermesiyle, bahsekonu tüm dokümanlar 16 Mayıs 1886'da padişaha takdim edilmiştir. Bunun üzerine İkinci Abdülhamid, Sadrazam Kamil Paşa'ya benzer bir uygulamayı başlatma talimatını vermiştir.

Osmanlı-Amerikan yardımlaşmasında öne çıkan başka örnekler de vardır: Öncelikle 31 Mayıs 1889 yılında ağırlıklı olarak Johnstown'da (Pensilvanya) yaşanan ve binlerce kişinin ölümüne, salgın hastalıklara ve büyük ekonomik hasara yol açan “yüzyılın sel felaketi”ne, 1 Haziran'da üç gün süren bir yangının da eklenmesi, ABD'yi son derece müşkül duruma sokmuştur. Bu konuda yapılan bir arşiv incelemesi (Ürekli, 2007) göstermektedir ki kurulan yardım komitesinde Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya, Almanya'nın katkıları olsa da bölgeye yardım ulaştıran ilk ülke, Osmanlı Devleti olmuştur. Dönemin İstanbul elçisi Oscar Strauss'u kabul eden İkinci Abdülhamid'in, felaketten duyduğu teessürü ileterek, 200 Osmanlı Lirası nakdi yardım ile gıda yardımının ivedilikle ulaştırılmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Bilahare 1 Eylül 1894 tarihinde Minnesota ve Wisconsin eyaletlerinde çıkan yangın için Sultan'ın 300 lira göndermesi (BOA, 2006:316), başta Chicago Daily Tribune olmak üzere Amerikan basınında geniş yer bulmuştur. Ürekli, bu dönemde ABD'nin Osmanlı topraklarındaki misyonerlik ve Amerikan Okulu açma faaliyetlerinin Osmanlı nezdinde rahatsızlık yaratıyor olmasına karşın, Padişahın hızlı yardım jestinin Amerikan kamuoyunun kazanılmasında etkili olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Washington'daki elçiliğimizce Babıali'ye gönderilen mektupta da dile getirildiği üzere İstanbul depreminden (Temmuz 1894) kısa bir süre önce Yunanistan'da meydana gelen depreme, Yunanistan'ın Washington elçisinin tüm gayretlerine rağmen Amerikan kamuoyunun kayıtsız kaldığı açıktır. Bu doğrultuda, karşılıklı yardımların iki ülke arasındaki yansımalarına bakıldığında dönemin İstanbul Robert Koleji Yönetim Kurulu Başkanı John S. Kennedy'nin Newyork Ticaret Odası Başkanı Alexander Orr'a gönderdiği mektupta yer verdiği şu yorum dikkat çekmektedir: “Söz konusu (deprem) felaketin (iki halk arasında) fiilen geniş çapta bir sempati uyandırması beklenir bir durumdur.” Hatta Ürekli'nin aktardığına göre; İstanbul depremi üzerine gerek Amerikan gazetelerinde çıkan yazılarda ve gerek dönemin İstanbul'daki Amerikan elçisi Alexander Terrel tarafından gönderilen

teyid telgrafında, Türk Sultanı'nın daha önce Amerika'ya yardım elini uzattığı hatırlatılmış ve Amerikan halkının bunun gerisinde kalmaması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Bu temaslar öncelikle, Amerikan ve Türk toplumu arasında bir bağ tesisine vesile olmuş; üstelik o dönemde görece daha baskın dini farklılıklara rağmen yardım ilişkisi Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında pozitif bir sonuç doğurmuştur. 1889 yılına dek iki ülke ilişkileri daha ziyade ticari çerçevede seyretmekte ve diplomatik ilişkiler asgari nezaket çerçevesinde yürütülmekte iken; İkinci Abdülhamid'in isabetli öngörüsüyle ilmeklenen iki ülke politik ilişkileri, pozitif bir ivme kazanmıştır. Karşılıklı yardımlaşmalar münasebetiyle iki ülke hariciyesi arasındaki resmi yazışma ve iletişim de bu bağlamda yükseliş trendine girmiştir. Bu dönemde orta elçilik düzeyinde devam eden diplomatik temsilciliğin Amerikan hükümetince büyükelçilik düzeyine yükseltilme talebi İkinci Abdülhamid tarafından bir süreliğine tehir edilmişse de (Ürekli, 2007:42) yardım ilişkisinin iki ülke dış politikasına yönelik etkisini örneklemesi bakımından önemli bir göstergedir. Nitekim devam eden süreçte Sultan Mehmed Reşad da 1913 yılında ABD'nin bazı bölgelerinde yaşanan kasırga felaketine istinaden, Amerikan Başkanı William H. Taft'a üzüntülerini bildiren bir hususi mektup göndermiş; Başkan Taft ise bir teşekkür mektubu ile bizzat cevap vermiştir.

Osmanlı Devleti ile ABD arasında dış yardımlar odaklı gelişen ilişkiler, bilahare kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası açısından da müspet izler bırakmış ve Türk-Amerikan ilişkileri kısa süreli birkaç kesinti istisna tutulacak olursa dostane bir ittifak seyri izlemiştir.

2.1.1.2. İrlanda Örneği

Gayrimüslim bir ülkeye yapılan dış yardımların belki de en uzun soluklu iz bırakanı, 1847 yılında Sultan Abdülmecid'in İrlanda'ya gönderdiği kritik destektir. 1845-1849 tarihleri arasında etkili olan ve büyük felaket/büyük açlık (Great Famine) olarak bilinen kıtlık günlerinde Katolik İrlanda için hazırlanan erzak yüklü iki geminin Dublin'e girişinin İngiliz müdahalesiyle bloke edilmesi üzerine manevra yapan gemiler, yüklerini Dublin'e 70 mil mesafedeki Drogheda'ya (Kaplan, 2005) boşaltırlar. Britanya Kraliçesi Victoria'nın engellemesine rağmen, düşünülen 10.000

poundluk yardımın da ancak 1.000 poundunun ihtiyaç sahiplerine ulaştırılabildiği anlaşılmaktadır.

Tam da bu yıllarda Osmanlı topraklarında seyahat eden Bir Hristiyan gezgin (Christmas, 1854:21), padişahın bağış miktarı konusunda şunları yazmaktadır; “(şu) anekdot, Sultanın müstesna karakterini ortaya koyacaktır: İrlanda’da yaşanan kıtlığı öğrenen Sultan büyük miktarda yardım gönderme arzusunu ivedilikle İngiliz büyükelçisine ilettiler. Ancak Kraliçe’den daha büyük bir meblağ göndermesinin uygun olmayacağı ve kabul görmeyeceği kendisine çitlatıldı. Sultan bu durumu kabullendi ve müşfik sempati ifadeleriyle (yine de) en büyük yardımı gönderdi”. Gerçekten de yaşanan kıtlık, hastalıklar ve ölümlerin ciddi boyutlara ulaşması üzerine pek çok insan Amerika’ya göç etmek durumunda kalmıştır. İrlanda’nın içine düştüğü bu büyük felakete İngilizlerin politik yaklaşımı ise zamanla İrlanda’nın ayrılma düşüncesine temel teşkil ettiği öne sürülmektedir.

İrlanda ileri gelenlerince padişaha gönderilen teşekkür mektubunda (Ek 1) “Majestelerinin bu zor durumdaki insanların yardım talebine verdiği mertçe cevap, büyük Avrupa devletlerine kıymetli bir örnek olmuştur.” denmekte ve dönemin siyasi dengelerinden sıyrılarak yapılan bu hayati yardımın kritik önemine işaret edilmektedir. 1995 yılında İrlanda’da görev yapan ve hadiseyi ilk olarak 1957 tarihli Threshold Magazine dergisinde yayınlanan Thomas P. O’neill’in makalesiyle öğrendiğini ifade eden Türk Büyükelçi Taner Baytok’un İrlandalılarınca Sultan’a gönderilen teşekkür mektubunun bir kopyasını Drogheda belediye başkanı Alderman Frank Goddfrey’e takdimi dolayısıyla, bu tarihi yardımın anısına Drogheda Belediyesince hazırlanan şükran plaketi, yardımları ulaştıran Türk mürettebatın misafir edildiği eski belediye sarayının (şimdiki Westcourt Oteli) duvarına monte edilmiştir. Bu yardımdan esinlenerek oluşturulan şehir ambleminin de ay-yıldız olduğunu hatırlatan Goddfrey’in konuşmasını, Türkiye’nin AB üyeliği lehinde bir beyanatla (Senih, 2007) bağlaması dikkat çekicidir: “Dostumuz Türkiye’yi en kısa sürede Avrupa Birliği içinde görmek istiyoruz.”

Öte yandan bahse konu insani yardımın çok net bir diplomatik sonuç doğurduğu da kaydedilmektedir. Buna göre (Aymaz, 2007) Lozan Müzakereleri esnasında İrlanda delegesinin tutumu, Türk delegasyonunda raportör olarak yer alan ünlü şair Yahya Kemal Beyatlı’nın dikkatini çeker. Zira Avrupalı temsilciler sürekli

Türkiye aleyhinde oy kullanmakta iken; İrlandalı diplomat sürekli Türkiye lehinde el kaldırmaktadır. Bir fırsatını bularak bu durumun sebebini soran Beyatlı şu cevabı alır: “Böyle yapmaya mecburum. Sadece ben değil, her İrlandalı bunu yapmak durumundadır. Bizim kıtlık ve felaketle acı çektiğimiz dönemde sizin Osmanlı atalarınız hem para hem de gemilerle erzak gönderdiler. O zor günlerde bize uzanan yardım elini asla unutmadık. Ulusunuz her zaman bizim desteğimizi hak ediyor.”

İrlandalıların Osmanlı yardımından hoşnutluğu gerçekten de pek çok vefa örneğinde ortaya çıkmaktadır. 2005 yılında Kırım’da görev yapan TİKA koordinatörüne (Şahin, 2009), dönemin UNDP yerleşik temsilcisi (resident representative) olan İrlanda kökenli yetkilinin de bu yönde yine aynı yardımlardan bahsederek minnet hislerini ifade etmesi, anılan yardımın hala hafızalarda tazeliğini koruduğunu göstermektedir.

Son olarak, bazı kaynaklarda, özellikle erzak yüklü gemiler kısmı efsane olarak değerlendirilse de konu bu haliyle 2010 Mart’ında Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştiren İrlanda Cumhurbaşkanı Mary McAleese tarafından Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’e aktarılmış ve iki ülke dostluğunun tarihi derinliğinin kanıtı (Hürriyet, 2010) olarak gösterilmiştir.

2.1.2. Türk ve İslam Dünyasına Yönelik Yardımlar

Türk ve İslam Dünyasına yönelik yardımlarda dinin korunması, zulmün giderilmesi gibi gerekçeler önemli etkenler olarak ön planda yer almaktadır. Hilafetin Osmanlılarda olması da dış yardımı sadece bir prestij olmaktan çıkarıp zaman zaman manevi sorumluluğa dönüştürmüştür. Özelde Haremeyn’e yönelik yardımlar ise bir hilafet hizmeti olarak telakki edilmiştir.

Hindular, 1527 yılında 100 bin asker ve birkaç yüz zırhlı fil ile Hindistan fatihi Babür Şah’ın üzerine yürüdüğünde, yanında kendisine destekçi olarak Osmanlı Türklerinden Mustafa Bey’in kumanda ettiği topçu birliği de (Öztuna, 1989:81) bulunmaktadır. Top ve tüfeğin Hindularca bilinmediği bu dönemdeki kritik yardım, savaşın seyrini değiştirmiş ve Asya’daki Türk hâkimiyeti daha uzun yıllar devam edebilmiştir.

Portekiz donanmasının tacizlerine karşı Kanuni’den yardım isteyen Açe Sultanlığı’na (Endonezya) 1538 yılında, Lutfi Bey komutasında 600 Türk levendi, 8 (sekiz) top ve stratejik savaş malzemesini içeren küçük bir filo gönderilmiş; bilahare

Hayreddin Mehmed Reis'in emri altında temeli atılan Açe donanma kuvvetleri, Portekiz donanmasına büyük kayıplar verdirmiştir. 1567 yılında kendisinin "Osmanlı padişahının kulları zümresinden" olduğunu söyleyen Açe Sultanı, Sumatra'ya ve güneye sefer düzenlemek amacıyla tekrar yardım istediğinde Hızır Hayreddin Reis komutasında 22 savaş gemisi müstemilatıyla birlikte tahsis ve hibe edildiği (Öztuna, 1989:207) kayıtlar arasındadır.

Trablusgarp Eyaleti Beylerbeyi olan Turgut Paşa, bugünkü Çad, Nijerya, Nijer ve Kamerun'u içine alan ve Sünni-Maliki bir Müslüman krallığı olan Bornu Krallığı'na ilk kez ateşli silah ve teknik yardım göndermiştir. Müteakiben sadece ticari ilişkiler değil siyasi ilişkiler de gelişmiş; 1550 yılında Trablusgarp'a, 1557 yılında ise İstanbul'a elçi göndermek suretiyle Melik 3. İdris Amsami Alaoma, Türk yüksek hâkimiyetini tanıdığını (Öztuna, 1989:200) bildirmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1553'te Hind Okyanusu amiralliğine atanmasını müteakiben Asya'yı özellikle Portekiz donanmasına karşı savunan Seydi Ali Reis, bazı levendler ve toplarıyla birlikte 8 (sekiz) kadırgayı, Gucarat Sultanlığı hizmetine bırakmıştır. Asya'da diplomatik temaslar yürüten Seydi Ali Reis (Öztuna, 1989:189), iktisadi ve askeri yardım isteyen otuz mektubu, 1557'de Padişah'a takdim etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin İslam Dünyasına yönelik dış yardım yekûnu içinde kuşkusuz Mekke ve Medine'nin ayrıcalıklı bir yeri olmuştur. Örneğin 1573 yılında Harem-i Şerif'in kubbeleri için İkinci Selim'in emriyle (BOA, 2006:324) 14 bin sikke altın sarf edilmiş; gerekli diğer 336 bin altın ile hac mevsiminde ihtiyaç duyulan su yollarının tamirine ilişkin bedel ise Mısır Defterdarlığı'na ödenmiştir. Özelde Osmanlı Hanedanının kişisel ilgilerinin yanısıra, devletin de Hicaz'a dönük yardımlar konusunda ekonomik çöküntülerin yaşandığı dönemlerde dahi son derece cömert davranması, kutsal topraklara yönelik bir hizmet kültürü olarak gelenekselleşmiştir.

Doğu Türkistan'ı Çin istilasından korumaya çalışan Yakup Han, Haziran 1873'te yeğeni Hoca Töre'yi elçi olarak göndermiş ve askeri yardım talebinde bulunmuştur. Mali kaynakların son derece elverişsiz durumuna rağmen; bütün alet edevatıyla birlikte 6 (altı) adet Krupp topu, bin adedi kullanılmış, bin adedi ise yeni olmak üzere toplam 2 bin tüfek ile kapsül ve barut imaline mahsus tezgâh ve diğer

aletlerden müteşekkil bir yardım konteyneri oluşturularak gemiye yüklenmiştir. Bahsekonu savaş gereçlerinin kullanımı ve diğer askeri eğitimler için de dört muvazzaf ve dört de emekli subaydan oluşan askeri tim, Kaşgar’da sevinç gösterileri ve 100 pare top atışıyla karşılanmıştır. Halkı teşkilatlandırarak bir topçu taburu teşkil eden tim, ayrıca “nizam-ı cedid” adıyla 3 bin neferden ibaret bir alay da (Armağan, 2004) tanzim etmiştir. Zorlu mücadelelerden sonra esir düşen Osmanlı timi 33 günlük bir işkencenin ardından idama mahkûm edilmişlerdir. Asılmadan önce kıldıkları veda namazını görerek etkilenen Doğu Türkistan asıllı bir Çin valisinin referansı ile bağışlanan tim (Akpınar, 2009) böylece Anadolu’ya dönebilmiştir. Osmanlı’nın sınırlı mali gücünün 93 Harbi ile önemli ölçüde yara alması nedeniyle, müteakip süreçte Doğu Türkistan’dan gelen yardım taleplerine arzu edildiği şekilde müspet cevap verilememiştir. Bu ve benzeri yardımlarda Osmanlı Devleti’nin her türlü imkânsızlığa rağmen bir büyük devlet tutumuyla hareket ettiği ve yine de yardım taleplerini kısmen ya da dolaylı da olsa belli ölçekte karşıladığı görülmektedir. Bu tür yardımlarda somut sonuçlardan ziyade beklentilerin giderilmesi, moral desteği ve himayenin hissettirilmesi gibi pozitif algı tesisi önem arz etmektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısında Basra Körfezi’nde İngilizlerin nüfuz elde etme çabaları da Osmanlı Devleti’nin bölgeye özel bazı idari ve askeri uygulamaları devreye sokmasını zorunlu hale getirmiştir. Bölgedeki tüccarlarını korumak ve güvenliklerini sağlamak gerekçesiyle İngilizlerin Körfez’de askeri varlığını yoğunlaştırması ve siyasi temaslarda bulunması, Babialı’yi harekete geçirmiştir. Nitekim İngilizlerin teşviki ile Uman Şeyhi Zayed’in 20 bin kişilik bir kuvvetle Katar’a sefer hazırlığını öğrenen Katar Kaymakamı Casim bin Sani, Nisan 1889’da Osmanlı Devleti’nden yardım istemiştir. Bunun üzerine Babialı tarafından uygun tedbirler alınmış ve Katar’ın muhafazası amacıyla Basra’daki gemiler ile beş yüz silahşordan oluşan bir taburun gönderilmesi (Kurşun, 2004:88) kararlaştırılmıştır. Müteakip yıllarda konuyu diplomatik zeminde de ihmal etmeyen Osmanlı Devleti, İngilizlerle 1913 yılında yapılan anlaşma ile bugünkü bağımsız Katar’ın ortaya çıkmasının da altyapısını hazırlamıştır.

1900 yılında, Hindistan’da kıtlık çeken Müslüman ahaliye Osmanlı maliyesinin sıkıntılı durumuna rağmen yardım eli uzatılmış (BOA, 2006:340); yüz,

elli, on ve beş kuruşluk yardım biletleri düzenlenerek elde edilen meblağ ile Bağdat ve Basra'dan tedarik edilen erzak ihtiyaç sahiplerine deniz yoluyla ulaştırılmıştır.

1909 yılında, İran'ın bugünkü Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan Selmas şehrindeki ahali, gördükleri zulümden dolayı iltica talebinde bulunmuş; sınırdan güvenli bir uzak noktaya yerleştirilen halka devlet arazisinden karşılıksız yer verilerek (BOA, 2006:206), iâşe ve ibateleri tedarik edilmiştir. Bu paralelde İran'dan zaman zaman bireysel sığınmalar da vaki olmuştur. 1869 yılında Osmanlı himayesine sığınan İstanbul'daki İran elçiliği müsteşarı Mülküm Han'a aylık 6.000 kuruş maaş bağlanarak, ikinci dereceden rütbe verilmesi (BOA, 2006:200) kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer örnekse, İran Şahının kardeşi Melik Mansur'un (BOA, 2006:202) 1908 yılında Osmanlı vatandaşlığına kabul edilerek kendisine bir de ev tahsis edilmesidir. İlgili zabıtlarda ve benzeri diğer uygulamalarda dikkat çeken hususlar; söz konusu mültecilerin kendi ülke yönetim ve/veya politikalarıyla barışık olmayışı, özellikle Osmanlı himayesini tercihleri ve nitelikleri doğrultusunda Osmanlı devletine hizmet etmek istediklerini beyan etmeleri olarak özetlenebilmektedir. Kuşkusuz, gerek bireysel ve gerek topluluk bazındaki himayeler bir mali yardımı gerekli kılarsa da siyasal bir üstünlük ve bazen de politik bir koza dönüşebilmektedir.

Öte yandan 1917 yılında Beyrut ve Cebel-i Lübnan'daki muhtaçlara ve yetimhanelere gönderilen yiyecek yardımı, bizzat Meclis kararı (BOA, 2006:336) ile gerçekleştirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı esnasında da kritik önem arz eden noktalar ihmal edilmemiştir. Bu konuda öne çıkan örneklerden biri (Kırpık, 2011) de Trablusgarp'ın savunulmasına yöneliktir. Trablusgarb Savaşı sonrasında yerinde kalan bazı Osmanlı subayları, bölgede etkili Sünusi liderlerle işbirliği yaparak özellikle 1913 yılından itibaren Teşkilat-ı Mahsusa'nın da devreye girmesiyle önemli bir zemin oluşturmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı çıktığında Enver Paşa, kardeşi Nuri Bey'i 10 bin altın mali yardımla bölgeye atamış; Teşkilat-ı Mahsusa girişimleriyle üç piyade bölüğü, bir ağır makineli tüfek takımı ve bir istihkâm takımından oluşan piyade taburu teşkil edilerek bölgeye gönderilmiştir. Böylece kurulan Afrika Grupları Komutanlığı'na bilahare Şehzade Osman Fuad Efendi atanmış, 60 Türk subayı ve

559 bin 490 frank desteğiyle bölgede özellikle İngiliz ve İtalyan etkisine karşı Mondoros Mütarekesi'nden sonra da devam eden başarılı bir direniş sergilenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüşü karşısındaki arayışlardan biri de Pantürkizm olmuştur. Bu dönemde Osmanlı sivil ve askeri bürokrasisi ile pek çok entelektüel, Balkanlardan Orta Asya'ya kadar bir Türk birliğinin tesisine önem atfetmektedir. Hatta Birinci Dünya Savaşı kaybedildiğinde Osmanlı Gizli Servisi Teşkilat-ı Mahsusa'nın Ruslara karşı isyanı tetiklemek üzere beş kişilik bir istihbarat ekibini Orta Asya'ya gönderdiği (Koknar, 2005:102) bilinmektedir. Kaldı ki Enver Paşa'nın bilahare bağımsız bir Türkistan meydana getirmek amacıyla Ruslara karşı bizzat savaştığı (Karan, 2008:58) da kaydedilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve bilahare hilafetin ilgası; yardım ilişkisinin belli ölçüde zayıflamasına yol açıysa da toparlanan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yardım öncelikleri bilahare yine eski Osmanlı coğrafyası olmuştur.

2.2. DIŞ YARDIM POLİTİKASININ TARİHSEL SÜREKLİLİĞİ: OSMANLI VE TÜRKİYE

Genç Türkiye Cumhuriyeti, “imparatorluk devleti vasıflarının bir kısmını ister istemez devralmış ve hem dağılan imparatorluk içindeki hem de Orta Asya'daki gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni çıkarlarının sessiz bir takipçisi olmuştur” (Oksay, 1996:38). Türkiye uzun süre, gelişmiş bir ekonomik yapıya sahip olmamasına rağmen, Osmanlı coğrafyasına büsbütün ilgisiz kalmamıştır. Çoğu kez cüz'i boyutlarda olmakla birlikte, Türkiye'nin bu coğrafyaya ilgisi, dış yardım konsepti çerçevesinde tezahür etmiştir.

Dünyada en etkili 100 global düşünürü belirleyen saygın çalışmalardan biri (FP, 2010) listede 7. sıraya “Türkiye'nin dünyaya yeniden uyanışının arkasındaki beyin” olarak nitelediği Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nu alarak şu yorumu yapmaktadır: “Davutoğlu gözetiminde Türkiye, İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nda bir sultanın oturduğu günlerden beri görmediği bir uluslararası rol üstlenmiş durumdadır.” Kuşkusuz, Türk dış politikası bir devlet olmanın gereğini yerine getirmektedir. Bugünün Türkiye'si, yalnız Türk Cumhuriyetleri ve Balkanlarla sınırlı değil; Batı'da Güney Amerika'ya, Doğu'da Pasifik'e uzanan yardım eliyle bir büyük devlet vakarını yansıtmaktadır. Tıpkı, bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin uyguladığı

yardım anlayışındaki enginlikte olduğu gibi Türkiye de cömert bir yardım politikası uygulamaktadır.

Pek çok örnekte görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti'nin yardım anlayışı; din ve ırk ayrımı gözetmeksizin her ihtiyaç sahibini kuşatan bir enginlikte olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin bir İslam ülkesi olması ve bunun da ötesinde Osmanlı padişahlarının Yavuz Sultan Selim'den itibaren Müslümanların halifesi ve hadimi olmaları, tabiidir ki Müslüman tebaaya bir özel önem ve öncelik atfetmektedir. Bu yaklaşımın Cumhuriyet dönemi dış politikasında da son derece belirgin izler taşıdığına ilişkin bariz örnekler bulunmaktadır: Balkan ve Sadabat Paktları ile tesis edilmeye çalışılan işbirliği eksenine kadar, Atatürk'ün Buhara ve Afganistan'la özel olarak ilgilenmesi, Habeşistan'a destek olması da tarihi bağların revize edilme girişimlerini örneklemektedir. Yıllar sonra Afrika Birliği Genel Merkezi'nde bir Etyopyalı'nın Türk gazeteciye hitaben; "size yardımcı olmak isterim, zira siz bir zamanlar İtalyanlara karşı bize yardım etmiştiniz" (Albayrak, 2007) şeklindeki ifadeleri, yıllar geçse de yardımların kaybolmayan izlerine işaret etmektedir. Kaldı ki İkinci Abdülhamid döneminde Habeş Kralı II. Menelik'in İtalyanlara karşı mücadelesine destek olunduğu gibi Atatürk döneminde de benzer bir desteğe şahit olunmaktadır.

İlerleyen süreçte bu yansımanın dikkat çeken örneklerinden biri de Başbakan Menderes'in Cezayir'in bağımsızlığına destek olmak üzere 1957 yılında Libya üzerinden bir gemi dolusu silah yardımı yapmış olmasıdır. Bu yardımda nirengi nokta, o dönemde Cezayir'in kendisine karşı bağımsızlık mücadelesi verdiği Fransa'nın da Türkiye gibi bir NATO müttefiki olması münasebetiyle yardımın gizlice yapılmasıdır. Dönemin Libya Başbakanı (daha sonra Kral Senusi'nin özel danışmanı) Mustafa bin Halim'in bizzat kendi ifadelerine göre (Kışlakçı, 2010) silah yardımı imasıyla Menderes'e "Siz Osmanlı Halifesi'nin haleflerisiniz, bazı Araplar hakkında görüşünüz ne olursa olsun, bu İslami bir meseledir, Müslüman kardeşlerinize yardım etmekten kaçınmanız caiz değildir. Kaldı ki bu insanlar bir dönem, başkenti İstanbul olan İslam İmparatorluğunun bir parçasıydılar. Ben, büyük kardeş Müslüman Türkiye'nin mücahid Cezayir halkına bu zor günlerinde yardımcı olacağına dair büyük bir ümit besliyorum." dediğinde tedirgin olan Menderes, bunun özelde Fransa'yı genelde ise NATO'yu karşımıza almak anlamına geleceğini belirtir.

Bunun üzerine Bin Halim: “Adnan Bey, ben İslam hilafetinin halefi Adnan Bey’i istiyorum. Ben biliyorum ki Türkiye en güçlü İslam ülkelerinden biridir. Yüzyıllar boyunca İslam ümmetine liderlik etmiştir. Fransız kuvvetlerinin eliyle, bağımsızlığına kavuşmak uğruna her türlü katliama, sürgüne ve en ağır işkencelere maruz kalan Müslüman masum Cezayirliyle Türkiye yardım elini uzatmayacak mı? Fransızlar hem onları Hristiyanlaştırıyor hem de Fransızlaştırıyor. Toprakları kâfirler tarafından işgal edilen kardeşlerimize silah vermeliyiz. Bu ikisi arasında fark var.” Bilahare, “bu hususu o kadar vurguladım ki gözlerinin yaşardığı belli oluyordu.” diyen Bin Halim, Menderes’in bunun üzerine ivedilikle bir gemi silah yardımı gönderdiğini beyan etmektedir.

Bu ve benzeri örneklerde esasen konunun iki boyutu dikkat çekmektedir: Birincisi, yüzyıllardır alakadar olunan topluluklara doğal ilginin ve tarihsel bağın devamı; ikincisi ise yardıma ihtiyaç duyan tarafın, Osmanlı’nın devamı olduğunu düşündüğü Türkiye’ye karşı güçlü beklentileridir. Beklentinin yüksek olması alıcının yüksek kabulünü de beraberinde getirmiştir. Ancak, tarihsel arka plandan kaynaklanan bu görece üstünlük ve hamilik özelliği, Türk dış politikasının hiçbir döneminde sömürü anlayışına evrilmemiştir. Bu durum esasen yardımların niçin ticari-ekonomik geri dönüşümünün olmadığını da belli ölçüde açıklamaktadır.

Arka plandaki güçlü bağlara rağmen, Osmanlı-Türk yardım çizgisinin sürdüğüne dair somut göstergeler için Orta Asya ve Balkanlar’daki konjonktürün değişmesini beklemek durumunda kalınmıştır. Bu vetirede, Sovyetler Birliği’nin dağılmasını müteakiben TİKA’nın, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olmasına iki önemli vurgu yapmak mümkündür: Birincisi, Türkiye’nin Balkanlara ve Orta Asya’ya yönelik asırlardır süregelen ilgisi kurumsallaşmıştır. İkincisi ise bu kurumsallaşma Dışişleri Bakanlığı bünyesinde ihdas edilmek suretiyle, bir dış politik açılım ve yönelime zemin hazırlamıştır. Böylece bir yandan Türkiye’nin bu coğrafyalarla diplomatik ilişkileri daha zengin ve fonksiyonel hale gelirken, diğer yandan anılan coğrafyada açılmaya başlanan TİKA program koordinasyon ofisleri (PKO) ile tesis edilen yardım ilişkisi, tarihi bağların canlanma zemini olmuştur.

Özellikle SSCB’nin dağılmasıyla popülerite kazanan ve başta Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Tansu Çiller gibi liderlerce telaffuz edilen “Adriyatik’ten Çin

Seddi'ne" ifadesi, Türk Dünyası açısından kuşkusuz tarihsel bir derinliğe sahiptir. Çin Seddi bir anlamda eski Türk devletlerince uzanılan en doğu noktası iken; Adriyatik Denizi de Osmanlı Devleti'nce hâkimiyet tesis edilen en batıdaki hat kabul edilmektedir. Atatürk'ün, Cumhuriyetin 10. yılında, Sovyetler Birliği'nin ileride muhtemel dağılması halinde, kardeş Türk topluluklara sahip çıkılması yönündeki son derece isabetli öngörüsü dikkate alındığında; tarihsel süreklilik içerisinde Türk devletlerince oluşturulan en geniş etki alanının koordinatlarının bu şekilde ifade edilmesi anlamlı bulunmaktadır. Bununla birlikte Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söyleminin bir 'slogan politikası' olmanın ötesine geçemediği (Oğan, 2006) de eleştiriler arasındadır. Bu söylemin çağrışımları, bazı kaynaklarca ütöpik olarak değerlendirilse de bu idealin hala diri kalmasında TİKA'nın önemli bir payı olduğu muhakkaktır.

Osmanlı-Türkiye çizgisinin yardım politikaları açısından sürekliliğine ilişkin pek çok örnek mevcuttur. Cumhurbaşkanı Demirel, 2 Haziran 1994 tarihli Moldova programı esnasında Gagavuz (Gökoğuz) Yeri'ni ziyaret ettiğinde Komrat Üniversitesi Rektörü Dionis Tanasoğlu'nun "Eğer Osmanoglu buralara gelmeseydi, bizi kesmişlerdi." diyerek konuşmasında Osmanlı'ya kadirşinaslık gösterdiğini belirtmektedir. Bu yaklaşımdan memnuniyet duyan Demirel "devletimin bana verdiği ve harcamakta serbest olduğum fonlardan da çok yardım aktardım" (Turgut, 2002:300) demektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı'na Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yaptırılan ve 850 Bin dolara mal edilen camiye, Kazım Karabekir Camii adı verilmesi kadar, açılışının Ağustos 1999'da yapılması da anlamlıdır. 16. Yüzyıl Osmanlı mimari tarzında inşa edilen caminin açılışında (Türkiye, 1999) Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Devlet Bakanı Çay tarafından birlik mesajları verilmiştir. Kaynaklara göre (Arslan, 1998) Ermeni işgali ve zulmü üzerine, Temmuz 1918'de harekete geçen Osmanlı birlikleri Nahçıvan'ı kurtarmış, Kazım Karabekir Paşa da karargâhını Ağustos 1918'de Nahçıvan'a taşımıştır. Birinci Dünya Savaşı bitiminde çekilmek zorunda kalındığında ise bölgedeki halkın kendisini koruması için bırakılan askeri mühimmat ile birlikte gönüllü bazı Türk subayları da yardım için orada kalmıştır. 80 yıl sonra gerçekleşen cami açılış merasiminde Kazım Karabekir'in kızının da yer alması, Aliyev'i duygulandırmıştır.

Günümüzde Türk güvenlik birimleri Kosova'dan Afganistan'a Sudan'dan Fildişi Sahili'ne kadar pek çok kritik noktada BM, NATO ve benzeri çokuluslu girişimlerde başarılı güvenlik hizmetleri vermektedir. Ancak Türk askerin ve polisinin saygı görmesinde yine Osmanlı-Türkiye çizgisinin izlerini görmek mümkündür. Cumhurbaşkanı Demirel'in paylaştığı bir anısı (Turgut, 2002:320) bu tarihsel sürekliliği resmetmektedir: İsrail gezisi esnasında Başbakan Ehud Barak, Filistin Sorununu gündeme getirerek "Biz bu toprakları idare edemiyoruz. Ne yapsak kavga çıkıyor. Osmanlı, tek şeritli jandarma onbaşı ile buraları idare etmiş, bunun sırrı nedir?" diye sorduğunda Demirel'in cevabı manidardır; "Bunun sırrı, Osmanlı onbaşısının kolundaki şerittir. Çünkü o şerit imparatorluğun simgesidir. Şerit sıradan bir rütbe işareti değildir. Onun arkasında imparatorluk ve padişahla, halk, hukuk ve adalet vardır. Düzeni bozanı, anasından doğduğuna pişman eden kudret, devlet ve otorite vardır."

TİKA kanalıyla projelendirilen pek çok teknik yardımın bahsekonu tarihsel geçmişe özel bir önemle hatırlatmalar yaptığı görülmektedir. Sözgelimi İslamiyet öncesi Türk yapımı olan Orhun Anıtları'nın, Kazakistan'da Hoca Ahmed Yesevi Türbesi'nin ve Bosna'da Konjic Köprüsü'nün restore ve koruma çalışmaları sosyo-kültürel yardım desteği oldukları kadar tarihsel ve simgesel bir sürekliliğin de işaretçileri gibidir. Öte yandan İslam Dünyası için sembol niteliği taşıyan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın içinde bulunan Kubbet'üs Sahra'nın üzerindeki hilal (alem), Ürdün Dışişleri Bakanlığı'nın talebi de dikkate alınarak (Avrasya Bülteni, 2009a:8), TİKA eliyle 2009 yılında beşinci kez yenilenmiştir. Emeviler ve Selahaddin Eyyubi dönemleri ile Osmanlı sultanlarından Birinci Mustafa ve en son İkinci Abdülhamid (1892) döneminde olmak üzere daha önce dört kez yenilenen ancak kötü hava şartlarından dolayı çürümelere maruz kalan hilal, altın kaplama özel bakırdan yapılan, özel motifleri ve nakışı olan yeni hilâl ile değiştirilmiştir.

Öte yandan Hırvatların yoğun olarak yaşadığı bölgelere yakın bir kesimde yer alan Konjic köprüsünün açılış merasiminde, sema ve mehter gösterilerinin yapılmış olması da Selçuklu-Osmanlı dönemlerine has çağrışımlar meydana getirmiştir. Açılış merasimine neredeyse Konjic kasabasının tüm halkı katılmış ve o gün hafızalarda Konjic'in yeniden doğuşu olarak yer etmiştir. Dönemin TİKA Başkanı Kulaklıkaya, Boşnak halkın sevinç gözyaşları içinde müthiş bir coşku sergilediğini ve bu minnet

hissinin bir yansıması olarak da Türk heyetine dokunabilmek için çaba sarf ettiklerini dile getirmektedir.

Osmanlı-Türk yardım karakteristiğine ilişkin örneklerden biri de vatandaşlığa kabul anlayışında göze çarpmaktadır. Cumhuriyet dönemi boyunca Türk vatandaşlığına alınan kişilerin daha ziyade Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü coğrafyalara mensup olduğu görülmektedir. Sözgelimi, Türk kökenli olmadıkları halde Çeçenler, Boşnaklar ve Arnavutlar gibi topluluklar, vatandaşlığa kabulde öncelikli tercihler olmuştur.

Son olarak konunun bir diğer boyutunda, Osmanlı bakiyesi ülkelerin bugünkü Türkiye'ye bakışları ve beklentileri yer almaktadır. Ümit Hekimleri Derneği'nin davetlisi olarak Türkiye'ye gelen Somalili Sağlık Bakanı Ali Abdullah Warsame: "Osmanlı'nın torunları olarak önce bize hekim gönderin, sonra da nesillerimizi yetiştirmek için okul açın. Bunlara Abdülhamid Han'ın 110 yıl önce insanımıza getirdiği sudan daha çok ihtiyacımız var." (Avcı, 2010:13) şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. Bu beklenti, esasen dış yardım kültürünün sürekliliği kadar, doğru ve etkili şekilde tesis edilen bir yardım ilişkisinin güçlülüğünü de ortaya koymaktadır. Nitekim Güney Afrika Müslümanları adına 1890 yılında İkinci Abdülhamid'e ulaştırılan yazıda halkın Sultan'ın doğum gününü kutladıkları, minnet ve şükran hisleriyle dua ettikleri belirtilerek, Kimberley şehrinde bir Osmanlı okulu açılması (BOA, 2006:356) talebinde bulundukları kayıtlar arasındadır.

Türkiye'nin sadece Anadolu coğrafyası itibarıyla değil; politika, bürokrasi, teşkilat sistemi, protokol geleneği, diplomasi anlayışı, demografik yapı ve benzeri açılardan bir bütün olarak Osmanlı Devleti'nin varisi olduğu (Yurdusev, 2010) kabul edildiğinde; dış yardım politikasının da Osmanlı ve hatta Selçuklu sınır boylarına uzanması doğal karşılanmalıdır.

Bununla birlikte özellikle Avrupa ve Balkanlar özelinde barış misyonları kapsamında Türk askeri gönderilmesinin bazı tarihi korkuları tetiklediği dile getirilmektedir. Bosna-Hersek'te barışın tesisi adına BM çatısında Mehmetçiğin görevlendirilmesi söz konusu olduğunda bu yöndeki kaygılar bazı ülkelerce yine dillendirilmiş, dönemin Cumhurbaşkanı Demirel'in yorumu (Turgut, 2002:157) ise şöyle olmuştur: "Esasen Bosna-Hersek'te Türk askerine itiraz edilmesinin bir anlamı yoktur. 1867'de Recep Paşa, Belgrat'ı teslim etmiştir. Türkiye'nin de Osmanlı

İmparatorluğu’nu kurma, oralara gitme falan gibi bir gayesi yok. Bunlar zaten bugün olacak şeyler değil. Sanki Avrupa’ya Türk askeri gelirse bir daha çıkmaz gibi korkulara kapılmanın anlamı olmadığını birçok kimseye söyledik biz.” Ancak yine de Demirel’in gerek Orta Asya ve gerek Balkan ülkelerini ziyaretlerindeki hemen hemen tüm resmi konuşmalarında tarihsel bağlara, Türk ve Osmanlı mirasına vurgu yaptığı ve ilişkileri tarihsel miras ile temellendirdiği görülmektedir.

George Friedman’ın “Gelecek 100 Yıl: 21. Asır İçin Bir Öngörü” adlı kitabına atfen (Kinzer, 2009), Türkiye’nin 2050 yılı itibarıyla genişleyecek olan nüfus alanının Osmanlı İmparatorluğu’nun haritasıyla benzerliğine dikkat çekilmektedir. Türkiye’nin yardım ve işbirliği perspektifinde Osmanlı ve Selçuklu Devletlerine ait izlerin bulunması esasen şaşırtıcı olmamalıdır. Ancak özellikle 2000’li yıllardan itibaren yoğunluk kazanan Yeni-Osmanlıcılık söylemi, Türkiye’nin bugünkü durumu için bir ufuk olmanın ötesine geçmelidir. Kaldı ki bu yöndeki yerinde bir tespiti (Laçiner, 2010) göre, “geçmişini yeniden kurmaya çalışmak, Türkiye’yi geriye götürür, ileriye değil. Türkiye pek çok açıdan Selçuklu’nun da Osmanlı’nın da ilerisine geçmektedir.”

Türkiye’nin yardım coğrafyasının Selçuklu-Osmanlı yardım coğrafyası ile örtüşüyor olması, gerçekten de pek çok akademik değerlendirmenin yanı sıra politik yorumlara da konu olmuştur. Bu bağlamda “Adriyatik’ten Çin Seddine Türk Dünyası” diyen Demirel’e Türk Dünyasıyla niçin ilgileniyorsunuz diye sorulduğunda, şu anlamlı değerlendirmede (Turgut, 2002) bulunmuştur: “Bizim dilimiz aynıdır, dinimiz aynıdır, ananelerimiz adetlerimiz aynıdır, geleneklerimiz aynıdır, harsımız (kültürümüz) aynıdır, tarihimiz aynıdır. Tarihimizin ulu simaları, hepimizin ulu simalarıdır. Destanlarımız aynıdır, ağıtlarımız aynıdır, ninnilerimiz aynıdır, velhasıl her şeyimiz aynıdır. Acaba böylesine olan insanlar kardeş değilse kim kardeştir, soruyorum... Geçmiş bizim en büyük varlığımızdır ama uluslar yalnız gelecekte yaşar. Gelecekte yaşayabilmemiz için çağı iyi yakalamamız lazım. Çağı yakalamanın yolu, Türkiye’nin yaptığı gibi yapmaktır.” Gerçekten de Türkiye’nin uyguladığı yardım politikası; tarihsel bilinç ve bir vefa örneği olduğu kadar aktif diplomasinin de bir tezahürüdür.

2.3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ YARDIMLARI

Osmanlı Devleti'nin Türk ve İslam Dünyasına yönelik yardımları açısından bakıldığında, bu bağın zayıfladığı en trajik dönem kuşkusuz, Birinci Dünya Savaşı'nın aleyhimize sonuçlar doğurmasıyla yaşanmaya başlanmıştır. Anadolu'da bir istiklal mücadelesinin yaşandığı bu süreçte, Osmanlı bünyesinden kopan topraklarda yaşayan Türk ve/veya İslam topluluklarının yardım beklentileri arzu edilen ölçüde karşılanamamıştır. Anadolu'daki kurtuluş mücadelesi, dost ve akraba topluluklarca yakından takip edilmiş, hatta model alınmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin tarihsel derinliğinden gelen tecrübi üstünlüğü, bahsekonu coğrafyalarca her zaman dikkate alınarak Ankara Hükümeti'yle de istişareler yapılmıştır. Pek çok yerden örneğin Umum Rusya Müslümanları adına Yusuf Akçura'nın delaletiyle gelen heyet, Atatürk tarafından Büyük Millet Meclisi'ndeki hususi odasında kabul edilmiş ve ziyaretçilerin ifadesiyle (Togay'dan Akt. Saray, 1995:5) “her ne diledikse İstiklal Savaşı'nın en müşkül günleri içinde bulunduğu bakmaksızın is'af (ricamızı kabul)” etmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti ile 4 Haziran 1918'de yapılan anlaşmayla (Kurat'tan Akt. Saray, 1995:7) taraflar siyasi, hukuki, iktisadi, ticari ve kültürel konularda karşılıklı yardımlaşmayı kabul etmiş; bilahare Nuri Paşa komutasında hazırlanan 8500 kişilik Türk Birliği, Bakü'yü Ermeni ve Ruslardan kurtarmıştır. Ancak Türk ordusu 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi hükümleri gereği Azerbaycan'ı boşaltmak durumunda kalmıştır. Akabinde Moskova'ya bağlı olarak yeniden şekillenen Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti ile ilişkiler, Mustafa Kemal'in Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir'e gönderdiği şu gizli emirde (Saray, 1995:11) yansımaktadır: “Azerbaycan'ın tamamen ve cidden müstakil bir devlet haline gelmesine taraftarız ve bunun için de Rusları gücendirmemek ve kuşkulandırmamak şartıyla teşebbüsât-ı lazımede (gereken her türlü girişimde) bulunulacaktır. Bu babda memleketin petrol vs gibi kendi iktisadi kaynaklarına sahip olması için yine aynı şartla çalışılacaktır... Karabağ vs gibi Türk ekseriyetiyle meskûn yerlerin Azerbaycan'a bağlı bulunması temin edilecektir.” Bu perspektifte Azerbaycan ile yardım ve işbirliği konusu stratejik bileşenler taşımaktadır.

Benzer şekilde, 1917 tarihli Devrim'in akabinde kurulan ve Sovyet Şuralarına dahil edilen Buhara Cumhuriyeti'nin ileri gelenleri 1921 yılında Çankaya Köşkü'nde

Atatürk'le detaylı bir görüşme yapmış; müteakiben Ankara Hükümeti Ruşen Eşref Ünaydın'ı Buhara elçiliğine (Saray, 1995:6) atamıştır. Kaldı ki 1921'e dek Ankara'da sadece üç resmi elçilik bulunmaktadır: Sovyetler Birliği, Afganistan ve Azerbaycan. Afganistan ve Azerbaycan Türkiye'nin öncelikli yönelimleri olmuş, bilahare bugün bile en çok yardım gönderilen iki ülkeye dönüşmüştür.

13 Şubat 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde Hariciye Vekâleti bütçesi müzakere edilirken, Trabzon Mebusu Hamdi Bey'in "Şark siyasetinde bize dinen ve ırkan merbut olan akvam (topluluklar) da nazar-ı itibara alınmakta mıdır?" sorusuna Hariciye Vekili Ahmed Muhtar Bey'in cevabı (TBMM, 1985:439-440) anlamlıdır: "Şark, yalnız Rusya'dan ibaret değildir... O havalide bizi birçok revabıt-ı muhtelif tahtında (muhtelif bağlar çerçevesinde) dinen, ırkan, harsen (kültürel olarak) alakadar eden birçok milliyetler vardır ki, ...Rusya'ya karşı gösterdiğimiz temayülün belki de mühim bir sebebi, o milletlere ait olan alaka-i kaviyedir (güçlü alakamızdır). Onların saadetini, onların istiklalini temin etmektir... Benim korktuğum, İngilizlerle Bolşevikler, Azerbaycan Türk alemi ile bize, aramıza bir Ermenistan dikmek istiyorlar." Ahmed Muhtar Bey'in endişesi maalesef haklı çıkmış; Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar geçen sürede, Türkiye'nin yardım eli, Türk Dünyasına etkili bir şekilde uzanamamıştır. Ermeni bloku, sadece Azerbaycan ile değil; Orta Asya'daki diğer kardeş ve akraba topluluklarla da arzu edilen yardım ilişkisinin ve etkili bir işbirliğinin tesisine mani olmuştur.

Kurtuluş Savaşı kazanılarak yeni bir Cumhuriyetin kurulması ile Türkiye, dış ilişkilerini konjonktürel gereklilikler doğrultusunda yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. Bu dönemde yürütülen dış politikada, dış yardımların planlı bir ağırlığı olmamakla birlikte, sınırlı da olsa gerçekleştirilen özel ve anlamlı yardım örnekleri uzun vadede pozitif çarpan etkisi oluşturmuştur. Cumhuriyet dönemi itibarıyla dış yardımlar açısından üç evreden bahsetmek mümkündür: i) 1923 – 1992, ii) 1992 – 1999 ve iii) 1999'dan günümüze.

Dış politika ve dış yardım ilişkisi açısından Atatürk döneminde net örnekler yakalamak mümkünken; Atatürk'ün vefatını müteakiben takriben 1950'li yıllara kadar bu konuda nispeten durağan bir dönem yaşandığı gözlenmektedir. Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılından 1992 yılına kadar geçen yıllar içinde çok partili hayata geçiş ve Özal dönemi politik yaklaşımı, önemli açılım noktaları

olmuştur. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 25 Aralık 1991 tarihine dek dış yardım hareketliliği açısından Türk dış politikasında sıra dışı gelişmeler yaşanmamıştır. Bunda kuşkusuz ki Türkiye'nin yaşadığı ekonomik darboğazlar ile iç siyasi istikrar sürecine has belirsizliklerin ve Soğuk Savaş dönemi konjonktürünün de önemli etkisi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına ilişkin birkaç yıl öncesinden kuvvetli emareler olmasına karşın Türkiye, Balkanlarda ve Orta Asya'daki dost ve akraba topluluklara yönelik yardım ve işbirliği çalışmalarında arzu edilen ölçüde proaktif bir hazırlık sergileyememiştir. 1992 yılı, dış yardım ve teknik işbirliğine özgü bir kuruluş olan TİKA'nın nüve teşkili açısından önem taşımaktadır. Bir başka dönüm noktası ise 1999 yılı olmuştur. Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet yürüten TİKA'nın, 28 Mayıs 1999 tarihinde bağımsız bir devlet bakanlığı çatısında Başbakanlığa bağlanması ile TİKA çalışmalarının görece esnek girişim kabiliyeti kazandığı anlaşılmaktadır. Yine 1999 yılında Türkiye'de yaşanan büyük deprem felaketi nedeniyle sivil toplum nezdindeki kurumsal kapasite eksikliği ortaya çıkmış; bilahare hız kazanan STK çalışmaları kısa zamanda sadece ulusal sınırlarda değil; uluslararası ölçekte yardım ve işbirliği aktiviteleriyle de Türk dış yardımları içinde yükseliş trendine geçmiştir.

2.3.1. Gelişim Seyri İçinde Türk Dış Yardımları: 1923–1991

Atatürk'ün Balkanlar, Orta Asya ve Afrika eksenli Osmanlı coğrafyasına, özelde ise Afganistan'a yönelik ilgisi, dış yardım stratejileri açısından da önemli doneler içermektedir.

1935 Yılında İtalyanlar Habeşistan'a saldırdığında; Paris'te yaşayan emekli General Vehip Paşa Atatürk'ün talimatıyla Cidde ve Atina büyükelçiliklerimizdeki askeri ataşelerle birlikte Habeş Kralı Haile Selasiye'ye askeri müşavirlik yapmışlardır. Muharebeye katılarak Addis Ababa'nın savunmasında bizzat rol almışlardır. Kral Selasiye, şükran duygularını göstermek üzere yıllar sonra Ankara'ya gelerek Anıtkabir'e gümüş bir çelenk sunmuştur. Hatta 1953 yılında Türk depremzedeler için 50 bin Habeş doları gönderdiği (Muradoğlu, 2007) de kayıtlar arasındadır.

Balkan Paktı'nın henüz hazırlık aşamasında 1931 yılında Ankara'da organize edilen bir konferansta Atatürk'ün delegelere hitabında (Saray, 1995:58) şu vurgular dikkat çekmektedir: “Görüyoruz ki Balkan milletleri yakın maziden ziyade, uzak ve

derin mazinin kırılmaz çelik halkalarıyla birbirine pek ala bağlanabilir. Binbir türlü beşeri ihtiraslarla, dini ayrılıklarla, bazı tarihi hadiselerin bıraktığı dargın izlerle, geçmiş zamanlarda, gevşetilmiş hatta unutturulmuş olan hakiki bağların ihya olunması lüzumlu ve faydalı olduğu, yeni (bir) insani devre girdik.” Bu paralelde anılabilecek, 1933 yılındaki bir başka öngörüsü (MEB, 2011) ise şöyledir. “Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Dil bir köprüdür, tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (dış Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gerekli”. Her iki beyanatta da altı çizilen husus, tarihsel irtibatlar çerçevesinde, dost ve akraba topluluklarla bir işbirliği ve yardımlaşma ilişkisinin tesisidir. Ancak kısa vadede arzu edilen ölçüde bir yardımlaşma mekanizması kurulamamıştır. Osmanlı coğrafyasındaki topluluk ve ülkelerle aktif bir yardım ve işbirliği münasebetinin eksikliği, diplomatik ilişkilerin de sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Cumhuriyet döneminde dış yardımların iyi planlanan bir politika doğrultusunda gerçekleşmekten çok, görev yapan diplomatların ve/veya bürokratların bireysel girişimleriyle vaki olduğu söylenebilir. Özellikle dost ve akraba toplulukların bulunduğu ülkelerde görevli diplomatların bu yöndeki işbirliği ve yardım çabaları sınırlı da olsa anlamlı inisiyatifler olarak hatırlanmaktadır. Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal’ın Afganistan’daki gayretleri ile bir grup Türkistanlı gencin Türkiye’de okutulması (Bekin, 2005:17) ve Büyükelçi H. Suphi Tanrıöver’in Bükreş Büyükelçiliği’ndeki görev süresince ifa ettiği özverili çalışmalar son derece anlamlıdır. H. Suphi’nin 1931 yılında başlayan, 1935 yılında elçilik ve 1939 yılında büyükelçilik görevleriyle 1944 yılına dek süren hizmeti, sadece Türk-Romen ilişkileri bakımından değil, Gagavuz Türkleri açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Tanrıöver’in girişimleriyle (Soysal’dan akt. Dağıstan, 2002) önce, 17

Ekim 1933'te Türkiye ile Romanya arasında "Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması" imzalanmıştır. Bu dönemde, Güney Dobruca'da Kırım Davası'nın öncülerinden Müstecib Bey'in kaydettiğine göre; (Ülküsal, 1966) Tanrıöver, Romen yetkililere Gagauz yerleşim yerlerinden yirmi altısında Türkçe eğitim veren okul açtırarak buralara öğretmen tayin ettirmiş ve Türkiye'den getirttiği kitapların okutulmasını sağlamıştır. Buna ek olarak, H. Suphi yirmi dolayında Gagauz gencin Türkiye'de okumasına da imkân hazırlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok ülkenin bağımsızlığını kazanması sürecinde sömürge ilişkileri ağırlıklı olarak hissedilirken; Türkiye'nin tarihi bağlarını aktive edecek yardım ilişkileri ve teknik işbirliği tesis edememesi, dış politika açısından statik bir döneme yol açmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrası dönemin verimli şartlarında Asya, Afrika ve Ortadoğu'ya açılması zaman almıştır. Örnelemek gerekirse (Davutoğlu, 2004:72), 1960'lı yıllarda tırmanmaya başlayan "Kıbrıs bunalımında özellikle BM platformunda yaşanan yalnızlık, sömürge devrimleri ile ortaya çıkan yeni aktörlerin ihmal edilmesinin faturasını gözler önüne sermiştir." Bu dönemde Türkiye'nin yardım alan bir ülke konumunda olması da bir takım yardım ilişkileri geliştirmesine ket vurmuştur. İsrail'in kuruluşu sürecinde başta Mısır olmak üzere bazı İslam (Arap) ülkelerinin bu duruma uluslararası platformda karşı çıkması ve hatta İsrail'e savaş açmasına mukabil, Türkiye'nin İsrail lehinde tutum alması konusunda bir diplomatımızın şu tespitleri (Akşin, 1991:213) manidardır: (1949 yılında İsrail'i tanımamızın), "... Araplar üzerinde ne kötü etkiler yaptığını söylemeye lüzum görmem. Böyle bir tanımaya bizi zorlayan sebepler ne olabilirdi? Bu davranışımızın Amerika'nın tesiri altında veya ona hoş görünmek maksadıyla olduğu şüphesizdi. Amerika'daki mali ve iktisadi müesseselerin birçoğu ve dolayısıyla idare, Yahudilerin kontrolü altında idi. Amerikan yardımının devamını sağlamak için Yahudilere hoşgörünmeye çalışıyorduk. Amerika'nın bu yardımlarının bizim kara gözlerimiz için olmadığını ve Amerika'nın o vakitler, Ortadoğu'da Türkiye'nin mühim bir denge unsuru olduğundan dolayı bizi emperyalist Rusya'ya karşı desteklemekte menfaatleri olduğunu düşünmüyorduk." Nitekim Mısır'ın, Süveyş Kanalı'ndan İsrail bandıralı gemilerin geçişine engel olması üzerine çıkan ihtilafın görüşüldüğü BM oylamasında, Türk delegesi çekimser bile kalmayıp yine İsrail lehinde oy kullanmış, Türkiye ile Müslüman Arap dünyası arasındaki ilişkiler ciddi soğumalara yol açmıştır.

İlişkilerin bu olumsuz atmosferini bir nebze de olsa yumuşatan bir yardım işbirliği inisiyatifi ise Menderes'in Başbakanlığı döneminde gerçekleştirmiştir. 1950'li yıllarda süren bağımsızlık mücadelesi çerçevesinde Fransızlara karşı kısıtlı imkânlarla direniş sergileyen Cezayir'e, Türkiye'nin çok kritik bir askeri yardımı gerçekleşmiştir. Mücadelenin şiddetlendiği 1957 yılında Başbakan Menderes ile özel bir görüşme yapan Libya Başbakanı Mustafa bin Halim (Kışlakçı, 2010) durumun vahametini ve bir zamanlar bir Osmanlı vilayeti olan Cezayir'e silah yardımı gerektiğini vurgular. Bunun üzerine, Türk yardımlarının yine bir NATO müttefiki olan Fransa'ya karşı kullanılmasından kaynaklanabilecek olası bir dış politik krize rağmen Menderes bu büyük riski göze alır. Askeri mühimmat üzerlerindeki tanıtıcı işaretlerin silindiği silah yüklü gemi, Libya'ya gidiyor gösterilerek gizlice Cezayir tarafına ulaştırılmıştır. Türkiye'nin bu riskli fedakarlığı, Libya ve Cezayir nezdinde çok kritik bir motivasyon unsuru olmuştur.

1967 yılında ilk başbakanlığı sırasında Demirel'in Azerbaycan ve Özbekistan'a düzenlediği geziler (Zeybek, 1997), heyecan uyandırdıysa da Demirel'in bu ilgisinin somut yardım ve işbirliği projelerine dönüşmesi, ancak çeyrek yüzyıl sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla mümkün olabilmektedir.

Öte yandan, Türk Kızılayı'nın özellikle insani yardımların intikali konusunda aktif rol üstlendiği ve gerek ilgili büyükelçiliklerle gerekse Dışişleri Bakanlığımız ile yakın işbirliği içinde görev yaptığı anlaşılmaktadır. Sözgelimi 1967 yılında meydana gelen şiddetli sel baskınları nedeniyle yaşanan ciddi mağduriyetler üzerine (Kızılay, 1967), ilk etapta Suriye'ye 500 battaniye; Irak'a 500 battaniye, 5000 kum torbası ve muhtelif ilaçlar; Afganistan'a 500 battaniye gönderilmiş, Pan Amerikan Havayolları'nın bu sevkiyatı ücretsiz yapması sağlanmıştır. Ankara'daki Afgan Büyükelçiliği'nin teşekkür yazışmalarından (Kızılay, 1972a) anlaşıldığına göre; Afganistan'ın kuzeyinde meydana gelen sel felaketi nedeniyle 2000 kişilik battaniye, gıda ve ilaç yardımı Ariana Havayolları kanalıyla Afganistan'a ulaştırılmıştır.

1980'li yıllar itibarıyla Türk dış yardımlarına ilişkin kapsamlı bir resmi düzenleme, 05.06.1985 tarihli ve 9573 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile gerçekleşmiştir. Türkiye 1985 yılında kuraklık felaketiyle sarsılan Sahra-altı Afrika için 10 milyon dolar değerinde gıda yardımı (Kulaklıkaya ve Aybey, 2008:263) göndermiştir. 1986 yılında Afrika ülkelerine yönelik teknik yardım faaliyetleri hız

kazanmış; 17.11.1987 tarihli ve 12154 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de tüm ülkeleri içeren daha geniş bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenlemede yardımlara ilişkin prosedür ile yardımların yönü ve miktarı DPT'nin bağlı olduğu ilgili devlet bakanlığına tevdi edilmiştir. 1985 yılında gıda yardımı ve müteakiben ivme kazanan teknik yardımlardan hareketle, Cumhuriyet tarihi itibarıyla Türkiye'nin DAC kriterleri paralelinde dış yardımları, dış politika aracı olarak kullanmasının ilk kez bu yıllarda gerçekleştiği (DPT, 1998:1) değerlendirilmektedir.

1985 yılından itibaren dış yardım (bilhassa teknik yardım) çalışmalarında bir hareketlilik başladığı görülmektedir. Bu bağlamda, DPT'de Sosyal Planlama Başkanlığı bünyesinde Türk İşbirliği Ajansı (TAC) Grup Başkanlığı'nın (Parlak, 2007:130) ihdas edilmesi dikkat çekicidir. Bu paralelde, TAC tarafından gelişmekte olan ülkelere yapılan teknik yardımlar, aşağıda tablolastırıldığı üzere (Kalkınma Bakanlığı, 2011), büyük meblağlar içermemekle birlikte, devam eden bir çaba ve planlamanın göstergesidir.

Tablo 1: Gelişmekte Olan Ükelere
TAC Kanalıyla Yapılan Teknik Yardımlar: 1987-1991 (Bin Dolar)

YILLAR	1987	1988	1989	1990	1991
MEBLAĞ	128,3	903	423,1	348,5	689,9

Balkanların terkinden sonra, Osmanlı kültür ve dini müesseselerinin varlıklarının korunması konusunda etkisiz kalınması, Balkanlardaki Türk kimliği ve aidiyetiyle birlikte Türk dış politikasının bu bağlamdaki sınır-ötesi etkisini de asgariye indirmiştir. Sözgelimi (Davutoğlu, 2004:54) Bulgaristan'a yönelik stratejiler, ancak Jivkov dönemi asimile hareketinden sonra somutluk kazanabilmiştir. Kaynaklara göre (Yalçın, 2000b); 1923–1998 yılları arasında Türk vatandaşlığına geçen toplam 1.664.394 kişi arasında en büyük yekûnu 806.410 kişiyle Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımız oluşturmaktadır. Bu itibarla, Osmanlı mirasının ayakta kalmasına ve kültürel işbirliğine yönelik güçlü bir girişimin olmayışı, kültürel işbirliği ve yardım çalışmalarının sınırlı olması, bölgedeki Türk-İslam toplumunu aidiyet sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu önemli eksik

telafisine yönelik girişimler, ancak TİKA'nın kuruluşunu izleyen yıllarda gerçekleştirilen spesifik çalışmalarla mümkün olabilmektedir.

Türkiye'de çok partili hayata geçilmesinden sonra da sağlıklı bir sivil toplum zemininin oluşmaması, dernek ve vakıf gibi sivil inisiyatiflerin yurtdışındaki kardeş ve akraba topluluklarla yardımlaşma ve işbirliğinin de sadece hissi reaksiyon düzeyinde kalmasına yol açmıştır. Özellikle, Sovyet rejiminin dağılmasının ardından, gerek Orta Asya'da ve gerek Balkanlarda yaşanan boşluk sürecinde, kurumsal kapasitesi yüksek Türk STK'larının anılan bölgelerde yardım ve kültürel işbirliği faaliyeti gerçekleştiremeyeişi, devlet eliyle yürütülen çalışmaların etkisini de sınırlı kılmıştır. Bir güvenlik konusu olarak görülen STK'ların, uzun süre Emniyet Teşkilatı bünyesinde bir kontrol mekanizmasında tutulması, anılan bölgelere dönük Türk sivil diplomasisinin de güdük kalmasına neden olmuştur.

1923 – 1992 yılları arasında; niceliği ve niteliği ne olursa olsun resmi, sivil ve özel kaynaklı yardım ve işbirliği faaliyetlerini koordine edecek bir merkezi yapının eksikliği, diplomamız açısından küçümsenmeyecek bir dezavantaja dönüşmüştür. Zira Türkiye, Sovyet rejiminin çözülmesiyle başlayan yeni politik sürece hazırlıksız yakalanmıştır. Bu çerçevede Bakan Çay, “1990 öncesi devlet politikasında Türk Dünyası neredeyse yok gibidir” diyerek politik münasebetlerdeki eksikliğe atıf yapmaktadır. Bu paralelde Türkiye'nin kıdemli diplomatlarından Faruk Loğoğlu'nun açıklaması da (Kuloğlu, 2011:12-13) manidardır: “Ben Dışişleri Bakanlığı mensubu olarak itiraf ediyorum. Sovyetler Birliği çöktüğü zaman biz Türk Cumhuriyetleri'nin farkında değildik. Hakkında hiçbir şey bilmiyorduk. Dışişleri Bakanlığı olarak yeni duyuyorduk. İşte Özbekistan, Kırgızistan, Taşkent vs. tarihle ilgili olan arkadaşlar belki biraz tarihi bilgilere de sahiptir. Bu işin üstünde olması gereken bakanlık bile bu coğrafyaya sonradan uyandı.” Paralel bir tespiti (Zeybek, 1997) Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlık sürecinde önemli görevler yürüten Bakan Zeybek de yapmaktadır: “Devletimizin Türk Dünyası konusundaki bilinci ne yazık ki bulanıktır. Devlet adamlarımız ve yöneticilerimiz arasında Türk Dünyasına yönelik yeterli bilgi ve bilinç sahibi olan çok azdır... Türk Cumhuriyetlerindeki insanlarımızın bu durumu şaşkınlıkla öğrenmeleri daha acıklı gelişmelere yol açmaktadır.” Esasen dış yardım politikamız açısından bu türden bir geç ya da eksik farkındalık durumu,

Afrika için de geçerlidir. Cumhuriyet dönemi boyunca birkaç girişim müstesna tutulacak olursa; oldukça zayıf ilerleyen Afrika ile ilişkilerde kıpırdanma 1990'lı yıllarda, ilişkilerin güç kazanması ise ancak 2005 yılında yoğunluk kazanan, kıtaya dönük açılım politikası ile mümkün olabilmıştır.

2.3.2. De Facto Gereklilik ve Yapılanma Süreci: 1992–1999

Dünya, 20. yüzyılın son on yılına girerken, küresel etkilerin ivme kazanması, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi gelişmeler, uluslararası ilişkiler konjonktüründe de somut değişikliklere yol açmıştır. Doğu-Batı bloklarının güç mücadelesi boyunca tarihi bağları ile aktif ilişkiler kuramayan Türkiye, Sovyet etkisinin zayıflamasıyla özellikle Orta Asya ve Balkanlar-Doğu Avrupa mücavir alanında yeni oluşumlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu yeni durumla gelişen işbirliği ve yardımlaşma süreci, bir anlamda Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyası ile yeniden yakınlaşmasının ve ikili ilişkilerin tazelenmesinin de yolunu açmıştır.

Sovyet rejiminin çözülmesiyle, iç ve dış politikada eşzamanlı hareketlilik ve söylemler ortaya çıkmıştır. Özal'ın Balkanlara ve Orta Asya'ya kucak açan yeni-Osmanlıcılığı çağrıştıran yaklaşımı, Refah Partisi'nin dış ilişkilerde İslam ülkelerine yönelim politikası, teröre yönelik milli reaksiyonla yükselerek 1999 seçimleriyle iktidarı paylaşan milliyetçi çizgi, Türk dış yardım ve işbirliği politikasının da güzergâhlarını işaretlemektedir.

Demirel'in bakış açısına göre (Turgut, 2002:87); “Avrasya gerçeği bir siyasi birlik, nüfuz alanı veya güç gösterisi değildir. Küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde, kardeş Avrasya ülkelerinin ortak değerlerden hareketle uluslararası toplumla bütünleşmelerini ve kalkınma hamlelerine hız vermelerini arzu ediyorum. Türkiye, bu yönde üzerine düşen tarihi sorumluluğun gereklerini yerine getirecektir.” Demirel, Avrasya'daki kardeş ülkelerin ihtiyaç duydukları konularda yardımda bulunmayı, bir nüfuz unsuru değil; tarihsel mesuliyet olarak görmektedir. ‘Tarihi sorumluluk’ ifadesi her ne kadar duygusal bir yaklaşım gibi değerlendirilse dahi, karşılık beklemezsizin yardım gönderme düşüncesi, esasen yardım etiği açısından da evrensel bir bilincin tezahürüdür. Kaldı ki Türkiye'nin dost, kardeş ve akraba topluluklara yönelik desteği; dil, din, tarih ve kültür gibi ortak paydaların bir gereği olarak kabul görmektedir.

Dönemin Başbakanı Erbakan'ın perspektifi (Erbakan, 1997) de Osmanlıcılık karakteristiğine ilişkin hatlar içermektedir: "... 'merkez üs' (olan) ülkemizin siyasi ve iktisadi sahalarda kardeşlerine daha fazla yardımcı olabilmesi için 'kumanda alanını' genişletme ve büyütme azmindeyiz... Binlerce yıllık devlet geleneğinin, muhteşem bir kültür ve medeniyetin, her şeyden evvel üç kıtaya yayılmış bir cihan devletinin varisi olan Türkiye'nin... bu büyük geçmişin vârisleri sıfatıyla bize düşen görev, 'köklerimiz' olan ve halen daha da güçlü bağlarla birlikte olduğumuz kardeşlerimizle en samimi, en sıcak temasın ve işbirliğinin mükemmel bir şekilde kurulmasıdır. Türk dünyası ile münasebetlerinde Türkiye bir 'ağabey', bir 'büyük' değil, bir 'kardeş' olmalıdır." Görüldüğü üzere Demirel'in 'tarihi sorumluluk' nitelemesi; son derece paralel şekilde Erbakan'da bir 'büyük geçmişin varisleri' olarak bize düşen görev'e dönüşmektedir. Diğer bir ifadeyle, anılan coğrafyaya dönük yardım ve işbirliği çalışmaları bir görev olarak telakki edilmektedir. Ancak bu samimiyet ifadelerinin, kısa süren Erbakan iktidarı döneminde gerek dış politik yönelim gerekse dış yardım ve işbirliği faaliyetleri itibarıyla, arzu edilen ölçekte pratiğe dökülemediği anlaşılmaktadır. Son olarak, Kasım 2010'da gerçekleşen RECCA Zirvesi'nde uluslararası katılımcılara hitap eden Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun, Türkiye'nin Afganistan'a katkılarını bir 'öz görev' olarak nitelemesi de benzer çağrışımlar içermektedir.

Türk Dışişleri'nin yaklaşımına göre (MFA_TR, 2008b), Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsız birer ülke olarak vücut bulmalarının, Türk dış politikasına yeni bir boyut kazandırdığı belirtilmekte; "bu ülkelere ilişkin dış politikamızın temel unsurları:

- a) Bu ülkelerin devlet yapılanmalarının güçlendirilmesine katkıda bulunulması,
- b) Bölgenin siyasi ve ekonomik istikrarının korunması ve bölgesel işbirliğinin teşviki,
- c) Ekonomik ve siyasi reformların desteklenmesi,
- d) Bölge ülkelerinin dünya ile bütünleşebilmelerine, Avrupa-Atlantik kurumlarına entegrasyonlarına yardımcı olunması,
- e) Bu ülkelerle ikili ilişkilerimizin, her alanda karşılıklı çıkarlar ve egemen eşitlik temelinde geliştirilmesi,

f) Bölge ülkelerinin engelsiz surette tasarruf edebilecekleri enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara serbestçe ve farklı güzergâhlardan nakledilmesinin desteklenmesidir.” şeklinde sıralanmaktadır.

Dikkat edileceği üzere bu unsurların hemen hemen tümü somut bir yardımı, teknik işbirliğini ve planlamayı gerektirmektedir. Kaldı ki A’dan Z’ye yeni bir yapılanma durumundaki yeni bağımsız ülkelerle ve Balkanlarda değişen dengelerin açtığı boşlukta, akraba topluluklarla yakınlaşma gereği ve ihtiyacı, Türkiye için de bir kurumsal gerekliliği ortaya çıkarmıştır. TİKA gibi bir kurumun bu vetirede işlevsellik kazanmasının önemi burada yatmaktadır. Ancak Orta Asya ile ilk teması, pek çok gözlemciye göre devletten önce Türk müteşebbisler sağlamıştır. Merkezi bir koordinasyonun yokluğuna rağmen, sivil girişimlerin daha mobilize ve esnek erişim kabiliyetiyle bir yandan ticari işbirliği sergilerken, diğer yandan soft temaslar kurması dikkate değerdir. Bu yöndeki çabalar üst ölçekli bir çerçeve planın parçası olmamakla birlikte, sivil sektör temsilcileri bölge ile ilk tanışıklığın aktörleri olmuşlardır.

Öte yandan, özel sektör ve sivil girişimler kadar kamu kurumlarının da bölgeye dönük faaliyetlerini bir havuzda toparlayamamış olması ciddi bir enerji kaybına yol açmıştır. Ulusal düzeyde merkezi bir mekanizmanın tesis edilmesi, birden fazla yapılanma ve girişim nedeniyle gecikmiş; bu durum ise verim ve koordine eksikliğini beraberinde getirmiştir. Bakan Çay’a göre (Şimşek vd., 2000:519) 1990-1999 yıllarında başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere 12 kadar Bakanlık, bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri’yle ikili ilişkiler tesis ederek 200-300 dolayında anlaşma imzalamış; ancak ulusal ölçekli bir koordinasyonun olmayışı, beklenen başarı düzeyine önemli ölçüde ket vurmuştur. Bakan Çay, Türk Dünyasına yönelik yıllardır dillendirilen hamasi söylemlere karşın, özelde MHP’nin genel itibarıyla da devletin bu coğrafyaya yönelik özel bir politikası ve hazırlığının olmadığını belirtmektedir. Nitekim Bakan Çay, 1990 yılında işgale uğrayan Nahcivan, Gümrü Anlaşması gereği Türkiye’den yardım istediğinde günlerce nasıl bir hareket tarzı belirleneceğinin münakaşası yapıldığını zikretmektedir.

İlk olarak Süleyman Demirel’in başbakanlığı döneminde Aralık 1991’de Başbakanlık bünyesinde ihdas edilen “Türk Dünyası ile İlişkiler Başmüşavirliği”

(Kabakasakal, 2011) dikkat çekmektedir. İlk başmüşavirinin Namık Kemal Zeybek olduğu birimin çalışmalarına, bilahare Tansu Çiller döneminde de sorumlu bakan Ayvaz Gökdemir tarafından nezaret edildiği anlaşılmaktadır. Başbakanlığa bağlı olarak dış yardım faaliyetlerini yürütecek yeni bir kurumsal mekanizmaya ilişkin Türk Dünyası ile İlişkiler Başmüşavirliği'nce yapılan mevzuat ve planlama çalışmalarına rağmen, anılan kurumsal yapı Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. Buna mukabil ilgili başmüşavirliğin çalışmaları bir süre daha devam etmiştir.

Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1992 tarihli kararıyla (21124 sayılı ve 27 Ocak 1992 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 480 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname) “Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Ekonomik Kültürel Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı (EKETİB)” adıyla (Utkan, 1997) TİKA'nın nüvesi teşkil edilmiştir. Anılan resmi düzenleme ile teşkilatın esas amacı, “başta Türk dilinin konuşulduğu Cumhuriyetler ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülkelerle ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki işbirliğini projeler ve programlar aracılığıyla geliştirmek, bu yoldan gelişme yolundaki ülkelere yapılacak yardımlarla ilgili işlemleri yürütmek” olarak belirlenmiştir. EKETİB, Temmuz 1992 itibarıyla fiilen çalışmalara başlamıştır.

Ulusal yardım ajansları genellikle teknik nitelikli kuruluşlar olmakla birlikte, gelişmiş ülke örneklerinde dışişleri bakanlığı ile doğrudan ya da dolaylı bir bağa sahiptir. Bu itibarla EKETİB'in Dışişleri Bakanlığı bünyesinde konuşlanması modern uygulamalarla örtüşmektedir. Ancak söz konusu yıllarda Dışişleri Bakanlığı bünyesinde “başkanlık” olarak anılan bir kurumsal birimin olmaması, diğer bir ifadeyle hiyerarşik yapı içinde başkanlık mekanizmasının bulunmayışı farklılık arz etmektedir. Zira EKETİB, o dönemde Dışişleri Bakanlığı'nın organizasyonel yapısı içinde bir daire başkanlığı olmadığı gibi genel müdürlük de değildir. Bununla birlikte 1999 yılına kadar geçen sürede EKETİB'in başkanlığını yürüten sırasıyla Umut Arık (1992-1996), Necati Utkan (1996-1997) ve Tugay Özçeri'nin (Ekim 1997 – Temmuz 1999) önemli görevlerde bulunan kıdemli büyükelçiler olması, bu birimi özel kılmaktadır. Aslında Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki bu yapılanma, Türk dış yardımlarının dış politik öncelikler doğrultusunda kullanılacağına ilişkin en güçlü

kanıt hükmündedir. Çünkü dış yardımlara ilişkin bu yeni birimin niçin Dışışleri Bakanlığı bünyesinde kurulduğuna yönelik argümanlardan birine (Kabasakal, 2011) göre, Dışışleri Bakanlığı anılan kurumu bir dış ilişkiler enstrümanı olarak değerlendirmek ve dış ilişkiler çalışmalarında ek finansman kaynağı olarak istifade etmek istemektedir. Üstelik söz konusu yapılanma başka bir bakanlığa bağlandığı takdirde, kurumun kaynakları ve çalışmaları üzerinde Dışışleri Bakanlığı birinci derecede söz sahibi olamayacaktır.

Diğer yandan DPT Müsteşarlığı'nın TAC vasıtasıyla özellikle teknik yardım çalışmalarını aktif şekilde sürdürdüğü gözlenmektedir. Nitekim 1994 yılında DPT'yi yeniden düzenleyen “Kuruluş ve Görevleri Hakkında KHK”nın 16. maddesinde “gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına yardımcı olmak amacıyla bu ülkelere yönelik teknik yardım faaliyetlerini yürütmek” ibaresinin yer alması da esasen ulusal kalkınma ve yardım kuruluşlarına özgü önemli bir işlevdir. Bu doğrultuda TAC kanalı ile 1992-1996 yılları arasında gerçekleştirilen yardım çalışmaları, Tablo 2’de (Kalkınma Bakanlığı, 2011) gösterilmektedir:

Tablo 2: Gelişmekte Olan Ükelere
TAC Kanalıyla Yapılan Teknik Yardımlar: 1992-1995 (Bin Dolar)

YIL	1992	1993	1994	1995
MEBLAĞ	6,7	1.040	812	1.931

TAC’ın özellikle teknik nitelikli işbirliği çalışmaları, EKETİB’in kurulmasını müteakiben sürdüğü gibi 1999 yılında TİKA’nın Başbakanlığa bağlandığı yeni yapılanma döneminde de TAC, DPT bünyesinde farklı organizasyonel yapılar içinde faaliyetlerine devam etmiştir.

**Tablo 3: 1985-2003 Yılları Teknik Yardım Hesabından
DPT Harcamaları (Bin Dolar)**

YARDIMIN TÜRÜ	TOPLAM	%
Yatırım Projeleri	7.589,0	59,6
Grup ve Kısa Süreli Eğitim	1.951,0	15,3
İnceleme Gezisi, Toplantı, vb.	1.026,1	8,1
Uzman Gönderme	40,5	0,3
Gıda yardımı, Malzeme vb.	2.049,2	16,1
Genel Giderler	85,7	0,7
Toplam	12.741,6	100,0

Tablo 3’te yer alan veriler (DPT, 2006), 1985-2003 yılları arasında DPT tarafından yapılan yardımların ağırlıklı olarak teknik yönünü ortaya koymaktadır. Bu itibarla DPT’nin uzun yıllar, Türk teknik yardımlarının kurumsal merkezi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bununla birlikte gıda ve malzeme yardımı gibi daha ziyade yardım kuruluşlarınca ifa edilmesi beklenen hizmetlerin yüzde 16,1 gibi küçümsenmeyecek bir orana sahip olması da dikkat çekicidir.

Uluslararası politik konjonktürün son derece müsait olduğu 1992 yılı sonrasında Türk dış yardımlarının farklı kanallarla planlanmaya ve aktarılmaya çalışılması, böylesi bir avantajlar döneminin optimum değerlendirilememesine yol açmıştır. Yine de merkezde tek bir koordinasyon mekanizmasının yokluğuna karşın anılan dönemde farklı birimlerce yürütülen yardım uygulamaları, kuşkusuz önemli avantajlar da doğurmuştur. Bilahare TİKA olarak anılmaya başlayan EKETİB’in (bundan böyle TİKA) ihdasıyla, Türkiye’nin ilgi coğrafyasında kurumlaşma süreci başlamış; açılan PKO’lar hem temas noktası hem de alan çalışmasının kurumsal zemini olmuşlardır.

Tablo 4: 1992 – 1999 Yıllarında Açılan TİKA PKO’ları

PKO ADI	AÇILIŞ TARİHİ
Kırgızistan / Bişkek PKO	8 Nisan 1993
Türkmenistan / Aşkabat PKO	16 Ağustos 1993
Azerbaycan / Bakü PKO	9 Şubat 1994
Özbekistan / Taşkent PKO	20 Mayıs 1994
Moldova / Kişinev PKO	3 Haziran 1994
Gürcistan / Tiflis PKO	1 Ocak 1995
Kazakistan / Almatı PKO	1 Haziran 1995
Bosna-Hersek / Saraybosna PKO	11 Kasım 1995
Ukrayna / Kırım PKO	15 Temmuz 1997

Tablo 4’te (Şahin, 2011) kronolojik olarak sıralandığı üzere, TİKA’nın Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olduğu dönemde açılan 9 (dokuz) PKO’nun ortak özelliği, Sovyet etkisinin zayıflamasıyla bağımsızlığına yeni kavuşan ülkeler olmasıdır. İlk açılan Bişkek PKO’nun yer aldığı Kırgızistan, yeni bağımsız Türk Cumhuriyetleri arasında gerçekten de yardıma en çok ihtiyaç duyan ülke olduğundan isabetli bir tercihtir.

Öte yandan Bosna-Hersek yaşanan dram esnasında Türkiye, bir yandan uluslararası ölçekte diplomatik çabalar yürütürken, bu çabalarını anılan ülkeye yönelik ikili yardımlarla da desteklemiştir. Örneğin (Turgut, 2002:117) savaş mağduru 17 bin kadar Boşnak mülteci Türkiye’ye kabul edilmiştir. Bununla birlikte Saraybosna’da bir PKO açılması, sürecin normalleşmesinin ardından mümkün olabilmektedir. Kırım Türkleri ile münasebetler açısından önem taşıyan Kırım PKO’nun açılması içinse uygun şartların beklendiği anlaşılmaktadır. PKO’ların coğrafi dağılımı ise Türk dış yardım politikası için Avrasya önceliğini yansıtmaktadır. Nitekim Ortadoğu ve Afrika ülkelerine yönelik koordinasyon ofislerinin açılması, 2005 yılı sonrasında gerçekleşecektir. Türkiye’nin bu dönemde özellikle yeni bağımsız ülkelere yönelik yardım ve katkıları, başta ekonomi alanı (Çarıkcı, 1997) olmak üzere, pek çok gelişmenin altyapısını oluşturmuştur.

Tablo 5: Türleri İtibarıyla Türk Dış Yardımları: 1992-1996 (Milyon Dolar)

Yardımanın Türü	1992	%	1993	%	1994	%	1995	%	1996	%
Teknik Yardım	4	0,3	18	6,3	17	31,1	20	13,4	23	11,9
Ekonomik Yardım	1.054	89,2	182	64,3	13	24,1	86	58,1	158	83,9
İnsani Yardım	112	9,5	82	29,2	23	43,7	40	27,0	6	3,3
Kültür-Bilim. İşbirliği	12	1,0	1	0,2	1	1,1	2	1,5	2	0,8
Toplam Dış Yardım	1.182	100,0	283	100,0	54	100,0	149	100,0	188	100,0

Türkiye'nin 1992-1996 yılları arasında gerçekleşen ikili dış yardımlarına ilişkin Tablo 5'te yer alan bu veriler (DPT, 1998:6) incelendiğinde, ekonomik yardım türünün yüzde 80,5 oranla ağırlıklı olduğu göze çarpmaktadır. Bunun en önemli sebebi hiç şüphesiz, henüz tüm üniteleriyle devlet olma sürecindeki yeni bağımsız ülkelere verilen çok yönlü kuruluş desteğidir. Alt yapıdan kredi desteğine kadar tüm kalkınma kalemleri bu yardım türünün içeriğini meydana getirmiştir. Nitekim Türk Eximbank (yüzde 40) ve Hazine Müsteşarlığı (yüzde 20) toplam aktarımlar içinde en büyük rakamsal katkıyı sağlayan kuruluşlar olmuştur. Bununla birlikte teknik yardım oranı, toplam yardımların yüzde 4,3'üne tekabül etmektedir. Öte yandan, ikili yardımların yaklaşık yüzde 86,5'inin Türk Cumhuriyetleri ve özerk topluluklara giderken; aynı dönemde cüz'i de olsa Afganistan, Irak, Mısır, Sudan, Arnavutluk, Romanya ve Macaristan gibi ülkelere de yardım gönderildiği anlaşılmaktadır. Doğrudan TİKA eliyle gerçekleştirilen yardım ve işbirliği faaliyetlerinin de yaklaşık yarısı bilimsel ve kültürel çalışmalara ayrılmış durumdadır. TİKA'nın teknik yardımların tümü içindeki payı yüzde 2 gibi düşük bir ölçekte seyretmiş; en büyük teknik yardım katkısını ise yüzde 71,5 ile Milli Eğitim Bakanlığı sağlamıştır. Son olarak, 1992-1996 verilerinin askeri nitelikli yardımları içermediği gözlenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan süreçte, Türkiye'nin özellikle Avrasya'daki dost ve kardeş topluluklara ilgisi yoğunluk kazanmıştır. Hemen her alanda yardım ve işbirliğine ihtiyaç duyan bu ilgi coğrafyasında gerçekleştirilen program ve proje konuları doğal olarak son derece çeşitlilik arz etmektedir. 1991 yılı itibarıyla Özbekistan ve Kazakistan ile gerçekleştirilen sağlık alanında işbirliği protokollerini Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan izlemiştir. Genel itibarıyla

1995 yılı sonuna dek süren bu işbirliği çabaları (Avcı, 1997) kapsamında tıp, eczacılık, diş hekimliği gibi alanlarda Türk tarafının inisiyatifiyle konferanslar, hekim stajları, uzman eğitimleri, acil aşı ve ilaç yardımları gibi faaliyetler, ilgili ülkelerin sağlık bakanları düzeyinde görüşülerek koordine edilmiştir. Ancak Türk yetkililerin önerilerine rağmen anılan ülkelerin müteakip süreçte sağlık işbirliği protokollerini yenilemedikleri anlaşılmaktadır.

Öğrencilere yönelik burs, eğitim, staj, dil kursu ve benzeri faaliyetlere paralel olarak akademik ve bilimsel işbirliği kapsamında öğretim üyesi görevlendirmesi (Güçlü, 1997) de yapılmıştır. Kayıtlara göre 1991-1997 yılları arasında Türkiye uyruklu 137 bilim adamı Türk Cumhuriyetlerinde çalışırken; aynı dönemde Türk Cumhuriyetlerinden 405 öğretim elemanı Türkiye’de görev yapmıştır.

1992 yılı itibarıyla gerçekleşen kritik nitelikteki hibeler arasında (DPT’den Akt. Parlak, 2007:70) Azerbaycan uydu yer istasyonu, Türkiye-Nahçıvan arasında 500 hat kapasiteli santral sistemi, ayrıca Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan başkentleriyle Özbekistan’ın Semerkand şehrinde tesis edilen 2500’er hatlık telefon ve haberleşme sistemleri yer almaktadır. Yine 1993 yılında OECD, TİKA ve Maliye Bakanlığı’nın işbirliğiyle kurulan Ankara Çok Taraflı Vergi Merkezi’nde; 1999 yılına dek 2.153 üst düzey vergi bürokratına genel vergi politikaları ve Türk vergi sistemi gibi konularda eğitim verilmesi de (Şimşek vd., 2000:101) öne çıkan çok yönlü programlardan biridir. Bu paralelde zikredilebilecek TİKA ve Alman yardım kuruluşu GTZ işbirliğinde 1995 yılında gerçekleştirilen bir diğer proje (Şimşek vd., 2000:103) ile de Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri’ne yönelik yerel yönetimlerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bağımsızlık sonrasında yönetsel mekanizmaların henüz yeni tesis edilmeye başladığı bu süreçte, profesyonel destekler sağlamak suretiyle, anılan ülkelerin merkezi ve yerel yönetimlerinin kurumsallaşması ve demokratik gelişim hedeflenmiştir.

Yıllarca dini pratiklerden uzak tutulan Türk ve akraba topluluklar, Sovyet rejiminin dağılmasıyla, Türkiye’den dini konulara ilişkin yardım talebinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı’nın eşgüdümünde (Yılmaz, 1997); “Azerbaycan’ın Bakü, Şeki, Kusal, Mingçeşvir ve Nahçıvan bölgelerinde birer ilahiyat temayüllü lise; yine Romanya’nın Köstence bölgesinde bir adet ilahiyat ve pedagoji lisesi açılmıştır.” Bu paralelde Bulgaristan’da da üç imam-hatip lisesi ile

Sofya Yarı Yüksek İslam Enstitüsü'ne Türkiye Diyanet Vakfı tarafından öğretim elemanı ve maddi yardım sağlandığı kaydedilmektedir. 1992-2010 yılları arasında Diyanet Vakfı tarafından Türkiye'ye getirilen 2.922 öğrenciden 834'ü eğitimlerini tamamlamış; 1383'ü ise halen eğitime devam etmektedir (YTB, 2011:31). Buna mukabil, inanç eksenli boşluk, farklı dini misyonların da ilgisini çekmiş; özellikle Amerikan misyonerlerinin yoğun faaliyetleri sayesinde (Sinanoğlu, 1997) hızla Amerikan okulları açılarak, 1996 yılında sadece Kazakistan'ın Çimkent şehrinde bir ay içinde 3000 kadar Kazak Hristiyanlığa geçmiştir.

1992 yılında başlatılan Büyük Öğrenci Projesi ise bugün hala devam eden en nitelikli ve kapsamlı uygulamalardan biridir. Ön hazırlık ve planlamaya ilişkin ilk dönemde yaşanan sıkıntılar ile verimlilik derecesine yönelik eleştiriler (Tutar, 2010) bir tarafa bırakılacak olursa, anılan proje Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanmasından sonra uygulamaya konan sürdürülebilirliği kanıtlanmış en yaygın eğitsel-kültürel işbirliği girişimi kabul edilebilir. 2922 sayılı kanun çerçevesinde yürütülen projenin amacı; temelde Türk devletlerinin ve akraba toplulukların kalifiye insan gücü ihtiyacının karşılanmasıdır. Zamanla kapsama alanı genişleyen proje ile mezun öğrenciler kendi ülkeleriyle Türkiye arasında birer dostluk ve iletişim köprüsü işlevi görmüşlerdir.

Eylül 1993'te Romanya Cumhurbaşkanı İliescu ve beraberindeki üst düzey heyet Türkiye'ye geldiğinde (Turgut, 2002:137) Romanya için 75 milyon dolarlık kredi açılmış; bir yandan terör ve uyuşturucu ile mücadele gibi güvenlik işbirliği protokolleri düzenlenirken, diğer yandan da ülkedeki Türk azınlığın hakları konusundaki hassasiyetin altı çizilmiştir. Yardım ve diplomasinin kol kola ilerlediği bu tür örnekler Türkiye'nin bölgesel etkinliği adına belirleyici bir fonksiyon üstlenmiştir.

Bu dönemde bazı prestij yardımlarına da rastlanmaktadır. Örneğin (Şimşek vd., 2000:67) 1996 yılında TİKA ve Harita Genel Komutanlığı ortak çalışması ile üretilen büyük ebatlı ışıklı Türkmenistan haritası, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Türkmenbaşı'nın sarayına monte edilmiştir. TİKA'nın genel yardım karakteristiğini yansıtmamakla birlikte zaman zaman bu tür jestler yapılmaktadır.

Demokrasi yolundaki ilk yönetim yapılanmasının sağlıklı bir meclisten geçeceği dikkate alındığında, Türkiye'nin kardeş ve akraba ülke parlamentolarına

desteği (Kalemlı, 1997) önemli bir girişimdir. Bu münasebetle 28 Aralık 1994 tarihinde Azerbaycan, 1 Eylül 1995 tarihinde Kırgızistan, 30 Ekim 1995 tarihinde Tataristan ve 12 Haziran 1996 tarihinde Kazakistan ile Türkiye arasında imzalanan parlamentolar arası işbirliği protokolü siyasi ilişkilerin somutlaşmasında önemli bir adım olmuştur. Protokollerin ortak vurgusunda ise anılan “ölkelerin çıkarlarını ilgilendiren konularda sık sık birbirlerine danışmaları” yer almaktadır.

Eş zamanlı olarak hayata geçirilen bir başka işbirliği girişimiyle de önemli kültür hizmetleri ifa edilmiştir. 1992 yılında İstanbul ve Bakü’de bir araya gelen Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan’ın Kültür Bakanlarının; kültürel işbirliği yapma kararıyla doğan “Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi” (TÜRKSOY, 2011), faaliyetlerine başlamıştır. Türk Dünyasının UNESCO’su olarak nitelenen TÜRKSOY’un, T.C. Kültür Bakanlığı’nın vefalı inisiyatifi ile hizmetlerini sürdürebildiği (Çay, 2011) belirtilmektedir. Öte yandan dönemin Cumhurbaşkanı Özal’ın inisiyatif üstlenmesiyle; 30-31 Ekim 1992 tarihinden itibaren Türk dünyası liderlerini bir araya getirmeye yönelik zirveler ile 21-23 Mayıs 1993 tarihinden itibaren TÜDEV’ce koordine edilen kurultaylar politik yankılar uyandırmıştır. Rusya’nın baskıları, anılan girişimlerin diplomatik niteliğini sınırlamış ve daha ziyade kültürel ve sembolik işbirliği konularında mutabakat sağlanabilmiştir.

Türkiye’de dış yardımlara ilişkin yapılanma sancısının en somut sonucu, yardımların kayıt altına alınmasına yöneliktir. 1997-2000 yılları arasında gerçekleşen dış yardımlar bu kez Devlet İstatistik Enstitüsü’nce (DİE, 2002:6) kayda geçilmiştir.

Tablo 6: 1997-1999 Yıllarında Türk Dış Yardımları (Milyon Dolar)

Yıllar	1997	1998	1999
Toplam Dış Yardım	383,37	400,77	446,50

1997-1999 yıllarında gerçekleşen Türk dış yardımları yine büyük ölçüde Türk Cumhuriyetleri’ne yöneliktir. Ancak önceki yıllara kıyasla Bosna-Hersek ve Arnavutluk’a yapılan bağışlarda önemli ölçüde yükseliş kaydedilmiştir. Bahsekonu üç yıllık dönemdeki dış yardım miktarları kendi içinde istikrarlı olmakla birlikte;

yardım süreci bir bütün olarak düşünüldüğünde tutarlılık arz etmeyen bir seyrin parçası durumundadır.

TİKA'nın Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olduğu dönemde (1992–1999) Türk Dışişleri Bakanlığı'nda 9 kez Bakan değişiminin yaşanmış olması, iç politik istikrar düzeyinin yansımaları bakımından dikkat çekicidir. Zaten bu süreçte Türkiye'de sürekli değişen koalisyon yönetimleriyle arzu edilen siyasi istikrar yakalanamamıştır. 1992–1999 yılları arasında 49. Hükümetten başlamak suretiyle 57. Hükümete kadar 9 kez hükümet değişikliğinin yaşanması dışa dönük planlamalar açısından bir talihsizlik olmuştur. Refah-Yol Hükümeti döneminde Hükümet Sözcüsü olan Devlet Bakanı Abdullah Gül de başta Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve KKTC olmak üzere, 'Türk kuşağı' içerisinde yer alan Türk varlığına yönelik sorumlulukların tam olarak yerine getirilemediğini şöyle (Gül, 1997) ifade etmektedir: "Ülkede artırılmaya çalışılan tansiyonu azaltma gayreti içerisinde büyük bir enerji harcamak zorunda kalan hükümetimiz de ülkemizi uluslararası planda etkili kılabilecek önlemlere, doğaldır ki, yeterince ağırlık verememektedir." Bu durumun belki de en açık sonucu, dış yardımların ulusal düzeyde etkin şekilde koordinasyonunun sağlanamamış olmasıdır. Kaldı ki Türkiye'deki ilgili kurumların üst düzey temsilcilerinden müteşekkil Koordinasyon Kurulu'nun (İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, DPT Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, YÖK Başkanlığı, TÜBİTAK Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TRT Genel Müdürlüğü, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, TÖMER Başkanlığı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı) bu süreçte 27 Kasım 1997 tarihinde olmak üzere sadece bir kez toplanmış olması da (Şimşek vd., 2000:302) kurumlar arası istişare ve eşgüdüm zemininin tam olarak sağlanamadığını göstermektedir. TİKA'nın (EKETİB) merkezi bir işleve bürünememesi, dış yardımların muhtelif kurumlar tarafından birbirinden bağımsız çabalarla yürütülmesi sonucunu doğurmuş ve ortak bir politika doğrultusunda güçlü ve planlı adımlar atılmasını geciktirmiştir.

Yeni Türk devletlerinin bağımsızlığını kazanmaları üzerinden daha birkaç yıl geçmeden destansı söylemler ve beklentiler, reel politik koşullarla yüzleşmiştir. Yıllardır hayali kurulan bir idealin kaygıya dönüşmesi, şu satırlara (Alkan, 1996:69) da yansımıştır: "Dünya konjonktürünün önümüze getirdiği bu fırsatı, bir başka

konjonktürel sürprizin alıp götürmesine meydan bırakmadan yapacağımızı yapmak zorundayız. Türkiye, bir sabah avucunda bulduğu ‘ağabey’ ülke olma vasfını hakkıyla iktisap etmek istiyorsa, devlet fonksiyonlarının hemen tamamında dünya standartlarını yakalamaya mecburdur. Aksi takdirde dili, dini ve kültürü bize hiç benzemeyen başka ‘ağabey’ler, hiç şüphesiz daha makul gerekçelerle, sırf sempatiden doğan öncü rolümüze ortak olabilirler. Bunun ilk işaretleri daha şimdiden belirmiştir.” Gerçekten de yardımın konusu her ne olursa olsun, tesis edilecek işbirliği süreci A’dan Z’ye profesyonel bir yaklaşımla titizlik içinde yürütülemediği takdirde, donör taraf olma özelliği ya da ağabeylik gibi vasıflar bir süre sonra avantaj olmaktan çıkmakta veya anlamını yitirmektedir. Dönemin TİKA Kırgızistan temsilcisinin aktardığına göre (Erdem, 1997) Bişkek’te yeni inşa edilen caminin 15 Aralık 1995 tarihinde açılış merasiminde başta büyükelçimiz olmak üzere ülkede görevli Türk temsilciler hazır bulunmuş; Cumhurbaşkanı Akayev tüm katılımcılarla tokalaşmasına rağmen Türk heyeti ile tokalaşmayıp sırtını dönmüştür.

Kabasakal’ın şu tespiti de bu yöndeki endişeleri haklı çıkaracak türdendir: “Kardeş ve akraba toplulukların Türkiye’den beklentisinin maksimum olduğu 1992-1999 yılları arasında sürecin etkin değerlendirilememesi ve potansiyelin profesyonel bir planlamayla ilgi coğrafyasına yansıtılamaması, bir takım hayal kırıklıklarını beraberinde getirmiştir. Üstelik çokça vadeden fakat ifa edemeyen Türkiye algısı, olumsuz kanaatler uyandırmaya başlamıştır.” Nitekim TİKA Başkanı olarak ziyaret ettiği Nazarbayev kendisine “8 yıldır Yesevi Külliyesi’nin restorasyonunu bitiremeyen TİKA mı?” diyecektir. Kaldı ki 1994 yılında Azerbaycan’da bir TİKA personelinin adının darbe iddialarına karışması, Türkiye ile ilişkilerin yeniden muhasebe edilmesini sonuç vermiştir. Bu açıdan TİKA’nın yeniden yapılanmasının elzem hale geldiği bu dönemin ardından, 1999 yılında gerçekleşen kurumsal dönüşüm isabetli sonuçlar doğurmuştur.

2.3.3. Yardımların Genişleyen Coğrafyası: 1999–2011

Türk dış yardım coğrafyasının genişlemesinde, daha aktif ve planlı bir çizgiye kavuşmasında üç faktörden bahsetmek mümkündür. Bunlar; TİKA’nın münhasır bir bakanlık nezdinde konumlanması (1999), Marmara Depremini (1999) müteakiben Türk sivil toplumunun dinamizm kazanması ve Afrika açılımı (2005) politikasıdır. Bu süreçte, anılan faktörler ile Türk dış yardım politikası arasında interaktif bir

etkileşim söz konusu olmuştur. Sözgelimi, sivil toplum kuruluşlarının potansiyel gelişimi ile yardım coğrafyasının genişlemesi arasında birbirini tetikleyen verimli bir döngü ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin bu vetirede uluslararası ilişkilerde öne çıkışı da bu üç faktörün ivme kazanması ile yakından ilgili görünmektedir. En genel anlamda, dış politika ve dış yardım coğrafyasının eş zamanlı olarak genişleme gösterdiğini söylemek mümkündür.

2.3.3.1. TİKA'nın Organizasyonel ve Fonksiyonel Dönüşümü

1999 Yılında yapılan genel seçimler üzerine, ANAP-DSP-MHP koalisyonuyla kurulan 57. Hükümet döneminde, Başbakanlığa bağlanan TİKA, böylece faaliyetlerini ilgili devlet bakanlığı çatısında yürütmeye başlamıştır. TİKA'nın Başbakanlığa bağlanmasının en önemli gerekçelerinden biri (Kabasakal, 2011) de ulusal ölçekte arzu edilen koordinasyonun sağlanamayışı ve 1992-1999 dönemi yardımlarının teknik işbirliği niteliğinin zayıf oluşudur. Nitekim 1990 sonrası süreçte Türkiye ile yeni bağımsız Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin bir problemler yumağına dönüştüğünü belirten dönemin ilgili Devlet Bakanı Abdülhaluk M. Çay'ın (Şimşek vd., 2000:571); “Bakanlığımız bir koordinasyon bakanlığıdır. Koordinasyon Bakanlığı olarak şu anda bakanlığımın görev çerçevesi net değildir.” şeklinde demeç vermesi, dönüşüm ihtiyacının ivediliğine işaret etmektedir.

28 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla TİKA'nın, “Türk Cumhuriyetleri ve Akıncı Toplulukları ile Koordinasyondan Sorumlu Devlet Bakanlığı” çatısında Devlet Bakanı Çay nezaretinde yürüttüğü çalışmaların, zamanla nisbeten daha esnek ve hızlı bir yapıya kavuştuğu, yardım ve işbirliği faaliyetlerin görünürlüğünün artmaya başladığı anlaşılmaktadır. Özellikle Kırımlı mütefekkir İsmail Gaspralı'nın “dil’de, fikir’de, iş’te birlik” felsefesiyle hareket edilmesi ve politik temsilin, sorumlu bakan tarafından aktif şekilde ortaya konması, Tablo 7’de (TİKA, 2006a) belirtilen yardım rakamlarının çok yüksek olmamasına rağmen etkili sonuçlar doğurmuştur.

**Tablo 7: ANAP-DSP-MHP Koalisyon Döneminde
Türk Dış Yardımları (Milyon Dolar)**

Yıllar	1999	2000	2001	2002
Toplam Dış Yardım	380,22	202,17	139,65	144,76

Bununla birlikte, yeniden yapılanan TİKA'nın ilk başkanı Kabasakal'a göre, 57. Hükümet döneminin koalisyon koşullarında TİKA için arzu edilen kurumsal çalışma esnekliği ve pratiği tam anlamıyla sağlanamamış; MHP yönetimi, Dışişleri Bakanlığı nezdinde ağırlığını koyamadığından, dış yardımlar istenilen ölçüde dış politik enstrümana dönüştürülememiştir. Üstelik bunda dönemin Cumhurbaşkanı Sezer'in selefleri Demirel ve Özal gibi dışa dönük bir inisiyatif üstlenmemesi de etkili olmuş; Türk Dünyası liderleri, daha önce gördükleri üst düzey ilgiden yoksun kalmışlardır. Bu münasebetle Bakan Çay, merkezi bir koordinasyonun tam anlamıyla sağlanamadığından hareketle, Ağustos 2001'de yapılan MGK toplantısında, yardım politikalarını tek elden yürütecek münhasır bir bakanlığın kurulmasını önermiştir. Öneriye sıcak bakıldıysa da koalisyonun ömrünün ve Bakan Çay'ın görev süresinin böyle bir mekanizmanın tesisine kâfi gelmediği anlaşılmaktadır.

Öte yandan, 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde Türkiye'de yaşanan iki büyük deprem, içerde büyük bir yıkım varken dışarıya para aktarmayı güçleştirmiştir. Türkiye'de "nerde bu devlet" haykırılarıyla devletten yardım beklendiği bu tarihler, toplumsal algının ve hissiyatın da son derece kırılğan olduğu bir zaman dilimidir. Neredeyse tüm kurumların bütçelerinde kesintiye gidildiği, tasarruf tedbirlerinin uygulamaya konduğu bu süreçte, dönemin Başbakan'ı Ecevit'in yine de sadece TİKA bütçesinde kesinti yapmadığı kaydedilmektedir.

Bu süreçte gerek Rusya Federasyonu'nun toparlanmaya başlaması ve gerek Demirel'in Cumhurbaşkanlığı görev süresinin sona ermesiyle özel ilginin azalması gibi etkenlerle, yeni Türk Cumhuriyetleri'nin Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye yöneldiği bir dönem başlamıştır. Bu dönemde yaşanan bazı negatif örneklerin güven algısını negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Kabasakal, Azerbaycan Hükümet binasında yer gösterilen TİKA ofisinde, resmi yazışmaların kum kaplamalı ağır bir sandıkta saklanması, Azeri yetkililerde rahatsızlığa sebebiyet verdiğini; hatta Azeri basınında "TİKA-MİT El Ele" yönünde haberler çıktığını hatırlatmaktadır. Dolayısıyla negatif algının onarılması adına, ofiste görevli Azeri uyruklu yerel personel koordinatör olarak atanmış, Haçmaz'da kapsamlı bir çiftlik projesi uygulanmıştır. Bunun üzerine anılan projenin açılışına katılan Haydar Aliyev, dönemin TİKA Başkanı'nın yanağını okşayarak, "TİKA gizli kapaklı çalışmalar yerine, işte böyle işler yapsın" diyecektir. Ne var ki Türkiye'nin tek taraflı olarak

vizeleri kaldırmasına rağmen Azerbaycan'ın Türkiye'ye vize uygulamasını sürdürmesi, zedelenen güven duygusunun tam olarak onarılamadığını gösteren bir diplomatik olumsuzluk örneği olarak durmaktadır. Kuşkusuz vize sorunu siyasi, diplomatik ve benzeri diğer faktörlerin varlığından da etkilenmektedir. Ancak, gerek Dışişleri Bakanlığımızın ve gerek devletimizin en üst düzey yetkililerinin nazik hatırlatmalarına rağmen Azerbaycan'ın Türkiye'ye yönelik vize tahdidi, Aralık 2011 itibarıyla halen sürmektedir. Bunun yanında Azerbaycan ile Türkiye arasında bir tescil anlaşması bulunmaması ve bu yüzden TİKA'ya tescil verilmemesi de yardım prosedürü ve pratiği açısından çözüm bekleyen bir diğer husustur. “Bir millet iki devlet” ifadesiyle bütünleşmiş Türkiye ve Azerbaycan'ın bu yakınlığın gereğini yardım ve işbirliği politikalarına tam anlamıyla yansıtmaları halinde, özellikle Kafkasya odaklı politik, ekonomik ve sosyo-kültürel pek çok avantaja birlikte erişilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Ulusal ölçekte bir koordinasyon ihtiyacının artık kaçınılmaz olduğu yeni dönemde, 15 Eylül 1999 itibarıyla ikincisi gerçekleştirilen Koordinasyon Kurulu'nda (Şimşek vd., 2000:302); ilgi coğrafyasına yönelik TRT Avrasya yayınları, gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, Türkiye Türkçesinin Türk Dünyasında ortak dil olması için öğretim sisteminin yeniden yapılandırılması gibi kritik konular müzakere edilmiştir. Bu konulardaki hazırlık çalışmalarının görüldüğü üçüncü koordinasyon kurulu ise 6 Nisan 2000 tarihinde ifa edilmiştir. Bu doğrultuda bilhassa yayın faaliyetleri ivme kazanmış; 2000 yılında teknik donanımı TİKA tarafından yenilenen Gagavuz Radyosu (GRT), 2001 yılında Kosova'da Türk Birliği'nin gözetimindeki radyo, Kırgızistan'daki Manas Üniversitesi'nde TİKA destekli yayın yapan radyonun yanısıra TRT FM, TRT 1 ve TRT Avrasya (TRT Türk) yayın alanının genişlemesi gibi kaydadeğer yayın iletişim çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

TİKA'nın münhasır bir bakanlık çatısında Başbakanlığa bağlandığı 28 Mayıs 1999 tarihinden, seçimlerin yapıldığı 3 Kasım 2002 tarihine kadar 3 (üç) PKO (Tacikistan, Moğolistan, Arnavutluk) açılmıştır. 57. Hükümet döneminde TİKA'dan sorumlu devlet bakanı Prof. Dr. Abdülhaluk M. Çay'ın görevden alınmasıyla TİKA, kısa denilebilecek koalisyon süresinde 2 (iki) bakan görmüştür. Üstelik kurumun Başbakanlığa bağlanmasından sonra ilk başkan olan Dr. Öner Kabasakal'ın

ayrılmasını müteakiben, TİKA için yönetimde adeta bir fetret dönemi yaşanmıştır. Bununla birlikte Başkan Kabasakal bu dönemi, Türkiye'nin artık verebilen bir ülke olduğunun TİKA vasıtasıyla tescili olarak nitelerken; Bakan Çay, bu dönemde gerçekleşen somut yardım ve işbirliği çalışmalarıyla, Türk Dünyasının yeniden keşfedildiğinin altını çizmektedir. Kabasakal'ın ardından 2003 yılına kadar sırasıyla; Dr. Süha Şen, Nihat Kaya, Mehmet Ali Erdem, Dr. Savaş Barkçın ve Faruk Uysal olmak üzere 5 (beş) vekil başkanla yönetilen TİKA (Şahin, 2009) için bu süreç en azından potansiyel enerjinin optimum kullanılamadığı ve daha da önemlisi kurumsal hafızanın negatif etkilendiği bir ara dönem görünümündedir.

Bilahare görev yapan Hakan Fidan ve Musa Kulaklıkaya ise önceki başkanlara kıyasla takriben üç buçuk yıl gibi daha kesintisiz süreli birer başkanlık hizmeti yürütmüşlerdir. Mülki idare kökenli Kulaklıkaya'nın Türkiye'nin Moritanya Büyükelçisi olarak atanması, dış yardımlarla diplomasinin yakın çizgisinin bir yansıması olarak nitelendirilebilecek orijinallikte bir takdir olmuştur. Fidan ve Kulaklıkaya döneminde başkanlık mekanizmasının oturduğunu söylemek mümkünse de Kulaklıkaya'nın ayrılmasını müteakiben yaklaşık üç ay süreyle kuruma yeni başkan ataması yapılmamıştır. Hatta kıdemli 2 (iki) başkan yardımcısının varlığına rağmen siyasi takdir, kurumda daire başkanı olan daha alt düzeyde bir başka yetkiliyi başkanvekili olarak görevlendirmeyi münasip görmüş, sonrasında ise başkan olarak atamamıştır. Kurumsallaşmış yapılarda olması düşünülemeyecek bu tarz bir görevlendirmenin TİKA'da yapılabilmesi, TİKA'nın kurumsallaşmasının halen arzu edilen profesyonelliğe kavuşmadığının da bir göstergesidir. Türkiye'nin "kıtalara uzanan dostluk eli" olarak anılan TİKA'nın, hem başkan hem de sorumlu bakan (Başbakan Yardımcısı) atamalarının gerek uluslararası prestij, gerek kurum psikolojisi açısından istikrarlı ve siyasi mülahazalardan uzak şekilde gerçekleşmesi, stratejik önem arz etmektedir. Zira TİKA, gerçekten de mutena bir konumda faaliyet yürütmesi ve siyaset üstü bir karakteristikle Türkiye'yi temsil etmesi gereken kritik bir kurumdur.

TİKA'nın Başbakanlığa bağlanmasının ardından daha ilk yıllarda (1999-2001) gerçekleştirilen projelerde know-how ve teknik nitelikler öne çıkmaya başlamıştır. Serbest bölgeler kurulması yönünde Türkmenistan'da Yabancı Yatırımlar Devlet Ajansı yetkililerinin eğitilerek ilgili mevzuatın DTM uzmanlarınca

hazırlanması; yine Türk Cumhuriyetleri'nde, Makedonya ve Bosna-Hersek'te başta tarım ve işgücü istatistikleri olmak üzere veri işleme, network ve demografik analizler gibi teknik konularda ülke personellerine uzmanlık eğitimleri verilmesi öne çıkan yardım ve işbirliği çalışmalarıdır. Bu yardımlar, rakamsal olarak büyük bütçeleri haiz olmamakla beraber ilgili konularda somut çıktıların temelini teşkil etmiştir. Örneğin (Şimşek vd., 2000:91) 14 Şubat 2000 tarihinde TİKA ile Rekabet Kurumu işbirliğinde imzalanan protokol; 12 ülkede (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Moğolistan, Moldova, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya ve KKTC) Rekabet Kurumlarının kurulması ve ilgili personele mesleki eğitim verilmesini içermektedir. Bu bağlamda 5-7 Mart 2000 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Rekabet Sempozyumu da anılan ülkeler arasında bir istişare zemini sunmuştur.

1999 Yılında TİKA'nın Başbakanlığa bağlanmasıyla, bütçe ve proje sayısı bakımından artış; PKO sayıları ve yardım coğrafyası itibarıyla da bir genişleme yaşanmıştır. 1999-2011 yılları arasında Ortadoğu ve Afrika'yı da içine alan bölgelerde toplam 19 PKO açılmıştır. Öte yandan PKO açılmasa da Latin Amerika ve Pasifik gibi uzak coğrafyalar da bir şekilde Türk dış yardımlarıyla tanışmıştır. Bu dönemde, gerek dış yardımlar gerekse TİKA açısından daha kurumsallaşmış bir sürece girilmiştir.

Tablo 8: 1999 – 2011 Yıllarında Açılan TİKA PKO'ları

PKO ADI	AÇILIŞ TARİHİ
Tacikistan / Duşanbe PKO	25 Eylül 2000
Moğolistan / Ulan Bator PKO	1 Nisan 2002
Arnavutluk / Tiran PKO	15 Haziran 2002
Afganistan / Kabil PKO	4 Eylül 2004
Kosova / Priştine PKO	23 Eylül 2004
Etiyopya / Addis Ababa PKO	2 Mart 2005
Filistin / Kudüs PKO	21 Nisan 2005
Filistin / Ramallah PKO	2 Mayıs 2005
Makedonya / Üsküp PKO	13 Eylül 2005
Sudan /Hartum PKO	11 Nisan 2006
Afganistan / Mezar-ı Şerif PKO	1 Şubat 2007
Afganistan / Vardak PKO	9 Şubat 2007
Senegal / Dakar PKO	12 Şubat 2007
Karadağ / Podgoritsa PKO	25 Mayıs 2007
Ukrayna / Kiev PKO	15 Aralık 2008
Sudan / Darfur Proje Ofisi	1 Eylül 2009
Suriye / Şam PKO	8 Şubat 2010
Pakistan / İslamabad PKO	29 Mart 2010
Sırbistan / Belgrad PKO	1 Aralık 2010

Tablo 8’de kronolojik sıra ile gösterilen PKO’lar (Şahin, 2011) dikkate alındığında, TİKA’nın konuşlandığı coğrafyanın sadece Asya ve Avrupa’da değil; genel itibarıyla Ortadoğu ve Afrika’da da tarihi arka plan bakımından aşina olunan topraklar olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Latin Amerika ve Pasifik’te de yardım ve işbirliği çalışmalarının yürütülmesi, Türk yardım diplomasisinin sınır-ötesi etkinliğine de işaret etmektedir. Kulaklıkaya bu genişleme perspektifini, “Türkiye’nin bugünkü dış yardım faaliyet sahası itibarıyla, sadece Osmanlı

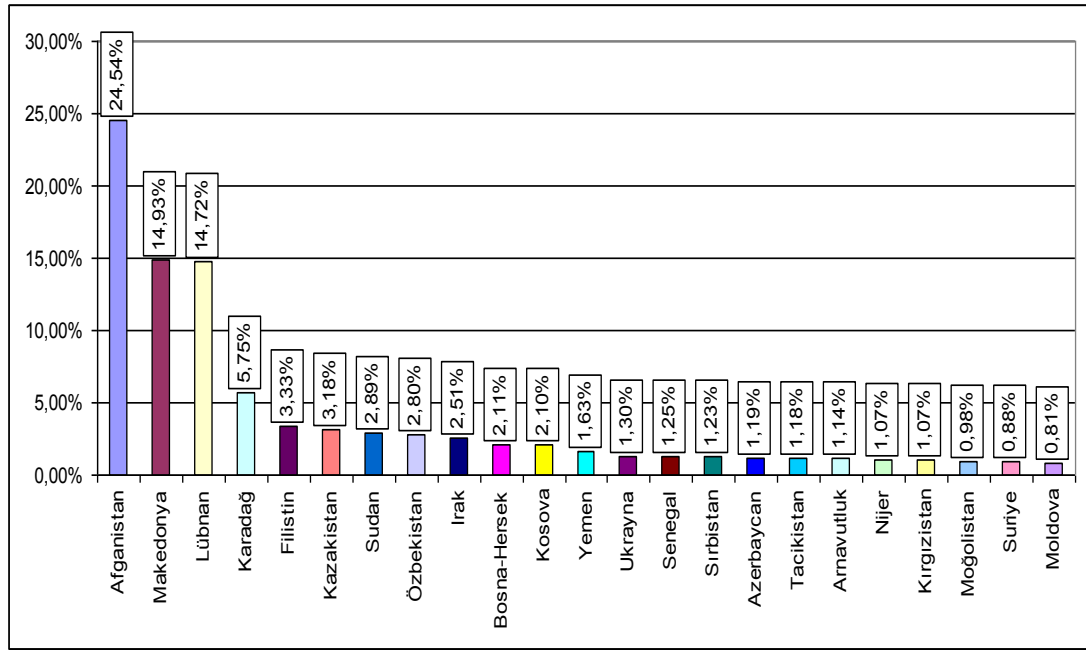
coğrafyasına dönük olmadığı, söz gelimi Selçuklu Devleti sınırlarını da kapsadığı, hatta mütevacı girişimler de olsa Türkiye'nin ilgi coğrafyasının Karayipler'e, Pasifik'e, Latin Amerika'ya kadar uzandığı" şeklinde yorumlamaktadır. Nitekim 2009 yılında Türk dış yardımları Batı'da Panama, Jamaika, Küba, Haiti, Meksika, Arjantin, Venezüella, Peru gibi Kuzey-Orta-Güney Amerika'da toplam 18 ülkeye ulaşırken; aynı yıl Doğu'da ise Maldiv Adaları, Nepal, Butan, Burma, Sri Lanka, Fiji, Marshall Adaları, Kamboçya, Filipinler, Laos ve Doğu Timor gibi Asya-Okyanusya'nın uzak noktalarına ulaşılmıştır.

Tablo 9: 2003-2010 Yıllarında Türk Dış Yardımları (Milyon Dolar)

Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Toplam Dış Yardım	133,4	1.128,2	1.051,9	1.709,4	1.336,6	1.576,7	1.519,6	1.718,1

TİKA verileri ile derlenen bu tabloda ilk dikkat çeken husus, resmi ve özel akımlarla birlikte Türk dış yardımlarında önceki yıllara kıyasla belirgin bir artış olduğudur. TİKA'nın dış yardım envanterinin kaydını tutma görevini ulusal ölçekte üstlenmesiyle, yardım yapan tüm kurum ve kuruluşlarımızın verileri daha sağlıklı şekilde derlenebilmiştir. Dış yardım çalışmaları açısından ise bir takım program ve projelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve yeni bileşenler üretmesi, yardımları daha istikrarlı bir çizgiye kavuşturmuştur. Örneğin, 1992-1993 yıllarında başlangıç itibarıyla sadece 5 (beş) Türk Cumhuriyeti'ne yönelik başlatılan Büyük Öğrenci Projesi, 57 ülkeye uzanan bir perspektife erişmiştir. 2008 yılına kadar proje kapsamında 130 milyon dolarlık bir bütçenin kullanıldığı (Vural ve Alkan, 2009:viii) anlaşılmaktadır.

Türk dış yardımlarının bölgeler düzeyinde öncelikli dağılımı dikkate alındığında; Orta Asya ve Kafkasya ilk sırayı alırken, Balkanlar ve Doğu Avrupa'nın ise ikinci ağırlık bölgesini oluşturduğu adeta gelenekselleşmiş bir istatistiki değerdir. Ancak aşağıda yer alan Şekil 2'de (TİKA, 2011:9) ortaya konan veriler, yardımların ülke bazlı dağılımına ilişkin dikkate değer göstergeler sunmaktadır:

Şekil 2: 2010 Yılında Türkiye’den En Çok Yardım Alan Ülkeler (%)

Öncelikle Afganistan klasiğe dönüşen birinciliğini muhafaza etmektedir. Ancak 1500 öğrenciyi kapsayan Türkçe kursları nedeniyle Makedonya önemli bir yükseliş kaydetmiştir. Kaldı ki eğitim projelerinin 2010 yılı Türk dış yardımları içinde yaklaşık 25; üretim sektörünün ise yüzde 12 oranında seyretmesi, teknik nitelikli ve know-how kategorisindeki çalışmaların yoğunluğuna da işaret etmektedir. Öte yandan Ortadoğu ve Afrika’ya yönelik yardım ve işbirliği çabalarının artışının bir göstergesi olarak bazı ülkeler öne çıkmış durumdadır. Bir yanda Suriye, Yemen, Irak gibi ülkeler listede varlığını hissettirirken; diğer yanda Senegal ve Nijer gibi ülkeler dikkat çekmektedir. (Suriye’de yaşanan iç kaos nedeniyle 2011 yılında yardım ve işbirliği münasebetlerinin olumsuz etkilenmesi; bununla birlikte Suriyeli mültecilerin Türkiye tarafından Hatay sınırında konuk edilmesi de bu çerçevede önemli gelişmelerdir.) Türkiye’nin genel itibarıyla Avrasya’ya yönelik ilgisi yardımların toplamı içinde oransal ağırlığını korumakta; bununla birlikte genişleyen yardım coğrafyası içinde Afrika ve Ortadoğu eksenini, Avrasya çizgisini bütünleyici bir politika çevresi olarak ivme kazanmaktadır.

Türkiye’nin ilgi coğrafyasının genişlemesiyle TİKA’nın alternatif açılımları paralel bir seyir izlemiştir. Özellikle TİKA’ya ulusal koordinasyon görevinin resmen tevdi edildiği 2005 yılından geçerli olmak üzere; TİKA’nın Türkiye’deki diğer resmi

kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde gerçekleştirdiği proje ve program faaliyetleri, TİKA'nın yardım çalışmalarını da çeşitlendirmiştir. Türkiye Diyanet Vakfı ve TİKA işbirliğinde; Afrika ve Asya coğrafyasındaki 20'den fazla ülkeye yönelik vekâlet yoluyla kurban organizasyonu düzenlenerek 2010 yılında yaklaşık 30.123 hisse kurban kesilmesi (DİB, 2011) bu yöndeki farklı işbirliği çalışmaları arasındadır.

2.3.3.2. Türk STK'larının Dinamizmi

Türkiye'de uzun yıllar, sadece Kızılay uluslararası faaliyette bulunabilmiştir. Buna rağmen daha ziyade yardımları aktaran bir aracı kurum olarak hizmet veren Kızılay'ın, bekleneni sağlamaktan uzak bir görüntü çizdiği eleştiri konusudur. Sözgelimi (Tibuk, 1997) Rusların Çeçenlere saldırısı üzerine, 1997 yılında Türkiye'de önemli yardımlar toplandığı ancak yerine ulaştırılamayan yardımların, Gürcü topraklarında talan edildiği iddialar arasındadır. Öte yandan Kızılay'a paralel çalışmalar yürütecek örneğin gönüllü doktorlar birliği, gönüllü akut ekibi gibi sivil inisiyatifler, mevzuatın da frenleyici etkisiyle uzun süre aktif olamamıştır.

Türk sivil toplumunun kurumsal anlamda dış yardım sürecine dahil olması, hayli geç bir dönemde mümkün olabilmıştır. 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Marmara depremi, bu anlamda önemli bir gösterge olmuş; değil sınırötesi yardım çabaları, ülke sınırları içinde bile yardım kapasitesinin ne denli düşük bir işlevsel profile sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Milli, dini ve kültürel arka plandan beslenen çok güçlü bir potansiyele rağmen; kurumsal profesyonellikten yoksun Türk STK'ları için bu şok, bir farkındalık etkisi meydana getirerek hızlı bir toparlanma sürecini başlatmıştır. “Nerde bu devlet” çığlığı, hem toplum hem de devlet açısından STK'lara duyulan ihtiyacın de güçlü bir yankısı olmuştur. Emniyet Teşkilatı bünyesinde faaliyet gösteren Dernekler Masası'nın revizyonu, AB Müktesebatı ile uyumun da bir gereği olarak 2003 yılında tamamlanabilmiştir. STK iş ve işlemlerinin emniyet birimlerinden devralınarak (Dernekler, 2011), İçişleri Bakanlığı bünyesinde daha sistemli bir yapıya dönüşmesi, zamanla STK'ların başarılı yardım çalışmalarının önünü açmıştır. Bu doğrultuda Türk STK'larınca yapılan dış yardımlar, eksik de olsa ilk kez 2005 yılında kayıtlara geçebilmiştir. Bir başka deyişle; 2005 yılına kadar derlenemeyen sivil toplum kaynaklı yardımlar, eksiksiz olarak uluslararası ölçekte bir veri tabanına, örneğin DAC kayıtlarına yansıtılamamıştır.

STK'ların bilhassa AB endeksli çalışmalarda uluslararası tecrübe kazandığını söylemek de mümkündür. Dernek, vakıf, üniversite gibi kuruluşların bu yöndeki hızlı adaptasyonu da dikkate alınarak, devlet kaynaklı bazı yardımlar, STK'lar kanalı ile projelendirilmeye başlanmıştır. Ancak Türk dış yardımları kapsamında devlet-STK işbirliğinin gelişmesi çok da kolay olmamıştır. Yıllarca devletin gündeminde güvenlik başlığı altında yer alan STK'ların iş ortağı haline gelmesi, finansal destek aktarılması zaman almıştır. Bir dış yardım faaliyeti çerçevesinde devletin bir STK'yla işbirliği yapmasına, gerek dış politika açısından bağlayıcılığı ve gerek temsil vizyonu noktasında tereddütlerle yaklaşılmıştır. Hatta devletin hangi STK ile çalışabileceğinin tespiti için uzun süren müzakereler yapılmış olması (Kabasakal, 2011), sadece geleneksel tereddüdün değil; aslında bir yabancılık hissiyatının da resmidir.

Koalisyon döneminde sivil toplum bağlamında gerçekleşen en etkili girişimlerden biri kuşkusuz Bulgaristan'daki seçimlere yöneliktir. Öncelikle Hak ve Özgürlükler Hareketinin bünyesinde kurulması düşünülen Uluslararası İlişkiler Birimi'nde görevlendirilecek 6 uzman personel için TÖMER'de 2 ay süreyle İngilizce eğitimi (Şimşek vd., 2000:85) verilmiştir. Bulgaristan'ın bu vetirede AB ile temaslarının ivme kazanmaya başladığı hatırlandığında, bu eğitimle soydaşların hak ve taleplerinin AB yetkilileri nezdinde usule uygun şekilde dile getirilmesi önemlidir. Bilahare, Hak ve Özgürlükler Partisi'ne siyasi tecrübelerin aktarıldığı, seçimlere hazırlık sürecinde destek olunduğu (Çay, 2011), bu şekilde soydaşların belediye ve milletvekili seçimlerinde başarılı sonuçlarla temsil hakkı kazanması önemli bir işbirliği örneğidir. Bu doğrultuda 21.01.2000 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun gündemine getirilen hususlardan (Şimşek vd., 2000:47) biri de soydaşlarımızın yaşadıkları ülkelerde, örneğin Bulgaristan'da birinci sınıf vatandaş olmalarını sağlamaktır. Bu süreçte bir yandan Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının Osmanlı bakiyesi topraklardaki kardeş ve akraba topluluklara ilgisi artarken; diğer yandan anılan bölgelerde Türkiye ile kontak arayışında dost lobiler oluşmaya başlamıştır.

Tablo 10: STK’larca Yapılan Dış Yardımlar (Milyon Dolar)

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010
STK’larca Yapılan Yardımlar	56,70	78,25	45,66	72,32	109	105
Milli STK’lara Devlet Desteği	0,35	0,25	9,72	53,11	48,06	39,68

1983 tarihli 2908 sayılı kanun kapsamında derneklerin uluslararası faaliyette bulunmaları; “Dışişleri Bakanlığı’nın görüşleri alınmak suretiyle, İçişleri Bakanlığı’nın önerisi üzerine, Bakanlar Kurulu’nun izin vermesine bağlı” iken; AB uyum süreci kapsamında önce, 2003 yılında Medeni Kanun’un ilgili hükmü ve bilahare 2004 yılında 5253 sayılı kanun ile bu konuda serbestlik sağlanmıştır. Değişiklik öncesinde bir derneğin, amaçları doğrultusunda ve usule uygun olsa bile, topladığı yardımları yurtdışına göndermesi meşakkatli bir bürokratik süreç gerektirirken; bahse konu düzenlemelerle yardım toplama izni, artık ilgili mülki idare amiri tarafından verilmektedir. Nitekim bu alandaki yasal iyileştirmelerin kolaylaştırıcı etkisiyle, dış yardımların yıllara göre artan bir seyir izlediği görülmektedir.

2.3.3.3. Afrika Açılımı

Osmanlı coğrafyası dikkate alındığında; Afrika kıtası, Türkiye Cumhuriyeti’nin diplomatik yönelimleri açısından görece en düşük yoğunluklu ilişki kurulan alan olmuştur. Oysa Osmanlı’nın son döneminde Trablusgarp’ın bizzat Atatürk tarafından savunulması ve 1935 yılında Etyopya’ya yine Atatürk’ün direktifiyle verilen destek, kıtanın stratejik önemi kadar tarihsel münasebetlerimizi hatırlatması bakımından da anlamlıdır.

1957 yılında Başbakan Menderes’in talimatıyla Libya üzerinden Cezayir’e gönderilen gizli askeri yardım ve 1985 yılında Sahra-altı Afrika ülkelerine 10 milyon dolarlık gıda ve insani yardım malzemesi gönderilmesi az sayıdaki stratejik aktarımları yansıtmaktadır.

1990’lı yıllar itibarıyla bazı Afrika ülkeleriyle ikili güvenlik işbirliği anlaşmaları imzalamaya başlayan Türkiye, güvenlik katkıları çerçevesinde (MFA-TR, 2009); 1993 - 1994 yılları arasında Somali’de icra edilen ikinci BM Somali Operasyonu’nun (UNOSOM-II) komutanlığını yürütmüş ve 300 kişilik bir mekanize birlikle destek vermiştir. Yine, 5 Ağustos 1992’de Sudan’la imzaladığı “Güvenlik ve

İşbirliği Protokolü” ile başta polis eğitimleri olmak üzere günümüzde de süregelen güvenlik ilişkilerine sahiptir. Benzer şekilde, 13 Eylül 2001 tarihinde Burkina Faso ile imzalanan “Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması” kapsamında, Jandarma Personelinin Eğitilmesine İlişkin Protokol de yapılmıştır. Türkiye halen, BM Sierra Leone Misyonu (UNAMSIL), BM Kongo Gözlem Heyeti Sivil Polis Misyonu (MONUC), BM Sudan Misyonu (UNMIS), BM Fildişi Sahili Operasyonu (UNOC), BM Burundi Misyonu (BINUB) ve BM Liberya Misyonu’na (UNMIL) gibi BM misyonlarında son derece başarılı temsilcilerle kıtanın barış ve istikrarı için katkı sağlamaktadır.

Öte yandan, Afrika ülkeleriyle siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik ilişkilere bir ivme kazandırmak amacıyla (MFA-TR, 2009) 1998 yılında "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" oluşturulmuş; 2003 yılında ise Dış Ticaret Müsteşarlığı’nca, “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” hazırlanarak Afrika ülkelerinde yeni Ticaret Müşavirlikleri açılmıştır. Türkiye’nin Afrika’ya kombine olarak yönelmesi, 2005 yılının Afrika Yılı olarak kabul edilmesi ile hız kazanmıştır. Güvenlik, diplomasi ve ticaret alanındaki işbirliği kıtaya yönelik THY seferleri ile desteklenmiş; Afrika Birliği Ocak 2008’de Türkiye’yi stratejik ortak olarak deklare etmiştir.

2001 yılında TİKA’nın Etyopya’da PKO açma girişimleri ise ilginç bir öneriyle karşılaşmıştır. İsrail, dönemin TİKA Başkanı’na Etyopya’da Türkiye ile birlikte hareket etmek ve ortak bir mekanizma içinde çalışmak istediğini iletmış; ancak bu teklif Türk tarafınca kabul görmemiştir. Bunun üzerine bölgede bir takım dolaylı markajlarla karşılaşan TİKA, aynı zamanda Afrika’daki ilk ofis olan Addis Ababa PKO’yu, ancak 2005 yılında açabilmiştir. Kuşkusuz Etyopya’ya dönük çalışmaların gecikmesini sadece İsrail faktörüne endekslemek objektif olmaz; ancak Türkiye’nin Afrika’da yeniden somut çalışmalar yapması ve lokalde yardım ve işbirliği çalışmaları geliştirebilmesi, Osmanlı’nın çekilmesinden neredeyse yüz yıl sonra mümkün olabilmektedir.

TİKA’nın Afrika kıtasına kurumsal anlamda angaje olması, Afrika Açılım Politikası ekseninde gelişmiştir. Bu politika açılımı paralelinde TİKA da kendi sorumluluk alanı ile ilgili çalışmalara başlamış; 2005 yılında Addis Ababa (Etyopya), 2006 yılında Hartum (Sudan) ve 2007 yılında Dakar (Senegal)’da Program

Koordinasyon Ofisi açılmıştır. 5 Ocak 2011 tarihinde gerçekleşen TİKA Koordinasyon Kurulu toplantısında alınan kararlardan (TİKA, 2011:8) biri de “Afrika’ya yoğunlaşan kalkınma yardımlarının önümüzdeki dönemde yeni açılacak dış misyonlara paralel olarak devam ettirilmesi” yönündedir. Bu durum, Türk dış yardım faaliyetlerinin dış politik hedefler doğrultusunda paralellik arz ettiğinin de göstergesidir. Nitekim 2010 yılında Afrika’ya yönelik yardım çabaları artış kaydetmiş; 34 Afrika ülkesine yaklaşık 10 milyon doları tutarında yardım TİKA eliyle aktarılmıştır.

Afrika kıtasına yönelik Tarımsal Kalkınma Programı (TİKA, 2010a), TİKA’nın son dönemde yürüttüğü en planlı uygulamalardan biridir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı işbirliğinde 2008 yılı itibarıyla uygulamaya konan program üç aşamalıdır: İlk olarak işbirliği yapılacak ülkeler olarak belirlenen Burkina-Faso, Cibuti, Gine, Gine-Bissau, Kenya, Komor Adaları, Madagaskar, Mali, Ruanda, Senegal, Tanzania ve Uganda’nın Tarım ve Hayvancılık Bakanlıklarından 65 üst düzey yönetici (Bakan ve Müsteşar düzeyinde) Ankara’da müzakerelerde bulunmuş ve bir yol haritası belirlenmiştir. İkinci aşamada, 13 ülkeden toplam 141 eğitimci, belirlenen konularda kapsamlı bir eğitime alınmıştır. Son aşama ise her bir ülkede uygulanacak tarım master planları ile pilot projelerin devreye sokulması; tohum, tarım alet ve makineleri desteği verilerek üretim kapasitesinin artırılması ve yerinde eğitim programları ile modern üretim tekniklerinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.

Türkiye, Afrika’da diplomatik temsilcilikler ve TİKA ofisleri açarken eş zamanlı olarak Etyopya, Senegal ve Somali gibi ülkelerin de Türkiye’de büyükelçilik açmaları verimli bir döngü olmuştur. TİKA bu ülkelerin Ankara’da açtıkları Büyükelçiliklere de çeşitli destek ve katkılar sağlamıştır. Son olarak Türkiye, Temmuz 2011 itibarıyla Namibya, Gabon, Gambiya ve Nijer gibi ülkelere yeni büyükelçiler istihdam ederek ölçek büyütülmüştür.

Öte yandan Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine adaylığı doğrultusunda, Afrika ülkelerine yönelik yardım stratejisi pozitif bir sonuç doğurmuştur. 21 Temmuz 2003 tarihi itibarıyla adaylığını açıklayan Türkiye, özellikle 2005 yılından itibaren yakın işbirliği tesis etmek suretiyle Afrika ülkeleriyle bir güven ilişkisi tesis etmiştir. Türkiye, adaylık sürecinde diplomatik temaslarını yoğunlaştırırken, bir yandan da TİKA koordinasyonu ile yaklaşık 15 milyon dolarlık

özel bir yardım bütçesi kullanılmıştır. Örneğin (Avrasya Bülteni, 2008:21), adaylık sürecinde Dışışleri Bakanlığı ile işbirliği halinde yürütölen Yönlendirme Komitesi kararları doğrultusunda Afrika Birliği'nin Addis Ababa'daki genel merkezi için 30 adet masaüstü, 20 adet dizüstü bilgisayar ile 3 adet dijital fotoğraf makinası ve projeksiyon cihazının hibe edilmesinin yanı sıra; Afrika Birliği Başkanı'nın (Jean Ping) kullanımı için tam donanımlı bir VIP makam aracı tahsis edilmiştir. 1961 yılından beri Konsey'de temsil edilmeyen Türkiye, özellikle TİKA merkezli yardım çabalarıyla Afrika ölkelerinin tamamına yakınının desteğiyle 2008 yılında, toplam 192 ölkenin 151'inin oyunu alarak BMGK geçici üyeliğine seçilmiştir. Diplomatik açıdan anlamlı bir zamanlama ile Ocak 2009'da Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı başkanlığında Ankara'da yapılan toplantıya (MFA-TR, 2009); 34 Afrika ölkesinden (Ankara'da yerleşik 11 Büyökelçilik ve üçöncü ölkelerde mukim 23 Büyökelçilik) 50 temsilci (32'si Büyökelçi seviyesinde) katılmıştır.

Türkiye, Afrika'daki Müslöman liderler özelinde de önemli işbirliği girişimlerine ev sahipliği yapmaktadır. 21-25 Kasım 2011 tarihinde İstanbul ve Ankara'da gerçekleşen Afrika Müslöman Dini Liderler Zirvesi'ne 42 Afrika ölkesinden 114 üst düzey katılımcı iştirak etmiştir. Zirve'de kabul edilen sonuç bildirgesinde (Star, 2011), dini-ilmi konularda işbirliği kapsamında Afrika'daki Müslöman toplulukların Türkiye'de yüksek din eğitimi alabilmesi için kontenjan ve burs tahsis edilmesi, başta Osmanlı eserleri olmak üzere Afrika'daki cami ve mescid gibi İslami yapıların restorasyonu konularında yardımlaşmanın tesisi gibi hususlar vurgulanmıştır.

Son olarak, her 10 yılda bir kez yapılan, ilk ikisi Paris'te; üçöncüsü ise 2001 yılında Bröksel'de düzenlenen Birleşmiş Milletler En Az Gelişmiş Ölkeler Konferansı'nın 9-13 Mayıs 2011 tarihlerinde İstanbul'da yapılması, Türkiye için bir prestij olduğu kadar aynı zamanda Türkiye'nin kıtaya ilgisini taçlandıran bir organizasyon olmuştur.

2.4. TÜRK DIŞ YARDIMLARINDA STRATEJİK ÖNCELİKLER

Özellikle TİKA'nın ilk kurulduğu dönem itibarıyla Türk dış yardım politikasında stratejik önceliği, bağımsızlığına yeni kavuşan Türk Cumhuriyetleri almıştır. Ancak, zaten sistematik bir programa bağılı olmayan bu yardımların ekonomik/ticari faydalar hasıl etmesinden ziyade milli bağlar niteliğinin ağır bastığı (Oksay, 1996:159) ileri

sürülmektedir. Bununla birlikte bu yönelimin interaktif karakteri de göz ardı edilmemelidir. Türkiye'nin kardeş ülkelere yönelik ilgisi kadar; bu dönemde ilgili ülke önderlerinin başta Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi Türk liderleri bir ağabey olarak görmesi ve Türkiye'den beklentilerin güçlü olması, stratejik önceliklerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle İran'ın Şiilik eksenli yardım faaliyetleri, ABD'nin güvenlik eksenli yakınlaşma ve konuşlanma girişimleri ve Suudi kaynaklı Vahhabilik yanlısı yardım çalışmaları dikkate alındığında, Türkiye'nin milli ve dini reflekslerle Türk Dünyasına yönelmesi elzem bir dış politik öncelik olmuştur.

İnanç faktörü kuşkusuz yardım ve işbirliği açısından önemli bir hareket noktasıdır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı'na (Yılmaz, 1997) göre; “bu geniş topraklar üzerinde yaşayan ve soydaş olarak adlandırılan insanlar, Hristiyanlığı benimsemiş bulunan Gökoğuzlar istisna tutulacak olursa, büyük çoğunluk itibarıyla peygamber, kitap ve kible birliğine sahiptirler.” Türk dış yardım politikasının dini hassasiyetleri gözetken, radikal yaklaşımlardan uzak ve Anadolu Müslümanlığı olarak adlandırılabilir bir perspektifte seyrettiğini söylemek mümkündür. Tamamlanması uzun sürmekle birlikte 18,5 milyon dolar civarında para aktarılan Kazakistan'daki Hoca Ahmed Yesevi Türbesi'nin restorasyonu için neden bu kadar para harcandığı sorusuna dönemin ilgili Bakanı Çay (Şimşek vd., 2000:532) şu cevabı vermektedir: “Ahmet Yesevi, Müslüman Türk dünyasının İslamiyet'i algıladığı sisteme oturtan kişidir. Alevi'siyle Sünni'siyle tüm Türk dünyası Ahmet Yesevi ekolü ile ve onun anlayışıyla İslamiyet'i tanımıştır. O bakımdan bu türbe Türkiye için önemlidir.” Gerçekten de Orta Asya'daki yaygın anlayışa göre, Mekke'yi ziyaret “Hacc-ı Kurani” (Kuran kaynaklı Hac); Yesevi Türbesi'nin ziyareti ise “Hacc-ı Turani” (Turan kaynaklı Hac) olarak nitelenmektedir. Hatta Yesevi Türbesi'nin açılışında konuşan eyalet valisi, Türk yetkililere hitaben, “Siz Hacc-ı Turani'nin mimarisiniz” diyecektir.

Gerçekten de Türkiye'nin bu alandaki yardımları, zenginlikleri kucaklayıcı olduğu kadar; aşırı girişimleri de dengeleyici bir faktör olarak hizmet görmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı kanalıyla tüm ilgi coğrafyasına yönelik yardımlarda da bu ılımlı nitelik ön plandadır.

Yapılan yardımların istikameti dikkate alındığında da Türk/Osmanlı kültür coğrafyasına TİKA'nın özel bir ilgisi olduğu açıktır ve zaten kuruluş amacıdır. Bu çerçevede söz konusu ülkelere yapılan bazı yardımlara sembolik anlamlar da yüklendiği görülmektedir; 2001 yılında başlayan Moğolistan Türk Anıtları Projesi (MOTAP) kapsamında, Göktürk Abideleri'nin ve Bilge Kağan Külliyesi'nin muhafaza ve canlandırılmasından, Bosna'da yıkılan Osmanlı yadigarı Konjic Köprüsü'nün 2009 yılında onarımına ve yine aynı yıl Kudüs'te Kubbetüs Sahra'nın hilalinin yenilenmesine kadar bu izleri görmek mümkündür. Nitekim daha önce Emeviler ve Eyyubiler tarafından yenilenen kubbe alemi, iki kez Osmanlı döneminde ve son olarak da TİKA eliyle değiştirilmiştir. Bu paralelde altı çizilebilecek bir diğer örnek de İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile TİKA işbirliğinde Etyopya'da açılan su kuyularına ilişkindir. Bu kuyulardan ilki; Mekke'den hicret eden Müslümanlara sahip çıkan Habeş Kralı Necaşi'nin kabrinin bulunduğu köyde ve bilahare ikinci kuyu ise o köyün Hristiyan mahallesinde (Albayrak, 2009) faaliyete geçirilmiştir.

Stratejik önceliklerin coğrafi bölgeler ölçeğinde zamanlamaları dikkate alındığında Orta Asya, Balkanlar ve Afrika'yı; Ortadoğu ve diğer bölgelerin (Pasifik ve Latin Amerika vb) takip ettiği görülmektedir. Ancak bu yönelişlerde, Osmanlıcı ve milliyetçi çizgiler iç içe geçmiştir. TİKA'nın 2005 yılına kadar açılan PKO'ları Avrasya coğrafyasındadır. Afrika ve Ortadoğu ofisleri ise 2005 sonrasında açılmıştır. Ancak Orta Asya ve Balkanlar, Türk dış yardım politikasındaki öncelikli önemini ve rakamsal ağırlığını korumaktadır. Bu itibarla Afrika, Ortadoğu ve izleyen süreçte Latin Amerika ve Pasifik yönünde gerçekleşen açılımlar, Türk dış yardım politikasının öncelik ekseninde bir değişimi değil; etki alanının genişlemesini yansıtmaktadır.

Bununla birlikte; prosedürel, konjonktürel ve benzeri nedenlerle PKO kurulamayan ülkelerde Türk ve İslam topluluklarıyla bir şekilde yardım ilişkisi kurma yoluna gidilmektedir. Sözgelimi Macaristan ve Romanya gibi gelişmiş ülkelerde tarihi-kültürel-dini eserlerin restorasyonu önem arz etmektedir. Özellikle, eski Osmanlı coğrafyasında yaşanan kültür tasfiyesi, gerek kardeş ve akraba toplulukların aidiyet bağı ve gerek bu coğrafyaya yönelik politika belirleme açısından kritik sorunlar doğurmuştur. Bu itibarla, tarihi eserlerin restorasyon projeleri, bir kültür coğrafyası oluşturma yönünde ciddi bir dinamizm sunmaktadır.

Nitekim 1682 tarihinde Osmanlı padişahı 4. Mehmed tarafından inşa ettirilen ancak İkinci Dünya Savaşı'nda büyük hasar gören Konjic köprüsü görkemli bir açılışa sahne olmuştur. Haziran 2009'da restorasyonu tamamlanan köprünün açılış merasimindeki konuşmasında Devlet Bakanı F. Çelik, "Mücadelemiz sadece Misak-ı Milli sınırları içerisindeki değil, geçmişimize ait, medeniyetimize ait bütün tarihi eserlerimize sahip çıkmaktır." (Avrasya Bülteni, 2009a:2) diyerek restorasyon çabalarına stratejik bir anlam yüklemektedir.

Yardım ilişkisi bakımından Pakistan, kuşkusuz Türkiye için özel bir ülke olagelmıştır. Kurtuluş Savaşı esnasında Pakistan halkının sıra dışı fedakârlıkla gönderdiği yardımlar yıllarca eşdeğer bir vefa ile karşılık görmüş; böylece Pakistan ve Türkiye arasında tanımlaması güç fakat son derece güçlü bir kardeşlik konsepti gelişmiştir. Öyle ki Pakistan'da Ağustos 2010'da gerçekleşen son yılların en ağır sel felaketi üzerine, Türkiye'de devlet tam bir seferberlik koordinasyonu yürütmüştür. Sel faciasının Ramazan ayında vuku bulması üzerine; resmi yardım çağrıları, Cuma hutbelerinde halkın zekâtlarını da verebilecekleri yönünde yardıma teşvik edilmesiyle teyid edilmiştir. Bu kapsamda Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın ulusal koordinatörlüğünde (Resmi Gazete, 2010) eş zamanlı yürütülen üç yardım kampanyasında 13 Eylül 2010 tarihi itibarıyla; Başbakanlık'ça 73.305.595 TL, Diyanet İşleri Başkanlığı'na 83.613.000 TL ve TRT Genel Müdürlüğü'nce 2.000.000 TL olmak üzere yaklaşık 159 milyon TL'lik bir yardım toplanmıştır. Benzeri bir yardım seferberliği 2011 yılında Afrika ve Somali özelinde de kombine şekilde yürütülmüş; bu yönde etkisiz kalan BM ve uluslararası kamuoyunun, süregelen açlık ve kuraklık krizine dikkati çekilmiştir.

Türkiye'nin, Genel Sekreteri bir Türk olan İslam İşbirliği Teşkilatı endeksli yardım ve işbirliği çalışmalarına öncelik vermesi, özellikle Afrika ve Ortadoğu politikaları açısından çarpan etkisi oluşturmaktadır.

Balkanlarda Boşnaklar ve Arnavutlar, Osmanlı döneminde olduğu gibi, Türk dış yardım politikasının stratejik bileşenlerini oluşturmaktadır. Türkiye ile yardım ve işbirliği konusunda her iki toplumda var olan yüksek kabul duygusu, Türk dış politikası için ciddi bir avantaj teşkil etmektedir. Balkanların girift yapısı içinde Karadağ ve Sırbistan'ın durumu da kritik önem taşımaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti, 1878 yılında bağımsızlığını ilan eden Karadağ'ı ilk tanıyan ülkelerden biri

olarak, hemen Çetinye’de büyükelçilik açmıştır. Büyükelçi Ramo Braliç’e göre (Diplomat Atlas, 2011), İkinci Abdülhamid’i iki kez ziyaret eden Kral Nikola’ya Emirgan’da bir köşk ile bir de yat hediye edilerek, münasebetlerin dostane seyri amaçlanmıştır. Bu paralelde TİKA’nın Sırbistan’da bir PKO açmış olması bile başlı başına anlamlı bir stratejik adımdır.

Diğer yandan, Ermenistan’ın öteden beri Türkiye’nin Orta Asya Türkleri ile kucaklaşmasında bir sınır bloku oluşturduğu dikkate alındığında, Gürcistan koridoru alternatif bir değer olarak görülmektedir. Nitekim, Türkiye’nin ancak Gürcistan’ı tamamıyla himayesine alması durumunda Azerbaycan ile daha sıkı kenetlenmesinin ve Orta Asya içlerine nüfuz etmesinin mümkün olabileceği, aksi takdirde Türkiye’nin Türk dünyasına ulaşmasının aksayacağı (Bhalla vd., 2009) öne sürülmektedir.

Dünyada artık devletle birlikte önem kazanan birey ve sivil toplum faktörleri yükseliş trendindedir. 21. Yüzyılın hızla değişen ve dönüşen konjonktürü karşısında dış politikayı klasik devlet yaklaşımı içinde yürütmek eksik bir tercih olacağı gibi dış yardım politikasını da sadece devlet eliyle yürütmek ciddi bir potansiyel kaybı olacaktır. Dernek, vakıf, üniversite ve düşünce kuruluşları gibi sivil sektörlerin devlet ile paydaş olduğu yardım projeleri ve programları çarpan etkisi daha yüksek verimde sonuçlar doğuracaktır.

BÖLÜM 3

ÖRNEK OLAY: AFGANİSTAN

3.1. DIŞ YARDIM BAĞLAMINDA AFGANİSTAN

Tarihte Afgan topraklarında, 4. ve 9. yüzyıllar arasında Budizm, 10. yüzyıl itibarıyla Müslümanlar etkili olmuş; uzun soluklu Babür hâkimiyetinden (1524–1858) sonra ise istikrarlı bir yönetim tesis edilememiştir. Bu vetirede Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler tesis edilmiş, ancak özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla ülkede İngiliz ağırlığı kendisini hissettirmiştir. Rusya ile İngiltere’nin 18. ve 19. yüzyıllarda Afganistan konusunda siyasi, askeri ve ekonomik boyutlu mücadelesi, “Büyük Oyun” olarak adlandırılmıştır. 1919 tarihinde kazanılan bağımsızlık sonrasında Türk-Afgan ilişkilerinde güzel yardımlaşma örnekleri yaşanmış, ancak bilhassa İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda Rus etkisi ağırlık kazanmıştır. Afganistan’da istikrarın sağlanamadığı yıllarda dış aktörlerce sağlanan gizli-açık yardımlar, ülkedeki iktidar mücadelesinin de rekabet zeminini oluşturmuştur.

Afganistan, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan iki kutuplu uluslararası ilişkiler sisteminde, zamanla Sovyet baskısını ve 1979 yılında da fiili müdahalesini yaşamıştır. 1956-1978 Yılları arasında Sovyetler Birliği Afganistan’a 3 milyar dolarlık yardım yaparken, aynı dönemde Amerikan yardımının 500 milyon dolarla sınırlı kalması, ülkede söz konusu periyotta Sovyet etkisinin ABD etkisine baskın çıkmasına önemli bir etken (Büyükbaş, 2006:163) olarak gösterilmektedir. Sözgelimi 1955-1958 yıllarında Afganistan’a bir yandan Sovyet askeri ve iktisadi yardımları akarken; diğer yandan ülkede Komünist Bloktan yaklaşık 600 uzman ve teknisyenin yardım programları çerçevesinde görev yaptığı (Tuncer, 1963:50-51) kaydedilmektedir. ABD Kongre üyeleri için hazırlanan bir raporda (Katzman, 2009:2), Sovyet işgali esnasında CIA vasıtasıyla mücahitlere başta silah olmak üzere savaş yardımı yapıldığı, Sovyetler Birliği’nin çökmesinin ardından 13 Eylül 1991 itibarıyla tarafların Afganistan’daki mevcut unsurlara askeri yardımı kesme konusunda resmen uzlaştıkları belirtilmektedir.

Sovyet birliklerinin geri çekilmesinden sonra ülkede yaşanan iç savaş esnasında da gerek ABD ve gerek Sovyet yanlısı gruplara önemli ölçüde silah ve nakit yardımı yapıldığı sıkça dillendirilmiştir. Bu açıdan anılan süreçte Afganistan’da yaşanan güç mücadelesinin kaderini tayinde, bir anlamda Sovyet ve Amerikan askeri-finansal-teknik yardımlarının gücünün ve etkililiğinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Hatta yardımlar ekseninde politika belirlendiği bu dönemde, Pakistan İstihbarat Teşkilatı’nın (ISI) yardımları yönlendirme konusunda özel gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu tespite (Sürücü, 2006:249) göre “Para ve silah, ISI’nın süzgecinden geçerek ulaşır; ISI, mücahit gruplar arasındaki çatışmaları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirip uluslararası yardımı, işgal sonrası Peştuların liderliğinde Pakistan’a bağımlı bir Afgan hükümeti kurulması yönünde kullanır.” Bugün Pakistan’a ne ölçüde bağımlı olduğu tartışılsa da Bonn Süreci’nin ardından ülkede Peştu bir yönetim söz sahibi olmuştur. Pakistan’ı göz ardı eden bir anlayışın Afganistan için kalıcı bir çözüm sunmayacağı hususu, ABD yetkililerince de kabul edilmektedir. Türkiye’nin Afganistan ve Pakistan ile üçlü mekanizma tesisi de bu bakımdan anlamlıdır.

Ülkedeki gruplaşmalar doğrultusunda yaşanan iç çatışmaların ardından Taliban’ın güdümüne giren Afganistan, ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırıları üzerine, bu kez ABD ve koalisyon güçlerinin hedefi olmuştur. 5 Aralık 2001 tarihinde imzalanan Bonn Anlaşması’nı müteakiben Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) 20 Aralık 2001 tarihli 1386 sayılı kararıyla oluşturulan Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF), ülkede halen aktif bir çok uluslu kuvvet durumundadır. Ancak 30 Eylül 2011 itibarıyla (Yousafzai ve Moreau, 2011) ABD’nin Afganistan’daki asker kaybının 1.777, Taliban’ın 10.000-20.000, Afgan güvenlik güçlerinin 5681, sivil kayıpların ise 12.500-14.700 civarında olması, üzerinde ciddiyle düşünülmesi gereken verilerdir. Üstelik ABD’nin müdahalesinden 2012 yılı sonuna dek tahmin edilen harcama toplamda 557 milyar doları aşmaktadır.

Sahip olduğu büyük ölçüde dağlık/engebeli coğrafi özelliği ve etnik çeşitliliği, ülkede bir güven ortamının inşasını zorlaştırırken; dünyadaki afyon üretiminin ağırlıklı miktarının burada gerçekleşiyor olması, Afganistan’da kaotik ortamı tetikleyen ayrı bir tehlike olarak görülmektedir. Sözgelimi 2005 yılında tüm

dünyada üretilen afyonun yüzde 87'si Afganistan'da gerçekleştirilmiş, BM uygulamalarıyla da desteklenen süreçte Karzai yönetimi önemli tedbirler almakla birlikte, halka alternatif çalışma alanları (Mikhos, 2006) konusunda yeterli opsiyonlar sunulamamıştır. Koalisyon güçlerince sergilenen özel gayretlere rağmen 2000 yılında 82 bin hektar alanda gerçekleşen afyon ekiminin, 2010 yılında 123 bin hektara ulaşması, bir hayal kırıklığı (Time, 2010:17) olarak görülmektedir. Öte yandan, bölgedeki terör gruplarının da bu ticaretten büyük ölçüde istifade ettiği (Ersoy, 2008:301) öne sürülmektedir.

Uzun süren savaşlar ve iç savaşların etkisiyle Afganistan'da hemen hemen tüm ekonomik ve sosyal göstergeler dibe vurmuş durumdadır. UNDP 2010 yılı İnsani Kalkınma Endeksi'ne (UNDP, 2010:171) göre; araştırmaya dahil 169 ülke arasında 155. sırada yer alan Afganistan'da, temel beşeri ihtiyaçlar kapsamında nüfusun yüzde 52'si sağlıklı su ve yüzde 63'ü ise sanitasyon hizmetlerinden yoksundur. UNICEF'in Kasım 2009 tarihli raporu, çocuk ölümlerinin hayli yüksek olduğu, doğan her 5 (beş) çocuktan birinin 5 (beş) yaşından önce hayatını kaybettiği Afganistan'ı, halen "dünyaya gelinecek en tehlikeli ülke" olarak betimlemektedir. Üstelik ortalama yaşam yılı süresinin 44 olması da (UNICEF, 2010) yardıma olan ihtiyacın ivediliğini teyid etmektedir.

Peştunlar, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 42'sini oluşturmakta ve ülke, 2004 yılından beri, yine bir Peştun olan Hamid Karzai tarafından yönetilmektedir. Temsil açısından ülkedeki diğer ağırlıklı gruplar yaklaşık yüzde 30-40 ile Tacikler ve yüzde 10-20 oranıyla Hazaralardır. Hazaracat bölgesinde yaşayan Hazaralar Şii; Herat çevresinde yaşayanlar ise Sünni'dirler. Tartışılmakla birlikte Hazaraların, Cengiz Han'ın torunlarından Çağatay'ın askerleri olarak bölgede konuşlandığı, Babür Şah'ın Türk-Moğol İmparatorluğu'nu kurduğu dönemde Afganistan'da güçlendikleri (Ertan, 2009) kaydedilmektedir. Hazaraların kullandıkları dilde bugünkü Özbekçenin temeli sayılan Çağatay Türkçesi ile 13. yüzyıl Moğol dilinden pek çok deyim ve kelime bulunmaktadır. Ülkede Peştu dilinden ziyade, Farsçanın değişik bir şivesi olan Darice daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Ülkedeki yüzde 40 dolayında Türk kökenli nüfusu; Özbekler, Halaçlar (Gılzaylar), Türkmenler, Şii (Kızılbaş) Türkler, Kırgızlar, Karakalpaklar, Kazaklar, Karluklar, Hazaralar ve Çağatay Türkleri (Saray, 1995:163-165) meydana getirmektedir.

Afganistan’da uzun yıllar dinmeyen çatışmalar, önemli sayıda Afgan nüfusun ülkeden göç etmesine yol açmıştır. Bununla beraber, ABD ve NATO güçlerinin ülkede konuşlanmasının ardından, 2002-2010 yılları arasında yaklaşık 5 milyon Afgan mülteci veya göçmenin Afganistan’a geri döndüğü (EC, 2010) kaydedilmektedir. Bu durum, ülkede öncelikle temel ihtiyaçların tedariki yönünde bir yardım yapılanması gereksinimi doğurmuş, dış yardımlar peyderpey daha profesyonel kalemlere dönüşmüştür.

Afganistan’ın etnik çeşitliliği dolayısıyla Özbek, Türkmen, Tacik, Kırgız gibi her bir etnik yapının aidiyetini haiz sınır komşusu ülkeler, Afganistan’la doğal irtibatlara sahiptir. Bugün Afganistan ile birinci derecede ilgili ülkelere bakıldığında, ilişkilerin tarihsel geçmişi ve Sünni aidiyet itibarıyla Türkiye; sınır ülke özelliği ve istihbari ilişkiler bakımından Pakistan; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında süregelen müdahil girişimleriyle Rusya; Şii ekolü ve Farisi kültür bakımından İran; Vahhabi eğilimler açısından Suudi Arabistan; ekonomik münasebetler nedeniyle Çin, bilhassa 1990’lı yıllar itibarıyla yoğunluk kazanan yönelimiyle ABD ve buna bağlı olarak İngiltere ön plana çıkmaktadır.

Gelinen noktada, Afganistan’da yıllardır değişmeyen hususlardan biri de ülkenin halen dış yardımın konusu olmasıdır. Diğer bir ifadeyle Afganistan, dış yardımlar açısından bir uygulama laboratuvarı haline gelmiştir. ‘Büyük Oyun’, bir anlamda dış yardımlar boyutunda devam etmektedir.

3.2. DIŞ POLİTİKA – DIŞ YARDIM BAĞLAMINDA TÜRK – AFGAN İLİŞKİLERİ

Tarihte; Sakalar’a, Akhunlar’a, Göktürkler’e, Gazneliler’e, Büyük Selçuklular’a ve Harzemşahlar’a ev sahipliği yapan Afganistan; gerek Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecinde ve gerek Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni dış politik stratejisinde özel önceliği haiz ülkelerden biri olmuştur.

Habibullah Han (1901-1919) döneminde, Türkiye’de yetişen Mahmut Tarzi’nin girişimleriyle pek çok uzmanın Afganistan’a davet edildiği, eğitsel ve kültürel çalışmalar yapıldığı, hatta “Harbiye-i Siraciye” adıyla bilinen harp okulunun müdürlüğünü bir Osmanlı paşası olan Mahmud Selim Bey’in yaptığı, Afganistan’daki ilk devlet hastanesinin de 1913’te iki Türk doktorun idaresinde Kabil’de kurulduğu (ATASE, 2009:34) kayıtlar arasındadır. Bu bağlamda, 3 Mayıs 1920’de Ankara’da

kurulan ilk TBMM Hükümeti'nin dış ilişkiler bazındaki en önemli girişimlerinden biri de Bakü ve Kabil'de birer resmi temsilcilik açmak olmuştur. Afgan asıllı bir subay olan ve Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusuna gönüllü hizmet veren Abdurrahman Samedani Bey, Kabil'e atanan ilk mümessil olmuştur. Öte yandan Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya üzerinden bu dönemde Rusya'ya geçen ve ortak düşman İngilizlere karşı savaşmak isteğini ifade ederek 1920 yazında Kabil'e ulaşan Cemal Paşa, Afgan Emiri Emanullah tarafından gayet iyi karşılanmış; "Kıt'a-i Numune" (Örnek Alay) adıyla iyi eğitilmiş bir birlik kurarak (ATASE, 2009:36-39) Afgan ordusunu modernleştirme çalışmalarına başlamıştır. Cemal Paşa, yaptığı çalışmalar kapsamında Mustafa Kemal Paşa'dan yardım istemesi üzerine Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'ya şu talimatları (Saray, 1995:38) vermiştir: "Müdafaa ve maliyemiz icabatı ile kabil-i telif olduğu takdirde Afgan ordusunu tensik (düzene sokmak) için bir heyet-i zabitanın (subay heyeti) izamını (gönderilmesini) ehem ve elzem görmekteyim... Giden zabitanın zahiren Afgan Hükümeti'nin adamları olmuş görünmekle beraber daima ve her halükarda Türk Hükümetinin bilcümle evamirine tabi olacak ahlak ve metanette intihap edilmesi ve bunu bir dereceye kadar temin zımnında, Afganistan hizmetinde bulundukları müddetçe terfi ve sair hususatta Türk Ordusu kadrosuna dahil bulundurulmaları...". Bu direktiften anlaşılacağı üzere askeri uzman desteği, istihbari olarak planlanmakla kalmamış, aynı zamanda subayların özlük hakları da teminat altına alınmıştır. Ancak, Rusların ikili politikası, Cemal Paşa'nın Ermenilerce öldürülmesini sonuç vermiş, kurduğu örnek alay dağıtılmış ve Afganistan'a yönelik planlar ciddi ölçüde sekteye uğramıştır. Mustafa Kemal Paşa yine de 1922 yazında Afganistan'a 2 korgeneral, 1 tümgeneral, 4 albay, 13 yarbay, 22 binbaşı ve 2 yüksek mühendisten (ATASE, 2009:128-129) oluşan bir grup subay göndermiştir. Ali Fuat Paşa'nın değerlendirmesine (Cebesoy, 2002:279) göre, "Cemal Paşa Afganistan'da uzun müddet kalabilmiş ve Türkiye'den kendisine zabıt ve memur gönderilmek suretiyle yardım edilmiş olsaydı, terakki ve inkişafata müsait Afganistan, az bir zamanda kalkınabilecekti... Şimalindeki Müslüman memleketlerin de terakki ve inkişafına rehber olabilecekti." Gerçekten de bu yardım ve işbirliğinin kesintiye uğraması, Afganistan'ın zamanla bir çatışma ortamına sürüklenmesi ve bölgede başta güvenlik ve ekonomi olmak üzere pek çok sektörel geri kalmışlığın kök salmasını da beraberinde getirmiştir. Afganistan esasen hem istikrarı hem de istikrarsızlığı ile bölgesel bir odak özelliğini haizdir. Bugün tüm

uluslararası girişimlere rağmen Afganistan’da süregelen kronik kaos ortamı, artık sadece komşu ülkelerin değil; Afganistan ile doğrudan ilgili tüm ülkelerin dış ilişkilerinden iç politikalarına kadar yansıma zemini bulmaktadır. Sözgelimi, İngiltere’de ve Amerika’da, Afganistan’da asker bulundurmayı protesto eden kalabalık mitingler yapılmakta, parlamentolarda ilgili bütçe görüşmelerinde sıkı tartışmalar yaşanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan önce başlayan Türk-Afgan diyalogunun ilk somut çıktısı, 1 Mart 1921 tarihinde imzalanan ve Türk tarafının özellikle askeri işbirliği ve eğitim konularında Afganistan’a yardım taahhüdünü içeren Türk-Afgan İttifak Anlaşması’yla olmuştur. Anlaşma metninde (Akşin, 1991:193); “Taraflar birbirlerinin istiklalini tanımayı, bütün şark milletlerinin kurtuluşunu ve hürriyetini, bu milletlerin istediği idare tarzını müstakil bir şekilde gerçekleştirme hakları olduğunu ve bu arada Buhara ve Hive Devletleri’nin istiklalini kabul ve tasdik ettiklerini beyan ederler.” denmektedir. Müteakiben 10 Haziran 1921’de Afganistan’ın, Ankara’da bir elçilik açtığı ve açılış töreninde bayrağı elçilik gönderine bizzat Mustafa Kemal Paşa’nın çektiği (Özmen’den Akt. ATASE, 2009:41) nakledilmektedir. Bu paralelde Medine eski Muhafızı Korgeneral Ömer Fahreddin (Türkkan) Paşa da 12 Mart 1922’de Kabil’e elçi olarak tayin edilmiştir.

Gelişen dostluk ilişkileri çerçevesinde, Afganistan’daki İhtiyat-i Zabitan Mektebi’ne 5 (beş) Türk subayının Kabil elçiliği bünyesinde istihdam edilerek gönderilmelerine mukabil; 15 kişilik Afgan subay grubu, Türkiye’de Harbiye Mektebi’ne misafir öğrenci olarak alınarak süvari, topçu ve piyade sınıflarına ayrılmıştır. Ayrıca Afgan Ordusundan gelen ve Üçüncü Kolordu’da eğitime alınan 8 yüzbaşı ve 7 mülâzımın eğitimleri süresince Türk subaylar gibi maaş almalarının da sağlandığı (Bayram, 2009) kaydedilmektedir. Öte yandan, 17 Mart 1926’da Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal’in imzasıyla kasatura, 2 bin İngiliz piyade tüfeği, teferruatıyla birlikte 4 makineli tüfek ve 500 bin fişek gönderilmesi (ATASE, 2009:143) onaylanmıştır.

Atatürk’ün talimatıyla bu dönemde İktisat Vekâleti koordinasyonunda Afganistan’a dönemin şartları itibarıyla Türkiye’de de son derece ihtiyaç duyulan öğretmen, doktor ve uzman eğitimciler gönderildiği de bilinmektedir. Bu uzmanlardan biri olan, uzun yıllar Afgan hükümetlerine danışmanlık yapan ve

üniversitede mülki idare dersleri veren Mehmet Ali Dağpınar, Afganistan'ı Atatürk'ün vasiyeti olarak görmekte ve şu değerlendirmeyi (Önal ve Şalcı, 2001) yapmaktadır: Türkiye'den gönderilen görevlilerin “maaşları bizzat Türkiye tarafından ödendi... Yetiştirdiğimiz pek çok insan Afganistan'da değişik mevkilere geldiler. Türkiye ile gidip gelmeler sıklaştı bu sayede. Doktorlarımız o kadar iyi hizmetler veriyordu ki Hindistan'daki İngiliz subaylar bile gelip bizim doktorlara tedavi oluyordu... Fakat bir gün geldi, Türkiye bu ülkeden elini eteğini çekti. Tıpkı Endülüs'teki gibi gözlerimiz yaşlı bu toprakları terk ettik.” Gerçekten de Cumhuriyet'in ilanından sonra da sürdürülen yardım ve işbirliği gayretleri, uluslararası sistemde bloklar arası mücadelenin başlamasına dek kesintisiz devam etmiştir.

Afgan Kralı Emanullah'ın Mayıs 1928'deki Türkiye ziyareti, ilişkileri pekiştirmiş ve 25 Mayıs 1928'de Türkiye ile Afganistan Arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 5. maddesine göre (Saray, 2002:146) “Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan'ın maarif ve ordusunun ilerlemesi ve yüceltilmesi için talep edeceği adli ve ilmi ve askeri uzmanları seçmekle Afgan devletinin hizmetine vermeyi taahhüd eder”. Bu madde itibarıyla, söz konusu anlaşmanın modern anlamda bir tür “teknik yardım ve işbirliği” karakteri taşıdığını söylemek mümkündür. Bu anlaşma ile tesis edilen samimi ilişkilerin hız kazanması üzerine, Kabil ve Ankara elçilikleri karşılıklı olarak büyükelçilik düzeyine çıkarılmış; Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Yusuf Hikmet Bayur, Kabil büyükelçisi olarak atanmıştır. Emanullah Han'ın iktidarı süresince Türk-Afgan diplomatik ilişkileri o denli yakın seyretmiştir ki Afgan diplomatik misyonunun olmadığı yerlerde Afgan menfaatlerini, Türk elçilik ve konsoloslukları korur (Akşin, 1991:191) hale gelmiştir.

Söz konusu anlaşma doğrultusunda, 21 Ekim 1928'de Afganistan'a gönderilen Korgeneral Kazım Orbay başkanlığında Albay Hidayet, Nuri, Reşit, Cemil, Muharrem; Binbaşı İzzet ve Halim; Yüzbaşı Raşit ve Kazım beylerden müteşekkil heyet (ATASE, 2009:68), modernize çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ancak, çıkan isyan hareketi üzerine Türkiye Emanullah'ı koruma ve isyancılara karşı koyma düşüncesindeyse de Kral tahttan ayrılmış ve Türk subayları da geri dönmek durumunda kalmıştır. Bilahare Nadir Şah'ın isyanı bastırarak tahtı ele geçirmesinden

sonra, ilişkilerde kısa bir tedirginlik dönemi yaşansa da akabinde Türk desteği sürmüştür. Tıp, Hukuk, İktisat, Siyasal Bilgiler gibi pek çok dalda hem akademik hem de icrai uygulamalara Türk uzmanlar öncülük etmiştir. Pek çok alanda Afganistan'ın ilk öğrencileri Türk eğitimcilerden ders almıştır. Örneğin (Bayram, 2009), Afganistan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulmasına yardım edilmiş, Kral'ın da doktorluğunu yapan Kamil Rıfkı Urga'nın 1932'de kurduğu ve dekanlık yaptığı Kâbil Tıp Fakültesi'nde, Samsun Adli Tabibi Dr. Şakir Tural, Tababet-i Adliye ve Ruhiye profesörlüğüne atanmıştır; böylece bir anlamda sağlık hizmetlerinin temeli atılmıştır.

Gerek Atatürk'ün özel ilgisi ve gerek Türkiye'nin diplomatik girişimleriyle, Afganistan'ın 27 Eylül 1934'te Milletler Cemiyeti'ne girmesi sağlanmıştır. Bu yıllarda Afganistan dış politikası, Türkiye'ye yakın bir duruş sergilemiştir. İran-Afganistan sınır anlaşmazlığında, Türkiye'nin Mayıs 1937'de taraflarca hakem olarak kabulü, Türkiye için önemli bir diplomatik kredi olmuştur. Bu konuda yetkilendirilen Orgeneral Fahrettin Altay'ın (Akşin, 1991:196), bir grup uzmanla hazırladığı dört ay süren çalışma raporu (ATASE, 2009:76) üzerinde, taraflarca mutabık kalınmıştır. Öte yandan 8 Temmuz 1937 tarihinde İran, Irak ve Afganistan'ı içeren Sadabad Paktı'nın tesis edilmesi, Türkiye'nin önemli bir bölgesel stratejisi olmuş; hatta Afgan Emiri Emanullah Han'ın bir zamanlar ifade ettiği gibi “Atatürk bizim ağabeyimizdir. Nasıl tensip buyurursa öyle hareket ederiz.” (Saray, 1995:58) anlayışı yerleşmiştir. Taraflar bu birliktelikle ortak menfaatlere ilişkin hususlarda istişare etme kararı almıştır. Özellikle Rusya bu pakt girişimini, kendisine karşı bir güç bloku olarak değerlendirmiştir.

Afganistan'daki bu gelişmelerde 1933-1941 yılları arasında Kabil Büyükelçisi olarak görev yapan Memduh Şevket Esendal'ın büyük payı olduğu bilinmektedir. Büyükelçi Esendal'ın, Afganistan'ın çok yönlü kalkınmasında Türk heyetlerle birlikte aktif rol üstlendiği, Afgan hükümetinin bir müşaviri gibi etkili olduğu (MEŞE, 2011) kaydedilmektedir. Hatta Esendal, burada yakından ilgilenecek, İstiklal Marşımızı ve Namık Kemal'in vatan sevgisi ile ilgili şiirlerini öğrettiği bir grup Türkistanlı gencin Türkiye'de eğitim görmesini sağlamıştır. Bu öğrencilerden M. Rıza (Bekin, 2005), TSK'da Tuğgeneralliğe kadar terfi etmiş, emekliliğini müteakiben 1989-1990 yıllarında BM'nin Afganistan'a insani ve ekonomik yardım

programı çerçevesinde Mayın Temizleme ve Tanıtma Programı Koordinatörü olarak görev yapmıştır.

Atatürk sonrasında Türk-Afgan ilişkileri, bir anlamda Türk-Sovyet ilişkilerine göre seyir almıştır. Gerek İkinci Dünya Savaşı'nın kendine özgü zorlukları ve gerek Pakistan-Afganistan arasındaki uyuşmazlıklara ilişkin denge politikası, Türkiye'nin ülkedeki etkisini zayıflatırken; Afganistan ilk etapta tarafsızlık politikası izlemiş, ancak zamanla yönetimde Rus nüfuzu ve Rus ekolü güçlenmiştir. Buna karşın, iki kutuplu sistemde Türkiye'nin NATO Blokunda yer alması da, Türk-Afgan ilişkilerinde fiili bir mesafe meydana getirmiştir. Nitekim Soğuk Savaş koşullarında Sovyet etkisinin ağırlık kazanması üzerine, Sovyet harp okullarına gönderilen Afgan askeri öğrencilerin, ülkelerine döndükten sonra devrimci subaylar olarak Sovyet yanlısı darbelerde rol üstlenmesi (Şeyhanlıoğlu, 2008) dikkat çekicidir.

Soğuk savaş yıllarında Afganistan'a yönelik Türk yardımlarının belli ölçüde sürdüğünü söylemek mümkündür. Türkiye ile Afganistan arasında dış politik yakınlıkların yeniden tazelenmesinde, yine dış yardımların vesile olduğu görülmektedir. 1956 Mayısında Afganistan'da meydana gelen sel felaketi üzerine Kızılay vasıtasıyla 15 bin lira değerinde 500 adet battaniye, 10 bin lira değerinde 1.500 kat iç çamaşırı, 5 bin lira değerinde aşı, ilaç ve serum gibi tıbbi malzemelerden oluşan yardımlar durumun ivediliği nedeniyle askeri uçakla sevk edilmiştir. Yardımların ulaştırılması ve güvenlik gözetimi için TSK'dan 6 astsubay ve 4 subayın görevlendirildiği (Kızılay, 1956a) de anlaşılmaktadır. Afganistan'da yaşanan bu felaketin yaraları henüz sarılmadan meydana gelen ve 600 kişinin ölümüyle sonuçlanan deprem üzerine; 2000 kişilik aşı, 100 kişilik kuduz serumu, 10 kilo antibiyotik, 3000 kat çamaşır ve 1000 adet battaniyeden müteşekkil üç askeri uçak dolusu yardım malzemesi Afganistan'a ulaştırılmıştır. Bu kez yardım heyetinde 3 doktor ve 2 hemşire, Ferit Tüzün ve Ahmed Kadioğlu gibi milletvekilleri (Kızılay, 1956b) de yer almışlardır. Anılan organizasyonun, Türk Dışişleri'nin yönlendirmesiyle gerçekleştiği ilgili yazışmalardan anlaşılmaktadır. Her iki yardım faaliyeti, gerek Kızılhaç'ın Kabil ofisi ve gerek Afgan kamuoyu tarafından takdirle karşılanmıştır. Hatta "Enis" (Enis, 1956) gibi Kabil'de çıkan dönemin bazı yerel gazetelerinde Türk yardımlarına baş sayfalarda geniş yer verilmiştir.

Dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in 24 Temmuz 1956 tarihinde gerçekleştirdiği Afganistan ziyareti (ATASE, 2009:83-85) ve Kabil'de Afgan Kızılayına 1000 dolarlık yardım jesti, iki ülke ilişkilerini yeniden hareketlendirmiştir. Bu münasebetle, 1 Eylül 1957'de Afgan Kralı Muhammed Zahir Şah da Türkiye'ye bir iade-i ziyaret gerçekleştirmiştir. Dostluklar tazelenerek basında bu doğrultuda iyi niyet ve temennileri içeren yayınlar yapılmış, hatta 1958 yılı itibarıyla karşılıklı olarak vizeler kaldırılmıştır. Buna mukabil, Sovyet lider Kruşçev ise 1957 yılında Afganistan'a 15 milyon dolarlık bir hibe tahsis etmiş, Rus danışman ve teknisyenler bu vesileyle ülkede aktif rol üstlenmiştir.

Soğuk Savaş dönemi şartlarına rağmen Türkiye'nin Afganistan'a tamamen ilgisiz kalmadığı, özellikle insani yardım konusunda Kızılay'ın hızlı organizasyonlar gerçekleştirdiği görülmektedir. Türk Kızılayı tarafından 1965 yılında gönderilen ilaç yardımlarının, Afgan çocuklar için son derece hayati faydalar sağladığı hususu (Kızılay, 1965) Dünya Kızılhaç Federasyonu'na da teşekkürle hatırlanmıştır. Yine aynı dönemde Afganistan'da yapımına başlanan yoksullar evi ve sağlık deposu inşaatı için Türk hükümeti, Kızılay kanalıyla 50.000 TL'lik bir meblağ (Kızılay, 1967) ile katkı sağlamıştır. Bu paralelde zikredilebilecek bir başka örnekte, 1972 yılında Afganistan'da yaşanan büyük kuraklık ve kıtlık üzerine Afgan hükümeti Türkiye'den buğday yardımı talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı'nın iki ülke arasındaki “geleneksel dostluk bağları ile uluslararası dayanışmanın bir icabı olarak” (Kızılay, 1972b) Toprak Mahsulleri Ofisi'nden 5000 ton buğday teminini koordine ettiği anlaşılmaktadır. Aynı yılsonunda Türkiye'nin Kabil Büyükelçiliği'nden alınan telgrafta (Kızılay, 1972c); Afganistan'daki vahim sefalet ve kış şartlarının sürdüğü, uluslararası yardım seferberliğine Polonya, Avustralya, Hollanda ve ABD gibi ülkelerin yardım göndermesine mukabil Türk yardımlarının yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Bunun üzerine 1000 battaniye, 1 ton süt tozu, 7668 kutu çocuk maması ve muhtelif ilaçlar (Kızılay, 1972d) Afganistan'a ivedilikle ulaştırılmıştır. Bu kapsamdaki örneklerde yardımların insani gereklilik boyutu kadar uluslararası prestij olarak da görüldüğü; Türk Dışişleri ile Kızılay'ın yakın bir işbirliği sergilediği dikkat çekmektedir.

1974 Yılında Afgan Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'ye yaptığı ziyareti müteakiben Türkiye ve Afganistan arasında 05.11.1975 tarihinde bir “Ticaret

Anlaşması” imzalanmış; bahsekonu ziyarete mukabil, 1976 yılında dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in Afganistan ziyareti üzerine de 11.1.1976 tarihli “Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması” (MFA-TR, 2008a) imzalanmıştır. Her iki anlaşma da son derece önemli inisiyatifler olmalarına karşın, iki ülkenin dönem itibarıyla içinde bulundukları kendine özgü koşulları nedeniyle kısa vadede fonksiyonel olamamıştır.

1978 yılında ülkede yaşanan darbe ile zaten son derece kırılgan olan politik ortam, bir kaos sürecine girmiş; bunu, 24 Aralık 1979 tarihli Sovyet işgali izlemiştir. Afganistan’daki irili ufaklı grupların farklı oluşumlarla direnişe geçmesi üzerine, Türkiye’nin de sıcak baktığı, Özbek ve Türkmenlerden müteşekkil İttihadiye-i İslami Şimal-i Afganistan Partisi, 1980 yılında Peşaver’de kurulmuştur. Partinin lideri Abdülkerim Mahdum, 1981 yılında Türkiye’ye gelerek, dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal ile de görüşmüş (Çelik, 2006) ve desteğini almıştır. Ancak bir süre sonra şartların elverişsizliği nedeniyle Türkiye’ye iltica talebinde bulunan Mahdum ve beraberindeki 4500 kadar Türk soylu Afgan, Tokat’ın Yeşilyurt ilçesine yerleştirilmiştir. 17.03.1982 tarihli ve 2641 sayılı “Afganistan’dan Pakistan’a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına Dair (Mülga) Kanun” ile göçmenlerin tüm nakil ve iskân masrafları karşılanarak (m.7), Sovyet işgali nedeniyle Pakistan’a yönelen mültecilere, Türk Kızılayı eliyle insani yardım yapılmıştır.

Sovyet işgali yıllarında, Türkiye’nin Afganistan ile ilişkilerinde nispeten temkinli bir politika izlediği söylenebilir. Ancak yine de Türkiye’de yaşanan iç politik çalkantılara ve henüz ekonomik darboğazın aşamadığı koşullara rağmen Türk dış politikasında Afganistan’ın ihmal edilmediği bir realitedir. Mahdum sonrasında liderliği yürüten Muhammet Azat Beg de, Sovyet işgali süresince Türkiye ile ilişkilerini koparmamış; bununla birlikte zamanla Azat Beg’in de liderliği devredeceği Abdürreşit Dostum ismi, bu dönemden itibaren Türkiye için tercih sebebi olmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin çekilmesiyle beliren gruplaşmalar sürecinde Kuzey İttifakı çerçevesinde İran, Şii Hazaraları; Rusya ve Tacikistan, Ahmed Şah Mesud liderliğindeki Tacikleri desteklerken, Türkiye ve Özbekistan ise General Dostum ile birlikte hareket etmeyi yeğlemiştir. Türkiye, Sovyetlerin geri

çekilmesiyle başlayan iç çatışma yıllarında (1989-1992) Kabil'deki diplomatik misyonunu kapatmayan az sayıdaki ülkelerden biri (Oğuz, 1998:221) olmuştur.

Özbek asıllı Dostum'un 1992 yılında merkezi Mezar-ı Şerif olan özerk yönetimi kurması üzerine dönemin "Doğru Yol Partisi (DYP) milletvekili Ayvaz Gökdemir ve DYP içindeki eski MHP kökenli diğer bazı vekillerin girişimleriyle burada bir Türk Konsoloslugu açıldığı ve peşinden Afganistan'a yardımların gönderilmeye başlandığı (Oğuz, 2009:50) kaydedilmektedir. Bu gelişmede konsolosluk açılması gibi diplomatik bir girişimi müteakip dış yardımların kolaylık ve hız kazanması; bir anlamda dış yardım ile dış politika arasındaki illiyet bağıını örneklemektedir.

1992 Yılına kadar Türkiye'nin yaptığı dış yardımlar konusunda sistematik veri derleme çalışmaları olmadığından, Afganistan'a yönelik yardımların da içeriği ve miktarına ilişkin sağlıklı detayda veriler bulunmamaktadır. Resmi kaynaklarda (DPT, 1998:15) Türkiye'nin 1992-1996 yılları arasında Afganistan'a daha ziyade insani yardımlar (gıda, ilaç, giyecek vb. temel ihtiyaç malzemeleri) gönderdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu yardımların yıllara göre dağılımını şu şekilde tablolastırmak mümkündür:

Tablo 11: Türkiye'nin Afganistan'a Yönelik İnsani Yardımları: 1992-1996 (Bin Dolar)

YILLAR	1992	1993	1994	1995	1996	Toplam
MEBLAĞ	-	3.670	60	5.850	-	9.580

Buna göre ilgili yıllarda Afganistan'a gönderilen 9 milyon 580 bin dolarlık insani yardım, Türkiye'nin aynı dönemde toplamda 43 ülkeye yaptığı 264.129.000 dolarlık insani yardım yekûnu içinde yüzde 3,6'lık bir dilime tekabül etmektedir. Kuşkusuz yardım yüzdesindeki bu düşüklüğün en önemli sebebi, o yıllarda Türk yardımlarının daha ziyade bağımsızlığını yeni kazanarak yapılanma sürecine giren Türk Cumhuriyetleri'ne; Balkanlarda ise ağırlıklı olarak Bosna ve Arnavutluk'a aktarılıyor olmasıdır.

Dostum'a yönelik yakın destek politikası kuşkusuz dikkat çekmiş, basında (Sezerler, 1997) kendisine yapılan özel yardımlara kadar konu edilmiştir. Dostum'a

yıllarca gösterilen yakın ilgiye rağmen, Bonn Süreci'yle Afganistan'da artık Türk tezinin çöktüğü de öne sürülmüştür. Bu iddiaya göre (Oğuz, 2009:52), Afganistan'ın geleceğine ilişkin planlamaların yapıldığı Aralık 2001'deki Bonn toplantısına Afganistan'daki tüm grupların liderleri çağrıldığı halde, Dostum veya Özbekleri temsilen herhangi bir yetkili davet edilmemesi, bunun açık göstergesidir. Ancak, zaman bu eleştiriyi boşa çıkarmaktadır. Türkiye, bugün Afganistan'da genel kabul gören belki de tek ülke konumundadır. Bu doğrultuda, Kulaklıkaya: "Türkiye'nin Afganistan'a bakışı bütüncüdür. Elbette Türk soylulara dönük özel bir politikası vardır, ancak Türkiye, Afganistan'daki organize yardım ve işbirliği çalışmalarına kuzeyde Mezar-ı Şerif'ten değil, güneyde Kabil'den başlamış ve Türk soylularının hemen hemen hiç olmadığı Vardak'ta İl İmar Ekibi (PRT) kurmuştur. Bugün Türkiye, Afganistan'da danışılan bir ülke konumundadır." yorumuyla, Türkiye'nin Afganistan politikasının öne sürülenden çok daha kucaklayıcı ve uzun soluklu olduğunu değerlendirmektedir.

Dostum'un yönetim merkezi olarak konuşlandığı ve bir Türk konsolosluğunun açıldığı Mezar-ı Şerif şehri, Mayıs 1997'de kaybedildiyse de Kasım 2001'de tekrar geri alınmıştır. 27 Kasım 2001'de Afganistan'ı bütünüyle yeniden şekillendirmeyi hedefleyen Bonn Anlaşması ile başlayan süreçte, Türk-Afgan ilişkileri de yeni derinlikler kazanmıştır. TSK'nın ISAF çatısındaki güvenlik hizmetine paralel olarak Türk Polisi'nin İl İmar Ekipleri bünyesinde ifa ettikleri emniyet görevleri, Türk dış yardımlarının diplomatik çabalar doğrultusunda kanalize edilmesiyle bütünlük arz etmektedir. Buna ek olarak, ikili ilişkilerin Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan tarihsel sürekliliğine uygun olarak Afganistan'a Türkiye'de de pek çok konuda özel bir destek sunulmaktadır. Başta Afgan polisleri ve genç diplomatları olmak üzere pek çok Afgan kamu görevlisi Türkiye'de eğitim almaktadır. Öte yandan önemli sayıda Afgan vatandaşı bu süreçte (NVİGM, 2011) Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir. 2000 yılında T.C. vatandaşı olan Afgan uyruklu sayısı 44 iken; bu sayı 2005 yılında 644'e ve 2010 yılında ise 1193 kişiye yükselerek, toplamda 4397 Afgan vatandaşı, Türk vatandaşlığına alınmıştır. Tüm bu gelişmeler, Türk yardım ve desteğinin olumlu imajına sahip Afganistan'ın, Türkiye'ye yönelimindeki pozitif yansımaların izlerini taşımaktadır.

3.3. AFGANİSTAN'IN YENİDEN YAPILANDIRILMASI SÜRECİNDE AKTÖRLER

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen ve hafızalara ikiz kulelerin yanan görüntüleriyle yerleşen ABD'ye yönelik saldırıların ardından özelde Üsame bin Ladin, genelde ise Taliban Yönetimi ve destekçileri, Beyaz Saray'ın öncelikli hedefi konumuna gelmişlerdir. Bu çerçevede meşru müdafaa gerekçesiyle 11 Eylül saldırılarına cevaben 7 Ekim 2001 tarihinde koalisyon güçlerince ABD önderliğinde Afganistan'a yönelik "Daimi Özgürlük Operasyonu" (Global Security, 2002) adlı bir askeri harekâta girişilmiştir.

Geçici yönetimin tesisi amacıyla ilgili ülke ve yerel temsilcilerden oluşan delegasyonun 27 Kasım 2001 tarihinde Bonn'da bir araya gelerek gerçekleştirdikleri bir dizi görüşmenin ardından Hamid Karzai isminde mutabık kalınmıştır. Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasına temel teşkil eden Bonn Anlaşması (UN, 2001) ile Afgan halkının kendi siyasi geleceğini sosyal adalet, çoğulculuk, demokrasi ve İslam ilkeleri ile harmoni içinde belirlemesi; ülkede güvenliğin temini bağlamında ise BM güdümünde bir uluslararası (askeri) güce duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır.

Bonn süreci ile başlayan müteakip müzakerelerde (Rasuli, 2010);

- Tokyo Konferansı'nda (Ocak 2002), katılımcı ülkelerin 5,4 milyar dolar yardım taahhüdü,
- Berlin Konferansı'nda (Mart 2004), katılımcı ülkelerin 8 milyar dolar yardım taahhüdü,
- Londra Konferansı'nda (Şubat 2006), katılımcı ülkelerin 8 milyar dolar yardım taahhüdü,
- Roma Konferansı'nda (Temmuz 2007), Afganistan'da yargı sistemine ilişkin düzenlemeler,
- Paris Konferansı'nda (Haziran 2008), katılımcı ülkelerin 10 milyar dolar yardım taahhüdü,
- Moskova Konferansı'nda (Mart 2009), Şangay İşbirliği Örgütü çatısında güvenlik odaklı çözüm alternatifleri,
- Londra Konferansı'nda (Ocak 2010), yolsuzlukla mücadele, başta Taliban ve diğer isyancı gruplarla uzlaşmayı da içeren yeni güvenlik stratejisi kapsamında 140 milyon dolarlık bir fon oluşturulması,

- Kabil Konferansı'nda (Temmuz 2010), ülkede kontrolün kademeli olarak Afgan güçlerinin kontrolüne alınması amacıyla ulusal güvenlik güçlerinin sayısının artırılması, Afgan Hükümeti eliyle dağıtılan dış yardımların yüzde 20'den yüzde 50'ye çıkarılması talebi, muhalif gruplarla uzlaşma stratejisiyle 2014 yılı sonuna dek ülkede kontrolün Afgan güçlerine geçmesi, gibi hususlar ön plana çıkmıştır.

Kabil'de 1970 yılından beri ilk kez bir uluslararası toplantının yapılması ve ilgili tarafların dışişleri bakanları düzeyinde iştirakleri, Kabil toplantısını Karzai yönetimi için prestijli kılmıştır. Müzakerelerin geneline bakıldığında bir yandan, güvenli bir zeminin tesisi ve bu kontrolün zamanla Afgan güçlerine kademeli devri ile diğer yandan, dış yardımlar yoluyla ülkede yaşam kalitesinin artırılmasına endeksli bir gelişim seyri göze çarpmaktadır. Gerçekleştirilen müzakerelerle BM çatısında, 2001 yılından itibaren takriben on yıllık zaman dilimi içinde Afganistan'a yaklaşık 40 milyar dolarlık bir dış yardımın aktarıldığı (VOA, 2010) anlaşılmaktadır.

Tüm kamusal ve sivil inisiyatiflere karşın, Afganistan'da halen istenilen yaşam koşullarının tesis edilememiş olması düşündürücüdür. Bu bağlamda yine söz konusu coğrafyada yaşamış bir düşünür olan Nasreddin Tusi'ye atfedilen (Bilici, 2010) “bir hükümetin ayakta kalması için paraya, halka ve orduya ihtiyacı” olduğu yönündeki yaklaşım, aslında ülkenin bugünkü durumuyla da örtüşmektedir. Çünkü Afganistan'a trilyonlarla ölçülen yardım meblağları akmakta ancak bu kaynağı hükümetten ziyade yabancı aktörler yönetmektedir. Ülkede yaşamakta olan etnik çeşitliliği haiz halk, beklendiği ölçüde yönetimi sahiplenmemektedir. Son olarak, Afgan güvenlik birimleri ülkede istikrarı temin etmeye muktedir olamadığından, topraklarında (Türkiye müstesna) bu coğrafi kültüre hayli yabancı askerler görev yapmaktadır.

3.3.1. Uluslararası Mekanizmalar

Yeniden yapılandırma sürecinde Afganistan'a yönelik uluslararası girişimler dikkate alındığında, yardımların büyük ölçüde BM şemsiyesinde ya da dolaylı etkisiyle gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Afganistan'da her açıdan normalleşme sürecinin sağlanabilmesi amacıyla bölgesel ve uluslararası nitelikli pek çok kuruluş devrededir. Bugün Afganistan'da güven ortamının tesisi, insani koşulların

iyileştirilmesi, ekonomik kalkınma, altyapı çalışmaları ve benzeri teknik hizmetler aşağıda sıralanan öncül aktörlerce ifa edilmektedir. Afganistan halen gerek ekonomik koşullar ve gerek teknik yetersizlikler nedeniyle çok yönlü bir yardıma ihtiyaç duymaktadır. Devlet bazında ya doğrudan o ülkenin resmi yardım kuruluşu vasıtasıyla (örneğin ABD, resmi yardım kuruluşu USAID kanalıyla); ya da ulusal sivil toplum kuruluşlarının girişimleriyle yardım ve işbirliği faaliyetleri sürdürülmektedir. Buna ek olarak; Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEC), Şangay İşbirliği Örgütü (SCO), Asya Kalkınma Bankası gibi bölgesel nitelikli kuruluşlar da Afganistan'a yönelik yardım ve işbirliği çalışmalarına destek vermektedirler. Bununla birlikte asıl kombine çalışmalar; BM ve NATO gibi uluslararası ölçekte kuruluşların çatısında icra edilmektedir.

3.3.1.1. BM

Afganistan'ın 1946 yılında BM Güvenlik Konseyi üyeliğini takip eden 1950'li yıllarda BM Kalkınma Programı tarafından ülkede bazı kalkınma ve işbirliği çalışmaları olduysa da BM'nin Afganistan'a yardım amacıyla kapsamlı ve somut ilk girişimi, Sovyet işgali üzerine gerçekleşmiştir. 14 Ocak 1980 tarihinde BM Genel Kurulu'nun acil-özel oturumu (UN, 1980) ile bir yandan Sovyet güçlerinin geri çekilmesi istenirken, diğer yandan da uluslararası topluma acil insani yardım çağrısında bulunulmuştur. Sovyet işgali süresince, daha ziyade insani yardım, temel haklar ve benzeri konularda özel gözlemci, raportör gibi görevlendirmeler yoluyla sorunu uluslararası kamuoyu nezdinde takip eden BM; Sovyet işgali sonrasında yaşanan iç mücadeleler esnasında daha spesifik adımlar atmış, sözcüğünü Cezayir Dışişleri eski Bakanı Lakhdar Brahimi, Afganistan'a özel elçi olarak atanmıştır. Taliban'ın kontrolden çıkması üzerine 15 Ekim 1999 itibarıyla yaptırımlar uygulanması kararı (UN, 1999) alınarak, Kabil havaalanı uluslararası ulaşımına kapatılmış ve Taliban'a ait hesaplar dondurulmuştur. Bundan sonraki süreç, tam bir kaos ve kriz ortamını beraberinde getirmiş, ülkede insani yardım alanında faaliyet gösteren gerek BM ve gerek uluslararası STK temsilcileri, güvenlik koşulları nedeniyle ülkeden ayrılmak (Büyükbay, 2006:92) durumunda kalmıştır.

Bonn Süreci'nin başlamasıyla BM, Afganistan'da son derece kombine çalışmalar başlatmıştır. BM, ülkenin yeniden yapılandırılması kapsamında şu alt birimleriyle çalışmalar yürütmektedir:

- UNAMA (BM Afganistan Yardım Misyonu)
- UNDP (BM Kalkınma Programı)
- UNCC (BM Tazmin Komisyonu)
- UNCCD (BM Çölleşmeyle Mücadele Konvansiyonu)
- UNCSD (BM Genel Tedarik Veritabanı)
- UNCTAD (BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
- UNEP (BM Çevre Programı)
- UNESCO (BM Eğitim Bilim ve Kültür Organizasyonu)
- UNFCCC (BM İklim Değişikliği Çerçeve Konvansiyonu)
- UNFPA (BM Afganistan Nüfus Fonu)
- UN-HABITAT (BM İskân Merkezi)
- UNHCR (BM Mülteciler Yüksek Komisyonu)
- UNICEF (BM Çocuk Fonu)
- UN ICT TF (BM Bilişim ve İletişim Teknolojileri Görev Gücü)
- UNIDO (BM Endüstriyel Gelişim Organizasyonu)
- UNIFEM (BM Kadın Gelişim Fonu)
- UNJLC (BM Ortak Lojistik Merkezi)
- UNODC (BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi)
- UNOPS (BM Proje Hizmetleri Ofisi)

Bu birimler insan haklarından çevreye, kadın ve çocukların eğitiminden kalkınmaya kadar uzanan çalışma alanları doğrultusunda pek çok konuda yerelde proje tabanlı aktiviteler, sosyal etkinlikler ve teknik hizmetler gerçekleştirmektedir. Anılan kuruluşlardan UNAMA, Afganistan'ın yeniden yapılandırılması ve normalleşme süreci açısından özel önemi haizdir. BMGK'nin 1401 sayılı kararıyla Mart 2002'de kurulan UNAMA, Afganistan'da Ortak İzleme Kurulu Koordinasyonu'nun (JCMB) eş başkanlığını yürütmektedir. JCMB, Afganistan'ın beş yıllık çok yönlü bir kalkınma planı olan ve 1 Şubat 2006'da üzerinde mutabık kalınan Afgan Sözleşmesi'nin (MFA-AF, 2010) sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin teminine çalışmaktadır. Ocak 2010 itibarıyla UNAMA'nın başına atanan özel temsilci Staffan De Mistura (UNAMA, 2010), temelde siyasi ve teknik içerikli konular olmak üzere BM'nin ülkedeki yeniden yapılandırmaya ilişkin faaliyetlerinden sorumludur.

UNAMA tarafından yürütülen Silah Bırakma, Terhis ve Topluma Kazandırma (DDR) ve İlegal Silahlı Grupların Tasfiyesi (DIAG) programları temelinde, gayri resmi silahlı unsurlara silah bıraktırmak ve bu savaşçıları çalışma hayatına ve toplumsal hayata angaje etmek amacıyla hibe desteğini içermektedir. UNAMA'nın uygulamaya koyduğu DDR Programı'nın en büyük destekçisi Japonya olmuştur. Japonya tarafından 140 milyon dolarlık bir bütçeyle fonlanan program, yüzde yüz başarıya ulaşmasa da yaklaşık 55.800 Afgan silah bırakarak küçük ölçekli ticari faaliyetlere ve toplumsal hayata adapte edilmeye çalışılmıştır. Öte yandan Japonya, DIAG programı kapsamında da Afgan Silahlı Kuvvetleri'ne resmen mensup olmayan ancak Taliban'a karşı savaştıklarını söyleyen gayri resmi silahlı unsurların tasfiyesi doğrultusunda 35 milyon dolarlık hibe (Katzman, 2009:15) desteğinde bulunmuştur. Ancak Japonya son dönemlerde askeri nitelikli desteklerden ziyade, daha soft projelere ve insani yardımlara yönelme (Rasuli, 2009) eğilimindedir.

Topluma 100 bin dolayında illegal silahlı unsuru kazandırmayı hedefleyen bu proje, yaklaşık yüzde ellilik bir başarıya ulaşsa da hibelerin geçimi tedarik edebilecek meblağda olmadığı, istihdamın sürdürülebilir olmadığı ve bu kişilerin yine illegal girişimlerini sürdürdüğü (Dennys, 2005) yönünde eleştiriler almaktadır. Öte yandan, Ocak 2009'da Afgan Hakları Gözlem (ARM) kuruluşu tarafından yayınlanan "Afgan Toplumunun Kötü Durumu-2008" adlı rapor, yapılan yardımların Afganistan'da gerçekte muhtaç kesimlere ulaşmadığı, durumun belirtilenden daha kötü olduğu halde UNAMA tarafından doğru raporlama yapılmadığına ilişkin kritiklerde bulunmuştur. Bu doğrultuda son dönemde BM çatısında, örneğin, bağımsız bir "İnsani İlişkiler Koordinasyon Ofisi'nin (OCHA) insani yardımların dağıtımında ve toplumla sağlıklı ilişkilerin kurulmasında daha fonksiyonel olacağı (POM, 2009) dile getirilmektedir. Son tahlilde 26 Ocak 2010 tarihinde İstanbul'da çok sayıda ülkenin yüksek düzeyli iştirakleriyle gerçekleşen Asya'nın Kalbinde Dostluk ve İşbirliği İçin İstanbul Zirvesi'nde (MFA-TR, 2010) "Birleşmiş Milletler/UNAMA'nın eşgüdüm sağlama rolünü ve Afganistan'ın sahiplenmelerini güçlendirmek için, Afganistan'a katkıda bulunanlara yardım çabalarında mümkün olduğunca şeffaf olmayı telkin eder" yönündeki ifade de yardımlar konusundaki eleştirel yaklaşımların belli ölçüde bir yansıması görünümündedir. BM Güvenlik

Konseyi'nin 1917/2010 kararı (ISAF, 2010) ile de insani yardımların, daha etkili bir koordinasyon gerçekleştirmek suretiyle gerçekten ihtiyaç duyulan bölgelere zamanında aktarılması zorunluluğu ve sivil-asker işbirliğinin geliştirilmesi bir kez daha vurgulanmıştır.

3.3.1.2. ISAF

Bonn Anlaşması'nın bir ürünü olan ve BMGK'nın 1386 sayılı kararıyla NATO bünyesinde teşkil edilen Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF), Aralık 2001'den itibaren ülkede aktif durumdadır. Afgan geçici yönetimiyle Ocak 2002'de yapılan Askeri Teknik Anlaşma sonrasında zamanla görev sahası genişleyen ISAF komutası, 11 Ağustos 2003 tarihi itibarıyla NATO tarafından üstlenilmiş ve altı ayda bir yapılmakta olan komuta rotasyonu sorunu bu şekilde çözülmüştür. Temel misyonu güven ve istikrar ortamının tesisi olan ISAF, ülkede yeniden yapılandırma çabaları çerçevesinde uluslararası yardımların dağıtım güvenliğinin sağlanması, kalkınma faaliyetlerine destek olunması gibi işlevleri de PRT'lerle işbirliği içinde yürütmektedir. Son dönemde, Afgan silahlı kuvvetlerinin kabiliyetlerinin profesyonelleştirilmesi yönünde eğitime ağırlık veren ISAF, 2011 yılı itibarıyla Afgan ordusunda eğitilmiş asker sayısının 134 bine, polis sayısının ise 82 bine yükselmesini (BBC, 2009) hedeflemektedir. 9 Eylül 2011 itibarıyla ISAF bünyesinde tüm ülke katkılarından müteşekkil toplam 130 bin 670 personel (Ek 2) görev yapmaktadır. İlgili ülke bütçeleriyle gerçekleştirilen PRT çalışmaları üzerinde ISAF'ın net bir denetim işlevi yoktur; ancak en genel anlamda, yapılan çalışmaların Afgan ulusal öncelikleri çerçevesinde olup olmadığını gözetmektedir.

ISAF'ın sergilediği tüm gayretlere rağmen geride kalan yaklaşık on yıllık sürede ülkede arzu edilen güven ortamının tesis edilememiş olması, pek çok farklı yorumu beraberinde getirmektedir. Hatta BMGK'nın 22 Mart 2010 tarihli 1917 sayılı kararında Afganistan'da istikrarın tek başına askeri çözümle temin edilemeyeceğinin vurgulanması manidardır. Buna karşın, yapılan bazı bağımsız araştırmalarda toplumdaki ISAF algısının hala büyük ölçüde negatif olduğu, örneğin (ICOS, 2010:11) halkın yüzde 65'inin ISAF güçlerinin Taliban güçlerinden daha çok sivil ölüm gerçekleştirdiğine inandığı belirtilmektedir.

Bu noktada, bir dönem (Ocak 2004 – Ağustos 2006) NATO Özel Temsilciliği görevini yürüten Hikmet Çetin'in öngörüsü (NATO, 2006) anlamlıdır: "Askeri

kaynaklarımızı ve gelen mali yardımı Afgan halkının kalbini kazanma konusuna yöneltmeliyiz. Afgan halkının sevgisini ve güvenini kazanamadığımız takdirde ülkede istikrar kurmakta başarılı olamayız... gerçekten etkili olabilmek için askeri operasyon ile uluslararası toplumun yeniden inşa amaçlı operasyonu eşgüdümlü olmak zorundadır.”

Bölgede 2002 yılından beri görev yapan ISAF'ın durumu, bugün daha ziyade ABD'nin Afganistan'dan çekilmesine odaklı olarak değerlendirme konusu olmaktadır.

3.3.1.3. PRT (İl İmar Ekibi)

ISAF güdümünde, Afgan vilayetlerinde konuşlanan Eylül 2011 itibarıyla toplam 27 PRT (Ek 3), sivil ve askeri bileşenlerden oluşan, Afgan hükümetiyle koordineli çalışan fonksiyonel ünitelerdir. PRT'ler askeri unsurlar yoluyla, ülkede güvenliğin tesisi, yardımların dağıtımının ve diğer yapılandırma çalışmalarının güven içinde icra edilmesi gibi fonksiyonlar üstlenirken; sivil unsurlar marifetiyle de yerel ve uluslararası sivil ve resmi kuruluşlarla işbirliği içinde diplomatik, ekonomik, sosyo-kültürel insani yardım ekseninde faaliyetler yürütülmekte ve proje tabanlı çalışmalar (NATO, 2010) gerçekleştirilmektedir.

İlgili ülke PRT'lerinin Afganistan'da konuşlandığı vilayetler şu şekildedir: Belh (İsveç), Baglan (Macaristan), Faryab (Norveç), Herat (İtalya), Bedgis (İspanya), Gur, (Litvanya), Kandahar (Kanada), Helmand (İngiltere), Uruzgan (Hollanda), Bamyan (Yeni Zelanda), Logar (Çek Cumhuriyeti), Kunduz, Badahşan (Almanya), Gazne, Kunar, Nuristan, Sar-i Pol, Penşir, Paktika (2), Zabul, Host, Nangarhar, Lagman, Ferah (ABD) ve Cevizcan, Vardak (Türkiye). Görüldüğü üzere 14 farklı ülke, PRT uygulaması yürütmektedir. Sadece Afganistan'daki etnik çeşitlilik değil, PRT kuran ülkelerin de çeşitliliği dikkat çekmektedir. PRT'ler her ne kadar kurucu ülke yönetiminde olsalar da askeri nitelikleri itibarıyla ISAF Komutanlığı'na tabidirler.

PRT'lerin yapısal durumlarına yönelik Amerikan teftiş birimince yapılan bir analiz (SIGAR, 2009a:50), Türkiye'ye ilişkin verilerin de eklenmesiyle şu şekilde tablolastırılabilir:

Tablo 12: PRT Modelleri (*)

Ülke	Ortalama Personel	Yönetim	Misyon	Faaliyet Alanı
ABD	50-100 (3-5 Sivil)	Asker	Hızlı Etki Projeleri	Genellikle çatışma ortamı
İngiltere	100 (30 Sivil)	Sivil	Kapasite Artırımı	Çatışma riskine uygun nitelik
Almanya	400 (20 Sivil)	1 Asker, 1 Sivil	Uzun-Dönem Sürdürülebilir Kalkınma	Genellikle daha risksiz ortam
Türkiye	125 (100 Asker)	Sivil	Toplumsal Güven Algısı	Genellikle daha risksiz ortam

(*) SIGAR Analizi'ne, Türkiye verileri eklenmiştir.

Bu kategoride örneğin Alman PRT'leri (Eronen, 2008:18); Belçika, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Macaristan, Romanya ve hatta ABD'den partnerlerle çalışmalarını sürdürmektedir. Mevcut ikili yönetim yapısında, güvenliğe ilişkin faaliyetler görevli komutan (albay) tarafından yönetilirken; sivil içerikli tüm çalışmalarda Alman Dışişleri Bakanlığı temsilcisi tarafından yönetilmektedir. Bu koşullarda, Afganistan'da halen PRT'lerin çalışma metodolojilerine ilişkin ortak bir standart model geliştirilememiştir. Türk PRT'leri ise 3.3.2'de detaylandırıldığı üzere özgün bir yapılanma ve çalışma modelini haizdir. Büyükelçilik mensubu bir sivil koordinatörün yönetimindeki Türk PRT'leri tarafından gerçekleştirilen çok yönlü projelerle, bir yandan Afganistan için hayati önem taşıyan güven algısı tesis edilmeye çalışılmakta; diğer yandan yaşam kalitesi iyileştirilmesi yönünde sosyo-ekonomik nitelikli uygulamalar yürütülmektedir.

PRT'ler en genel anlamda, Afgan otoritesinin zayıf olduğu yerlerde yardım, kalkınma ve ilgili yapılandırma çalışmalarının güven içinde seyrini teminde ve yerel yönetimlerin desteklenmesinde rol almaktadır. Öte yandan, eğitimden sağlık hizmetlerine, tarımdan su kanallarına uzanan ve günden güne genişleyen hayli yaygın faaliyet konuları, bu alanlarda uzman ve donanımlı personel istihdamını da gerekli kılmaktadır. Bu noktada ABD teftiş biriminin Kapisa vilayetindeki Amerikan PRT'since yapılmı süren bir ortaokul inşaatına yönelik denetim verileri (SIGAR, 2009b), alanında uzman personel istihdamının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yapılan denetimde, sözleşme metni teknik açıdan kusurlu bulunmuş, öngörülen zamana riayet edilmediği anlaşılmıştır. Okulu çevreleyen duvar ve güvenlik ünitesi, sözleşme metnine ekli olmadığından bilahare sözleşmeye ilave edilmiş ve bu da 42

bin dolarlık ekstra bir maliyet getirmiştir. Kalite-kontrol gözetiminin etkili bir şekilde yürütülmemesi nedeniyle, bilirkişiler, inşaatın standartların altında yapıldığını ve zayıf işçilikle gerçekleştiğini tespit etmiştir. PRT görevlileri ise tüm bu olumsuz sürece proaktif bir müdahalede bulunamamıştır.

Geride kalan yaklaşık 10 yıllık çabalara karşın, Afganistan'da halen arzu edilen istikrar ortamının sağlanamayışı, PRT'lerin işlevselliğinin de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Uluslararası kamuoyunda, PRT'lerin lokalde etkisiz oluşu, gözetimin yetersizliği ve hatta aktarılan yüksek yardım meblağlarına karşın hala somut sonuçlar doğurmadığı (Vasquez, 2010) öne sürülmektedir. Ocak 2010'da ABD Kongresi için hazırlanan Afganistan'ın Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Özel Teftiş Raporu (SIGAR, 2010:14) da ülkedeki sistematik rüşvet ve yolsuzluğun gerek ABD ve gerek diğer uluslararası ülke ve kuruluşlarca çok yönlü istikrarı sağlamaya yönelik tüm gayretleri baltaladığının altını çizmektedir.

Bölgede faaliyet gösteren bazı STK'larca, örneğin Save The Children tarafından, PRT'lerle ilgili bilhassa insani yardımların askerileştirildiği ve insani yardım gibi sivil karakterli bir olgunun militarizasyona uğradığı (Save The Children, 2004:34) yönünde pek çok eleştiri yapılmaktadır. Fakat çatışmaların yer yer hüküm sürdüğü mevcut konjonktürel durumda daha etkili bir alternatif mekanizma da mümkün görünmemektedir. PRT'lerdeki güvenlik hizmetlerinin Afgan güvenlik güçlerince yürütülmesi fikri bir çözüm olarak öne sürüldüyse de ülkede güvenliğin henüz istenilen düzeyde olmayışı nedeniyle pek kabul görmemiştir. Zira güven ortamını oluşturmaksızın ne yardımların dağıtımının ne de sosyal ve ekonomik faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde icrası olası değildir. PRT'lerin askeri karakteristiği nedeniyle Afganistan'daki sosyal hizmet alanının daraldığı yönündeki eleştiriler esasen STK'ların klasik çalışma ortamlarının ortadan kalkmasıyla ilgilidir. Ancak unutulmaması gereken, güvenliğin tesis edilemediği bölgelerde bu boşluğun Taliban ya da illegal silahlı gruplarca hızla doldurulduğu gerçeğidir.

Son dönemde PRT çalışma stratejileri 3D (Development, Diplomacy, Defense) yaklaşımı (3D Security, 2010) içinde bir bütün olarak planlama ve uygulama yönünde sivil ağırlıklı yönetim anlayışına evrilmektedir. "Akılları ve kalpleri kazanma" yaklaşımı daha ziyade benimsenmektedir. Bununla birlikte PRT'lerin daha işlevsel, çarpan etkisi yüksek ve uzun soluklu çalışmalara

odaklanması; en önemlisi de yerel algıyı lehe döndürecek iyi niyet göstergelerini sunma yönünde yapısal bir revizyona ihtiyaç duyduğu gözlenmektedir. Eksi ve artılarıyla Afganistan’da elde edilen PRT tecrübesi, Irak’ta da benzer çerçevede uygulamaya konmuş bulunmaktadır.

3.3.1.4. Dünya Bankası

Dünya Bankası’nın Afganistan’a yönelik çalışmalarına (WB, 2010a) bakıldığında; Ocak 2002’de yapılan Tokyo Konferansı’nın ardından Dünya Bankası’nın başkanlığında teşkil edilen Afganistan İmar Fonu (ARTF), Türkiye’nin de dâhil olduğu üye 31 donör ülke yardımlarının Afgan Ulusal Kalkınma Stratejisi hedeflerini gerçekleştirme doğrultusunda değerlendirildiği bir koordinasyon birimi durumundadır. Afgan Finans Bakanının gözlemci olarak katıldığı, Dünya Bankası yönetiminde yapılan Yönetim Komitesi, İslam Kalkınma Bankası (IDB), BM (UNAMA ve BMKP) ve Asya Kalkınma Bankası (ADP) iştirakleriyle toplanarak; bütçenin durumu, hükümetin yatırım ve kalkınma politikaları, yardımların koordinesi gibi konular görüşülmektedir. Bu mekanizma ile 2002 yılından itibaren Afganistan’a aktarılan yardım meblağı 2010 yılı itibarıyla 3,7 milyar dolara ulaşmıştır. Bu kaynağın yüzde 36’sı ekonomik gelişim ve altyapı hizmetlerine, yüzde 35’i tarımsal ve kırsal kalkınmaya, yüzde 20’si ise insan kaynaklarının iyileştirilmesine tahsis edilmiştir.

Kırsal kalkınma ve altyapı hizmetleri (yaklaşık 400 milyon dolar) ve küçük işletmelerin tesis edildiği mikro finans programları (183 milyon dolar) gibi geniş ölçekli uygulamaların (WB, 2010b) yanında, eğitim konusu da öncelikli çalışma alanlarından biridir. 2001 Yılı sonunda Taliban rejiminin ardından erkek öğrencilerin yüzde 43’ünün kız öğrencilerin ise yüzde 3’ünün okullarda kayıtlı olduğu ve eğitimleri yetersiz 21 bin öğretmenin bulunduğu ülkede, tüm çalışmalara rağmen son incelemelerde (WB 2010a) 15-24 yaş grubunun ancak yüzde 37,6’sının okuma-yazma bildiği kaydedilmektedir. Bununla birlikte, ARTF kapsamında, özellikle Afgan Milli Eğitim Bakanlığı ile koordineli yürütülen EQUIP (Eğitim Kalitesini İyileştirme Programı) uygulamasıyla; 1200 okul yapımı gerçekleştirilmiş, sayıları 165 bine yükselen öğretmenlerin 30 bini kapsamlı bir eğitim modelinden geçirilmiştir. Bu bağlamda 2001’de 8 bin olan üniversitelerdeki öğrenci kaydı, 2008 sonunda 62 bine yükseltilmiş olup bu sayının 13 bin kadarı kız öğrencilerden

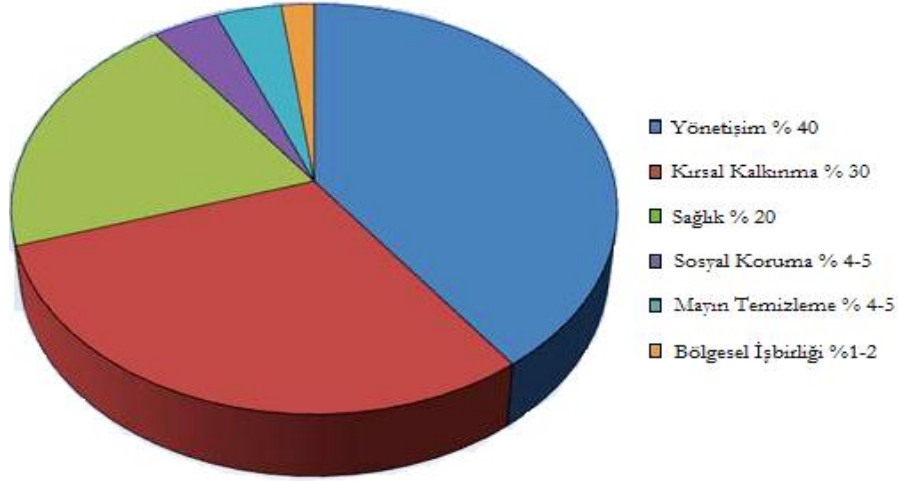
oluşmaktadır. Ülkedeki 5 üniversite ABD, Avrupa ve Asya'daki bazı üniversitelerle işbirliği programlarına başlamışsa da yine de mevcut 22 üniversite, modern ve akademik gerekliliklerden hala uzak durumdadır. Sözgelimi, tüm fakültelerdeki toplam 2500 öğretim görevlisinden sadece yüzde 5'i doktora ve yalnız yüzde 30'u yüksek lisans derecesine sahip (ARTF, 2010) bulunmaktadır.

3.3.1.5. AB

Afganistan'da AB Delegasyonu diplomatik bir misyonla faaliyet göstermektedir. Bu delegasyon AB için, konsolosluk işlemleri müstesna, bir tür büyükelçilik işlevi yerine getirmektedir. 16 Kasım 2005 tarihinde AB ile Afganistan arasında bakanlık düzeyinde siyasi diyalog kuran ve ilişkileri düzenleyen Ortak Bildirge (Joint Declaration) adıyla yeni bir mekanizma ihdas edilmiştir. Bu bildirge (EU, 2005) ile karşılıklı yükümlülükler beyan edilmekte; aktarılan yardımların özellikle demokratik yapının güçlendirilmesi, şeffaf bir yönetim mekanizmasının geliştirilmesi, hukukun üstünlüğü, insan (özelde kadın ve çocuk) haklarının korunması, sivil toplumun gelişimi, yoksulluk, uyuşturucu ve rüşvetle mücadele gibi konulara odaklanması gereği vurgulanmıştır.

2002 yılından 2010 yılı sonuna dek AB, Afganistan'a 1,8 milyar avroyu aşan (EC, 2010a) yardımda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu İnsani Yardım ve Sivillerin Korunması (ECHO) Genel Müdürlüğü kanalıyla, anılan yekûnun 483 milyon avro dolaylı insani yardım (EC, 2010b) olarak aktarılmıştır. Buradan hareketle insani yardımların toplam yardımın takriben yüzde 25'ine tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Savaş yorgunu Afganistan'ın ilk etapta gıda, su, barınma, sağlık gibi temel beşeri gereksinimlerin ön planda olduğu; yardımların özellikle 2004 seçimleri sonrasında demokratik yapıya geçiş doğrultusunda yerel yönetimler, eğitim, güvenlik birimlerinin uzmanlaştırılması, istihdam gibi alanlara kaydırıldığını söylemek mümkündür. Sözgelimi, insani yardımlar kategorisinde AB'nin 800 milyon avroluk 2010 yılı bütçesi dikkate alındığında; değişik ülkelere aktarımı karara bağlanan takriben 375 milyon avroluk bu meblağdan Afganistan'a Ocak 2010 itibarıyla 33 milyon avro (Europa, 2010) aktarıldığı görülmektedir. Son dönemlerde ise yardımlar daha ziyade kalkınma, sivil toplum, insan hakları, kamu yönetimi, yaşam kalitesinin artırılması gibi konulara odaklanmaktadır. Avrupa Komisyonu'nca Afganistan'ın 2007-2013 dönemine ilişkin "Ülke Strateji Belgesi"nde (Country Strategy Paper)

vurgulanan kilit işbirliği hususları doğrultusunda düzenlenen “Çok Yıllı Gösterge Programı’nda (2007-2010)” da yardımların sektörlere göre tahsisi (EEAS, 2010) bu yönelimi desteklemektedir:

Şekil 3: Afganistan’a Yönelik AB Yardımlarının Sektörel Dağılımı: 2007-2010

Sektörel yansımadan görüldüğü üzere AB, yönetim ve sağlık gibi uzmanlık gerektiren idari ve teknik konular ile kırsal kalkınma gibi yerelde ekonomik girişim takviyesine yönelik proje ve işbirliği alanlarına yönelmiş durumdadır. Anılan kalemler zaten yüzde 90’lık bir orana tekabül ettiğinden AB’nin bu kapsamdaki yardım ve işbirliği stratejisini de büyük ölçüde aksettirmektedir.

AB tarafından Kasım 2009’da yayınlanan Mavi Kitap’a (EU Blue Book, 2009:9) göre; Afganistan’a yönelik AB Yardımları içinde ağırlık payları itibarıyla İngiltere ve Almanya öne çıkmaktadır. Bunda, İngiltere’nin ABD’ye askeri destek vermesi ve bölgeye bu çizgide aktarılan güvenlik ilintili finansal desteklerle, İngiliz yardım kuruluşu DFID’nin yoğun çalışmaları etkili olurken; Almanya’nın finansal ağırlığı, bölgede özellikle sahip olduğu 2 (iki) PRT ekseninde yürüttüğü kombine çalışmalardan kaynaklanmaktadır. AB üye ülkeleri arasında yardım ve işbirliği faaliyetleriyle öne çıkan diğer ülkeler ise Hollanda, İtalya, Danimarka, İsveç, Fransa, Finlandiya ve İspanya’dır.

3.3.1.6. ABD

ABD'nin soğuk savaş döneminde Afganistan'a yoğunlaşan ilgisi, daha ziyade anti-komünist ya da Sovyet karşıtı unsurların çok yönlü desteklenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. ABD, 1980 yılından Sovyetlerin çekildiği 1989 yılına dek, Afganistan'daki mücahitlere toplam 3 milyar dolarlık ekonomik yardım ve örtülü askeri yardım (Katzman, 2009:2) yapmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırılar üzerine ABD, Afganistan'daki Taliban güçlerini bertaraf etmek amacıyla kısa sürede bir askeri harekâta girişmiştir. Sonrasında yürütülegelen istikrar uygulamaları kapsamında ABD, gerek güvenlik bağlamında ve gerek kalkınma yardımları açısından Afganistan'a ciddi kaynaklar tahsis etmiştir. ABD'nin Afganistan'a yönelik çalışmaları iki temel unsur (Eronen, 2008:16) üzerine kuruludur: PRT projeleri ve USAID aktiviteleri. ABD'ye ait PRT'ler, USAID çalışmalarına kıyasla daha askeri-polisiye bir karakteristik taşımakta ve özellikle son dönemde yapılan projeler, Afgan ulusal güvenlik birimlerinin eğitilmesi gibi konularda daha ziyade güvenlik odaklı olmaktadır. Bu yönelim, bir açıdan Afganistan'daki güvenlik hizmetlerinin artık donanımlı ve kapasitesi güçlendirilmiş ulusal güvenlik unsurlarınca yürütülmesi gereğini ve Obama yönetimince ABD askerlerinin aşamalı olarak geri çekilmesi hususunu da yansıtmaktadır. Öte yandan, insan kaçakçılığı ve özellikle de kadın ticaretini önlemeye yönelik çalışmalar kapsamında ABD, 2001 yılından beri özelde yaklaşık 500 bin dolar yardım yaparken; ülkede 2002'de kurulan ve bu paralelde faaliyet gösteren çatı kuruluş Afgan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu (AIHRC) için yıllık 10 milyon dolarlık hibe (Katzman, 2009:20) ayırmış durumdadır.

Afganistan'ın yeniden yapılandırılması kapsamında, ABD'nin 2002-2010 yıllarını kapsayan süreçte Afganistan'a yönelik resmi yardımları, yaklaşık 51 milyar dolara ulaşmış olmasına rağmen istenen etkili sonuçların alınamaması, Beyaz Saray'ca da yeniden değerlendirmeye alınmıştır (SIGAR, 2010:4). Üstelik yardımların yarısından çoğuna tekabül eden yaklaşık 27 milyar doları güvenlik konusuna harcanmış (SIGAR, 2010:140) görünmektedir. Obama yönetiminin başa geçmesiyle ABD'nin Afganistan'a yönelik stratejisinin değişeceği zaten sıkça dillendirilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakan Yardımcısı J. Jack Lew bir beyanatında (Lew, 2009); “Yönetişim ve ekonomik kalkınmaya dönük iyileştirmelerin, bölgede

(El-Kaide) direnişini kırarak daha koordineli bir sivil-askeri işbirliği planının elzem bileşenleri” olduğuna dikkat çekmektedir. Eski ABD başkanı G. W. Bush döneminde 11 Eylül saldırılarının oluşturduğu psikolojinin de etkisiyle Afganistan konusunda askeri yaklaşımın tek çözüm alternatifi olarak görüldüğü hatırlandığında, Obama döneminde teknik ve insani yardımların nispeten öne çıkması bir değişimi göstermektedir. Lew müteakiben, gerek USAID ve gerek devletin diğer kuruluşlarınca gerçekleştirilen Afganistan’a yönelik yardım programının tümüyle Büyükelçi Ton Wayne tarafından yönetildiğini ifade etmektedir ki bu da Amerikan dış yardım enstrümanının, bölgede en üst düzey diplomat eliyle bir devlet politikası olarak yürütüldüğüne işaret etmektedir.

Buna mukabil, ABD’nin bölgede asker artırma yönündeki girişimlerini değerlendiren Kızılordu generallerinden Viktor Yermakov (Armstrong, 2009) kendi yaptıkları taktik hataları, Obama Yönetimi’nin de yapmaya devam ettiğini söyleyerek; “Ek asker için harcayacağınız parayı bölgeye transfer edin. Afganistan’ın ekonomisinin, endüstriyel yatırımların, eğitim sisteminin, okulların ve camilerin inşa edilmesi otoritenizi artıracaktır. Savaş sadece direniş doğuruyor. Afgan halkı bu savaşı, kendilerini esir alma girişimi olarak görüyor.” şeklinde dikkate değer yorumlarda bulunmuştur.

ABD’nin Afganistan’a yönelik yardım politikasına yönelik eleştirilerden biri de (Taşdemir, 2011) uygulamaya ilişkindir. Buna göre teorik çerçevesi son derece profesyonel olarak hazırlanan program belgeleri ve kalkınma projeleri pratik düzeyde tam bir başarısızlığa dönüşmektedir. Diğer bir ifadeyle kâğıt üzerinde tasarlananlar, alanda aynı mükemmellikte sonuç doğurmamaktadır. Bu durumun en temel sonucu, stratejik planlamanın öngörüldüğü şekilde sürdürülememesidir.

Öte yandan ABC News, BBC ve ARD German TV işbirliğinde Afgan Sosyo-Ekonomik ve Düşünsel Araştırmalar Merkezi’nce 2009 Kasım’ında gerçekleştirilen ve analizi Mart 2010’da yayınlanan araştırma (CSIS, 2010) Afganistan’daki toplumsal algının olumsuz yönde ivme kazandığını göstermektedir. Buna göre, 2005 sonunda ABD’nin ülkedeki varlığı hakkında pozitif düşünenlerin oranı yüzde 83 iken, 2009 sonunda bu oran yüzde 47’ye gerilemiştir. Aynı araştırmanın dikkat çeken bir diğer bulgusu ise yüzde 36’lık bir kesimin sivil ölümlerden ABD ve NATO güçlerini sorumlu tutuyor olmasıdır.

2010 yılı itibarıyla ABD'nin askeri stratejileri, asker sayısı ve çekilme takvimi pek çok çevrede tartışılırken; bu alandaki en sıra dışı gelişme, Afganistan'daki NATO ve Amerikan askeri gücünün en üst düzey komutanı General Stanley McChrystal'ın Obama yönetiminin Afganistan politikasını eleştirmesi (Hastings, 2010) ve akabinde Beyaz Saray tarafından görevden alınması olmuştur. Artık Afganistan'da ABD'nin teröre karşı savaş taktikleri de sorgulanmaktadır. ABD'nin açık çek vererek yönetimin başına getirdiği Karzai de içinde Taliban'la görüşmelerin de yer aldığı alternatif çözüm arayışlarına yönelmektedir. Tabii Karzai'yi artık yeteri kadar güvenilir bulmayan ABD'li yetkililer de Karzai olmadan Afganistan'da başarılı olup olamayacaklarını ciddi şekilde müzakere etmeye (Klein, 2010:74) çoktan başlamış durumdadır.

3.3.1.7. Çin

ABD'nin dış yardımlar ve özellikle güvenlik katkıları konusunda öncül çabalarına karşın Çin'in Afganistan politikası farklılık arz etmektedir. Öncelikle BM çerçevesindeki çok taraflı yardım uygulamaları ile ISAF gibi askeri nitelikli girişimler konusunda Çin'in duruşu son derece çekimser olmuştur. İki ülke arasında 1965 Martında imzalanan “Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması” ile “Kültürel İşbirliği Anlaşması”nın varlığına rağmen, Çin'in Afganistan'a dönük bariz bir dış yardım politikasından bahsetmek zordur.

İkili yardımlar konusunda hayli mesafeli davranan Çin'in Afganistan'a ilgisinin ekonomik temelli oluşuna yönelik tespitlerde (Turgut, 2011) Bonn Süreci'nden itibaren Afganistan'a aktarılan toplamda 200 milyon dolar (Tran, 2010) gibi sembolik bir rakama dikkat çekmektedir. Oysa ülkedeki (Aynak) zengin bakır madenlerine ilişkin 3 milyar dolarlık ihaleyi (China Metallurgical Group ortaklığı ile) kazanan Çin, Afgan tarihindeki en büyük yatırımlardan birine (Boone ve Dyer, 2007) imza atmış durumdadır.

Çin'in dış yardım ve güvenlik katkılarından ziyade, ekonomik odaklı temaslarda bulunması, Afganistan'da risk alarak güven ortamını tesis etmeye çalışan diğer aktörlerin yanında hazıra konma olarak değerlendirilmektedir. Pekin'in somut kazanımları hedefleyen bu tercihi, bir tür ‘kumar’ (Kaplan, 2009) olarak da nitelenmektedir. Ancak öyle görünüyor ki Çin'in ekonomik ilişkilerdeki başarısı yine

de ABD'nin ve diğer uluslararası güçlerin bölgeden çekilmesinin ardından Afganistan'da güvenliğin ne ölçüde sağlanabildiği ile sınırlı olacaktır.

3.3.1.8. STK'lar

Ülkede uzun yıllardır süregelen çatışma ortamı nedeniyle, STK faaliyetleri çeşitlilik gösterememiş, insani yardımlar, mültecilere yönelik yardımlar gibi alanlarla sınırlı kalmıştır. Sovyet işgalinin sürdüğü 1980'li yıllarda İran ve Pakistan sınırına yönelen sığınmacılara yardım ulaştırmayla başlayan STK çabaları, ilk olarak 1996 yılında Ekonomi Bakanlığı'nın koordinesinde tescil edilmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki en kapsamlı düzenleme ise 2005 yılında "STK Yasası"nın (Ministry of Economy-AF, 2005) çıkarılmasıyla yapılmıştır. Yeni yasaya göre, ülkede faaliyet gösteren STK'lar, mal varlıklarını ve harcamalarını belgelemek; ayrıca yıllık denetim raporlarını hükümete sunmakla yükümlüdürler.

Afgan Ekonomi Bakanlığı'nın STK Birimi verilerine göre Mayıs 2009 itibarıyla ülkede 1297 yerel ve 313 uluslararası olmak üzere toplam 1610 kayıtlı STK faaliyet yürütmektedir. Bu paralelde 2008 yılında başta tarım, sağlık, eğitim, seçimler, çocuk bakımı ve özürllülere yönelik olmak üzere 611,2 milyon dolara tekabül eden bütçeyle toplamda 2753 projenin tamamlandığı kayıtlara geçmiş bulunmaktadır.

STK'lar ülkedeki hemen her PRT ile ortak projeler yürütmekle birlikte genel itibarıyla kendilerine özgü bir çalışma çizgisi takip etmekte ve görece daha soft projelere odaklanmaktadır. Yatırım, altyapı ya da ileri teknoloji gibi proje içerikleri, gerek kurumsal ve finansal kapasite, gerekse ilgi alanı itibarıyla STK'larca tercih edilmemektedir. Daha çok Batı'dan ülkelere dönen Afganlarca kurulan yerel STK'lar da lokalde önemli çalışmalar yapıyor olmakla beraber, büyük bütçeli ve yaygın nitelikli çalışmalar daha ziyade uluslararası ölçekte aktif STK'larca gerçekleştirilmektedir.

STK'lar özellikle sivil toplumun ve demokratik değerlerin gelişimine vurgu yapmakta, bu yönde baskı grubu olma özellikleriyle seslerini duyurmaya çalışmaktadır. Seçimlerin gözetimi, kadın ve çocuk haklarının korunması gibi konularda öne çıkan STK'lar yerel yönetimlerin de yakın gözlemcisidirler. Ancak

yapılan bir araştırmaya (CSIS, 2010) göre, yaklaşık yüzde 60'lık bir kesim, oyların sayımında yolsuzluk yapıldığını düşünmektedir.

Zor güvenlik koşullarında faaliyet gösteren STK çalışanları, zaman zaman hedef de olmaktadır. Bölgede STK algısı, STK'ların yabancı karakteristiği nedeniyle şüpheyile beslenmektedir. Bu konuda getirilen en önemli eleştirilerden biri askerlerce gerçekleştirilen yardım faaliyetleriyle STK faaliyetlerinin birbirine karışarak yerel algıyı olumsuz etkilemesidir. Öyle ki zaman zaman özellikle işlevsel çizgiler iç içe geçmekte; PRT'lerin bir parçası gibi görülen yabancı STK'lar (Olson, 2006:14), ülkedeki yabancı askeri birimlerle bir tutulmaktadır. Afganistan'da uzun yıllardır faaliyet gösteren uluslararası bir STK olan CARE'in araştırmasına (CARE, 2005:4) göre; 1997 yılından ABD askeri harekâtına (2001) kadar geçen sürede toplam 12 STK personeli öldürülmüşken; Operasyon güçlerinin bölgeye girmesinden sonra bu sayı 2003'te yine 12 olmuş; 2004'te 24'e yükselmiş; 2010 yılının ilk 9 ayında ise 25 olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte, yardım kuruluşlarının güvenliği de sorgulanır olmuştur. STK'lar ilk etapta, işgal güçlerinin sivil kanadı olarak algılanmış; hatta bu STK'larda çalışan Afgan asıllı personel de işbirlikçi olarak değerlendirilmiştir. Bu alanda güvenlik odaklı bilgilendirme hizmeti veren ve düzenli olarak üç ayda bir analitik raporlar hazırlayan Afganistan STK Güvenlik Ofisi (ANSO), kurulduğu 2002 yılından beri özellikle yardımların güvenli istikamete sevkı konusunda etkili bir duyuru mekanizması ve risk dereceli haritalar sunmaktadır. Ülkedeki illegal silahlı gruplarca; STK çalışanlarına, gönüllülerine ve işbirliği yapan Afgan nüfusa karşı pek çok saldırı, tehdit, soygun, kundaklama ve roket saldırısı gibi eylemler gerçekleştirilmektedir. Özellikle adam kaçırmaya eylemleri bir sindirme unsuru olarak kullanılmaktadır. 2008 yılında 48; 2009 yılında 40 STK mensubu kaçırılmışken; bu rakam 2010 yılının ilk 9 ayında 64'e (ANSO Quarterly, 2010:7) yükselmiştir. Bu durum STK çalışanlarının özellikle saha çalışmaları açısından önemli ölçüde tedirginlik doğurmakta ve motivasyonu kırmaktadır.

Madalyonun öteki yüzünde STK çalışmalarının verimsizliğine dair pek çok eleştiri de yer almaktadır. Eleştirenler arasında en dikkate değer olanlardan biri de 2002-2004 yılları arasında Afganistan'da Finans Bakanı olarak görev yapan Ashraf Ghani'dir. Ghani'ye göre (Poston, 2006); STK'ların yardım adına bölgeye aktardığı pek çok mali kaynak boşa gitmiştir. Profesyonellik adına yapılan iş ve proje

sözleşmeleri, yerel realiteleri göz ardı ederek yabancı bakış açısıyla isabetsiz planlama ve harcamalar meydana getirmiştir. Gani pek çok spesifik örnekle birlikte; Kandahar-Kabil yoluna Afgan Hükümeti'nce 35 milyon dolar bedel biçilmesine karşın; USAID tarafından 190 milyon doları aşan bir ödemeyle tamamlanabildiğini dikkatlere sunmaktadır.

Afghanaid (1983), Afghan Development Association (1990), Afghan Red Crescent Society (1934), International Rescue Committee (1980), Islamic Relief Worldwide (1992) gibi köklü kuruluşlar ülkede daha yaygın yardım ve işbirliği faaliyetleri yürütmektedir. Bu paralelde ülkede faal STK'ları çatısı altında toplayan "The Agency Coordinating Body for Afghan Relief (ACBAR)", "Afghan NGOs Coordination Bureau (ANCB)", "British Agencies Afghanistan Group (BAAG)" gibi şemsiye kuruluşlar da koordinasyon işlevi üstlenmektedir.

3.3.2. Türkiye ve TİKA Faktörü

ABD öncülüğünde 7 Ekim 2001 tarihi itibarıyla başlayan askeri harekât sonrasında, 27 Kasım 2001'de geçici yönetimin şekillendirildiği ve Afganistan'ı her yönüyle yeniden yapılandırmayı amaçlayan Bonn Süreci başlamıştır. Bu süreçte, Türkiye açısından Afganistan ile güvenlik, ekonomi ve diplomasi ilişkileri neredeyse eşzamanlı olarak gelişmiştir. Öncelikle bölgeye ilk üst düzey diplomatik ziyaret, 17 Aralık 2001'de dönemin Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından gerçekleştirilmiştir. Kabil'deki Türk büyükelçiliğini ve Mezar-ı Şerif'teki Türk başkonsolosluğunu hizmete açan Cem, Atatürk Çocuk Hastanesi'ne Kızılay'ca organize edilen gıda ve tıbbi malzeme yardımını bizzat teslim etmiştir. Bilahare Raşit Dostum ile de durum değerlendirmesi yapan Cem, yaptığı basın toplantısında "Türkiye'nin Afganistan'ın yeniden yapılanmasında aktif rol almaya hazır olduğunu, özellikle sağlık, savunma ve ziraat alanlarındaki talepleri yerine getireceğini" (NTVMSNBC, 2001) vurgulamıştır. Bu ziyaret, Türk dış politikasında genel itibarıyla Afganistan'ın ve özelde ülkedeki Türk soyluların önemini uluslararası kamuoyuna hissettirmesi bakımından stratejik bir adım olmuştur. Çünkü Türkiye'nin uzun yıllar desteklediği Dostum grubunun Bonn Anlaşması'nda temsil edilmeyişi, gerek Türk dünyasında ve gerek Dostum'a bağlı gruplar arasında rahatsızlık ve hayal kırıklığı (BBC, 2001) doğurmuştur.

Cem'in ziyaretiyle başlayan süreçte, Türkiye'nin Afganistan'a yönelik girişimlerinin zamanla daha planlı ve daha programlı bir çeşitlilik ve ivme kazandığı görülmektedir: Ocak 2002'de Afganistan'a yardım taahhütlerinin değerlendirildiği Tokyo Konferansı sürerken, MHP lideri ve dönemin Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli yaptığı grup konuşmasında, Türkiye'nin bu ülkeye olan ilgisini şu üç temel faktöre (Belgenet, 2002) dayandırmıştır: “Birinci olarak terörizmle uluslararası mücadele çerçevesinde, ikinci olarak bölgeyle olan tarihi bağlarımız sebebiyle, son olarak da insani mülahazalarla Türkiye bu bölgeyle yakından ilgili olmak durumundadır.” Dile getirilen üç vurgu noktası da esasen Türkiye'nin dış yardım politikasına ilişkin geleneksel yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, Tokyo Konferansı'nda 5 milyon dolarlık bir yardım paketi taahhüdünde bulunmuştur. Bu taahhüt doğrultusunda ilk etapta Dışişleri Bakanlığı'nın koordinasyonunda aktarılan yardımların, bilahare 2 Aralık 2004 tarihli protokol ile TİKA kanalıyla tek elden koordinesi (TİKA, 2006b:19) kararlaştırılmıştır. Böylece Afganistan'a dönük tüm dış yardımların, merkezi bir yapılanmayla daha planlı bir şekilde organize imkânı doğmuştur.

Türkiye, BM kararıyla oluşturulan ve bilahare NATO çatısında fonksiyon üstlenen ISAF kapsamında önemli katkılar sağlamaktadır. TBMM öncelikle 10.10.2001 tarihli ve 722 sayılı karar (TBMM, 2001) ile Afganistan'a asker gönderme konusunda Hükümete yetki vermiştir. ISAF, 16 Ocak 2002 itibarıyla İngiltere komutasında göreve başlamış; Türkiye ise ISAF'a katılacağını 12 Ocak 2002 tarihinde BM Genel Sekreteri'ne resmen bildirmiştir. Bunun üzerine bir kurmay albay komutasında 14 subay, 21 astsubay, 232 erbaş ve er olmak üzere toplam 267 kişilik Türk kuvveti (Hürriyet, 2002), 15 Şubat'ta Kabil'de göreve başlamıştır.

Karzai'nin 4 Nisan 2002'de Türkiye ziyaretiyle gerçekleşen Ecevit-Karzai görüşmesinde (BYEGM, 2002); Afgan ulusal ordusu ve polis gücünün kurulması, eğitim, sağlık, kültür alanında Türkiye'nin yapabileceği yardımlar ile terör ve uyuşturucuya karşı işbirliği konuları değerlendirilmiştir. Akabinde düzenlenen ortak basın toplantısında Ecevit, ISAF komutasının yakın bir zamanda Türkiye'ye geçmesi konusunda görüş birliğine varıldığını belirterek “Afganistanlı dostlarımızın da bunu istemesi özel bir önem taşıyor. Bu görevden şeref duyacağız” şeklinde açıklamada

bulunurken; Karzai de Türkiye'nin ISAF komutanlığını üstlenerek, Türk subaylarının 60 kişilik ilk Afgan kıtasını eğitecek olmasından dolayı memnuniyetlerini dile getirmiştir. Türkiye'nin ISAF komutanlığını almayı ilke olarak benimsemesinin ardından, bu gücün komutanlığını yapacak olan Tümgeneral Hilmi Akın Zorlu ve beraberindeki keşif heyeti, Afganistan'ın başkenti Kabil'de incelemelerini tamamlamıştır.

Türkiye'nin ISAF çerçevesindeki askeri gözetim katkılarına (TSK, 2010) bakıldığında; ISAF-2 döneminde 20 Haziran 2002 – 10 Şubat 2003 tarihleri arasında ilk kez lider ülke olarak görev yaptığı, yaklaşık 1300 kişilik bir tabur görev kuvveti görevlendirdiği, ayrıca Kabil Uluslararası Havaalanı'nın işletilmesine de öncülük ettiği görülmektedir. Şubat 2003 – Ağustos 2004 aralığını kapsayan ISAF-3-4-5 döneminde ise yaklaşık 300 kişilik bir kuvvetle katkı sağlanmış; ISAF-6-7 dönemleri için sıhhi tahliye ve keşif gibi maksatlara yönelik 3 (üç) adet genel maksat helikopteri de tahsis edilmiştir. ISAF-7 döneminde 1450 kişiye ulaşan personeliyle Türkiye, 13 Şubat – 04 Ağustos 2005 arasında ikinci kez liderliği üstlenmiştir. 6 Şubat – 6 Ağustos 2006 tarihleri arasında ise Türkiye'nin aktif rol oynadığı Güneydoğu Avrupa Tugayı (SEEBRIG)¹ kapsamında, Kabil Çokuluslu Tugayı görevini yürütmüştür. Son olarak 4 Ağustos 2008 ile 4 Şubat 2009 tarihleri arasında 3. Kolordu Komutanlığı'nın 100 personeli ile ISAF Karargâhı'na destek (TSK, 2011) verilmiştir.

2006 yılında Türkiye'den muharip güç talep edilmesi, Ankara'da hiçbir şekilde pozitif yansıma bulmamıştır. Bu paralelde Afganistan'da Taliban güçleri ile sıcak çatışmalara girecek ek asker talebine dönemin Genelkurmay Başkanı Büyükanıt, “Bir tek asker bile Afganistan'a gidemez” (Milliyet, 2006) diyerek kesin bir tutumla karşı çıkmıştır. Türkiye'nin muharip güç konusundaki bu kararlı duruşu, Afganistan'da tüm taraflarca genel bir kabul ve temayülün de önemli ölçüde belirleyicisi olmuştur.

1 Kasım 2009 tarihinde Kabil Bölge Komutanlığı görevini üstlenen Türkiye, 1 (bir) yıllık süre dolduğu halde, 1 Kasım 2010 itibarıyla görev süresi 1 (bir) yıl daha uzatılmıştır. Türkiye (9 Eylül 2011 itibarıyla) ISAF kapsamında 1840 kişilik personeliyle (Ek 2) bölgenin istikrarına aktif katkı sağlamaktadır.

Afganistan'ın Bonn Süreciyle başlayan yeniden yapılandırma döneminde Türkiye açısından prestijli gelişmelerden biri de Eski TBMM Başkanı ve Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin'in, NATO Genel Sekreteri'nin Afganistan Kıdemli Sivil Temsilcisi olarak atanmasıdır. Türkiye'nin bölgedeki kredisinin de göstergesi olarak nitelenebilecek bu atama, diğer yandan Afgan halkının da içten kabulü ile karşılanmıştır. Uzatılan hizmet süresiyle birlikte Ocak 2004 – Ağustos 2006 arasında ifa ettiği görevi, NATO Üstün Hizmet Madalyası ile taçlanan Çetin; Afganistan'da başkent Kâbil dışına rahatlıkla çıkabilen, şehir içinde koruma ordusu olmadan dolaşabilen belki de tek yabancı güç temsilcisi olarak (Rizazade, 2009) hatırlanmaktadır.

ISAF kapsamında kurulan Türk PRT'leri de yerelde önemli bir vizyon oluşturmaktadır. PRT'ler, Türkiye'nin yeniden yapılandırma ve destek işlevinin bütünleyicisi durumundadır. Vardak PRT 9 Kasım 2006; Cevizcan PRT ise 21 Temmuz 2010 tarihinden itibaren hizmet vermektedir. Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Sinirlioğlu, Vardak PRT'yi özgün modeli itibarıyla türünün ilk örneği (MFA-TR, 2010c) olarak nitelemektedir. Asker ve polis unsurlar içermekle birlikte sivil temsil karakterini haiz her iki PRT çalışmaları, Kabil Büyükelçiliği diplomatlarından birer sivil koordinatör tarafından yönetilmektedir. Mevcut verilere göre (Işıklı, 2011); Vardak PRT bünyesinde TİKA, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü temsilcileri, askeri birlik komutanı ve personeli ile yerel personel olmak üzere yaklaşık 200 kişi görev yapmaktadır. Yerel personel hariç tutulduğunda ise ortalama 125 kişilik personelin 100'ü askerdir. Asker sayısı zaman zaman değişebildiği gibi diğer kamu kurumlarının temsilcileri de uygulanan proje ve yardım faaliyetlerine göre değişebilmektedir. Türk PRT'ler arasında koordinasyonun sağlanması, sivil koordinatörlerin büyükelçilik birinci müsteşarı olmaları münasebetiyle, Türkiye Kabil Büyükelçiliği'nce sağlanmaktadır. PRT bünyesinde koordinasyon ise ilgili sivil koordinatörlük ile Program Koordinasyon Ofisi (PKO) koordinatörü arasında ifa edilmektedir. Kabil PKO'da, Vardak ve Mezarı Şerif PKO'ları arasında genel koordinasyon Kabil Büyükelçiliği ile birlikte yürütülmektedir.

Türk PRT çalışmaları, Tablo 12'de ortaya konduğu üzere; diğer ülke PRT'lerinden farklılık arz etmektedir. Her şeyden önce Türk PRT'lerinin sivil

niteliği ağır basmakta; böylece yerelde sosyal iletişimi en etkili şekilde gerçekleştirmektedirler. Afganistan için en kritik durumun güven ortamının tesisi olduğu dikkate alındığında; Türk PRT'lerinin varlığı ve fiilen üstlendiği yardım çalışmaları toplumda güven algısının tesisi adına önemli katkılar sağlamaktadır. Türk PRT'leri kapasite artırımı, eğitim, sağlık, kalkınma gibi konularda etki odaklı çalışmalar yürütmekte; Afganistan'da yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik performans sergilemektedir. PRT kaynaklı yardım ve işbirliği çalışmaları Türk askeri ve polisiye birimlerinin Afgan halkı ile doğrudan iletişimi ve yerel algıda güven telkini açısından da kritik önem taşımaktadır.

Vardak özelinde TİKA koordinasyonu ile gerçekleşen çalışmalara bakıldığında (Taşdemir, 2011), 2005 yılından itibaren 200'ü aşkın proje ve 37 milyon dolarlık bir yardım meblağı dikkat çekmektedir. Yardımların içeriğine göz atıldığında ise 15 bin dolayında öğrencinin modern eğitim gördüğü 19 ilk ve orta dereceli okul, 10 bin civarında Afgan'ın yararlandığı modern donanımı haiz 9 sağlık kliniği, 50-70 bin kişilik bir kitlenin istifade ettiği 40 su kuyusu, insana yatırım yapıldığının somut göstergeleri durumundadır.

Türkiye'nin Afganistan'a yönelik yardım çalışmalarının övgüyle anılmasındaki faktörlerden biri de Ekim 2004'te Kabil'deki Türk Büyükelçiliği bünyesinde, TİKA PKO'nun faaliyete başlamasıdır. TİKA'nın çerçeve çalışmalarıyla Türk yardımları daha sistematik bir şekilde sunulmaya ve kaydedilmeye başlanmıştır. Kabil'de açılan PKO'dan sonra Afganistan'a aktarılan Türk dış yardımlarında ve yardımların kalite ve içeriğinde belirgin değişimler göze çarpmaktadır. Rutin izleme ve değerlendirme faaliyetlerinin dışında her yıl gerçekleştirilen Koordinasyon Kurulu toplantılarıyla, Türkiye'nin Afganistan'a yönelik resmi ve sivil tüm yardım çalışmaları irdelenmektedir. Kabil, Mezar-ı Şerif ve Vardak'ta açılan 3 (üç) PKO (Taşdemir, 2011) ile TİKA, yardım ve işbirliği faaliyetlerini özellikle somut proje ve programlar dâhilinde yürütmektedir.

Tablo 13: Afganistan’da TİKA PKO’ları

ŞEHİR	KURULUŞ	PERSONEL
Kabil	Eylül 2004	Koordinatör (1), Koord. Yard.(1), Muhasebe (1), Satınalma (1), Asistan-Tercüman (3), İnş. Mühendisi (2), İnş. Teknikeri (1), Sekreter (1), Şoför (1), Aşçı (1), Bahçıvan (1), Müstahdem (1) <u>Toplam: 15</u>
Mezar-ı Şerif	Şubat 2007	Koordinatör (1), Koord. Yard.(1), Tercüman (1), Şoför (1), Sekreter (1), Bekçi (2), İnş. Mühendisi (1), Müstahdem (1) <u>Toplam: 9</u>
Vardak	Kasım 2006	Koordinatör (1) * Vardak PRT bünyesinde temsilen.

PKO’larda merkezi görevlendirmelere ek olarak yerel personel de istihdam edilmekte, ayrıca projelerin gerektirdiği uzman, mühendis ve benzeri görevlendirmeler yapılmaktadır. Halkla ve yerel otoritelerle iletişim hususu, PKO bünyesinde görevli tercümanlar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. PKO’ların fonksiyonellik kazanması güvenlik, teknik yardım ve işbirliği gibi pek çok alanda iki ülke ilişkilerine özel bir ivme kazandırmaktadır. Çok yönlü yardım faaliyetleriyle Türkiye, Afganistan’a yardım yapan ülkeler sıralamasında ilk 10 ülke arasında sayılmaktadır. 2009 yılı itibarıyla Türkiye, Afganistan’a en çok yardım yapan 3. ülke olmuştur. Türkiye, Atatürk’ün özel ilgisini haiz Afganistan için stratejik önem atfetmekte; maddi-manevi olanaklarını seferber etmektedir. Hatta Kabil’de görevleri esnasında hayatlarını kaybeden Kurmay Albay Faruk Sungur ve Uzman Çavuş Mevlüt Baydur ile TİKA personeli Alaaddin Doğan ve Mustafa Demirkıran, minnet ve şükran hisleriyle yâd edilmektedir.

TİKA’nın Türk yardımlarının koordinasyonuna ilişkin yetkilendirildiği 2004 yılından itibaren Afganistan’a yapılan resmi kalkınma yardımlarına (Tablo 14) bakıldığında, yardım meblağı kadar yardım çeşitliliği ve proje sayısının da ivme kazandığı açıktır;

**Tablo 14: Türkiye'nin Afganistan'a Yönelik
Resmi Kalkınma Yardımları: 2004-2010 (Milyon Dolar)***

YILLAR	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
MEBLAĞ	8,32	28,56	57,65	71,61	141,96	96,46	107,08

* Tablo, Türkiye Yıllık Kalkınma Yardımı Raporları verileriyle oluşturulmuştur.

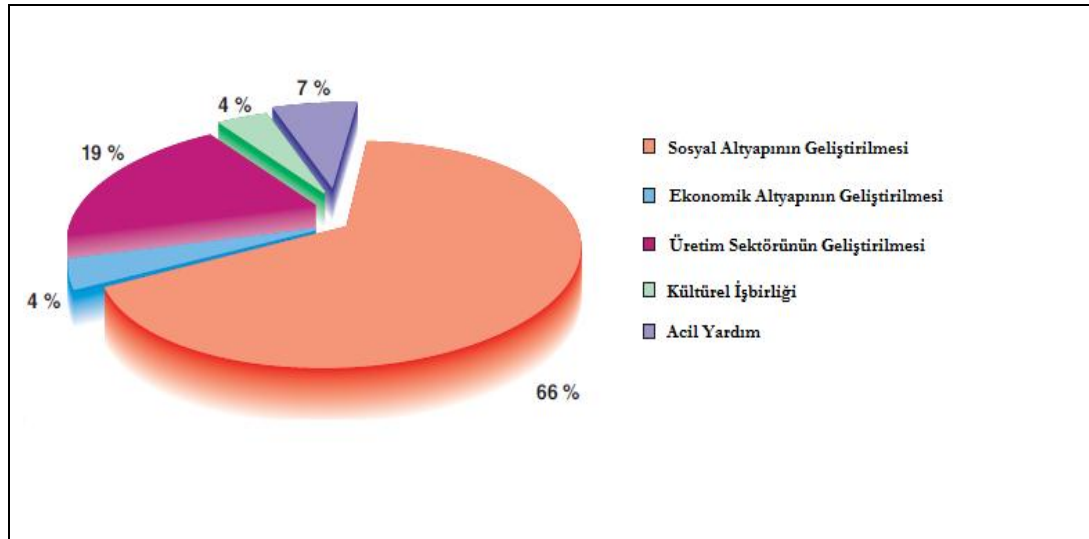
Afganistan, yeniden yapılandırma döneminde genel itibarıyla Türkiye'nin en çok yardım yaptığı ilk 10 ülke arasına girmektedir. Öncelikle yardım meblağında istikrarlı denebilecek bir yükseliş söz konusudur. Zira Afganistan, Türkiye'nin en yüksek yardımda bulunduğu ülkeler sıralamasında 2004 yılında 7. iken; 2005 yılında 5. ve 2006 yılında ise 2. sıraya yükselmiştir. 2007, 2008, 2009 ve 2010 yıllarında Afganistan, Türkiye'den en yüksek yardım alan ülke olmuştur.

Özellikle, Türk dış yardım envanterlerinin TİKA Başkanlığı'nca DAC kriterlerine uygun ve STK yardımlarını da ihtiva eden detayda kayıt altına alınmasıyla, anılan dönemde (2005-2010) yürütülen ardıl ve planlı yardım çalışmalarını gözlemlemek ve analiz etmek daha mümkün hale gelmiştir.

Yardım programları kapsamında yıllara göre ön plana çıkan başarılı uygulama örnekleri ve yardımların sektörler itibarıyla dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir;

- **2005 Yılında Gerçekleştirilen Yardım Örnekleri ve Sektörel Dağılım**

- ✓ Cevizcan'da 3, Tahar'da 2 ve Faryab'da 1 ilköğretim okulu, Semengan'da 1 Kadın Sanat ve Meslek Okulu ile Kabil'de 1 lise olmak üzere toplamda 8 okulun inşa edilerek eğitime hazır hale getirilmesi,
- ✓ 3 hastane kurulması, 2 ana-çocuk sağlığı kliniği ve 2 gezici hastanenin revize edilerek işletmelerinin üstlenilmesi,
- ✓ 8 su kuyusunun halkın istifadesine açılması,

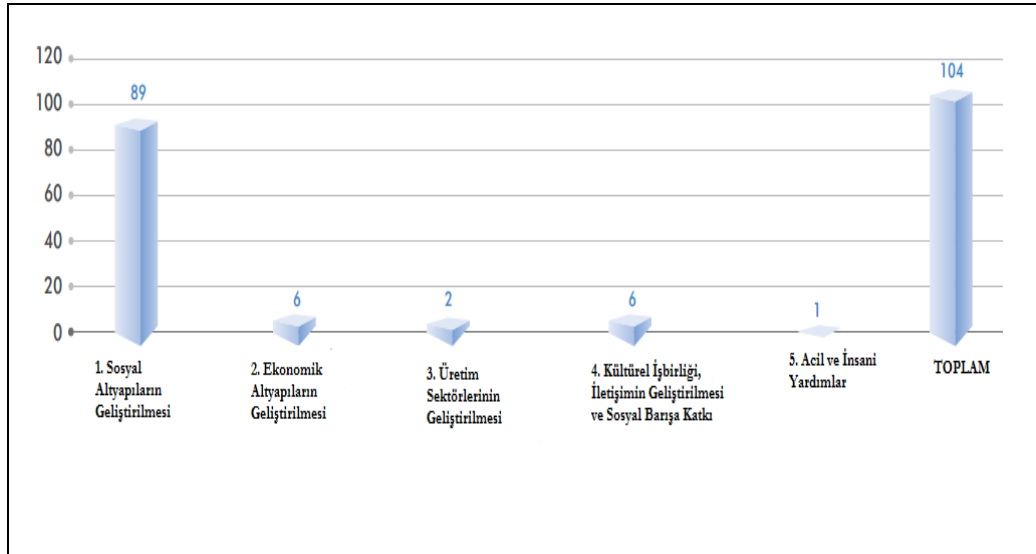

Şekil 4: Afganistan'a Yönelik 2005 Yılı Resmi Kalkınma Yardımlarının Sektörel Dağılımı

2005 Yılında gerçekleştirilen yardımların sektörel dağılımına (TİKA, 2006c) bakıldığında; sosyo-ekonomik altyapıların geliştirilmesi çalışmaları yüzde 70'lik bir dilime ulaşmaktadır. Bu kapsamda Afgan toplumunun ivedi ihtiyaçları olan eğitim, su-sanitasyon ve sağlık çalışmaları yoğunluk kazanmıştır. Üretim sektörünün geliştirilmesi kapsamında yüzde 19'luk oran ise sürdürülebilirlik kriteri açısından oldukça yüksek bir değere sahiptir. Zira afyon üretimi ve buna bağlı geçim kaynağının Afganistan'da son derece yaygın olduğu hatırlandığında, alternatif üretim ve geçim olanaklarının ihdas edilmesinin önemi daha iyi kavranacaktır.

- **2006 Yılında Gerçekleştirilen Yardım Örnekleri ve Sektörel Dağılım**

- ✓ 13 okulun inşa edilerek eğitime hazır hale getirilmesi,
- ✓ Kabil Atatürk Çocuk Hastanesi ve ayrıca 3 klinik inşaatı ve donanımının yapılması,
- ✓ Yıl içinde 4 aşı kampanyasının gerçekleştirilmesi,
- ✓ 29 su kuyusunun açılması,
- ✓ Talokan Çocuk Esirgeme Kurumunda 6 aylık terzilik kursu ile 33 kişinin mesleğe kazandırılması,
- ✓ Karte Çar ilinde Ahmed-i Can Camii ile Udhel'de Reddi Gül ve Hayathel Camilerinin restore edilmesi,

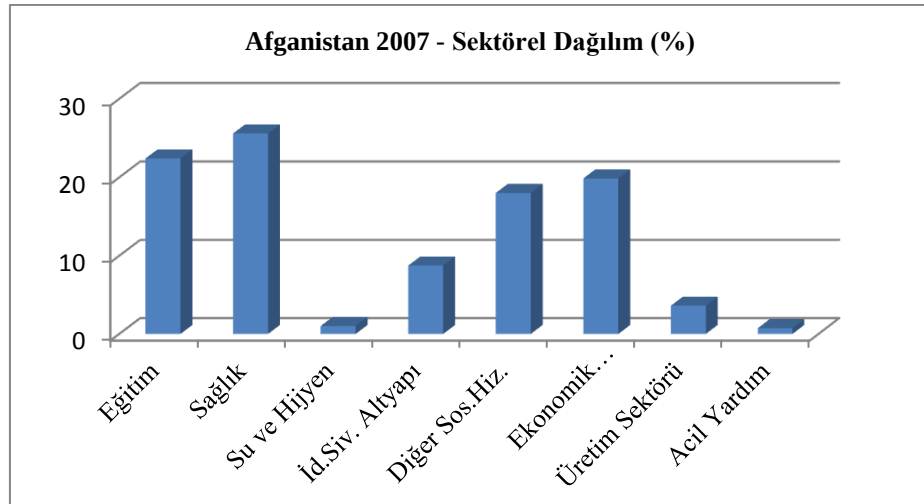

Şekil 5: Afganistan'a Yönelik 2006 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı

2006 yılında gerçekleştirilen projelerde (TİKA, 2007:153) eğitim ve insani yardım faaliyetlerinin yanında mesleki eğitim niteliğinde çalışmalar dikkat çekmektedir. Öte yandan cami onarımları gibi dini/kültürel işbirliği donelerinin Afganistan'daki ilk örneklerinden sayılabilecek restorasyon çalışmaları da göze çarpmaktadır.

- **2007 Yılında Gerçekleştirilen Yardım Örnekleri ve Sektörel Dağılım**

- ✓ 42 metre uzunluğunda ve 21 metre eniyle iki adet paralel köprüden müteşekkil Pol-i Sohta Köprüsü'nün yılda 1,5 milyon kişinin güvenli geçiş ve ulaşımına sunulması,
- ✓ Meydan-ı Şehir'de Türk-Afgan Dostluk Ormanı'nın kurulması,
- ✓ Afganistan Dışişleri Bakanlığı'na teknik donanım desteği sağlanması,
- ✓ Meydan-ı Şehir'de örnek polis karakolu inşası ve donanımı,
- ✓ Belh'te Mevlana Celaleddin Rumi'nin doğduğu evin restorasyonu ve kültür merkezi kurulması,
- ✓ Vardaklı tarım uzmanlarının Malatya Kayısı Yetiştirme Enstitüsü'nde eğitilmesi,

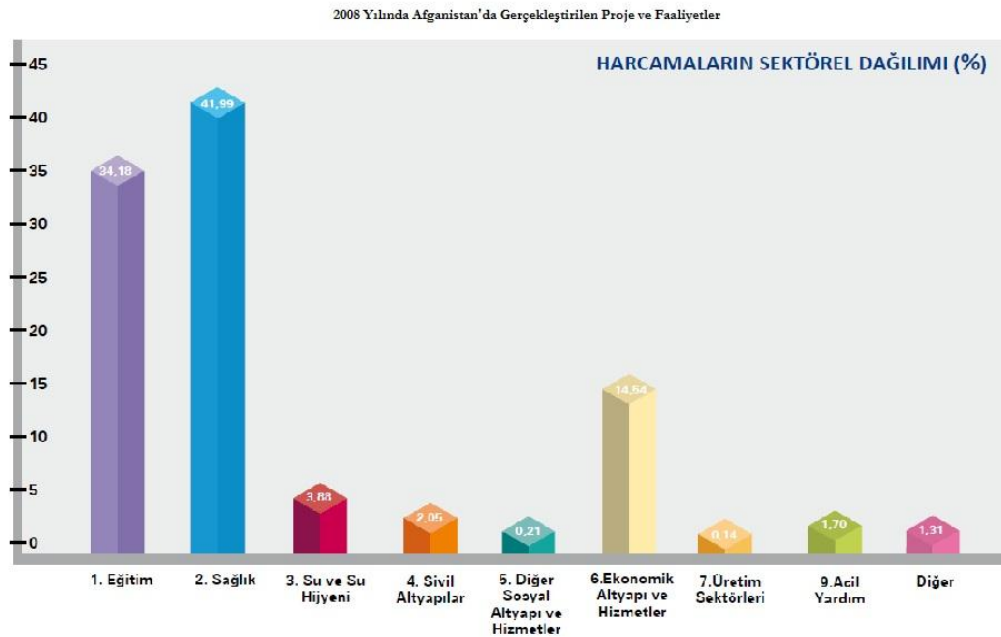

Şekil 6: Afganistan'a Yönelik 2007 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı

2007 yılı çalışma verileri (TİKA, 2008a:62) şu net çıkarımı yapmaya imkân tanımaktadır: gerek işletimi üstlenilen sağlık kurumlarının daha fonksiyonel hale gelmesi ve gerek sağlık personeline verilen eğitimlerin de etkisiyle, ülkede sağlık işlemleri yüzde 50 oranında artmıştır. Öte yandan, bir dostluk ormanı kurulması, çevresel girişimleri destekleme örneği olduğu kadar, BM'nin bu yöndeki vurguları ile de örtüşen bir proje adımıdır. Afgan Dışişleri Bakanlığı'nın teknik donanımı ile Mevlana'nın doğduğu evin restorasyonu ve kültür merkezi projeleri, Afganistan nezdinde diplomatik ve sosyo-psikolojik algı oluşumu bakımından oldukça anlamlıdır.

- **2008 Yılında Gerçekleştirilen Yardım Örnekleri ve Sektörel Dağılım**

- ✓ 84 Su kuyusunun açılması,
- ✓ 1'i Kabil Askeri Lisesi olmak üzere, 10 lise ve 7 ilköğretim okulunun inşası,
- ✓ Vardak vilayeti Behsud ilçesinde halıcılık malzemeleri temini, kurslar verilmesi ve ürünlerin pazara sunulması,
- ✓ Afganistanlı üst düzey bürokrat ve gazetecilerin Türkiye ziyareti,
- ✓ Vardak Ziraat Müdürlüğü personeline Türkiye’de meyvecilik eğitimi verilmesi,
- ✓ Vardak Hayvan Kliniği veterinerlerine Türkiye’de eğitim verilmesi.

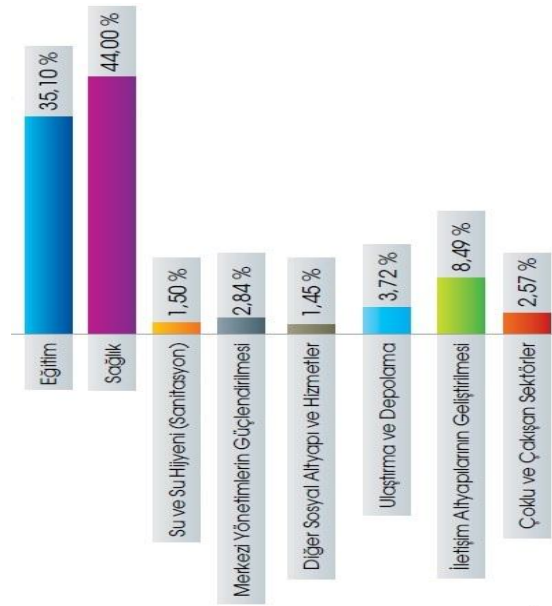

Şekil 7: Afganistan’a Yönelik 2008 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı

2008 yılı göstergelerine (TİKA, 2009:54) göre; eğitim ve sağlık projeleri yine ön planda olmakla birlikte, know-how aktarmaya ve pratiğe dönük eğitim projeleri ile istihdam özellikli uygulamalarda hareketlenme görülmektedir. Öte yandan üst düzey bürokrat ve gazetecilerin Türkiye’ye getirilmeleri de önemli bir kamu diplomasisi ve yerinde tanıtım adımıdır.

- **2009 Yılında Gerçekleştirilen Yardım Örnekleri ve Sektörel Dağılım**

- ✓ Ekonomi Bakanlığı uzmanlarına Türkiye’de eğitim verilmesi,
- ✓ Kırsal Kesimi Kalkındırma Bakanlığı personeline eğitim verilmesi,
- ✓ “Tarih Bilincinden İşbirliğine Somut Adım Sergisi”nin Washington’da sergilenmesi,
- ✓ 12. Dünya Halk Sağlığı Kongresi’ne katılım desteği,
- ✓ 31. Uluslararası 23 Nisan Çocuk Şenliği’ne katılım desteği,
- ✓ 7. Uluslararası Türkçe Dil Olimpiyatı’na katılım desteği,
- ✓ İstanbul’da düzenlenen Mahmud Tarzi Uluslararası Forumu’na destek.

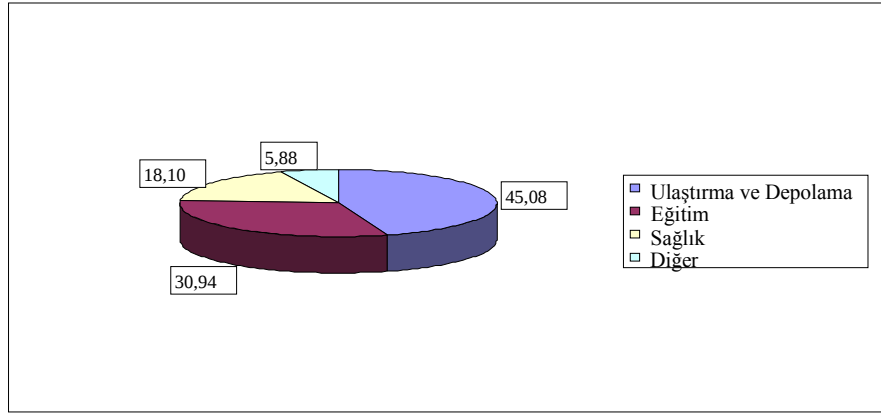

Şekil 8: Afganistan’a Yönelik 2009 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı

2009 yılı sektörel dağılımı (TİKA, 2010b), yıl içinde gerçekleşen uluslararası ölçekteki bazı kongre, sergi ve olimpiyatlara katılım aktiviteleri, önemli bir gelişim ve dışa açılım göstergesidir. 2009 yılında ayrıca nitelikli ve kapasite artırmaya yönelik hem teorik hem de pratik özellikte eğitim projeleri dikkat çekmektedir.

- **2010 Yılında Gerçekleştirilen Yardım Örnekleri ve Sektörel Dağılım**

- ✓ Meymene Afgan-Türk Ebe Eğitim Merkezi'nin Kurulması,
- ✓ 6 çocuk cerrahına Ankara'da 6 aylık eğitim verilmesi,
- ✓ Vardak ili Hakim ve Savcılarına Türkiye'de eğitim verilmesi,
- ✓ Afgan Radyo-Televizyon personelinin Süleyman Demirel Üniversitesi'nde eğitimi,
- ✓ Afganistan Bağımsız Reform ve Sivil Hizmetler Komisyonu'nun kapasite Geliştirme Programı'nın Desteklenmesi.

Şekil 9: Afganistan'a Yönelik 2010 Yılı Projelerinin Sektörel Dağılımı

2010 yılı projelerine ilişkin sektörel dağılımda (TİKA, 2011) ulaşırma ve depolama kategorisindeki yardımlar, bir önceki yıl olduğu gibi en yüksek harcama kalemini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, eğitim sektörüne ilişkin projelerde daha nitelikli işbirliği alanları ve know-how desteğinin ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Pek çok etnik çeşitliliği topraklarında barındıran Afganistan, birçok ülkenin bu türden kısmî yönelişlerle etki alanı oluşturmaya çalıştığı bir zemin olagelmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin de özelde Sünni ve Türk soylular; genelde ise dış politika açısından tüm Afganistan'ı dikkate alan bir yardım ve işbirliği çizgisini izlediği görülmektedir. Yardım ve işbirliği perspektifinin TİKA'nın Afganistan'da ilk PKO'sunun açılmasını müteakiben belirgin ölçüde bir genişleme yaşandığı söylenebilir. Ekim 2004'te yaşanan deprem sonrasında bir Peştun bölgesi olan

Paktiya’da mağdur insanlara yönelik insani yardım projesinin bu anlamda bir dönüşümün (Esmer, 2009) en prestijli örneklerinden biri olduğu dile getirilmektedir. Öte yandan, Rusların tüm çabalarına rağmen su bulamadığı Meymene’de açılan su kuyusu ve bugün yaklaşık bir milyon kişinin kullandığı Pol-i Sohka köprüsünü inşa projeleri, Türkiye’ye duyulan sempatiyi taçlarından kritik yardımlar olarak öne çıkılmaktadır.

Afganistan, Türk STK’ları açısından da önemli bir çalışma zemini olmuştur. Türk STK’ları bazen doğrudan, bazen de resmi kuruluşlarla işbirliği tesis etmek suretiyle Afganistan’a yardım götürmektedir. Türkiye Diyanet Vakfı, İnsani Yardım Vakfı (İHH), Avrasya Bir Vakfı, Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Türk Ocakları Derneği, Kimse Yok mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği gibi STK’ların ön planda olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Afganistan’a Yönelik Türk STK Yardımları: 2007-2010 (Milyon Dolar)

YILLAR	KALKINMA YARDIMI	ACİL YARDIM	TOPLAM STK YARDIMI
2007	1,065	0,348	1,413
2008	9,531	0,728	10,259
2009	0,840	0,686	1,526
2010	1,425	0,125	1,550

2007-2010 yılları arasındaki Yıllık Kalkınma Yardımı Raporları verileriyle derlenen Tablo 15 irdelendiğinde; Türkiye Diyanet Vakfı’nın özel bir eğitim programının gerçekleştiği 2008 yılı müstesna tutulacak olursa, Afganistan’a STK’lar kanalıyla yılda 1,5 milyon dolar dolayında yardım aktarılmaktadır. Bu yardımlar, ağırlıklı olarak eğitim, sağlık, su/sanitasyon gibi alanlarda daha ziyade hibe niteliği taşımaktadır. Ayrıca, ramazan aylarında iftar programları, aşevi tesisi ve kurban döneminde ise kurban eti dağıtılması şeklinde de yardım yapılmaktadır. Türkiye Diyanet Vakfı’nın kapsamlı organizasyonu ile Afganistan’da kesilen 3.810 adet kurbandan 1.050’sinin Vardak ve civarında dağıtıldığı ve bu kombine çalışmada PRT

yetkilileriyle (Sivil Koordinatör ve İdari Ataşe) özel harekât polislerinin de bizzat rol aldığı (Uzuner, 2010:17) anlaşılmaktadır. Afganistan'ın en riskli alanlarına kadar ulaştırılan kurban etlerinin iki ülke arasında manevi bağ oluşturması kadar, kilometrelerce uzaktaki bir dost ülke fedakârlığının yansıması olarak, Afgan halkı nezdinde Türk kredibilitesini yükselmesine de vesile olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin son dönemde gerek uluslararası kamuoyunda sahip olduğu olumlu intibalar ve gerek Türkiye'deki sosyo-ekonomik imkânların ve yaşam kalitesinin yüksek oluşu, Türkiye'yi pek çok açıdan tercih edilir kılmaktadır. Bu çerçevede pek çok ülkeden sığınmacıların yöneldiği Türkiye'ye özelde Afganistan'dan da ciddi bir göç yaşanmaktadır. Bu yoğun akım, kuşku yok ki T.C. vatandaşlığına başvurularda da önemli bir artış meydana getirmektedir.

Tablo 16: Türkiye'nin Mülteci Yardımları Kapsamında Afgan Mültecilerin Durumu

YIL	TOPLAM MÜLTECİ YARDIMI (Milyon Dolar)	TOPLAM MÜLTECİ SAYISI (Kişi)	AFGAN MÜLTECİLER (Kişi)	AFGAN ORANI (%)
2007	39,84	64.290	6.614	10
2008	109,30	94.326	13.231	14
2009	64,07	56.289	8.665	15

Türkiye Yıllık Kalkınma Yardımı Raporları verileriyle oluşturulan Tablo 16'da görüldüğü üzere; mülteciler ve yasa dışı göçle Türkiye'ye giriş yapanlara yönelik sadece bir yılda aktarılan barınma, yiyecek, giyecek, sağlık ve benzeri insani yardımlar ve prosedürel harcamalar, Türkiye'nin pek çok ülkeye bir yılda yaptığı yardımdan fazlasını teşkil etmektedir. Afganistan'dan gelen sığınmacılar ise bu toplamda yüzde 10-15'lik önemli bir orana sahiptir. Kaldı ki, Afganistan Türkiye'ye en çok sığınmacı gelen ülkeler içinde 2007 yılında 4., 2008 yılında 3., ve 2009 yılında da 2. sırada yer almıştır.

Güvenlik ve dış politika bağlamında ilişkilerin hız kazandığı yeniden yapılandırma sürecinde, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler de paralel bir

gelişim seyri izlemiştir: Mayıs 2002’de beraberindeki yaklaşık 30 kişilik işadamları grubuyla Afganistan’a giden Devlet Bakanı Keçeciler, “Afganistan’ın yeniden imarında aktif rol almak ve iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek” (Yeni Şafak, 2002) istediklerini belirtmiştir. Bu doğrultuda Türk-Afgan İş Konseyi çalışmalarına başlamıştır.

Tablo 17: Türkiye-Afganistan İkili Ticareti (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim
2002	20.232	1.053	21.285
2003	36.489	2.684	39.173
2004	70.945	6.776	77.721
2005	113.401	8.301	121.702
2006	91.106	9.587	100.692
2007	109.270	12.493	121.763
2008	136.982	8.506	145.489
2009	233.675	4.649	238.324
2010	259.777	5.097	264.874

Tablo 17’den (DTM, 2011) de görüleceği üzere, Bonn Süreci’yle birlikte Türk-Afgan ikili ticaret hacmi de istikrarlı bir gelişim seyri izlemektedir. 2002 yılına kıyasla ihracatın 2010 yılı sonunda yaklaşık 10 kat arttığı dikkat çekmektedir. Anılan süreçte diplomatik ve dış yardım odaklı işbirliği çalışmaları hız kazanmıştır. Bu dönemde Türkiye ile Afganistan arasında imzalanan; Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (10.6.2004), Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (10.06.2004), Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolü (06.12.2004), Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması (26.04.2005), Türkiye-Afganistan 1. Dönem KEK Toplantısı (27.04.2005), Uluslararası Kara Ulaştırması Anlaşması (27.04.2005) gibi anlaşmalar yoluyla işbirliği konularının da çeşitlendiği görülmektedir.

Türkiye, Afganistan’a yönelik girişimlerinde bölgesel realiteleri de dikkate alarak, çok taraflı çalışmalar da yapmaktadır. Bu bağlamda 25 Ağustos 2008’de TİKA ile Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) arasında, Afganistan’ın yeniden imarına ilişkin bir protokol de imzalanmıştır. Öte yandan, Türkiye-Afganistan-Pakistan arasında Nisan 2007’de başlayan “üçlü zirve süreci” de önemli bir çok taraflı inisiyatif olarak aktif durumdadır. Bu paralelde 26 Ocak 2010 tarihinde, BM, NATO, AB ve İİT gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra, pek çok ülkenin üst düzey temsilcisinin katılımıyla İstanbul’da gerçekleşen Asya’nın Kalbinde Dostluk ve İşbirliği İçin İstanbul Zirvesi’nden çıkan sonuç bildirisinde (MFA-TR, 2010a): “Kültürlerimiz, nüfuslarımız ve dillerimiz tamamen iç içe geçmişlerdir.” birleştirici vurgusu dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda, Afgan halkının ve ülkesinin geliştirilmesi, ekonominin yeniden inşa edilmesi ve insan gücünün iyileştirilmesine ilişkin destek ve yardımlaşma taahhüdü yinelenmiştir.

Bu paralelde yine bir stratejik işbirliği adımı olan RECCA Zirvesi’nde Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye’nin Afganistan’a her alandaki yardımını bir “öz görev” olarak niteleyerek “Cumhuriyet tarihimizin en kapsamlı dış yardım programını Afganistan’a uyguluyoruz.” (MFA-TR, 2010b) vurgusunu yapmıştır. Mart 2010’da gerçekleşen BM Güvenlik Konseyi’nin 1917/2010 no.lu kararında (ISAF, 2010) RECCA ve İstanbul Zirvesi’ne, bölgesel güvenlik ve sosyo-ekonomik kalkınmaya ilişkin önemlerine istinaden atıf yapılması dikkat çekicidir. Bu durum, Türkiye’nin sergilediği diplomatik ve pratik yardım girişimlerinin başarısı ve prestiji kadar, uluslararası platformda kabul gördüğünün de net bir tezahürüdür.

3.4. TÜRKİYE’NİN AFGANİSTAN’A YÖNELİK YARDIM POLİTİKASINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Afganistan’a yönelik uluslararası yardım ve işbirliği çalışmaları, daha önce hiçbir ülkede uygulanmayan bir sistematik ve planlama içinde seyretmektedir. Sadece NATO’nun PRT’ler kanalıyla yürüttüğü askeri-orijinli yardım faaliyetleri itibarıyla değil; BM şemsiyesindeki çok taraflı yardım inisiyatifleri ve bölgesel organizasyonlarca planlanan yardım çalışmaları da bu profesyonel ölçekte ve zenginlikte ilk kez Afganistan’da uygulama zemini bulmaktadır. Mevcut mekanizmada aktörlerin çeşitliliği, kuşkusuz, koordinasyonu ve kontrolü belli ölçüde zorlaştırmaktadır.

Türkiye de böylesine zorlu bir ortamda yardım faaliyetlerini yürütmektedir. Ancak yardım konusu her ne kadar bir fedakârlık niteliği taşısa da Afganistan’da yardımlar kapsamında yaşanan usulsüzlükler ve yer yer oluşan negatif kanaatlerin zamanla Türkiye için de bir dezavantaj teşkil etmemesi adına gerekli hassasiyetin gösterilmesi elzemdir. Sözgelimi, Afganistan’daki dış kaynaklı yardımların sivil halkın lehine olmaktan çok, oluşan yeni sektörden nasiplenene yaradığı (Arbabzadah, 2009) önemli bir eleştiri konusudur. Buna göre, yardımlar bir ekonomi sahası oluşturmuş durumdadır ve bundan asıl istifade edenlerse, Batı’dan ülkelere dönerek STK’lar kuran, yabancı dil bilen Afganlardır. Bu itibarla, her şeyden önce saha çalışmalarında isabetli tespitlerin yapılması, yerelde kendi karakteristiği içinde ihtiyaç analizleri yapılması ve tabii ki pozitif anlamda bir seçiciliğin gerçekleştirilmesi, gerek Türk STK’ları ve gerek resmi temsilcilerince göz ardı edilmemelidir.

Afganistan’a yönelik dış yardımlar esasen yardım yapan ülkelerin o ülke nezdinde politik kredisini de biçimlendirmektedir. Yapılan yardımların hiçbir şaibe olmaksızın ihtiyaç sahiplerine ya da Afgan resmi kaynaklarına aktarılması ikili ilişkilerin seyrine tesir etmektedir. Rüşvet ve yolsuzluklara karşı küresel ölçekte çalışmalar yürüten bir STK olan Transparency International (TI, 2009:53), Afganistan’ı Somali’den sonra dünyada rüşvetin en hâkim olduğu ikinci ülke olarak sıralamaktadır. Bu paralelde bir Afgan yetkili, Amerikan kalkınma yardımlarından alınan dört aşamalı rüşveti (NY Times, 2010) şu şekilde ifşa etmektedir: “Projenin ihale aşaması, başvuru prosedürü, inşa süreci ve en nihayetinde kurdela kesim töreni esnasında”. Gerçekten de yardımlar kapsamındaki rüşvet ve yolsuzluklar, sadece yardım meblağları adına finansal kayıplar olarak kalmamakta; güven algısını ve en nihayet yardımların etkililiğini ciddi ölçüde zedelemektedir.

Afganistan’da yerel algının ne yönde şekillendiği hiç şüphe yok ki yardım ve yapılandırma çabalarının başarısını doğrudan etkileyecektir. Bu itibarla sadece bir yardımın aktarılmış olması değil, Afgan toplumu nezdinde bu yardımın gerekli ve faydalı olduğuna ilişkin bir farkındalık tesis edilmesi de önemlidir. Bu bağlamda koalisyon güçlerince yapılan yol, köprü, aydınlatma gibi bazı yardım ve projelerin tamamen askeri amaçlı ve kendi güvenliklerini sağlama düşüncesiyle yapıldığı (Taşdemir, 2011) kanaatinin Afganlar arasında yaygın olduğu öne sürülmektedir.

Nitekim bölgede fiilen görev yürüten bir Türk diplomatı (Yavuzcan, 2009) da Türkiye'nin Afganistan'a yönelik yardımlarının sivil karakteristiğine, diğer ülke PRT'lerinin ise daha ziyade askeri hedeflere ulaşmayı kolaylaştırıcı nitelikte taktik yardımlar gerçekleştirdiğine dikkat çekmektedir.

Sadece güvenlik açısından değil, idari anlamda da Afganistan yönetiminin bütünü kuşatamayışının altında, esasen mevcut yönetimin dışarıdan gelmiş olması ve yabancıların işbirlikçisi olarak algılanması yatmaktadır. Bu itibarla, yerel güç eğilimlerini ve bölgesel realiteleri de dikkate alarak Afganistan'ı bölgeler halinde yönetim birimlerine ayırmak ve bir çatı liderlik altında konumlamak (Turgut, 2009) da önerilen alternatifler arasındadır. Türkiye'nin Karzai yönetimi ile ilişkisi büyük ölçüde pozitif bir seyir izlemektedir. Ancak Karzai yönetimi, başta Karzai ve ekibini yönetime taşıyan ABD tarafından da bilhassa Afganistan'daki son seçimlerin ardından sorgulanır olmuştur. Bu bağlamda, özellikle üçlü zirveler (Türkiye-Afganistan-Pakistan) kapsamında Türk-Afgan ilişkilerinin kurumsal boyutunun korunması ve konjonktürel gelişmeler doğrultusunda revize edilebilir olması, Türkiye'nin etkililiğinin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Halen Afganistan ulusal gelirinin yaklaşık yarısını (UNDP, 2010:205) diğer ülkelerce yapılan resmi kalkınma yardımları teşkil etmektedir. Bu itibarla Afganistan'ın dışa bağımlı ekonomik yapısı, ülkenin politik ve sosyal durumunu da etkilemektedir. Bu doğrultuda yapılan yardımların kalitesi ve çarpan etkisi ile bu sonuçların takibi ve değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle sonuç doğuran ve değer üreten yardımlar, Afganistan'ın asıl ihtiyaç duyduğu yardım türüdür. Aksi takdirde tahsis edilen sınırlı yardımlarla, kaynakların optimum değerlendirilememesi nedeniyle sürdürülebilir katkılar meydana getirmek ve ülkedeki yaşam koşullarının iyileşmesine yönelik kalıcı izler bırakmak mümkün olmayacaktır. Türk proje ve yardım kalemlerinin verimliliği ve kalıcılığı da buna bağlıdır. Zira bir tür yardım rekabetinin de yaşandığı Afganistan'da, artık yüzlerce kurum ve kuruluş, yardım faaliyeti gerçekleştirmekte; yol, okul yapmakta, yiyecek ve giyecek dağıtmaktadır.

Ülkedeki yabancı güçlere ve hatta bizzat yardımlara bile şüphe ile bakılabilen böylesine hassas bir zeminde, Türkiye'nin ulusal öncelikleri ile yerel öncelikler arasındaki uyumu ne ölçüde sağlayabildiği de dış politika açısından önem arz

etmektedir. Zira OECD'nin Afganistan raporunda yer alan bir tespite (OECD, 2010b:16) göre; ülkede faaliyet gösteren donörlere ulusal öncelikleri sorulduğunda, güvenlik ortamının sağlanması, uyuşturucu ve terörle mücadele cevabı alınırken; Afgan halkı asıl endişelerinin ekonomik durum ve istihdam konusu olduğunu belirtmektedir. Güvenliğin sağlanması, Afganistan için tabii ki olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Bununla birlikte, iktisadi-ticari faaliyetlerin asgari ölçekte de olsa sürdürülebilir kılınması, her şeyden önce medeni bir taleptir. Bu durumda Türkiye'nin, resmi kurumlar arasında olduğu kadar, özellikle Türk STK'ları ile de koordinasyon ve bilgi paylaşımını etkili şekilde tesis etmesi kritik önemi haizdir. Örneğin, gerek resmi ve özel, gerek sivil toplum kaynaklı bazı hibelerin ve özellikle de teknik yardımların, istihdam projelerine kanalize edilmesi, daha somut, daha etkili ve daha uzun vadeli çıktılar üretebilecektir. Bu haliyle yardım ve işbirliği faaliyetleri bir taraftan Türkiye'nin mevcut kredisini maksimize ederken; diğer taraftan sürekli almaya muhtaç durumda bulunan yerel halkın sosyal psikolojisini de onarabilecektir.

Yeniden yapılandırma sürecinde, Türkiye'nin hem tarihsel bağlarından kaynaklanan özel girişimleri ve hem de uluslararası girişimler çatısında üstlendiği rol, Türk dış yardım tarihi itibarıyla da öne çıkmaktadır. Uluslararası yansımalar bakımından Türkiye'nin, gerek Afgan Sözleşmesi ve gerek Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne (MDG) uygun çizgide sergilediği katkılar, son derece pozitif değerler üretmektedir. Bu evrensel hedefler;

- Aşırı Yoksulluk ve Açlık Sorunun Çözülmesi,
- Temel Eğitimin Sağlanması,
- Kadının konumunun ve Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi,
- Çocuk Ölümünü Azaltmak,
- Anne Sağlığını İyileştirmek,
- HIV/AIDS, Sıtma vb Salgınlarla Mücadele
- Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması,
- Kalkınma için Küresel Ortaklıkların Geliştirilmesi

olarak sıralanmakta ve 2015 yılı itibarıyla erişilmesi amaçlanmaktadır. Afganistan özelinde düşünüldüğünde, Türk dış yardımlarının bu evrensel hedeflerle

önemli ölçüde uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle yoksulluğun bertaraf edilmesi, iâşe, sağık ve eğitimi alanında gerek Türk STK'ları kaynaklı ve gerek kamusal aktarımlar, proje konuları içinde önemli bir ağırlık teşkil etmektedir. Yıl bazlı veriler dikkate alındığında, proje ve faaliyetlerin sektörel dağılımının, anılan hedeflere erişim adına önemli altyapılar sunduğı ortadadır. Bununla birlikte, Afganistan'da yaşam kalitesinin uzun vadede iyileştirilmesinde, yerelde alternatif iş ve üretim alanlarının tesis edilmesi ve bu bağlamdaki teknik ve beşeri kapasitenin artırılmasına ilişkin projelerin kritik önem taşıyacağı değerlendirilmektedir.

Yardımların pozitif sonuçlar doğurabilmesinde etkili bir diğeri faktör de 'sahiplenme' olgusudur. Bir yardımın yerelde sahiplenilmesi, işbirliği sürecini ve sürdürülebilirliği doğrudan etkilemektedir. Bu noktada TİKA öncülüğünde Vardak'ta gerçekleştirilen 500 ve 1000 tonluk iki soğuk hava deposu projesi, önemli doneler sunmaktadır. Buna göre (Taşdemir, 2011) 2008 yılında tamamlanarak Afgan yetkililere teslim edilen depolar o yıl işletilememiş, bunun üzerine ertesi yıl Vardak'ta Bahçeciler Birliği kurularak 4 (dört) personel Türkiye'de bu alanda eğitime alınmıştır. Deponun yakıtı ve personel giderleri TİKA Başkanlığı'na karşılanmış ve 500 tonluk depo böylece başarılı bir şekilde işler hale gelmiştir. USAID yetkililerinin de yardımıyla ilk kez Pakistan ve Hindistan'a elma ihracına başlanmıştır. Ancak bu güzel uygulama 1000 tonluk depo için söz konusu olamamış; Vardak Valiliğı'nin işletmeyi özel sektöre ihale etmesi de bu depoyu aylarca atıl durumdan kurtaramamış görünmektedir.

Afganistan'ın mevcut durumu sadece ülkenin kalkınmasını ve huzurunu değil aynı zamanda bölgesel kaderi de etkilemektedir. Ülkede yıllardır süregelen kaotik durum, komşu ülkelerin de kalkınma, güvenlik ve istikrar süreçlerini olumsuz etkilemekte ve dış politik denklemler sürekli gerginlik ekseninde sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye'nin bu vetirede, özelde tarihi bağlarını ihmal etmeksizin, daha geniş ölçekli bölgesel politikalar izleyerek uluslararası kamuoyunun eğilimlerine olabildiğince tesir etmesi, orta vadede pozitif çıktılar üretebilecektir. Çin, İran ve Sovyet yanlısı radikal hareketlilikler, ancak etnik ayrımcılıktan uzak böylesine bir çerçevede etkisiz kılınabilecektir.

Türkiye bugün özellikle üçlü zirveler şeklinde yürüttüğü diplomatik girişimiyle, Afganistan-Pakistan sınırında yaşanan gerilimde arabulucu rolüyle

politik soğuklukları gidermenin ötesinde bir işlev ortaya koymaktadır. Bu gerilimin yol açtığı iltica, yurtsuzluk, temel ihtiyaçlardan yoksunluk gibi dramlarda da TİKA eliyle insani yardımları koordine eden bir fonksiyon üstlenilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Afganistan'a hem insan gücü hem de kaynak aktarımında bulunduğunu ifade eden Dışişleri Bakanı Davutoğlu (MFA-TR, 2010c) da bir yanda TSK'nın güvenlik alanında başarılı performansını; diğer yanda ise TİKA ve Dışişleri Bakanlığı'nın birlikte icra ettiği kapsamlı sivil performansı anlamlı bir bütünlük olarak sunmaktadır.

Türkiye'nin Afganistan'da gerek kalkınma ve işbirliği yardımları ve gerek askeri temsil açısından başarılı olmasının ardındaki en önemli faktörlerden birinin de “alıcının yüksek kabulü” (Esmer, 2009) olduğu değerlendirilmektedir. Bu kabul, hiç şüphe yok ki tarihsel arka plandan beslenen köklü bir ilişkiyle açıklanabilir. İşbirliği kültüründe sürdürülebilirlik konseptinin önemi açısından, köklü Türk-Afgan ilişkilerinin Osmanlı Devleti'nin yıkılışını müteakiben yeni Türkiye Cumhuriyeti'nce de devam ettirilmiş olması, aradaki bağı daha da anlamlandırmıştır. Öyle ki ülkede görev yürüten diğer ülke askeri personelinin dahi zaman zaman kollarında Türk bayrağı arması ile dolaşmaları (Gürer, 2010) Türkiye'nin kredisinin sadece Afgan kamuoyu nezdinde değil; yabancı aktörlerce de kabul gördüğünün son derece net bir işaretidir. Zira, Uluslararası Güvenlik ve Kalkınma Konseyi'nce Kasım 2010'da gerçekleştirilen alan bulgularına (ICOS, 2010:11) göre katılımcıların yüzde 72'si Afganistan'daki yabancıların Afgan geleneklerine ve dinlerine saygılı olmadığını beyan ederken; yüzde 40'lık bir kesim, ülkedeki yabancı güçlerin Afganistan'ı işgal etmek ve İslam'ı bertaraf etmek niyetinde olduğuna inanmaktadır. Böyle bir negatif algıdan müstesna tutulabilecek belki de tek ülke Türkiye'dir. Nitekim bir Türk generalinin (Kuloğlu, 2011:10) “diğer ülke askerleri (güvenlik kaygısı nedeniyle) namlularını Afganlara doğrultmuş olarak yürürken, namlular ters vaziyette Türk askeri onlarla sohbet edebilen ve ona karşı güven duyulan bir silahlı kuvvetler durumunda.” yönündeki tesbitini, 18 Eylül 2010 seçimleri münasebetiyle Afganistan'da bulunan bir Türk gözlemci de şu ifadelerle teyid etmektedir: “... İlk Kabil Havaalanı'ndan çıktığımda bir Afgan polislinin yakasında Türk-Afgan bayrağı vardı. ilk önce şaşırmıştım, sonra bu o kadar çok fazla göze çarptı ki artık alışır hale geliyorsunuz ve bazı dükkanlara girdiğinizde Türk Bayrağı asılıydı...” Bu avantajlı özelliği hem güvenlik hizmetleri hem de kalkınma yardımları açısından Türkiye'yi

tercih edilir kılınmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye tarafından yürütülen projelere yönelik yerelde herhangi bir saldırı ya da direnç olmaması, diğer ülke yardım kuruluşlarının Türkiye ile ortak proje yapma isteğini (Taşdemir, 2011) beraberinde getirmektedir. Bu durum, Türkiye algısının hem Afgan halkı nezdinde hem de ülkede aktif diğer aktörlerce olumlu kabulünün yansımasıdır.

Pek çok gözlemci tarafından Afganistan'da Türk kurşunuyla hiçbir Afgan'ın öldürülmediği ve Türklerce eğitilen hiçbir Afgan'ın kendi ülkesine ihanet etmediği hususu artık daha aşkın anlamlar taşımaktadır. Ürdün'lü araştırmacı Dr. Lafi (El-Muayeta, 2010) Türkiye'nin Afganistan'da yaygın bir kabul görmesini, Kabil'de konuşlanan ve artık günlük yaşamın bir parçası olan Türk güçlerinin Afganlara saygı çerçevesinde talimat vermesine, evleri basmamasına; kısaca yerel değerlerin ve halkın onurunun zedelenmemesine bağlamaktadır. Türk devriyelerinin işte bu yüzden görevlerini zırhlı araçlar içinde değil; yolda yürüyerek yerine getirdiğini vurgulamaktadır. Afganistan'daki yardım ve işbirliği çalışmaları kapsamında şimdiye kadar kötü bir üne uğramayan Türkiye, Afganistan'da tarihi derinlikli kredisini zaafa uğratmayacak şekilde bu olgunluk ve vakarını sürdürmek durumundadır.

Bu paralelde son derece etkili iki unsurun daha varlığı dikkat çekmektedir: Türk okulları ve Mehmetçik. Afganistan'da Türkiye'ye yönelik sevginin sebebini Türk okulları ve Mehmetçik ile açıklayan dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan (Şen, 2007), bir yandan ülkedeki 27 Türk okulunda başta üst düzey yetkililerin çocukları olmak üzere yaklaşık 38 bin öğrencinin eğitim gördüğünü; öte yandan Mehmetçiğin yüksek güven telkini nedeniyle yabancı askerlerin dahi T.C. arması ile dolaştığının saptandığını ve gereken uyarının yapıldığını ifade etmiştir. Eylül 2007'de Babacan'ı ziyaret eden İngiliz Dışişleri Bakanı David Miliband da bu bağlamda Türkiye'nin uluslararası barışın inşasına katkısından söz ederken, Türk müteşebbislerce açılan Afgan-Türk Kız Lisesi'ni örnek göstermiştir.

Türkiye, belki de geleneksel karakteristiğinin bir yansıması olarak; cömertçe veren (donör) ülke olmanın, lehte sonuçlarını derme noktasında biraz çekimser kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bağış yapma ve işbirliği tesisi adına imkanlar fedakarca zorlanırken; bu gayretin beraberinde getirebileceği kazanım ve avantajlar konusunda aynı isteklilik sergilenmemektedir. Bugün Afganistan'daki Türk

PKO'larının halen akredite olmaması, hem yardım çalışmaları ve hem de ilgili personelimizin statüleri açısından en azından bir dezavantajdır.

Son tahlilde, Afganistan'ın mevcut etnik çeşitliliği ile İran, Rusya ve ABD'nin Afganistan'a özel yaklaşımları dikkate alındığında; Türkiye'nin Orta Asya'daki üstünlüğü, sadece Afganistan'ın istikrar sürecine ne ölçüde katkı sağladığı ile değil; bu coğrafyaya dönük proaktif yardım ve işbirliği politikalarıyla da doğru orantılı olacaktır. 2006 Eylülünde Kabil'de üst düzey bir Türk diplomatın dönemin ISAF danışmanına (Oğuz, 2009) söylediği “Türkiye, bu bölgede kaşlarını attığı zaman herkes hizaya girer.” şeklindeki söz, Türkiye'nin bölgedeki ağırlığını yansıttığı kadar, müteakip süreçte kuvvetle muhtemel üstleneceği kritik tarihi rolün de izlerini taşımaktadır.

BÖLÜM 4

TÜRK DIŞ YARDIM DİPLOMASİSİNİN ETKİLİLİĞİ

4.1. TİKA FAKTÖRÜ VE MUADİL ÜLKE KURULUŞLARIYLA MUKAYESELİ ANALİZİ

Sovyet rejiminin dağılması ile 8 Aralık 1991 tarihinde Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması üzerine Türkiye, yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerini resmen tanıyarak, bu ülkelerde dış temsilcilikler açan ilk ülke olmuştur. Başta Alpaslan Türkeş gibi bazı siyasi elitlerin Dışişleri Bakanlığı bünyesi dışında Türk Cumhuriyetleri'nden sorumlu bir bakanlık kurulması fikri (Çaman, 2006:192) kabul görmemiştir. TİKA bunun üzerine ilk etapta Dışişleri Bakanlığı bünyesinde ihdas edilmiştir.

Türkiye, dinamik bir tarihsel arka plana sahip olmasına rağmen; ülkenin resmi yardım kurumu olan TİKA'nın kuruluşunun (1992) hayli geç olduğu söylenebilir. Kuşkusuz bu gecikmede iç politik kaoslar, istikrar arayışı ve ulusal kalkınma süreci gibi faktörler etkili olmuş; haliyle tüm bu hususlar Türkiye'nin, Osmanlı etki alanı ile iletişimini ve politik avantaj sağlamasını geciktirmiştir. Birleşik Krallık/FCO (1868), Kanada/CIDA (1949), Japonya/OTCA(JICA) (1962), Almanya/GTZ (1975) gibi ülke kuruluşları, öncelikle eski sömürge ya da tarihsel/coğrafi iletişim ağları üzerine odaklanan bir işbirliği ve yardım mekanizması tesis etmişlerdir. TİKA, gelişmiş ülke yardım kuruluşlarına göre genç olmakla birlikte; Türkiye, yardım kültürü itibarıyla köklü bir maziye ve geniş bir tarihsel hinterlanda sahiptir. Bu mirastan hareketle TİKA'nın kurulduğu 1992 yılından beri geride kalan 20 yıllık sürede dikkate değer bir yardım grafiği izlenmektedir.

4.1.1. Kurumsal Açıdan Değerlendirmeler

Uygulamada muadil yardım kuruluşlarının daha ziyade dışişleri bakanlıkları ya da müstakil bir bakanlık bünyesinde konuşlandığı görülmektedir. Türkiye açısından süreç, TİKA öncesinde de farklılık arz etmiştir. Sovyet rejiminin çökmesiyle eş zamanlı olarak Türk dış yardımlarının kurumsal bir çatı altında koordine edilmesi bir gereklilik olarak hissedilmiştir. Ancak, bir yandan Başbakanlık bünyesinde Türk Dünyası ile İlişkiler Başmüşavirliği, Türk kuşağına yönelik yardım ve işbirliği

alışmalarını sürdürürken; diğerk yandan o dönemde yine Başbakanlığa bağlı olan DPT’de Sosyal Planlama Başkanlığı bünyesinde Türk İşbirliği Ajansı (TAC) Grup Başkanlığı’nın daha teknik nitelikte olmakla beraber aynı amaçla faaliyet yürütmesi dikkat çekicidir. Buna rağmen, dış yardımların dış politik karakteriştiği ağrılık kazanarak Dışışleri Bakanlığı’na bağlı olarak Ekonomik Kültürel Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı (EKETİB) kurulmuştur. 1999 yılına kadar Türk Dünyası ile pek çok ilk temas ve yardım çalışmasına imza atmasına karşın EKETİB de ulusal ölçekte bir merkezi koordinasyon işlevine brnemediği yönünde eleştirilmiştir. Özellikle kuruluş aşamasında bu tür sancılarının yaşanması, belli ölçüde anlayışla karşılanabilmektedir. Nitekim bugün bile, ABD dış yardım yapılanmasına ilişkin tenkitlerden biri de çok başlılık ile ilgilidir. ABD dışışleri bakanlığı nc politika belirleyici olmakla birlikte, uygulamada USAID’e, Sağlık ve Hazine Bakanlığı gibi kurumlar da eşlik edebilmektedir. Hatta 2002 yılında George W. Bush yönetimince kurulan bağımsız yardım kuruluşu Millenium Challenge Corporation (MCC) da hem politik hem de pratik düzlemde devreye girmiştir. Bu tür belirsizliklerin açılması düşüncesiyle, 28 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla TİKA, “Türk Cumhuriyetleri ve Akriba Toplulukları ile Koordinasyondan Sorumlu Devlet Bakanlığı” atısında Devlet Bakanı Abdülhaluk M. ay nezaretinde faaliyete geçmiştir.

ANAP-DSP-MHP’den müteşekkil koalisyon koşullarında TİKA, kurumsal dönüşüm sancılarına karşın daha esnek bir çalışma temposuna erişmiştir. Artan bütçe miktarı ve proje sayısı müteakip hükümetler döneminde de giderek yükselen bir grafik izlemiş; özellikle 2005 yılında STK yardımlarının da ierilmesiyle, uluslararası standartlarda ulusal bir yardım envanteri hazırlanmıştır. 2005/11 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile vurgulandığı üzere; ulusal çapta tüm kurum ve kuruluşlarımızca gerçekleştirilen tüm dış yardım verileri, “yardımların dış politikamızın ilke ve gerekleri doğrultusunda yönlendirilmesi, gerektiğinde uluslararası platformlarda ifade edilebilmesi ve ilgili ülkelere iletilmesi amacıyla düzenli olarak Dışışleri Bakanlığı’na... bildirilecektir”. Esasen bu ifade yardım çalışmalarının merkeziliği kadar Türk dış yardımlarının Türk dış politikası çizgisindeki seyrini de ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Dışışleri Bakanlığı, TİKA için en yakın iştışari kurum durumundadır. Tüm gelişmiş ülke uygulamalarında ulusal yardım kuruluşu ile dışışleri bakanlığı arasında doğrudan ya da ikinci dereceli fakat mutlaka aktif bir iştışari bağ bulunmaktadır. Örneğin Danimarka Uluslararası

Kalkınma Ajansı (DANIDA) ve Norveç Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'nın (NORAD) dış yardım çalışmalarının yönetimi hem politika hem de uygulama açısından bu ülkelerin dışişleri bakanlığının sorumluluğundadır. Öte yandan Avusturya'da ADA, İspanya'da AECI ve Japonya'da JICA, uygulamayı üstlenen kuruluşlar iken, dış yardım politikaları bu ülkelerin dışişleri bakanlıklarınca yürütülmektedir. Fransa'da ise AFD, uygulama ile yükümlü kuruluş iken dışişleri bakanlığına ilaveten ekonomik ilişkiler bakanlığı da devrededir. 12 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirilen seçim sonrasında kurulan 61. Hükümet döneminde TİKA, ilgili Başbakan Yardımcılığı'na bağlanmıştır.

TİKA'nın merkezi niteliği zamanla pekişmiş; Başbakanlığın 2008/15 sayılı genelgesi ile yurtdışındaki taşınmaz kültür varlıklarımızın tespiti, hukuki statülerinin belirlenmesi, restorasyonlarının yaptırılması ve bu kapsamda STK'larla işbirliği tesisi adına eşgüdümü sağlamak üzere TİKA merkezli bir kurul teşkil edilmiştir. Yurtdışındaki Kültür Varlıkları Eşgüdüm ve Yönlendirme Kurulu olarak anılan mekanizma TİKA'dan sorumlu bakan başkanlığında; TİKA Başkanı, Dışişleri Bakanlığı Yurtdışı Tanıtım ve Kültür Genel Müdürü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, Türk Tarih Kurumu ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgili başkan yardımcılarında meydana gelmektedir. Bu çerçevede, özellikle Osmanlı bakiyesi topraklarda yürütülen köprü, cami, türbe ve benzeri restore çalışmaları, tarihsel anlamı kadar ilgili coğrafyadaki Türkiye algısının canlandırılması ve beklentilerin karşılanması bakımından da önemli bir yardım konusu olagelmektedir.

TİKA'nın üst ölçekli istişari mekanizması, Koordinasyon Kurulu'dur. Yılda bir kez olağan olarak toplanan TİKA Koordinasyon Kurulu; Dışişleri, Maliye, Milli Eğitim, Sanayi ve Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlıkları ile Hazine, Dış Ticaret ve DPT Müsteşarlıklarından en az Müsteşar Yardımcısı düzeyinde; Diyanet İşleri, TÜBİTAK ve TOBB Başkanlıklarından ise Başkan Yardımcısı düzeyindeki temsilcilerden meydana gelmektedir. TİKA'nın bağlı bulunduğu Bakan'ın başkanlığında bir araya gelen Koordinasyon Kurulu, kurumlar arası koordinasyon ve işbirliğinin ulusal ölçekteki en üst yansıması olduğu kadar, yardım stratejisinin ve önceliklerinin de müzakere edildiği bir karar zemini özelliğine sahiptir. Bu paralelde, a) Dış politika öncelikleri ve siyasi hedeflere göre gerçekleştirilecek faaliyetleri

belirlemek, b) Ülke bazlı projelerin çerçevesini belirlemek, c) Kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, misyonları dikkat çekmektedir.

Koordinasyon Kurulu kararları gerçekten de istişari niteliği gereği hem bir ortak akıl ürünü olma özelliği taşımakta; hem de Türk dış politikasının tarihsel geçmişi ile paralel bir çizgi sürdürmektedir. Nitekim 2005 yılı sonunda gerçekleştirilen koordinasyon kurulu toplantısında; Dışişleri Bakanlığı ile diğer kurum ve kuruluşlardan gelen talepler doğrultusunda Batı Trakya, Romanya, Bulgaristan ve Sancak'ın TİKA faaliyet alanı kapsamına dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır. Koordinasyon Kurulu kararları teknik açıdan tavsiye kararı niteliğinde olmakla beraber, uygulamada en üst ölçekli karar mekanizması durumundadır. Bununla birlikte sivil/özel sektör perspektifinin içerildiği bir yapılanmanın bulunmaması bir sinerji eksiği oluşturmaktadır. Nitekim USAID bünyesinde bu amaçla ikinci dünya savaşının ertesinde kurulan “Gönüllü Dış Yardımlara İlişkin Danışma Komitesi” (ACVFA), dış yardım konusunda yetkin 30 vatandaşın temsilini mümkün kılan bir istişari yapıdır.

TİKA'nın sivil toplum çabalarına yönelik son yıllarda ihdas ettiği STK birimi, gönüllü yardım kuruluşlarının doğrudan muhataplık avantajının yanı sıra; gerçekleştirilen düzenli toplantılar vasıtasıyla daha sağlıklı bir işbirliği ve dayanışma mekanizmasının da temeli olmuştur.

Karar mekanizması açısından TİKA'da merkezi yönetim özelliği ağır basmakla birlikte; özellikle ilgili ülkelerde konuşlu PKO'ların yardım ve işbirliği faaliyetlerinin yürütülmesi bakımından yerinden yönetim karakteristiği öne çıkmaktadır. PKO'lar genel itibarıyla gerek STK'larla ve gerekse yerel yönetim otoriteleriyle ilk teması sağlayan öncül bir fonksiyonu haizdir. Uygulamanın yerelde izlenmesi de PKO'lar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Buna karşın yardım ve işbirliği sürecinin resmi bir temele oturtulması, kaynak tahsisi ve stratejik öncelikler bakımından merkezin yaklaşımı belirleyici olmaktadır. Günümüzde başta GTZ ve JICA gibi yardım kuruluşları olmak üzere gelişmiş ülke yaklaşımlarında hakim trend; politika belirleme ve kaynak tahsisinde merkezin, planlama ve icrada ise yerel ofislerin yetkisinin netleştiği yönünde seyretmektedir.

Karar sürecinin şekillenmesinde etkili birimlerden biri de yardım ajanslarının bünyesinde çalışma yürüten strateji üniteleridir. USAID'in işleyişi kapsamında

kurumsal bir çerçeve plana ek olarak yereldeki spesifik çalışmalarını hedefleyen büro düzeyinde bir planlama da yapılmaktadır. TİKA Başkanlığı bünyesinde 2006 yılında ihdas edilen Strateji Geliştirme Müdürlüğü, adının çağrıştırdığı bir Ar-Ge ve stratejik çalışmalar işlevine sahip değildir. Bu birim daha çok, kaynak dağılımının ve harcamaların muhasebe tutarlılığı içinde yürütülmesini temin için vardır. Yine Strateji Geliştirme Planlama Koordinatörlüğü de temelde yıllık faaliyet ve kalkınma raporlarının derlenmesi ile yükümlü olup, spesifik analiz çalışmaları işlevi bulunmamaktadır. Oysa saha faaliyetleri için perspektif oluşturma ve Koordinasyon Kurulu için ön çalışmalar yapma noktasında işlevsel bir strateji birimine ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle ülke bazlı analitik incelemeler, kaynakların daha verimli ve etkin kullanımı kadar konsept birliği açısından da yararlı çıktılar sunabilecektir. 2008 yılında revize edilen JICA Araştırma Enstitüsü (JICA-RI) bu alanda son derece kapsamlı çalışmalar üretmektedir. Bu enstitünün bir nüvesi TİKA içinde yapılandırılarak, her şeyden önce, kazanılan saha tecrübesinin aktarıldığı akademik ve bilimsel bir veri ve inceleme tabanı oluşturulması, uzun-soluklu katkıları beraberinde getirecektir.

Uluslararası ölçekte faaliyet gösteren pek çok yardım kuruluşu coğrafi durumu esas alan bir yapılanma modeline sahiptir. USAID'in coğrafi yapılanması; Sahra-altı Afrika, Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Avrupa ve Avrasya, Ortadoğu birimlerinden oluşmaktadır. DFID'nin yapılanmasında ise Afrika; Doğu-Orta ve Batı-Güney olarak iki ayrı direktörlüğe bölünmüştür. TİKA açısından durum son derece ağır bir yük yoğunlaşmasına işaret etmektedir. Uzun süredir ETT (Ekonomik Ticari ve Teknik İşbirliği) Daire Başkanlığı bu anlamda neredeyse tüm yardım coğrafyasının odak noktası olmuştur. Bu durum spesifik proje ve programlar geliştirebilme açısından açık bir dezavantaj teşkil etmiştir. Diğer bir ifadeyle ETT Daire Başkanlığı üzerindeki aşırı iş yükü; profesyonel nitelik taşıyan, uzmanlaşma gerektiren ya da yeni ve orijinal yardım alanlarına yönelik çalışmalara eğilmeyi güçleştirmiştir. TİKA için ihdas edilecek muhtemel bir coğrafi esaslı yapılanmada Balkanlar, Orta Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın öncelikli durumu kadar, Pasifik ve Afrika kıtasının birer bütün olarak dikkate alınması da kritik önemi haizdir. Öte yandan modern gereklilikler doğrultusunda bazı yeni ünitelerin ihdası da önem taşımaktadır. Bu doğrultuda özel sektör ile işbirliği, endüstriyel kalkınma ve kırsal

kalkınma gibi ihtisas gerektiren konulara yönelik çalışmalar yürütecek donanımda birimlerin faaliyete geçirilmesi halinde spesifik çıktılar sağlanabilecektir.

Teknik işbirliği anlaşması olmasına rağmen, PKO bulunan pek çok ülkede TİKA'nın akreditasyon sorunu ve hukuki statü belirsizliği devam etmektedir. Kudüs'te Başkonsolosluk bünyesinde hizmet yürüten TİKA Ofisi İsrail makamlarınca bilinmekte ancak onaylanmamaktadır. Ancak Moldova, Türkmenistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde koordinatörler, Türk makamlarınca diplomatik bir statü verilmesi de kordiplomat düzeyinde muamele görmekte; gümrük ve diğer bazı vergi kolaylıklarına sahip olabilmektedir. Buna mukabil pek çok PKO'nun tescil işlemi halen gerçekleşmediğinden TİKA personelinin ilgili ülkeye giriş çıkışına ilişkin özel bir kolaylık sağlanmadığı gibi vergi ve gümrük muafiyeti konusu da bir sorun olarak devam etmektedir. Yine tescil sorunu nedeniyle, Ukrayna'da PKO hesabı, TİKA koordinatörünün adına açılmak durumundadır. Türkiye adına fedakâr yardım çalışmalarının ilgili ülkelerdeki kurumsal izdüşümü olan PKO'ların ve bu hizmetlerin aktörü olan PKO temsilcilerinin gelişmiş ülke yardım kuruluşları paralelinde imtiyazlara sahip olması kuşkusuz kritik önemi haizdir. İkili çerçeve anlaşmalarıyla belirlenebilecek bu ayrıcalıklar, hem hizmet kalitesi ve motivasyon; hem de Türkiye'nin temsil vizyonu ve uluslararası prestiji açısından önem taşımaktadır. TİKA'nın son açılan PKO'lardan biri olan İslamabad Ofisi (29 Mart 2010) kapsamında, Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan işbirliği protokolünün ise muafiyet ve avantajları daha net vurgulayan ve muadil ülke kuruluşlarından daha düşük ölçekli olmamasına atıf yapan içeriği dikkat çekmektedir.

Ülkeler ne kadar güçlü olsa da dış yardımların başarısı, yardım ajanslarının organları hükmünde olan personel kalitesi ile de yakından ilgilidir. NORAD ve SIDA gibi Avrupalı yardım kuruluşlarında “İnsan Kaynakları”, idari yapıların öncelikli birimi konumundadır. TİKA'da ise PİM Daire Başkanlığı'nın yıllardır Personel, İdari ve Mali işleri bütünüyle ifa etmeye çalışması, personel politikasının arzu edilen keyfiyette uygulanamamasına yol açmıştır. TİKA gibi uluslararası ölçekte faaliyet gösteren bir kurumun personel seçim kriterleri en genel anlamda yüksek bir çita özelliği taşınmalıdır. UNDP tarafından gerçekleştirilen bir ankette “Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin ne olduğunu ve bunların TİKA'nın görevi ile ne açıdan bağlantılı olduklarını biliyor musunuz?” şeklindeki soruya TİKA personelinin yüzde

26'sı, bilmediği yönünde cevap vermiştir. Oysa anılan hedefler, dış yardımlar konusunda evrensel kabul gören ve TİKA'nın da harmoni içinde çalışması beklenen (Kulaklıkaya, 2008) ilkeleri içermektedir.

Kariyer özelliği haiz “teknik yardım uzmanlığı” konseptinin, ülke/bölge uzmanlığı ya da sektörel bazlı uzmanlıklarla daha spesifik ihtisas sahalarına yönlendirilmesi, profesyonelliğin bir gereğidir. Mevcut uygulamada, bir ülkede örneğin 3 (üç) yıl görev yapan bir TİKA uzmanı, döndüğünde tamamen farklı bir görevde istihdam edilebilmektedir. Bununla tüm faaliyet coğrafyasının personelce bilinmesinin hedeflendiği söylene de bu devri daimin ne şekilde yönetildiğine dair planlı bir yaklaşımın izlerine rastlanmamaktadır. Başka kurumlardan TİKA'ya atanan/geçici görevlendirilen personelin ise zaman zaman oryantasyona tabi tutulmadan doğrudan görev sahasına gönderilmesi kişisel donanım eksikliği ile birleştiğinde, Türkiye açısından ciddi bir vizyon ve misyon dezavantajını beraberinde getirebilmektedir. Yapılacak özel bir protokol doğrultusunda muadil yardım kuruluşları (JICA, CIDA) ile belli aralıklarda senkronizasyon ve tecrübe paylaşımını mümkün kılacak karşılıklı personel değişim uygulaması kuşkusuz verimli sonuçlar doğuracaktır. Madalyonun diğer yüzünde ise Başkan haricinde hemen her düzeydeki idari personelin, yurtdışı ofislerde koordinatör olarak görev alması bulunmaktadır ki bu durum, profesyonel kuruluşlarda eşine rastlanması güç bir hiyerarşik gel-git örneğidir.

TİKA'nın, Ekonomik Kültürel Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı (EKETİB) adıyla Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olması, bir takım eleştirileri beraberinde getirmekle birlikte, esasen pek çok gelişmiş ülkedeki muadil kuruluşlarla paralellik arz etmektedir. Bununla beraber, Dışişleri Bakanlığı çatısında geçen yıllarda (1992-1999) özellikle personel politikasına (özlük hakları, nitelikler, istihdam kriteri vb) ilişkin eksiklikler, kurumda bir hariciye kültürü oluşmasına da mani olmuştur. Ancak personel sorununun pansuman tedbirlerle çözülmeye çalışıldığı müteakip dönemlerde de sözgelimi asker, polis, DPT uzmanı, mülkiyeli gibi bir kurum kimliğinin ya da kurum ekolünün oluşmaması da manidardır. Bu çerçevede, “...kurumlaşmanın başarılabilmesi için temel şart, organizasyonun kurumsal amaç ve kuralları (olması gerekeni) özümsemiş veya o kapasitedeki fertlerin verilen rolleri ifa edebilecek nitelikte olmasıdır.” yönündeki yorum

(Dikeçligil, 1997), kurumsal kimlik oluşumunda personel kriterlerine atıf yapmaktadır. Kaldı ki DPT tarafından hazırlanan bir raporda (DPT, 2006) özellikle teknik nitelikli yardım ve işbirliği çalışmalarında; teknik kapasite eksikliği ve uluslararası kuruluşlardaki pozisyonların yeterince değerlendirilemediği hususları zayıf yönlerimiz arasında sayılmaktadır. Günümüzde başta JICA ve USAID olmak üzere birçok yardım kuruluşu, saha görevlendirmelerinde; bilgi birikimi, özel ilgi gibi kıstasların yanı sıra o ülkede konuşulan dilde yeterli ya da en azından o coğrafyaya aşina personel seçmeye özen göstermektedir. TİKA açısından İngilizceye ek olarak özellikle Arapça, Rusça ve Fransızca gibi dillerin öncelikli olarak dikkate alınması önem taşımaktadır. Personel alımlarında bilhassa 2008 yılı itibarıyla dil ölçütünün uygulanmaya başladığı bilinmektedir. Anılan dillerde yeterliliğin sadece iletişim açısından değil; temsil kabiliyeti itibarıyla da önemli rol oynayacağı muhakkaktır. Ancak TİKA'da özlük hakları cazip olmadığından, özellikle kalifiye elemanlar zamanla kurumdan ayrılmak durumunda kalmaktadır. Bu konudaki önemli etkenlerin başında bir teşvik mekanizmasının uygulanmayışı yer almaktadır. Maaş taltifi, bayram ikramiyesi ve finansal ödüllendirmeler bir yana, başarılı personele yönelik takdirname uygulamasının bile işlev dışı olması, personel motivasyonu açısından ciddi bir dezavantaj teşkil etmektedir.

TİKA'nın çalışma metodolojisinin genel anlamda esnek işlerlikte olduğunu söylemek mümkünse de sorumlu Bakan ve Başkan'a ait bazı yetkilerin hiyerarşik usulde devri bir gereklilik olarak göze çarpmaktadır. Hâlihazırda hemen hemen tüm icrai yetkilerin Başkan eliyle kullanılıyor olması, görece bir dezavantaj teşkil etmektedir. Üstelik daire başkanlığı pozisyonu nispeten işlevsel bir statü olmasına rağmen, mevcut 2 (iki) başkan yardımcılığının bir ara kontrol mekanizması olarak atıl kullanımı, yönetsel enerji kaybına yol açmaktadır. Bu doğrultuda, gerçekleştirilecek uygun yetki devirleri ile sorumlu bakan ve Başkan'ın rutin çalışmaların ötesinde dış politik, stratejik ve vizyonel işbirliği tesisinde proaktif adımlar atmaları için zaman ayırmaları mümkün ve isabetli olacaktır.

2005 yılına kadar dış yardım ve ilgili bilgilerin derlenmesinde yaşanan güçlüklerle karşın, TİKA'nın hala fonksiyonel bir kütüphanesinin olmayışı da bir başka kurumsal eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Mevcut kütüphanenin revize edilerek, araştırmacılara açık bir işleve büründürülmesi ve temel verilere internet

ortamında da erişimi mümkün kılacak bir on-line düzenlemenin yapılması isabetli olacaktır. TİKA Kütüphanesi, düzenli olarak ulusal ve uluslararası kaynaklarla beslenerek, oryantasyon eğitiminin de bir parçası olarak istifade edilebilmelidir. TİKA Kütüphanesi'nin dış yardım literatürüne ilişkin kapsamlı bir başvuru kaynağı olarak donatılması, sadece kurum içi uzmanlık tezleri bakımından değil; yerli ve yabancı akademisyenlerin yönelimi adına da pozitif sonuçlar doğurabilecektir. TİKA'nın modern bir kütüphaneye kavuşması en azından kurumsal hafızanın sürdürülebilirliği açısından elzemdir.

Son yıllara kadar TİKA faaliyetleri, geleneksel kaygılar nedeniyle sınırlı ölçüde duyurulmuştur. Oysa hem şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi evrensel ilkeler hem de ulusal ve uluslararası platformda Türk dış yardımlarının planlı bir şekilde tanıtılması gereği, tanınırlık (visibility) Türkiye için bir prestij konusudur. Bu münasebetle basın, yayın, halkla ilişkiler ve resmi web sayfasını da içerecek bir “kurumsal iletişim” biriminin ihdas edilmesi, önemli bir hizmet ifa edecektir. CIDA ve DFID'nin kurumsal web sayfalarında hizmete sunulan “medya odası” modülleri, güncel veri ve gelişmeleri internet ortamında erişilebilir kılmaktadır.

4.1.2. Faaliyet Açısından Değerlendirmeler

TİKA Başkanlığı'nın 2001 tarihli Proje Belirleme ve Uygulama Yönetmeliği'ne göre 4 (dört) farklı proje ve program öngörülmektedir; a) teknik yardım projeleri, b) ortak kültürel ve tarihi mirasın tespiti ve yaşatılmasına yönelik projeler, c) teknik inceleme programları, d) insani ve diğer yardımlar. Bu yardımların uygulanmasında temel ilke, alıcı ülke ile Türkiye'nin menfaatlerinin gözetilmesi olarak belirlenmiştir.

Türk Cumhuriyetleri'nin kuruluşlarının ilk yıllarında; başta ulaşım, enerji, telekomünikasyon, Radyo-TV yayıncılığı gibi altyapı destekleri birincil yardım ve işbirliği alanları olmuştur. Bu süreçte TİKA'nın yaklaşımı (Utkan, 1997) daha çok altyapı projeleri ve insani yardımlar iken zamanla UNDP, OECD gibi uluslararası kuruluşlarla ve GTZ, JICA gibi profesyonel teknik yardım kuruluşlarıyla üçgen operasyonlara girmiş ve insan kaynaklarının iyileştirilmesi konularına ağırlık vermiştir. TİKA son dönemde, uluslararası kombinasyonlar gerektiren durumlarda dahi proaktif yardım performansları sergileyebilmektedir. 2011 yılında Libya'da yaşanan kaos süreci ile Somali'de baş gösteren açlık krizi üzerine, Türkiye'nin bir devlet politikası olarak öncü ve başarılı yardım girişimleri BM ve AB gibi

uluslararası oluşumların katkılarının dahi önünde seyretmiştir. Nitekim Somali'nin Türkiye nezdindeki maslahatgüzarı Nur Sh. Hamud, genel itibarıyla Türkiye'nin yardım ve ilgisinin, özelde ise Başbakan Erdoğan'ın cesaretlendirici ziyaretinin, artık Somali'nin kurtarılamayacağı yönünde uluslararası camiada oluşan kanaati çürüttüğünü (Turkkey, 2011) ifade etmektedir. Gerek Libya, gerek Somali'de uluslararası yardım inisiyatiflerinin gecikmesi ya da başarısızlığı söz konusu iken Türkiye'nin iki ülkeye yönelik yardım politikaları ile ortaya koyduğu 'soft' yaklaşım ve isabetli zamanlama son derece anlamlı olmuştur.

TİKA, ilgili ülkelerde dış yardım ve işbirliği faaliyeti yürütürken genel stratejik çerçeve açısından Koordinasyon Kurulu; özelde ise Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü ile harmoni içinde hareket etmektedir. Bununla birlikte, çalışmanın niteliğinin gerektirdiği hallerde diğer resmi kurumlardan (Sağlık Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü gibi) da görüş alınabilmektedir. Nitekim Kulaklıkaya özellikle siyasi komplikasyon olan durumlarda mutlaka uygun görüş ile hareket edildiğini ifade etmektedir.

Türkiye'nin 1990'lı yıllarında politik söylemlerle yankı bulan "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" ifadesi, büyük ölçüde TİKA'nın faaliyetleri ile uygulama zeminine kavuşmuştur. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türk Dünyasına odaklanan yoğun ilginin hedef ve strateji eksikliği, yöntemin amaca uymaması, siyasi/diplomatik düzeyde yapılan ve belli bir planın parçası olmayan bir kısım vaatlerin işi içinden çıkılmaz hale soktuğu şeklinde değerlendirmeler de söz konusudur. Buna göre (Şener, 1997) "...kimilerinin üzerine vazife düşmesine rağmen ilgisizliği, kimilerinin uygun olmayan alanlarda düzen tanımayan ilgileri gibi güç çekişmeleri doğru bir organizasyon yapısına ulaşılmasına imkân tanımamıştır." Dış yardım politikaları kapsamında analitik yaklaşımlar ve isabetli karar alabilme, her şeyden önce devletin ilgili birimleri arasında güçlü bir koordinasyonun varlığını gerektirmektedir. Genel konjonktürün olduğu kadar sahanın da doğru okunması, merkezdeki karar-vericiler açısından kritik önem arz etmektedir.

Bu itibarla gerek yardım politikalarını belirleme gerek uygulama aşamasında, ihtiyaç analizi ve etki analizlerinin arzu edilen profesyonellikte gerçekleşmemesi, özellikle "sürdürülebilirlik" konsepti açısından negatif bir faktör olabilmektedir. UNDP Türkiye temsilciliği ile TİKA arasında 13-15 Temmuz 2009 tarihlerinde

gerçekleştirilen “Kurumsal Kapasite Geliştirme Çalıştayı”nda verimlilik ve etkililik üzerine ilk müzakereler yapılarak ölçülebilir, sistematik bir mekanizmanın tesisi yönünde planlamalar başlatılmıştır.

TİKA tarafından yürütülen yardım faaliyetlerinde gönüllülük konseptinin planlı bir şekilde devreye sokulmadığı olağan seyrinde bırakıldığı anlaşılmaktadır. JICA tarafından 1965 yılından beri uygulanmakta olan Japon Denizaşırı İşbirliği Gönüllüler Programı (JICA, 2011) kapsamında 20-39 yaş arasında günümüze kadar 35 bin’i aşan gönüllü 90 dolayında ülkede istihdam edilmiştir. Üstelik 40-69 yaş aralığını kapsayan Kıdemli Gönüllüler Programı 1990 yılından itibaren uygulamaya konmuş ve 60’dan fazla ülkede 4.500’ü aşkın gönüllü katkı sağlamıştır. Hangi dinden ve yaştan olursa olsun pek çok insan başkaları için iyilik yapma ya da manevi tatmin gibi gerekçelerle bu tür gönüllü yardım organizasyonlarında rol almaktadır. Dünyada yaygın bir Türk nüfusa sahip Türkiye açısından da bu potansiyel, enerjiye dönüştürülmelidir. TİKA Başkanlığı ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı eşgüdümünde, öncelikle Türk vatandaşlarına yönelik olarak başlatılabilecek bu uygulama, zamanla kardeş, akraba ve diğer toplulukları da içerecek şekilde genişletilmelidir. Kuşkusuz, bu gönüllülerin seçiminde titiz kriterler belirlenmeli; Türkiye’nin uluslararası platformda temsil vizyonu ve misyonu zedelenmemelidir. Kaldı ki TİKA, BM Gönüllüler Programı kapsamında, Dışişleri Bakanlığı ve UNDP işbirliğinde 1992-1998 yılları arasında Gönüllü Danışmanlık Hizmetleri Projesi’ni (Nurdun, 2004:50) başlatmıştır. Başlangıçta yeni bağımsız beş Türk Cumhuriyeti’ne yönelik proje zamanla Moğolistan ve bazı Doğu Avrupa ülkelerini de kapsamış; 92 Türk uzman hukuk, bankacılık, telekomünikasyon, tarım gibi konularda başarılı hizmetler vermişlerdir. Ancak proje 1998 sonrasında sürdürülememiştir. Yeni dönemde özellikle sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin gönüllülük özelliği değerlendirilerek; nitelikli, istekli, İngilizce, Arapça, Rusça ve benzeri yaygın dilleri akıcı konuşabilen gönüllülerin kazanılması yardım faaliyetlerinin çarpan etkisini artırabilecektir.

Planlı ve bilhassa eğitsel özelliği haiz yardım programlarının yararlanıcıları, donör ülke lehine sempatik bir kitlenin oluşumunu mümkün kılabilir. Sözelimi DFID’in önceki versiyonu olan İngiliz Denizaşırı Kalkınma İdaresi’nce uygulanan Kenya Yönetim Enstitüsü, Nijerya Yönetici Eleman Yetiştirme Koleji,

Tanzanya Doğu ve Güney Afrika Yönetim Enstitüsü ve Uganda Kamu Yönetim Enstitüsü (ODA'dan Akt. Oksay, 1996:57) gibi planlı yardım çalışmaları özel önem taşımaktadır. Bu tür yardım politikaları ile amaçlanan, bu kurumlardan yetişecek idari kadroların uzun dönemde en azından İngiliz dış politikasına sempati besleyen bir bakış açısına sahip olmalarıdır. TİKA Başkanlığı'nın bu perspektifte yürüttüğü iki uygulama öne çıkmaktadır; “Uluslararası Genç Diplomatlar” ve “Türkoloji” Programları.

Dışışleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi Başkanlığı'nca verilen bilgilere göre; Dışışleri Bakanlığı ile TİKA Başkanlığı'nın eşgüdümünde 1992 yılından beri yürütülmekte olan Genç Diplomatlar programına 2011 yılı itibarıyla toplam 707 yabancı diplomat katılım sağlamıştır. Uygulamada, ilgi coğrafyasındaki ülkelerin Dışışleri Bakanlığı'nca önerilen iki aday, ilgili ülke nezdinde görevli Türk büyükelçisi tarafından mülakata alınır ve nihai karar Türk Dışışleri Bakanlığı'nca verilerek her ülkeden bir diplomat seçilir. Önceleri özellikle Türk Cumhuriyetleri'nden 1'den çok diplomat seçildiği vaki olmuşsa da 2005 yılı sonrasında her ülkeden bir diplomat seçme yoluna gidilmiştir.

Türkiye'nin, sürdürülebilirliği kanıtlanmış en uzun soluklu yardım ve işbirliği programlarından biri olan Genç Diplomatlar aynı zamanda dış yardım – dış politika ilişkisinin de en net örneklerinden birini teşkil etmektedir. Program ile amaçlanan temelde Türk dış politikasının ve Cumhuriyet tarihinin tanıtılması olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte program, ABD tarafından yürütülen Uluslararası Liderlik Programı'nın (IVLP) diplomatik versiyonunu andırmaktadır. Her halükarda, Türkiye'nin bir diplomatik imaj ve algı çalışması olarak nitelendirilebilecek bu programa iştirak eden genç diplomatların program sonucunda daha müspet bir algı ile Türkiye'den ayrıldıkları kaydedilmektedir. Öte yandan program kapsamındaki ülkelerin de ileride Türkiye'de görevlendirmeyi öngördükleri diplomatlarını bu programa yönlendirdiği anlaşılmaktadır.

Takriben beş hafta süren eğitim programı çerçevesinde Türk dış politikasının genel esasları, Türk tarihi, diplomasi, diplomat olmanın gerekleri gibi temel konuların yanında; Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkileri, Terörle Mücadelede Türkiye Deneyimi, Kıbrıs gibi konularda da eğitimler ve konferanslar

verilmektedir. Ayrıca program kapsamında TBMM gibi öncül kurumlar ile müze, saray, cami ve benzeri tarihi ve kültürel değerlerin ziyareti de yer almaktadır.

Resmi istatistiklerden de anlaşılabacağı üzere (Ek: 4); toplamda 707 diplomatın iştirak ettiği programdan en çok yararlanan ilk beş ülke sırasıyla Azerbaycan (73), Kırgızistan (49), Türkmenistan (49), Kazakistan (41) ve Özbekistan (37) olarak öne çıkmaktadır. Bununla beraber, Tablo 18'deki dağılım; Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu, Güney ve Doğu Asya ülkelerinin de 2004 sonrasında tercih edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 18: İlgi Coğrafyası Bazında Katılımcı İstatistikleri

İLGİ COĞRAFYASI	YÜZDE	KATILIMCI
Diğer (KKTC)	4,80	34
Güney Asya	4,66	33
Doğu Asya	5,23	37
Orta Asya ve Kafkasya	41,01	290
Balkanlar ve Orta Avrupa	11,88	84
Doğu Avrupa	4,66	33
Ortadoğu	8,34	59
Sahraaltı Afrika	13,86	98
Latin Amerika	5,51	39
TOPLAM	% 100	707

Bu verilerden hareketle şu tespiti yapmak mümkündür; Avrasya olarak nitelenebilecek Türk Cumhuriyetleri ve Balkanlardaki akraba toplulukların yer aldığı ülkeler, süregelen önemini korumuştur. Ancak bunların dışındaki ülkelerin yerini 2005 yılı sonrasında Afrika, Ortadoğu, Latin Amerika ve hatta Doğu Asya ülkeleri almaktadır. Kuşkusuz bu değişiklik, Türkiye'nin son yıllardaki dış politika ve dış yardım yönelimlerini de yansıtmaktadır. Örneğin 2005 yılındaki Afrika açılım politikası akabinde, TİKA'nın da koordinasyon ofisi bulunan Etyopya, Senegal ve Sudan gibi ülkeler, genç diplomatlar programında öne çıkmaktadır. Öte yandan, Türk dış politikasının Afrika, Uzak Doğu ve Latin Amerika'ya açılımı ile Türk dış

yardımlarının bu bölgelere erişimi paralellik arz etmektedir. Tüm bu veriler, Türk dış yardım faaliyetleri ile dış politik yönelimlerinin başarılı ahengini de örneklemektedir.

Türkoloji Projesi (TİKA, 2010b) ise halen 22 ülke ve 2 özerk cumhuriyette aktif olarak sürdürülen, çarpan etkisi yüksek bir diğer uygulamadır. 2000 yılından itibaren gerçekleştirilen proje temelde; ilgi coğrafyasındaki üniversitelerle işbirliği yapmak suretiyle, Türk dilinin ve kültürünün yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda bir yandan ilgili üniversitelerde Türkoloji, Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri ile Türkçe Eğitim Merkezleri açılırken; diğer yandan bu üniversitelere akademisyen gönderilmekte ve eğitim materyal desteği sağlanmaktadır. Ayrıca 2003 yılından beri yürütülen yaz staj programı çerçevesinde, her yıl yaklaşık 100 başarılı öğrenci Türkiye'ye getirilerek pratik ve eğitsel programlara alınmaktadır. Bu projenin bir başka versiyonu olarak; 1995 yılından itibaren TİKA ile Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğinde uygulanan Hizmet İçi Eğitim Programları kapsamında; Türkçe Öğretimi, Türk Dili Tarihi, Milli Eğitim Sistemi ve benzeri konularda seminer verilen öğretmen ve öğretim elemanı sayısının 1000 dolayında olduğu kaydedilmektedir.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri'ni haiz üniversiteler şunlardır: Kabil Devlet Üniversitesi (Afganistan), Tiran Üniversitesi, (Arnavutluk), Minsk Devlet Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi (Belarus), Zenica Üniversitesi ve Tuzla Üniversitesi (Bosna Hersek), Constantin Preslavski Üniversitesi (Bulgaristan), Talin Üniversitesi (Estonya), Kudüs Üniversitesi (Filistin), Jawaharlal Nehru Üniversitesi ve Jamia Millia İslamia Üniversitesi (Hindistan), L.N. Gumilev Avrasya Üniversitesi (Kazakistan), Kırgız – Özbek Devlet Üniversitesi (Kırgızistan), Vilnius Üniversitesi (Litvanya), Moğolistan Milli Üniversitesi Yabancı Diller ve Kùltürler Fakùltesi (Moğolistan), Aziz Kiril Metodi Üniversitesi (Makedonya), Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü ve Mirza Uluğbek Üniversitesi (Özbekistan), Comenius Üniversitesi (Slovakya), Halep Üniversitesi (Suriye), Kazan Devlet Üniversitesi (Tataristan), Mahdumkulu Üniversitesi (Türkmenistan), Kiev Taras Sevcenko Üniversitesi ve Kırım Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi (Ukrayna), San'a Üniversitesi (Yemen). Öte yandan; Arnavutluk, Karadağ, Kosova, Makedonya, Sudan, Kırgızistan, Gürcistan, Bulgaristan, Küba, Romanya ve Azerbaycan'da Türkçe Kursları, Türk Kùltür Merkezleri ve diğèr Türkoloji faaliyetleri ile bu alanda paralel hizmetler sunulmaktadır. 2010-2011 eğitim döneminde (Avrasya Bùlteni,

2011:25) 30'u Türkiye'den, 47'si yerelden olmak üzere 77 öğretim üyesi görevlendirilen bu üniversitelerde, eş zamanlı olarak 4 bine yakın öğrenci Türkçe eğitimi almaktadır.

Türkoloji Projesi'nin sadece soydaş ve akraba toplulukların yoğun olduğu Türk Cumhuriyetleri ve Balkanlarda değil; aynı zamanda Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Asya'ya doğru uzanması, etki odağının genişlediğini göstermektedir. Türkoloji projesi nihai tahlilde yalnızca Türkçeyi konuşabilen değil; Türk kültürüne ve perspektifine aşina olan, Türkiye algısı müspet yönde şekillenen bireylerden müteşekkil bir atmosfer meydana getirmektedir. Kamusal ya da özel sektörde görev alması muhtemel mezun öğrencilerin, orta ve uzun vadede Türkiye ile iletişimin aktörleri olacağı kuşkusuzdur. Yine, mezunların zamanla Türkiye ile ülkeleri arasında ticari ve ekonomik ilişkilerde aktif roller üstlenebileceği de değerlendirilmektedir. Hâlihazırda Türkoloji öğrencilerinin bir kısmı kendi ülkelerindeki TİKA ofislerinde ve Türk diplomatik misyonlarında görev almaktadır. Programın sürdürülebilir bir nitelik taşıyor olması kadar Türkiye'de yaz staj programları uygulanarak yerinde pratik yapılması ve kursiyerlerin Anadolu'ya has toplumsal dinamikleri bizzat gözlemlemesi, Türkoloji programını etkili kılmaktadır. Böylece kendi üniversitelerinde edindikleri Türkiye'ye ve Türk kültürüne yönelik bilgiler, soyut kalmamakta; Türkiye'de kişisel tanışıklıkların yanı sıra, TBMM ve Başbakanlık düzeyinde sergilenen yakın ilgiyle de taçlanmaktadır.

4.2. ETKİ ODAKLI ANALİZLER

Yardım süreci, yardım gönderilen ülke bağlamında da beşeri, sosyal, kültürel, iktisadi, güvenlik ve sivil toplum gibi pek çok faktör açısından değişken bileşenler üretebilmektedir. Dış yardımlar; temelde dış politika, güvenlik ve ekonomi alanları itibarıyla sonuç doğurmaktadır. Bununla birlikte dış yardımların uluslararası ilişkilerin dinamik yapısı içinde, donör ülke açısından olumlu ya da olumsuz ne tür bir etki alanı meydana getirdiğini spesifik verilerle ölçmek kuşkusuz imkan dışıdır. Yine de planlı bir zaman dilimine yayılmak suretiyle bir program dâhilinde aktarılan dış yardımların, orta ve uzun vadeli etkiler oluşturduğunu; hiçbir şarta ya da kritere bağlanmaksızın bir batında yapılan hibe türü bağışların veya popülist nitelikli yardımların ise daha kısa süreli izler bıraktığını söylemek mümkündür. Marshall Yardım Planı, neredeyse Soğuk Savaş sürecini yönetmede ABD'nin Batı Bloku

Ülkelerini konumlandırığı bir politik enstrüman işlevi görmüştür. Yine, bugün Türk askerinin Afganistan’da gördüğü itimat ve itibarın temellerini, Türkiye’nin birkaç yüzyıl geriye kadar uzanan Afgan politikasında aramak daha doğru olacaktır.

4.2.1. Dış Politika

Sovyetler Birliği’nin dağılmasını müteakiben başta Orta Asya, Kafkasya, Doğu Avrupa ve Balkanlar olmak üzere yeni politik stratejilerin uygulanabileceği etki alanları ortaya çıkmıştır. Rusya, bu yönetimler üzerinde eski nüfuzu ile süregelen yönetsel ve ekonomik münasebetleri üzerinden politika yürütmüştür. AB yardım politikaları ise; demokrasiye geçiş, kurumsal kapasite artırımını gibi konularda özellikle “Avrupa Komşuluk Politikası”, “Sınırötesi İşbirliği” gibi enstrümanlar ile ivme kazanmıştır. Türkiye’nin yaklaşımı ise uluslararası kuruluşların yardım ve işbirliği çalışmalarının içinde ya da bu girişimlerle uyumlu bir seyir izlerken, kendi özel gayretlerinin de belirgin şekilde yansıdığı bir trend izlemiştir. Türkiye’nin ikili yardımları her halükarda bölgesel ya da uluslararası oluşumlar kapsamındaki katkılarının çok üzerinde olmuştur. Anılan bölgelere yönelik Türk dış yardım politikası, ilk etapta Eximbank kredileri, hibeler gibi finansal kalemleri içermiş; zamanla teknik yardım, know-how, tecrübe aktarımını gibi daha profesyonel bir niteliğe evrilmiştir. Bununla birlikte hibe opsiyonundan tamamen vazgeçilmemiş ancak, restorasyon çalışmaları gibi tarihsel; eğitim-bilim-sanat etkinlikleri gibi kültürel; polisiye-askeri destek hizmetleri gibi güvenlik özellikli işbirliği çalışmalarında artış kaydedilmiştir. Bu alışmalar doğrultusunda imzalanan mutabakat zabıtları ve işbirliği anlaşmaları, diplomatik temasları hızlandırırken; resmi açılış, imza ve ödül töreni gibi merasimlere bakan düzeyinde iştirakler de politik münasebetlerin yakınlaşmasına hizmet etmiştir.

Türkiye’nin dış yardımlarının içeriği ya da yönü ne olursa olsun, hemen hemen tüm yardım ve işbirliği münasebetlerinde, tarihsel miras etki odaklı izler okunmaktadır. Zaten Türk dış yardım politikasının beklenenin ötesinde çarpan etkisine ulaşması ve başarısı da bu kökten beslenmektedir. “Doğu-Batı istikametinde ilerleyen Selçuklu-Osmanlı tarihi birikimi için Asya-Avrupa ilişkisi yay ile ok ilişkisi gibidir. Yay geriye doğru ne kadar gerilirse ok ileriye doğru o denli hızlı gider.” (Davutoğlu, 1997) şeklindeki tespitte vurgulanan da esasen budur.

Türk STK'larının uzun süre bir dış yardım konsepti çerçevesinde yönlendirilememiş olması, dış politikamız açısından en azından bir avantaj mahrumiyeti olmuştur. Gelişmiş ülkelerin 1960'lı yıllardan itibaren uyguladığı Kamu-STK işbirliği yaklaşımı, özellikle Demirperde ile Sovyet rejiminin yıkılmasını takip eden yıllarda daha aktif bir özellik kazanmıştır. Türkiye'de ise bu eğilimin daha ziyade 2005 yılı sonrasında somut göstergelere eriştiği görülmektedir. Kaldı ki Türkiye'de 2005 yılına kadar yapılan STK dış yardımları derlenemediği için DAC nezdinde resmi kayıtlara da aktarılamamıştır. STK'ların özellikle acil yardım, insani yardım ve gönüllü hizmetler gibi soft-diplomasi alanında bir yardım kanalı olarak değerlendirilmesi, Türkiye'nin dış politik kredibilitesine kuşkusuz pozitif katkılar sağlayacaktır. Bununla birlikte, Türk STK'larının uluslararası platformda köklü yardım kuruluşlarına muadil çalışmalar yürütebilmesi, biraz da kendi kurumsal kapasiteleriyle sınırlı bulunmaktadır. Başta personel kalitesi ve tecrübi birikim olmak üzere, Türk STK'larının Türk dış politikası paralelinde bir misyon üstlenmeleri, pek çok açıdan modern bir donanımı gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda beklenen diplomatik işlevsellik, bilhassa yardım alanlarına ilişkin çıtanın yükseltilmesiyle mümkün olacaktır. Zira geleneksel yaklaşım içinde yapılan yardımlar daha ziyade su, gıda, ilk yardım gibi bağış ve hibeler yoluyla soyut etkili bir karakteristik taşımaktadır. Şüphe yok ki bu tür yardımların kısa vadede olumlu tesirleri olmaktadır. Bununla beraber eğitim, kültürel işbirliği, kadın ve çocuk odaklı çalışmalar gibi teknik ve pratik boyutu daha güçlü projelere yönelme halinde ise sadece orta ve uzun vadeli çıktılar açısından değil, çarpan etkisi bakımından da daha yüksek verim alınması mümkün olabilecektir. Alıcının Türkiye'ye karşı hissettiği yüksek kabul hissinin en güzel mukabelesi de bu tür somut ve uzun soluklu yardım pratiği ile cevap bulacaktır. Kaldı ki insani yardımların Kızılay ya da STK'lar eliyle yapılması, yardımın ruhuna daha uygundur. TİKA'nın ise hayır aktaran değil; projelendiren, ihtisas ve know-how özellikleri öne çıkaran, teknik nitelikli bir kurum olarak öncül rol üstlenmesi daha profesyonelce olacaktır.

Konunun diğer boyutunda ise bazı gelişmiş ülkelere tercih edilen GONGO (Hükümetçe Organize Edilen STK) uygulaması yer almaktadır. 2007 yılında kurulan Yunus Emre Vakfı bu türden bir adımı örneklemektedir. Nitekim Türkiye'nin (TİKA koordinesinde) yürüttüğü en etkili uygulamalardan biri olan Türkoloji projesi, yapılan bir protokol ile Yunus Emre Vakfına devredilmiştir. Uygulamada,

devlet/hükümet güdümlü dernek ve vakıflar kurmak suretiyle bazı insani yardımların ve teknik beceri gerektirmeyen soft aktarımların bu şekilde transfer edildiğine rastlanabilmektedir. Kabasakal'ın aktardığına göre TİKA'nın Başbakanlığa bağlandığı ilk dönem itibarıyla da bu alternatif konuşulmuş, ancak ilgilerce üzerinde mutabık kalınamamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin, daha fazla vakit kaybetmeksizin, dış politik çizgilere paralel çalışmalar yürütebilecek, yurtiçinde ve/veya yurtdışında kurulmuş olan nitelikli Türk STK'ları ile işbirliği geliştirmesi, Türk diplomasisinin de elini güçlendirebilecek bir alternatif olabilecektir. Devletlerarasında süregelen soğuk politik ilişkilerin onarılmasında, sivil diplomasi kültürünün pozitif etkisi göz ardı edilemez. Özellikle sivil inisiyatifler yoluyla gerçekleştirilen yardım ve işbirliği faaliyetleri ile ekonomik yatırım ve istihdam olanaklarının, toplumlar arasında olduğu kadar devlet düzeyinde de sağlıklı bir güven algısının tesis edilmesine büyük katkı sağladığı unutulmamalıdır. Bununla birlikte bazı yardım girişimlerinin güvenlik konusu olarak görüldüğü de taze örneklerle sahiptir. Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a saldırısı üzerine ABD savaş gemileri ile Gürcistan'a ulaştırılan yardımlar Rus makamlarınca bir meydan okuma olarak değerlendirilmiştir. Yine 2010 yılında Gazze'ye yardım götürmeyi hedefleyen Mavi Marmara gemisi, yardım gönüllülerinin bazılarının İsrail güçlerince öldürülmesine ve yaralanmasına varan orantısız müdahalesiyle bloke edilmiştir. Artan politik tansiyon, iki ülke diplomatik ilişkilerini asgari düzeye indirirken, karşılıklı güvenlik algılamasındaki negatif seyir, son derece kritik bir noktaya ulaşmıştır.

Türk dış yardımları irdelendiğinde, bazen ilgili ülke ve/veya hedef kitle ile Türkiye arasında yeni bir ilişki tesisi, bazen mevcut ilişkinin sürdürülebilirliğinin temini ve bazen de zedelenen ilişkilerin iyileştirilmesi yönünde bir yardım karakteristiği ortaya çıkmaktadır. Rutin yardımlar daha ziyade mevcut ilişkiyi korumaya dönük bir işlevi haizken; yaralı ilişkilerde, görece daha stratejik temaslar ve daha özel yardım kalemlerinin devreye girdiği görülmektedir. Örneğin 1999 yılında, İslam Kerimov yönetimindeki Özbekistan'da Türk okullarının kapatılmasına ve ikili ilişkilerin maslahatgüzar düzeyine indirilmesine varan krizin (Çevikcan, 1999) çözümü doğrultusunda; ertesini yıl Özbekistan'a Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanı, Genel Kurmay Başkanı ve İçişleri Bakanı düzeyinde farklı ziyaretler gerçekleştirildiği, radikal isyanların kontrol altına alınmasına yardım amacıyla iki

uçak dolusu hafif silah, çift yönlü telsiz, gece görüş ve kızıl ötesi gereçler ile çelik yelek gönderildiği (Koknar, 2005:110) belirtilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başta Orta Asya ve Balkanlarda politik konjonktürün değişimi, Türk dış politikası için gerçekten de özel bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ancak 1997 yılında yapılan bir değerlendirmede (Kabasakal, 1997), geride kalan 6 (altı) yıllık periyodda Türkiye'nin Türk Dünyasıyla ilişkisi, stratejik olmaktan ziyade psikolojik yanı ağır basan ilişkiler olarak tanımlanmıştır. Bir başka ifadeyle, kardeş ve akraba topluluklara yönelik yıllardır dillendirilen hasret söyleminin, reel politik zeminde pratiğe konması zaman almıştır.

Dil, din, kültür, tarih, etnik köken gibi pek çok ortak değere rağmen, Soğuk Savaş döneminin şartlarında Türkiye'nin, özellikle Orta Asya ve Balkanlardaki Türk ve akraba topluluklarla doğrudan teması sınırlı kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte bu alanlara yönelen Türkiye'nin yardım ve işbirliği politikalarının tek merkezden koordine edilemeyişi, zamanla bazı avantajların yitirilmesine yol açmıştır. Bu bağlamdaki bir analize (Weitz, 2006) göre; organize edilen Türk dünyası zirveleri de politik ve güvenlik odaklı olmaktan çok, kültürel bir işleve bürünmüştür. Nitekim Türk Cumhuriyetlerinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni resmen tanımaya dair gönülsüzlükleri de ortak bir politik eksen oluşturulamayışının kanıtı olarak sunulmaktadır.

Ancak yine de Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik kurultaylar ve zirveler paralelinde Bakan Çay'ın dile getirdiği kapsamlı bir birlik kurma düşüncesi, Moskova'yı ciddi şekilde rahatsız etmiş; “etnik temele dayalı birliklerin kurulmasının Orta Asya ve Kafkasya'da işbirliği ve karşılıklı anlayışa hizmet etmediği” (Başlamış, 2000), Rus Dışişleri Bakanlığı'na dile getirilmiştir. Rusya'nın, Türk yardım ve işbirliği girişimlerinden hoşnutsuzluğu, esasen kardeş ve akraba toplulukların bağımsızlık sürecinde de hissedilmiştir. Nitekim Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Çernişev, dönemin Kültür Bakanı N. Kemal Zeybek'e “Siz gerçekçi bir insansınız. Bizi anlamalısınız. Bir imparatorluk yitirdik. Buna alışmamız ve bunu hazmetmemiz kolay değil.” (Zeybek, 1997) diyerek, bölgede Türkiye'nin başat rol üstlenmesini kabullenmelerinin güç olacağını ortaya koymuştur. Ancak Türk dünyasının aynı coğrafyada yitirdiği imparatorluğun da hafızalarda hala tazeliğini

koruduğu düşünöldüğünde; gerçekleştirilen yardım ve işbirliği çabalarının köklü bir temeli haiz olduğu ve tarihi sürekliliğin bir sonucu olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Kulaklıkaya TİKA faaliyetlerinin, Dışışleri Bakanlığı'nın hard-diplomasi karakteristiğine soft-diplomasi boyutu kazandırdığını ifade etmektedir. Bu çizgide Dışışleri Bakanlığı'nın yönlendirme ve tavsiyeleri, mutlaka dikkate alınmaktadır. Son dönemde, Türk dış politikasında TİKA'nın iz bırakan girişimlerinden biri de Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi üyeliği sürecinde yaşanmıştır. Özellikle Afrika ölkeleri nezdinde sergilenen yardım diplomasisinin, potansiyel oyların Türkiye lehine döndürölmesinde son derece pozitif bir etki meydana getirdiği dile getirilmektedir. Kulaklıkaya, böyle bir dış politik hedef için özellikle gayret gösterdiklerine ve takriben 15 milyon dolarlık özel bir bütçeyi ilgili ölkelerde bu amaçla değerlendirdiklerine dikkat çekmektedir. Öte yandan bu süreçteki asıl kazanımın ise daha önce gidilmeyen ve yakın temas kurulmayan bir coğrafya ile gerek hükümet gerek toplum bazında doğrudan iletişim kurmak ve Türkiye adına tanınırlık sağlamak olduğunu vurgulamaktadır. Afrika ölçeğinde bir tür lobi çalışması olarak da nitelenebilecek bu yardım ve işbirliği performansı ile somut bir başarı elde edilmesi üzerine, 2008 yılı sonunda gerçekleştirilen TİKA Koordinasyon Kurulu toplantısında, Türkiye'nin BMGK geçici üyeliğine adaylığı kapsamında Afrika'ya yoğunlaşan yardımların devamı yönünde karar alınmıştır.

Türk dış yardım diplomasisinin artık daha proaktif bir yapıya kavuştuğunu söylemek mümkündür. Almanya'da gurbetçilerden oluşan kalabalık bir Türk topluluğuna hitap eden Başbakan Erdoğan da (TRT Türk, 2011); yakın bir geçmişte, yanı başında Bulgaristan'daki mağdur soydaşlarına yardım elini uzatamayan, 1999 yılında yaşanan depremde kendi illerinin dahi yardımına koşamayan Türkiye'nin artık, Haiti'den Moğolistan'a kadar bir yardım yelpazesi olduğunu vurgulamıştır. Üstelik TİKA'nın dil, inanç ve ırk ayrımı gözetmeksizin gerçekleştirdiği pek çok proje, uluslararası platformda dikkat çekmekte ve takdir görmektedir. Sözelimi Makedonya'da çok etnisiteli bir bölgede uygulanan Arıcılık Projesi, BM Güney-Güney İşbirliği kapsamında örnek proje seçilmiştir.

Gelişmiş ölkelerin kalkınma ve yardım kuruluşları ile kıyaslandığında, TİKA yardımları aslında genellikle çok büyük meblağlı yardımlar değildir. Ancak yine de pek çok noktada TİKA yardımları, muadil yardım kuruluşlarından görece daha etkili

sonuçlar doğurmaktadır. Bosna’da Gacko şehrinde TİKA’nın eş-finansman desteğiyle yapılan bir cami, 2008 yılı Bayram arifesinde kundaklandığında, yöre halkı Boşnak makamlarından, polis ve acil servisinden önce durumdan ivedilikle TİKA yetkililerini haberdar etmiştir. Cami, bilahare TİKA tarafından yeniden onarılmıştır. Kulaklıkaya, yardımlarla tesis edilen bu bağın rakamsal değerin çok üzerinde bir müessiriyet oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Zira bu tür yardımlar Türkiye için sahiplenme göstergesi olduğu kadar, ilgili topluluklar açısından da himaye duygusunu pekiştirmektedir.

Ağustos 2010’da Pakistan’da yaşanan büyük sel felaketinde en koordineli yardım organizasyonunu gerçekleştiren Türkiye, kısa sürede uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu konuda görev yapan Fransız temsilci Jean Maurice Ripert’i başarısız bulan BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon, Türkiye’nin eski İslamabad Büyükelçisi ve dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Engin Soysal’ı Pakistan’a yardım için özel temsilci olarak layık gördüklerini bildirmiştir. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu “Bu bizim onur duyduğumuz bir gelişme. (Büyükelçimiz), BM’nin Pakistan’daki bütün operasyonlarının tek yetkilisi olacak. Bu görev BM sistemi içinde de genel sekreterlik yardımcılığına denk düşen önemli bir pozisyon.” (Kalaycı, 2010) şeklinde açıklamada bulunmuştur. BM’nin talebi üzerine gerçekleşen bu atamada, genel itibarıyla Türkiye’nin son yıllarda yükselen bir donör ülke olarak öne çıkması etkili olduğu kadar; Türkiye’nin Pakistan ve Afganistan özelinde sergilediği özel gayretlerin başarı yansımaları da belirleyici olmuştur. Görüldüğü üzere, Türkiye’nin söz konusu yardım coğrafyasında pozitif ivme kazanan kredisi, sadece yerel muhataplar nezdinde değil; uluslararası örgütler nezdinde de artı değerler üretmektedir.

Sonuçta Türkiye’nin son yıllardaki dış politik açılımları, “stratejik derinlik doktrini doğrultusundaki Yeni Osmanlılık” (Murinson, 2006) olarak nitelensin ya da nitelenmesin; Türk diplomasisinin tarihi bağları ile yeniden temasında dış yardımların büyük etkisi olduğu bir realitedir.

4.2.2. Ekonomi-Politik

Dış yardımın donör ülke lehine ekonomik bir sonuç doğurmasının hedeflenmesi, yardım etiği açısından uygun bulunmasa da kendiliğinden gelişen bir ekonomi faktöründen bahsetmek mümkündür. Özellikle teknik yardımlar, altyapı ve yatırıma

yönelik nispeten büyük meblağlı projelerde, uygulamanın sürdürülebilirliği çoğu kez teknik destek ya da ekipman alımı gibi konularda iki ülke arasında bir satın alma ilişkisi doğurabilmektedir. “Soft” nitelikli olmayan bu tür yardımların donör ülke lehine “pazar yaratan etkisi” (Tuncer, 1963:75), ekonomik bir faktör olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu paralelde dış yardımların donör ülke iç piyasası açısından pozitif bir hareketlilik doğurduğu, örneğin ABD’nin özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hız kazanan sınırötesi yardımlarının, ülkedeki sanayi ve deniz ulaşımı sektörünü canlandırdığı ve yardımları kanalize eden Amerikan ticaret filosuna dinamizm kazandırdığı belirtilmektedir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Türkiye’nin Türk Dünyası ile kamusal düzeyde ilişkileri genel itibarıyla ekonomik odaklı olmamıştır. Güvenlik, sağlık, eğitim, kültür, tarım, ulaşım ve benzeri sektörlerde yürütülen yardım ve işbirliği çalışmalarında Türkiye daha ziyade hibe ve krediler yoluyla finansal destekte bulunan taraf olmuş, ekonomik çıktılar hedeflenmemiştir. Bununla birlikte ilişkilerin gelişiminin doğal seyri içinde Türkiye’nin bu yönde kazanımları da olmuş; ancak asıl icrai adımlar Türk müteşebbislerince atılmıştır. Kaldı ki Türkiye’nin Türk kuşağı ile entegrasyonunun ve bölgenin dışa açılmasının sağlanmasında temel unsurun (Şener, 1997) karşılıklı ticaretin geliştirilmesi, yatırım ve iktisadi işbirliği çalışmalarının ilerletilmesi olduğu da sıkça vurgulanmaktadır.

Türkiye’nin Orta Asya politikasının arzu edilen başarıyı yakalayamayışının nedenlerinden biri olarak da ekonomik kabiliyetlerin kısıtlılığı (Oğan, 2006) gösterilmektedir. Gerçekten de 1990’lı yıllar Türk ekonomisinin istikrar seyrine kavuşmadığı bir dönemdir. Ancak olumsuz iktisadi koşullara rağmen kardeş ülkelere sunulan kredi ve hibeler her şeyden önce bir özveri örneğidir. Yine de yeni Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlık sonrasında serbest piyasa koşullarına hazırlanmasında, TİKA koordinasyonundaki çalışmaların önemli katkısı olmuştur. Bu vetirede bankacılık, rekabet piyasası, finans gibi iktisadi sektörlerde Türk uzmanların verdikleri eğitimler, Sovyet sisteminden serbest piyasa ekonomisine geçişte adaptasyon işlevi görmüştür. 1995-2006 yılları arasında Kırgızistan’da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını inceleyen bir çalışmada (Yıldız ve Kökocak, 2008) toplamda yaklaşık 1,5 trilyon dolarlık yatırım kapsamında; ilk sırayı yüzde 26,12 ile Kanada’nın, ikinci sırayı ise yüzde 11,71 ile Türkiye’nin aldığı

belirtilmektedir. Kuşkusuz Türk yatırımcıların bu ilgisi, iktisadi işbirliğinin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu paralelde KEİ ve EİT gibi bölgesel kuruluşlar en azından bir işbirliği zemini olma işlevi görmüştür. Türkiye'nin Orta Asya ile ekonomik ilişkileri gittikçe çeşitlilik kazanmakta, enerji sektörü ise stratejik bir işbirliği açılımı sunmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, Azeri-Çıralı-Güneşli ve Bakü-Tiflis Erzurum Doğalgaz Boru Hattı gibi projeler enerji alanındaki işbirliğine ilişkin etkili örneklerdendir.

Türkiye, yardım ilişkilerinde bir ekonomik hedef ya da beklenti öngörmemekle beraber kendiliğinden gelişen açılımlar, önemli çıktılar beraberinde getirmiştir. 1993 Eylülünde Türkiye'yi ziyaret eden Romanya Cumhurbaşkanı Iliescu başkanlığındaki heyetle başta güvenlik olmak üzere pek çok işbirliği protokolü imzalanmış, ayrıca Romanya'nın kullanımı için 75 milyon dolarlık bir kredi açılmıştır. Müteakiben, 9. Cumhurbaşkanı Demirel 1994 yılında ilk yurtdışı gezisini 23 Mart'ta Romanya'ya gerçekleştirmiş, konuşmasında (Turgut, 2002:143) kısa sürede gelişen ticari münasebetlere atıfta bulunarak 2500'ü aşkın Türk firmasının Romanya'da yatırım yaptığını açıklamıştır.

1999 yılında Başbakanlığa bağlanan TİKA'dan sorumlu Bakan Çay, hedeflerinin (Hakimiyet, 2000), “Türk işadamlarının yurtdışında önünü açmak, Türkiye'ye ihracat ve ithalatta ekonomik güç kazandırmak” olduğunu beyan ederken; dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Ersümer ise Orta Asya'daki işadamlarını “akıncılar” ve “uç beyleri” olarak nitelemiştir. Bununla birlikte Sovyet rejimi sonrasında, Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerde bir patlama yaşandığı da söylenememektedir. Bakan Çay (Türkiye, 2000), yeni Türk Cumhuriyetleri'nin icra-iflas hukuklarını Batı standartlarında düzenlemeleri gerektiğini, böylece orada yatırım yapacak yabancı işadamları için bir hukuki güvence olacağını belirterek, aksi halde bugün birçok problemlerle karşılaşıldığını, nitekim bu cumhuriyetlerle ekonomik ilişkilerin de kilitlendiğini vurgulamıştır. Öte yandan bu dönemde Eximbank tarafından Türk Cumhuriyetleri'ne verilen kredi yardımlarının geri ödenemediği, bu yüzden ticarete takas, barter gibi usullerin değerlendirilebileceği (Yalçın, 2000a) gündeme gelmiştir. Yine de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye için sadece dış politik bir alan değil; iş dünyasının yoğun temas ve işbirliğine uygun bir zemin de ortaya çıkmıştır.

Tablo 19: Türkiye'nin Yardım Gönderdiği Bazı Ülkelere İhracatı (Milyon Dolar)

ÜLKELER	YILLAR				
	1991	1995	2000	2005	2010
Azerbaycan-Nahc.	0	161	230	528	1.550
Kırgızistan	0	38	21	90	129
Bosna-Hersek	0	8	27	128	224
Moldova	0	7	26	81	148
Afganistan	1	0	8	113	260
Sudan	20	18	38	145	228
Filistin-Gazze	0	0	6	9	40

Ekonomi Bakanlığı verileriyle derlenen Tablo 19’da bir örneklem olarak ele alınan ülkeler, TİKA PKO’larının da bulunduğu ve Türkiye’den yardım almakta olan ülkelerdir. Türkiye ile köklü münasebetlere sahip bu ülkeler; Orta Asya-Güney Asya, Ortadoğu, Balkanlar-Avrupa ve Afrika coğrafyasından seçilmiştir. 1991-2010 yılları arasında Türkiye’nin bu ülkelere yönelik ihracat verileri dikkate alındığında, öncelikle genel itibarıyla periyodik bir yükseliş gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Sovyetler Birliği’nin dağılması ile Balkanlarda ve Orta Asya’da Türk ihracat grafiğinin az da olsa bir ivme kazandığı ortadadır. Ancak gerek bahse konu ülkelerle Türkiye’nin uzun soluklu ilişkilerinin varlığı ve gerek süregelen Türk dış yardımları göz önünde bulundurulduğunda, tablodaki ihracat rakamlarının tatminkâr değerler olmadığı da aşîkârdır. Sözgelimi, Türkiye 2009 yılında Afganistan’a 234 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiş, aynı yıl Türkiye’nin Afganistan’a dış yardımı ise 96,46 milyon dolar dolayında olmuştur. Yine Kırgızistan’a 140 milyon dolar ihracatımızın gerçekleştiği 2009 yılında, 67,72 milyon dolarlık Türk dış yardımı söz konusudur. Her şeyden önce Türkiye’nin dış yardımlarının ekonomik bir geri dönüşüm kaygısı taşımadığı, bu yönde bir planlama yapılmadığı açıktır. Ancak dış yardımların; uluslararası piyasa koşulları, ekonomi-politik konjonktür ve benzeri diğer faktörlerle birlikte, belli ölçüde pazar yaratan bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye ise olağanüstü meblağlar olmasa da kendiliğinden gelişen bir ihracat seyrinden istifade etmektedir. Bu paralelde Kulaklıkaya,

“Özellikle 2005 yılından itibaren Afrika’ya Açılım Eylem Planı kapsamında, sadece kalkınma yardımları alanında değil; Türkiye’nin dış ticaret potansiyeline de pozitif bir ivme kazandırıldığını söylemek mümkün” yorumunu yapmaktadır.

Kulaklıkaya, TİKA’nın yaptığı teknik işbirliği ve kalkınma yardımları ile ilgili bir ekonomik geri dönüşüm planlanmadığını ancak kendiliğinden gerçekleşen kazanımların da küçümsenmeyecek düzeyde olduğunu şu örneklerle açıklamaktadır: “Afganistan’da yeniden yapılandırma süreci kapsamında yapılan teknik işbirliği faaliyetlerinin dolaylı bir çıktısı olarak ülkedeki inşaat sektöründe Türk mühendis ve müteahhitleri öncelikle tercih edilir olmuştur. Kırgızistan’da (engebeli arazilere yönelik) yapılan sırta ekim tekniği eğitimleri ve bilahare hibe edilen 5 mibzerin ardından Kırgız Tarım Bakanlığı, bu ürünü üreten firmalarla irtibata geçerek Türk özel sektörüne Kırgızistan’da yeni ticari bağlantılar kazandırmıştır. Bu paralelde dikkat çeken bir örnek de Şubat 2010’da bir TİKA ofisinin de açıldığı Suriye’ye ilişkindir. Bir dönem savaşın eşiğine gelen Suriye ile son yıllarda ivme kazanan yardım ve işbirliği çabaları kısa sürede ciddi yakınlaşmalara vesile olmuştur. Özellikle vizelerin kalkması, ticari yatırım ve ekonomik teşebbüslerin önünü açmıştır. Suriye Turizm Bakanlığı Danışmanı Salama’nın aktardığına (Bayraktar, 2011) göre; 2002 yılında Suriye’den Türkiye’ye gelen turist sayısı 100 bin civarında iken, bu sayı 2010 yılı itibarıyla 900 bin olarak gerçekleşmiştir. Ancak müteakiben başlayan Arap Baharı hareketliliği üzerine yaşanan ülke içi kaotik gelişmeler, iki ülke arasındaki olumlu ilişkilere önemli ölçüde ket vurmuştur.

Türk dış yardımlarının bir ekonomik değer üretmesi yönünde son yıllarda bazı resmi beyanatlara da rastlanabilmektedir. Nitekim Türkoloji Projesine önemli ölçüde destek olan TOBB Başkanı Hisarcıklıoğlu da Türkoloji yaz staj programını başarıyla tamamlayan 26 ülkeden 96 öğrenciye hitaben (Avrasya Bülteni, 2009b:3); “...Bu müthiş bir avantaj. Onun dışında en önemlisi, biz işadamları olarak başka ülkelerle iş yapmaktayız. Gittiğimiz ülkelerde bizim dilimizi bilen, anlayabileceğimiz insanlara ihtiyacımız var. İnşallah sizler Türkoloji bölümlerini bitirdikten sonra, Türk işadamlarının mensup olduğunuz ülkelerde iş yapabilmesi için aracı olacaksınız.” diyerek bu hususa dikkat çekmiştir.

Kalkınma açısından teknik yardım faktörü gözden kaçırılmaması gereken bir role sahiptir. Teknik yardım projeleri de ekonomik yardımlar kadar etkili bir

kalkınma aracına dönüşebilmektedir. Sözelimi (Maruflu, 1972:5), teknik yardımla desteklenen büyük yatırım projeleri, yatırım öncesi yapılabilirlik etütlerinin titiz şekilde gerçekleştirilmesiyle daha başarılı sonuçlar vermektedir. Bu anlamda başarı, biraz da fizibilite çalışmalarındaki isabete bağlı olmaktadır. Bu itibarla çalışma metodolojisinde proje endeksli yardımların önemli yer tuttuğu TİKA'nın da profesyonel önyapılabilirlik etütleri doğrultusunda, daha titiz davranması; gerek yapılan faaliyetin kalitesi, gerek uzun vadeli izleri bakımından belirleyici olabilecektir.

Afrika kıtasına yarım asrı aşan bir süredir yardım yapılmakta, ancak kalıcı ve sürdürülebilir bir gelişme sağlanamamaktadır. Ankara'da 12 Afrika ülkesinin büyükelçilerinin iştirak ettiği Afrika Günü toplantısında katılımcılara hitap eden Cumhurbaşkanı Gül (TCCB, 2011) “Afrika'ya yapılabilecek en iyi katkının Afrika'nın içindeki müteşebbisleri ve kaynaklarını harekete geçirmek olduğuna inanıyoruz. Sadece yardımlarla Afrika'nın kalkınamayacağına inananlardanım. O bakımdan Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde 'kazan-kazan' ilkesine önem veriyoruz ve Türk iş adamlarını Afrika'da yatırım yapmaya teşvik ediyoruz. Çünkü yatırım demek, teknoloji taşımak demektir, istihdam oluşturmak demektir, o ülkelerin ihracatını oluşturmak, vergi vermek demektir.” şeklindeki değerlendirmesiyle; kalkınma yardımlarının somut ekonomik çıktılarının önemine dikkat çekmiştir. Nitekim bilhassa 2005 yılı sonrasında Afrika'ya yönelik daha planlı yardımların aktarılması ve Türk iş dünyasının Afrika ülke yetkilileri ve ticaret erbabı ile sıcak temas sağlaması, bu süreçte yoğunluk kazanan pozitif gelişmelerdir. TUSKON (Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu) gibi çatı kuruluşların Afrika-Türkiye Zirvesi ve Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü Programı gibi Afrika odaklı çalışmaları, dış ticaret hacmine yansıyan belirgin katkılar sağlamaktadır.

4.2.3. Güvenlik

Güvenlik endeksli yardımların dış yardımlar içinde önemli bir yekûn teşkil etmesi, iki kutuplu sistemin şekillendiği İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. NATO'nun kurulduğu Nisan 1949 tarihini müteakiben ABD, Ekim 1949 tarihli Karşılıklı Savunma Yardımı Kanunu (Mutual Defense Assistance Act) ile Sovyet Bloku'na karşı bir güvenlik eksenini oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Haziran 1950'de Kore Savaşı'nın başlaması, ABD'nin komünizmle mücadelesinde ilk somut

müdahalesi olduğu kadar, askeri yardım politikasının da bir plan ve program çerçevesinde uygulanması gereğini ortaya koymuştur. Nitekim bu yardımlardan istifade eden Türkiye de bir dış politik gereklilik olarak bu savaşta fiilen yer almıştır. Marshall Planı ile başlayan süreçte, Türkiye'nin ABD'den aldığı askeri yardımlar, uzun süre Türk savunma sanayiini büyük ölçüde ABD'ye endekslemiştir.

Kore Savaşı münasebetiyle bölgeye rotasyon uygulamasıyla 15.000 asker gönderen Türkiye, uluslararası güvenliğin tesisi adına ilk kapsamlı katkısını gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin güvenlik işbirliği faaliyetleri çerçevesinde, diğer ülkelere yardım göndermesi ve bu doğrultuda güvenlik alanında bağların tesis edilmesi daha ziyade 1990'lı yıllar itibarıyla mümkün olabilmiiştir. Öncelikle, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Türki Cumhuriyetler, bilahare Balkanlar ve Kuzey Afrika, Türkiye'nin bu alandaki işbirliği politikasının yönelimini şekillendirmiştir. BM Barış Misyonu ve benzeri çok taraflı uygulamalar çerçevesinde asker ve polis görevlendirmelerinde sağlanan başarı sadece Türkiye'nin uluslararası prestijini artırmakla kalmamış; zamanla Türkiye'yi ikili güvenlik işbirliği faaliyetlerinde otorite bir ülke konumuna yükseltmiştir. Bugün Türkiye, dış yardım ve güvenlik politikalarına paralel olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkeye güvenlik sektörüne ilişkin pek çok bir tür teknik ve eğitsel danışmanlık vermektedir. Afrika, Orta Asya ve Balkanlarda birçok ülkenin polis, jandarma ve askeri birimlerine yönelik ikili çalışmalarda narkotikten istihbarata, organize suçlardan özel kuvvetler eğitimine kadar birçok alanda yardım ve eğitim işbirliği faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır. 2011 Yılı itibarıyla kısmen yara almakla beraber Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" yaklaşımı da esasen iki önemli bileşeni içermek durumundadır; genel itibarıyla Türk dış yardımları özelde ise güvenlik alanındaki işbirliği ve yardım girişimleri.

TİKA Başkanlığı'nın Genel Kurmay Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü ile işbirliği halinde yürüttüğü çalışmalar, genel itibarıyla sadece güvenlik odaklı olmayıp, ikili sosyo-kültürel ilişkiler boyutunu da içermektedir. Türkiye'nin güvenlik alanındaki işbirliği ve hizmetleri, Mehmetçiğe ve emniyet mensuplarımıza uluslararası ölçekte bir güven duygusunun tezahürüdür. En kaotik ortamlarda bile Türk güvenlik birimlerinin istikrar unsur olması, özellikle BM merkezli güvenlik misyonlarında Türkiye'yi vazgeçilmez kılmaktadır. Dış yardımlar en genel anlamda

iki ülke arasındaki güven algısını dokurken, güvenlik odaklı işbirliği faaliyetleri de güven ilişkisini maksimuma çıkarmaktadır. Nitekim güvenlik işbirliği kapsamında Sudan'dan Kosova'ya; Afganistan'dan Haiti'ye kadar görev yapan Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Genel Müdürlüğü personeli Türkiye'ye yönelik güven algısının pozitif yönde şekillenmesi adına başarılı hizmetler vermektedir. Nitekim Kasım 2008'de Sudan'daki Kriminal Laboratuvar ve Polislik Çalışmaları Projesi kapsamında gerçekleştirilen törende, bir Sudanlı generalin (Şahin, 2009); "TİKA vasıtasıyla ülkemize son iki yılda yapılan yardımlar, Batılı yardım kuruluşlarının 50 yılda yaptığı yardımlardan daha faydalı oldu." şeklindeki beyanı, gerçekten de bir hakikatin ifadesidir. Yine, Genelkurmay Başkanlığı koordinesi ile "Arnavutluk'taki Paşalimanı Deniz Askeri Üssü, Vlora'daki Deniz Harp Okulu ve Kucova Askeri Hava Üssü'nün tamirat ve inşaatları, Tiran Komando ve Özel Kuvvetlerinin yapılandırma, eğitim ve teçhizatı, Tiran'daki Türk Askeri Koordinasyon Heyeti'nin (Limaj, 2007:147) varlığı, Türkiye ile Arnavutluk arasındaki askeri işbirliği düzeyinin önemli göstergeleridir. Türk bayrağının özellikle eski Osmanlı coğrafyasında dalgalanması gerçekten özel anlamlar içermektedir. Bu paralelde TİKA Başkan Yardımcısı Şahin'e Boşnak yetkililerce söylenen şu sözler (Hazır, 2011) de bu hususu destekler durumdadır: "Sizin burada yaptığınız proje ve faaliyetlerin hangi alanda olduğu o kadar önemli değil, bu faaliyetler sizin bizim yanımızda olduğunuzu gösteriyor, bayrağınızı burada görmek bizi rahatlatıyor. Bir daha benzer olaylar başımıza gelirse Türkiye bize sahip çıkar diyoruz ve rahatlıyoruz" Bu ifadeler bir anlamda, yardım faaliyetleriyle sahada varlık göstermenin, kusursuz bir temsil ve çalışma metodolojisi ile ifa edilmesinin önemine de işaret etmektedir.

Dünyada süregelen sıcak çatışmalar, bilhassa bu bölgelere dönük yardım faaliyetlerinin de özel bir metodoloji ile yürütülmesini gerekli kılmaktadır. Gelişmiş ülke yardım kuruluşları, artık güvenlik odaklı çalışma üniteleri oluşturmaktadır. Örneğin, İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın bünyesinde "Çatışma-Çatışma Sonrası İşbirliği Departmanı" bulunmaktadır. Yine Amerikan yardım kuruluşu USAID de "Demokrasi, Çatışma ve İnsani Yardım Bürosu"na sahiptir. TİKA'nın organizasyonel yapısı içinde hâlihazırda güvenlik özelinde bir birim bulunmamaktadır. Ancak gerek güvenlik konusunun kendine özel karakteristiği ve gerek Genelkurmay ve Emniyet koordinasyonu ile yürütülen yardım ve işbirliği

alışmalarının daha profesyonelce takibi böyle bir birimi anlamlı kılabilir. Zira TİKA ile Emniyet Teşkilatı işbirliğinde yürütölen projeler hem stratejik öneme sahiptir; hem de giderek yoğunluk kazanmaktadır. Sözelimi Türkiye, Afganistan’da uluslararası bir uygulama olan İl İmar Ekibi (PRT) faaliyetleri kapsamında Dışışleri Bakanlığı, TİKA, TSK, Polis Teşkilatı ve ilgili diğler temsilcilerden müteşekkil mekanizma içinde hizmet vermektedir. Türk İl İmar Ekipleri, Afgan halkının itimadını ve saygısını kazanmakta; üstelik diğler ölke temsilcilerince de örnek gösterilmektedir. Örneğın (Parlak, 2009) başta Vardak Valisi Fehim Fedai olmak üzere, pekçok yabancı diplomat ve askeri yetkili Vardak'taki gelişmelerden övgüyle bahsederek, Türk PRT'sinin bölgede kalıcı bir etki yaptığını ifade etmektedir. Kısaca Afganistan’ın yaşanabilir bir çevre ve güven ortamı olmasında Türk PRT’leri önemli bir pay sahibidir. Bölgede bir dönem sivil koordinatör olarak görev yapan Türk diplomat Cüneyt Yavuzcan, Afganistan’daki benzeri diğler kuruluşların da askeri çerçeveli yardım hizmetlerini, (zamanla) halkın refahını amaçlayan projelere dönüştürmeleri halinde, Türkiye gibi başarılı sonuçlar elde edebileceklerini (Basharat, 2009) vurgulamaktadır.

Netice itibarıyla Afganistan, Irak, Somali, Libya ve Filistin gibi güvenlik sorunu bulunan ölkelere yardım kanalizasyonunun, TİKA içinde bu çerçevede ihtisaslaşan bir çalışma birimince takibi, kritik konularda daha isabetli adımlar atılmasına da imkân verebilecektir. Gerçekten de güvenlik odaklı yardım çalışmaları, sivil inisiyatif ile desteklendiği ölçüde çatışma ortamlarında normalleşme sürecine geçilebilmektedir. Halkın güvenliğini kazanabilen bir güvenlik işbirliği çalışması pek çok diğler olumlu gelişmelere de temel teşkil edebilmektedir. Bu doğrultuda, Kabil Bölge Komutanlığı’nın üçüncü kez Türk birliklerinin komutasına geçtiği devir-teslim töreninde, Tuğgeneral Levent Çolak’ın şu ifadeleri (Türkiye, 2009) son derece yerindedir: “Afganistan’da Türk askerinin varlığı sadece askeri görev olarak görülmemelidir. Türkiye Afganistan’ın siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri kalkınması için uluslararası yardım kapsamında en iyisini yapmaya devam edecektir.” Bu yaklaşım esasen güvenlik odaklı yardımların ya da müdahalelerin, tek başına sorunun çözümü olamayacağı ve istikrar getiremeyeceğının de bariz bir ifadesidir. Kaldı ki bir güvenlik (askeri/polisiye) yardımı girişimi zaten güvenlik sektörüyle sınırlı kalmamakta, sosyal ilişkilerin ve ekonomik irtibatların da tesisini beraberinde getirmekte, bunlara bağılı olarak da politik sonuçlar üretmektedir.

Dönemin Kabil Büyükelçisi M. Şevket Esendal'ın ilgilenmesiyle Türkiye'de askeri okulda eğitim görerek Tuğgeneralliğe kadar yükselen Doğu Türkistan'lı M. Rıza Bekin'in anılarındaki bir anekdot (Bekin, 2005:81), esasen Türkiye'nin ne denli özel bir güven algısı oluşturduğunun resmidir. Bekin, emekliliğinden sonra Ocak 1989 itibarıyla BM Afganistan'a İnsani Yardım Programı kapsamında Afganistan'ı mayından temizlemek maksadıyla gerçekleştirilecek çokuluslu çalışmanın koordinatörü olarak görevlendirilmiştir. Belucistan'ın Kuveyta bölgesine bir eğitim kampı daha açılması istendiğinde, belirlenen sahanın sahibi olan aşiret reisinin yabancılar için söz konusu araziye parayla dahi olsa vermeyeceğini söylemesi üzerine, Bekin bizzat kendisiyle görüşmek ister. Aşiret reisi, Bekin'in Türk olduğunu öğrenince, araziye kullanacakların Türk askeri mi olduğunu sorar. Bekin, Türk askeriyle birlikte başka yabancı subaylar da olduğunu ama koordinatörün kendisi olduğunu belirtince arazi sahibi razı olur. Yanlarından ayrılıp, 15-20 dakika sonra süratle geri döner. Elinde ikram ve hediyelerle birlikte bir de kırmızı kumaşa sarılı tablo gösterir: Enver Paşa'nın üniformalı resmidir. Bu tabloyu evinin başköşesinde tuttuğunu söyleyen adam, Mustafa Kemal Paşa'nın resmini ise bulamadığını üzülerek ifade eder. Bilahare kendisine Atatürk portresi gönderilir. Normalde o bölgede sadece ABD, Kanada ve Yeni Zelanda subayları çalışacakken, iki Türk subayı da bu vesileyle programa dâhil edilir. Bu anekdot, aynı topraklar için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan Türk yaklaşımının 70 yıl sonra manen ödüllendirilmesi olduğu kadar, yardım ve işbirliği adımlarının izinin kaybolmadığının da manalı bir göstergesi hükmündedir.

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakiben yeni bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin kuruluş ve devletleşme sürecinde pek çok alanda olduğu gibi güvenlik konusunda da önemli ölçüde destek sağlamıştır. Güvenlik işbirliği çalışmaları bu vetirede son derece yakın temaslarla sürdürülmeye çalışılmış, kesintisiz olarak nitelenebilecek askeri münasebetler de bugüne dek istikrarlı bir çizgiye sahip olmuştur. Türk Cumhuriyetleri'nin güvenlik birimlerine kuruluş aşamasında sağlanan destek müteakiben profesyonelleşme aşamasında da sağlanmıştır. Örneğin, Mart 2002'de, dönemin Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu'nun Özbekistan'ı ziyareti esnasında 1,2 milyon dolar tutarında bir askeri yardım anlaşması (HDN, 2002) imzalanmış; 2002-2004 yılları arasında Özbek askeri

personeli, terörle mücadele özelinde eğitilerek bu kapsamda teçhizat ve eğitim materyali desteği (Efegil, 2006) sağlanmıştır.

Öte yandan yardım konusu güvenlik olduğunda, bu yöndeki yardımların bir başka ülke tarafından tehdit ya da ulusal menfaatlerine zararlı bir girişim olarak algılanması da muhtemeldir. Nitekim Ağustos 2008’de Rusya’nın Gürcistan’a saldırmasına ilişkin bazı değerlendirmelerde Türk-Gürcü yakınlaşmasının Rusya nezdinde ciddi rahatsızlığa yol açtığı öne sürülmektedir. Buna göre (Jenkins, 2008) Türkiye’nin Gürcistan ile artan ticari ilişkileri, Gürcistan’a 1,8 milyon dolarlık askeri yardım sözü verilmesi ve Gürcü subayların Türkiye’de eğitilmesi gibi etkenler, Rus müdahalesinin arka planında yatan gerekçeler olarak gösterilmektedir. Esasen Türk Silahlı Kuvvetleri’nin askeri eğitim uygulaması 1998 yılından beri Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi (BİÖEM) Komutanlığı yönetiminde devam etmektedir. Bu alanda NATO tarafından tanınan ilk merkez olan BİÖEM’de, NATO ve ortak ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda ilgi coğrafyasındaki ülkelerin askeri personeline eğitim, seminer ve kurslar verilmektedir.

BİÖEM verilerine göre (BİÖEM, 2011) 1998-2011 yılları arasında 366 kurs ve 15 Seminer icra edilmiştir. Türkiye’de gerçekleştirilen faaliyetlere 89 ülkeden 11.143 personel katılım sağlamıştır. Anılan uygulamalar çerçevesinde silahlı çatışma hukuku, sınır güvenliği, taktik sivil-asker işbirliği ve deniz harekâtı karargâh subaylığı gibi teorik ve pratik nitelikte kurslar verilmektedir. Öte yandan, Mobil Eğitim Timleri’nce (MET), Avrasya ağırlıklı 18 ülkede ifa edilen programlara, toplam 2.135 askeri personel katılım sağlamıştır. Türkiye’nin askeri tecrübesinin ve özel birikiminin izdüşümü niteliğindeki bu programlar, her şeyden önce bir askeri diplomasi zemini oluşturmaktadır. BİÖEM programları ile Türkiye’nin güvenlik deneyiminin paylaşılması kadar, ortak bir güvenlik algısının tesisi, Türkiye’ye yönelik muhtemel önyargıların yıkılması, Türk perspektifinin aktarılması da kritik önem arz etmektedir.

4.3. TÜRK DIŞ YARDIM DİPLOMASİSİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Bir ülkenin dış yardımları ile dış politikası arasındaki ilişki incelendiğinde interaktif bir etkileşimi gözlemlemek mümkündür. Kimi zaman bir diplomatik misyonun açılması, bir işbirliği protokolünün imzalanması ya da en genel anlamda yeni bir dış

politik açılımın sağlandığı durumlarda, dış yardımlar açısından da bir hareketlilik meydana gelmektedir. Kimi zaman da dış yardımlar yoluyla iki ülke diplomasisi hareketlilik zemini bulabilmektedir. Ancak hangi faktör öncelikli olursa olsun dış politika ve dış yardım münasebetleri eş zamanlı bir ivme kazanmakta ya da ivme kaybedebilmektedir. Durum, Türkiye açısından da aynı paralellikte seyretmektedir.

Yeni Türk Cumhuriyetleri ile sağlanan diplomatik temaslarla 1991 yılından itibaren imzalanan yardım ve işbirliği anlaşmaları yoğunluk kazanmıştır. Öncelikle 1991 ve 1992 yıllarının, anlaşma yoğunluğu açısından yüksek bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Bunu, yeni bağımsız beş ülkenin Türkiye'ye teveccühü, yönelişi ve işbirliği arayışı olarak da yorumlamak mümkündür. Ancak ilk dönem itibarıyla mevcut ilgi, zamanla başka bölgesel aktörlerce de paylaşılmıştır. Bağımsızlıkların kazanılmasının hemen ardından imzalanan beş yıl süreli bazı anlaşmalar, Türk tarafının girişimlerine rağmen, takip eden dönemde yenilenememiştir. Asıl yoğunluğun yaşandığı ilk beş yıllık dönemde, konularına göre (Kanbolat, 1997); kültür, eğitim, bilim ve sosyal içerikli yüzde 28,1; siyasi içerikli yüzde 15,53; ekonomik ve ticari içerikli anlaşmalar ise 13,83 düzeyinde gerçekleşmiştir. Öte yandan stratejik kalemler olarak nitelenebilecek diğer konularda ise doğal kaynak-enerji sektöründe yüzde 5,47; güvenlik ve savunma işbirliği anlaşmaları yüzde 5,04; tarım ve hayvancılık alanında yüzde 1,74 düzeyinde seyretnmiştir.

Türkiye ile yeni bağımsız Türk Cumhuriyetleri arasında ikili işbirliği tesisi adına gerçekleşen anlaşma, protokol, deklarasyon, mutabakat zaptı gibi resmi belgelerin yıllara göre dağılımı, şu şekilde tablolasmaktadır;

Tablo 20: Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar

ÜLKELER	1991-1999	2000-2011	1991-2011 (Toplam)
Azerbaycan	152	136	288
Kazakistan	110	47	157
Kırgızistan	93	53	146
Özbekistan	88	19	107
Türkmenistan	76	24	100
Genel Toplam	519	279	798

Tablo 20’de derlenen Dışişleri Bakanlığı verileri çerçevesinde, yeni Türk Cumhuriyetleri ile 2011 sonuna kadar imzalanan toplamda 798 anlaşmanın yaklaşık üçte ikisinin ilk on yıllık dönemde, üçte birlik kısmının ise bilahare gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Reel politik konjonktürün de etkisiyle anlaşma sayıları, giderek azalan bir profil izlemiştir. Bununla birlikte sözkonusu verilerle, genel itibarıyla Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki münasebetlerin son derece sıkı bir diyalogu yansıttığını söylemek mümkündür. Ancak bu pozitif ilişkilerin Özbekistan ile aynı müspet seyrinde ilerlemediği de ortadadır. Türkiye-Kazakistan arasında Ekim 2009’da imzalanan ‘Stratejik Ortaklık Anlaşması’ ile Ağustos 2010’da Türkiye-Azerbaycan arasında imzalanan ‘Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması’ son dönemde gerçekleşen yüksek düzeyli işbirliği anlaşmalarıdır. Kırgızistan’da 2010 yılında yaşanan olaylar üzerine Türkiye son derece yakın bir duruş sergilemiş ve başta insani yardımlar olmak üzere normalleşme sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Nisan 2011’de kurulan ‘Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi’, Kırgızistan ile yakın işbirliği düzeyinin göstergesidir. 2007-2011 yılları arasında Cumhurbaşkanı Gül’ün Türkmenistan’a dört kez ziyaret gerçekleştirmesi dikkat çekicidir. Özbekistan istisna tutulacak olursa Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile yürüttüğü işbirliğinin büyük ölçüde sorunsuz ilerlediği değerlendirilmektedir.

Sovyet rejiminin çökmesiyle özellikle Kafkasya-Orta Asya-Balkanlar çizgisinde beliren politik boşluk, Türk dış politik temasları açısından önemli bir manevra alanı doğurmuştur. 1990lı yıllarda eğitim, güvenlik, yatırım, kültür gibi işbirliği alanlarında Türkiye’nin gerçekleştirdiği kombine atılımlar, başlangıçtaki koordinasyon eksiklerine rağmen Türk diplomasisi için pozitif değerler üretmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’nin 1999 sonu itibarıyla 3000 kişilik Kırgız askeri birliği için muhabere ve lojistik desteği, 2,5 milyon dolarlık Eximbank borcunu silme jesti ve iş dünyasının gerçekleştirdiği yatırımların güçlü bağlara dönüştüğü (Şimşek vd., 2000:613) kaydedilmektedir. Türk dış yardımlarını Kırgızistan özelinde inceleyen bir raporda (Stratfor, 1999) da Türkiye’nin askeri yardım ve borç affını içeren bu politikasının basit bir hayırseverlik faaliyeti olarak değil, bölge liderlerini etkilemeye yönelik kapsamlı bir diplomatik çalışma olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Diğer yandan Sovyet rejimi sonrasında Türk kuşağına dönük bazı işbirliği faaliyetleri ise arzu edilen verimde sonuç doğurmamıştır. Örneğin 1991 yılından itibaren uygulamaya konan sağlık işbirliği protokolleri ilgili ülkelerin bizzat sağlık bakanlarının imzasını taşımasına karşın güdük kalmıştır. Bu yöndeki bir analiz çalışmasına (Avcı, 1997) göre; ücretsiz hasta tedavisi, tıbbi araç-gereç ve ilaç yardımları, uzman eğitimleri gibi faaliyetler Türkiye'nin tek taraflı özverisiyle sürmüştür, buna mukabil ilgili ülkeler 1995 sonrasında sağlık protokollerini yenilemeye yanaşmamıştır. Hatta Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri, KKTC, Arnavutluk ve Bosna-Hersek arasında uygulamaya konmak istenen “Bölgesel Sağlık İşbirliği” girişiminin işlevsiz kalma nedenleri arasında; Türkmenistan'ın, Kazakistan'ın varlığından rahatsızlığı ve KKTC'nin özel durumuna binaen imzalamaktan kaçınması gösterilmektedir. Böylece sağlık gibi kritik önemdeki bir işbirliği alanı, politik anlaşmazlıkların gölgesinde kalmıştır.

Kuşkusuz Türk dış yardım girişimleri, bu süreçte hem karar vericiler hem de uygulayıcılar açısından özel bir deneyim sunmuştur. Sözgelimi Türkmenistan Tavukçuluk Projesi, BM Güney-Güney İşbirliği tarafından en iyi uygulama örneklerinden biri olarak seçilmiştir. TİKA'nın gerek sürdürülebilir niteliği ve gerek somut çıktıları itibarıyla artık bu tür uygulamalara yönelmesi esasen profesyonelliğin bir gereğidir.

Dönemin ilgili Bakanı Çay'ın, İsmail Gaspıralı'ya atıfla sıkça dile getirdiği “dilde fikirde iş'te birlik” ilkesini yardım ve işbirliği faaliyetleri kapsamında dış politikamızın en önemli unsuru olarak beyan etmesi dikkat çekicidir. Bu vetirede ortak alfabe çalışmaları ve Türkoloji projesi, dilde birlik; yüksek düzeyli zirve, kurultay ve istişari konseyler, fikirde birlik; gerçekleştirilen geniş katılımlı Ortak İş Konseyi Toplantıları da iş'te birlik adına atılan önemli adımlardır. Eğitimden kültüre, ekonomik ilişkilerden siyasi münasebetlere Türk Dünyasında birliktelik sağlanması hedeflenmiş ancak ilgili ülkelerin içişlerine karışmama anlayışı esas alınmıştır.

Bakan Çay (Şimşek vd., 2000:144), “Herbirimizin ben Kazağım, ben Özbeğim, Türkmenim, Kırgızım, Tatarım deme hakları vardır. Ama her şeyden önce biz Türküz diyebilmeliyiz... Bu Türkistan coğrafyasında Rusça, İngilizce, Çince konuşmak istemiyorum. Türkçe konuşalım diyorum.” şeklindeki beyanatıyla Türkçe'nin Türk dünyası için birleştirici rolüne atıf yapmıştır. Bu doğrultuda Büyük

Öğrenci Projesi Gaspıralı'nın vurguladığı birlik bileşenlerini içermesi bakımından dikkat çekicidir. 1992-1993 eğitim döneminden itibaren uygulamaya konan proje temelde, Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklarının ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün karşılanmasını hedeflemektedir. Bununla birlikte “Türkiye dostu genç bir nesil yetiştirmek” ifadesi de zamanla genişleyen bir kültür diplomasisi özelliğine işaret etmektedir. Nitekim 1992-2010 yılları arasında (YTB, 2011:31) Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları Sınavı (TCS) ile Türkiye’deki üniversitelere yerleştirilen 57 ülkeden toplam 30.931 öğrenciden 8.718’i mezun olmuş, 6.641’i ise hala eğitimine devam etmektedir. Gerçi projeye ilişkin yapılan bazı analizler (Tutar, 2010) başta ekonomik yetersizlikler olmak üzere öğrencilerin yaşadıkları kültürel, eğitsel ve bürokratik sorunları, başarısızlık nedenleri olarak göstermektedir. Bir takım eksikliklerine karşın, yaklaşık 20 yıldır projenin sürdürülebilir olması ve 57 ülkeye uzanan geniş hinterlandı, projeyi özel kılmaktadır.

Türkiye bu projenin stratejik niteliğini dikkate alarak, daha işlevsel olacağı düşünülen bir mekanizmaya yönelmiştir. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nın ihdasını müteakiben 2011 yılı itibarıyla yürütme, Milli Eğitim Bakanlığı’ndan bu kuruma tevdi edilmiştir. Yapılan değerlendirme kurulu toplantısıyla yabancı öğrenci strateji belgesi oluşturulmuş, ilgili ülke ihtiyaç ve hassasiyetleri dikkate alınarak bir politika belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Strateji Belgesi’nde (YTB, 2011:33), yabancı öğrenci hareketliliğiyle; i) Kamu Diplomasisi, ii) Kültürel Tanıtım, iii) Dış Politika, iv) Ekonomi, alanlarında pozitif katkı sağlayacak bir yaklaşımın sergilenmesi esasen mükemmel bir yardım ve işbirliğinin hemen hemen tüm kriterlerini yansıtmaktadır. Ancak 1992-2010 arasında getirilen öğrencilerin kabaca yarısının eğitimini tamamlayamamış olması; planlama, uygulama ve takip etme titizliğini maksimize etmeyi gerekli kılmaktadır. Kamu diplomasisi ve kültürel tanıtım bileşenleri, Büyük Öğrenci Projesinin sivil toplum karakteristiğini; dış politika bileşeni, diplomatik çıktıları; ekonomi bileşeni ise bu çerçevede kendiliğinden gelişecek bir eğitim ekonomisini çağrıştırmaktadır. Bu proje ile Türk ve akraba topluluklarla iletişim ve ortak kültür birliğinin tesisi adına seçilerek Türkiye’de eğitim alan öğrenciler “Türkiye’nin fahri büyükelçileri” (Yanatma, 2011) olarak görülmektedir. Kuşkusuz; kardeş, akraba ve komşu ülkelere yönelik benzer yardım ve işbirliği uygulamalarının başarıları ölçüsünde Türkiye’ye sempati besleyen bir kitle meydana gelmektedir.

Ekim 2011 itibarıyla toplamda 26 PKO'ya sahip TİKA, 100'ü aşkın ülkede önemli proje faaliyetler yürütmek suretiyle Türkiye'yi temsil etmektedir. Üstelik bu temsil alanı, Pasifiğe ve Latin Amerika'ya uzanan son derece geniş bir coğrafyadır. Yardımlar, donör ülke ile yardım alan ülke arasında diplomatik, ekonomik ya da güvenlik endeksli bir sonuç doğursun ya da doğurmasın; en az bu doneler kadar önemli bir başka neticeyi beraberinde getirmektedir: Pozitif Algı. Öyle ki aradan geçen uzun ve pasif periyodlar bile oluşan pozitif algıyı kolayca zedeleyememektedir. Lozan müzakerelerinde Türkiye lehinde oy kullanmayı bir vefa borcu gören İrlanda delegesinin (Aymaz, 2007), 1847 yılında kılığa maruz kaldıklarında Osmanlı yardımıyla hayata tutunduklarını telmihi gibi; Afrika Birliği Genel Merkezi'nde bir Etyopyalı'nın Türk gazeteciye hitaben "size yardımcı olmak isterim, zira siz bir zamanlar İtalyanlara karşı bize yardım etmiştiniz" (Albayrak, 2007) ifadelerinde aynı müspet algının yansımaları örtüşmektedir. Yine, sivil toplumun ve devletin koordinasyon eksiklerinin hissedildiği Marmara Depremi'nde, Rus arama kurtarma ekibine tercümanlık için Türk Cumhuriyetleri'nden ülkemizde eğitim gören 10 öğrencinin Adapazarı'na gitmesi (Şimşek vd., 2000:31), yardımların kendiliğinden geri dönüşümü adına anlamlı bir örnektir. Bu çerçevede 1996-1998 yılları arasında Özbekistan Büyükelçiliğimizde ikinci katip olarak görev yapan Söylemez'in aktardığı iki anekdot da Orta Asya'daki Türkiye algısı adına pozitif yansımaları örneklemektedir; Söylemez ve selefi olan diplomat, Taşkent'te Türklerce işletilen bir lokalde kutlama yapan Özbek gençlere neyi kutladıklarını sorduklarında, Kuleli Askeri Lisesi'nde bir yıl eğitim gördüğünü söyleyen Özbek genç: "Düşünebiliyor musunuz, seneye bugün Özbek ordusunda teğmen olarak görev yapacağım; o kadar mutluyum ki! Özbekistan'ı çok seviyorum ama Türkiye'yi de en az Özbekistan kadar seviyorum. Çünkü vatan sevgisini bana Türkiye'de öğrettiler." diye cevap vermiştir. Söylemez'in ikinci aktarımı ise Özbekistan'da Türkmen Devlet Başkanı Türkmenbaşı onuruna verilen resmi yemekte kendisine gösterilen yakın ilgiye ilişkindir. Bulunduğu masada, garsonun kendisine diğer büyükelçilerden daha yakın ve öncelikli davrandığı herkesin dikkatini çeker. Bu arada masadaki bir yabancı büyükelçinin, taze sıkılmış portakal suyu talebinin garson tarafından yerine getirilmemesi üzerine, Söylemez'in ricası ile tüm masaya taze portakal suyu servisi yapılır. Ancak ikram protokolünün aksine ilk servis, hep Söylemez'e yapılmaktadır. Buna mukabil Azeri Büyükelçi'nin "Bakıyoruz da Türklere çok iyi bakıyorsun"

demesi üzerine garson; “evet, çünkü onlar da bana Türkiye’de çok iyi baktılar” der. Bilahare anlaşılır ki dokuz ay süreyle Türkiye’de staj gören garson, bu şekilde hasbelkader vefa borcunu ödemek istemektedir.

Gerçekten de Türkiye’nin büyük fedakârlıklarla yaptığı dış yardımların, geriye dönüşü genellikle moral nitelikli, soyut ve/veya manevi çıktılar olarak öne çıkmaktadır. TİKA’nın ilk Afganistan Koordinatörü (Esmer, 2009), yapılan yardım ve işbirliği faaliyetlerinin kendilerine dönüşünün hayır dua ve minnetle anılma şeklinde olduğunu söylerken; 2009 yılında beldelerine içme suyu getirildiğinden dolayı, TİKA yetkililerinin boynuna sarılıp ağlayarak dua eden yaşlı Makedon kadın bunun için yerinde bir örnek teşkil etmektedir.

Sonuç itibarıyla Türk dış yardım politikası, genel Türk dış politika çizgileri doğrultusunda; kimi zaman tarihsel mirasın sunduğu dış politik avantajlardan istifade ederek; kimi zamansa dış politikaya yeni açılımlar kazandırarak pozitif bir trend izlemektedir.

SONUÇ

Diplomasi tarihinin temeli olarak kabul edilen Vestfalya Barışı ile devletler arasında hız kazanan münasebetler, zamanla sınırötesi yardım faaliyetlerinin de ivme kazanmasını beraberinde getirmiştir. Önceleri kolonyal ilişkilerin aracı olan yardımlar, 19. Yüzyıl sonlarında imparatorlukların yıkılarak yeni devletlerin oluşumunun da sıçrama taşı olmuştur. Bu süreçte asıl kırılma noktası ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu sistemde; blokların dış yardımları bir dış politik enstrüman olarak değerlendirilmesiyle yaşanmıştır. Truman Doktrini, Marshall Planı ve Eisenhower Doktrini, Soğuk Savaş yıllarının en yaygın ve etkili dış yardım uygulaması olmuştur.

Uluslararası ölçekte, dış yardımların bir disiplin içinde planlanması, OECD bünyesinde Kalkınma Yardımları Komitesi'nin çalışmalarıyla mümkün olmuştur. Müteakiben BM'nin de devreye girmesiyle devletlerin (ve STK'ların) dış yardım uygulamaları belli kriterler ve evrensel ilkeler çerçevesinde yürütölmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, gelişmiş ölkelerce ihdas edilen ulusal yardım ajansları ya doğrudan Dışışleri Bakanlıkları bünyesinde ya da paralel politikalar yürüten bir bakanlık çatısında ama her halükarda Dışışleri Bakanlığı ile sıkı bir işbirliği içinde aktif olmuşlardır. Dış yardımların dışışleri ya da uluslararası işbirliği gibi bakanlıklar nezdinde icra edilmesi, dış yardımlar ile dış politika arasındaki ilişkinin kurumsal düzeyde de var olduğunun net bir göstergesidir. Devletlerin dış yardım gönderdikleri ölkelerde kendilerini temsil eden büyükelçi ve diplomatların sadece gözetim noktasında değil, planlama ve uygulama aşamalarında da etkin roller üstlenmesi dış yardımlarla dış politika arasındaki bağı teyid etmektedir.

1990'lı yıllar itibarıyla daha geniş bir alanda profesyonel metotlarla pratiğe dökölen dış yardım uygulamaları, özellikle sıcak çatışma bölgelerinde önemli bir politika aracı olarak tercih edilmiştir. Bosna, Kosova, Sudan, Afganistan ve Irak gibi örneklerde dış yardımlar gelişmiş ölkelerin hem politik tercihlerinin hem de ilgilerinin yansıması olmuştur. Adına kimi zaman 'peace-making' (barışın temini), kimi zaman 'peace-keeping' (barışın korunması), kimi zaman da 'nation-building'

(ulus-inşası) dense de en sıcak çatışmaların yaşandığı bölgelerde bir taraftan güvenlik (askeri-polisiye) yardımlarının ‘hard’ niteliği, diğer taraftan sosyo-kültürel proje desteklerinin ‘soft’ karakteristiği eş zamanlı olarak boy göstermiştir. Zamanla dış yardımların diplomatik ilişkilerdeki fonksiyonel özelliği ‘transformational diplomacy’ ve ‘smart power’ gibi dış politika stratejilerine ilham kaynağı olmuştur. Diğer bir ifadeyle dış yardımlar, hem (dış) politika-yapıcıların hem de bu politikaları sınır-ötesi coğrafyalarda uygulayan diplomatların kritik bir enstrümanı haline gelmiştir.

Gelişmiş ülkeler dış yardımların teorik ve pratik boyutuna ilişkin profesyonel gelişmeler kaydederken; güçlü dini referansların varlığına rağmen, İslam Dünyası’nda ulusal ya da uluslararası ölçekte etkili bir yardım mekanizmasının oluşturulması zaman almıştır. Üstelik pek çok ortak sorun ve ihtiyaca karşın, dış yardımlar kapsamında ortak bir politika oluşturulması ise son derece sınırlı ölçüde gerçekleşebilmiştir. Bu çerçevede ortak sorun olarak kabul edilen Filistin için bile orta-uzun vadeli planlar doğrultusunda bir yardım programı uygulanabilmiş değildir. Oysa uluslararası kamuoyu nezdinde yürütülebilecek profesyonel lobi çalışmaları ve ekonomi-politik üstünlük alanlarında etkili şekilde bir baskı işlevi uygulanabilmiş olsaydı, İsrail engelinin en azından esnetilmesi mümkün olabilirdi. Esasen Filistin’in bugün hala yardıma muhtaç bir konumda olmasının bir sebebi de yıllardır aktarılan yardımların kısa vadeli niteliğidir. İsrail’in yıllardan beri uyguladığı yardım blokajının temel stratejisi de düzenli bir akışın ve somut çıktılarının frenlenmesi yönündedir. İslam İşbirliği Teşkilatı gibi bir organizasyonun üye ülke ve topluluklar lehine dış politik çıktılar üretebilmesi ise genel sekreterliğinin Türkiye tarafından temsili ile kısmen gerçekleşmeye başlamıştır.

BM tarafından ortaya konan evrensel ilkelerin ve özellikle 2000 yılında deklare edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri’nin, yardım çalışmalarına ışık tutan özelliği yadsınamaz. Bu bağlamda küresel salgınlar, çevresel sürdürülebilirlik, küresel ısınma, aşırı yoksulluk/açlık gibi konularda uygulamaya konan yardım yaklaşımı, donör ülke politikalarınca da benimsenerek genel kabul gören global politikalara dönüşmüştür. Ancak yine de insani yardım çalışmaları dahi politik kaygılardan hiçbir dönemde tamamen arındırılamamış, sübjektif kriterler varlığını muhafaza etmiştir.

Dış yardım uygulamalarının ciddi eleştirilere maruz kalmasının temelinde, Afrika gibi geride kalan yarım yüzyıl boyunca yardım aktarıldığı halde sonucun vahim olduğu başarısız örnekler kadar dış yardımların daha çok donör ülke menfaatlerine hizmet ettiği algısı da yatmaktadır. Bu münasebetle, şaibeli uygulamaların bağımsız otoritelerce tavizsiz şekilde denetimi, güven algısını pekiştirecektir. Yardım alan ülkeler ve toplumlar nezdinde kaygıların giderilmesi, bilhassa yerelde sahiplenmeyi mümkün kılacaktır. Dış yardımlar gerçekten de her şeyden önce bir algı konusudur. Dış yardımların yönlendirildiği operasyonel çevrede, bir algının şekillendiği ortadadır. Bu algının müspet ya da menfi olması, dış yardım uygulamalarının başarısı ile doğrudan ilgilidir ve bunda kamusal girişimler kadar sivil inisiyatiflerin de önemli bir rolü olduğu muhakkaktır.

Sivil toplum, başta inanç ve yardımseverlik duygularının lokomotif etkisi olmak üzere, sınırötesi yardımların gönüllü taşıyıcısı olmuş, zamanla etkin misyonlar üstlenmiştir. Özellikle 1980’li yıllar itibarıyla uluslararası platformda öne çıkan sivil inisiyatif, bugün sadece yardım yapan, aktaran ya da yardım programlarını uygulayan değil; aynı zamanda yardım faaliyetlerini gözlemleyen, siyasi diyalog sürecine katkı sağlayan, iletişim ve koordinasyonun tesisinde öncü olan bir işleve sahiptir. Amnesty International, Greenpeace, Oxfam gibi kuruluşlar hükümetler üzerinde baskın politikalar yürütebilmektedir. BM’nin Binyıl Kalkınma Hedefleri’ni deklare ettiği 2000 yılı sonrasında, STK’lar açısından kuşkusuz daha hareketli bir süreç başlamıştır. Bununla beraber STK’ların, alt yapı projeleri gibi teknik donanım ve yüksek kurumsal kapasite gerektiren projelerden ziyade; insani yardım ve eğitim projeleri gibi yüz yüze iletişim gerektiren sosyal hizmetlere yönelmesi daha etkili sonuçlar doğurmaktadır.

Dış yardımların, medeniyetler çatışmasının kaçınılmaz bir son olmadığını ortaya koyma ve bir uzlaş kültürünün tesisine önemli ölçüde katkı sağlaması mümkündür. Farklı inanç ve kültürler arasında diyaloga vesile olma potansiyeliyle dış yardımlar, her şeyden önce çok yönlü bir iletişim aracıdır. Yardım faaliyetleri ile birbirine aşına ya da yabancı tüm unsurlar arasında müspet bir temas ve işbirliği söz konusu olmaktadır. Bu münasebetler STK’dan topluma, devletten devlete, devletten topluma ya da STK’dan devlete uzanabilmektedir. Hatta kimi zaman iki ülke arasında vaki soğuk ilişkilerin, bu ülkelerin STK’ları arasındaki yardım ilişkilerini

etkilemediği bir realitedir. Kâr amaçlı şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk projeleri kapsamındaki yardım çalışmalarını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Hem kamu diplomasisi hem de sivil diplomasi kapsamında gerçekleştirilen yardım çabaları, yardımın tarafları arasında sağlıklı bir iletişimin ve ‘öteki’ni tanımanın tesis edilmesine imkân tanımaktadır.

Türk kültürünün zaten belirgin vasfı olan yardımseverlik duygusunun ve gönüllülük temayülünün dış yardım politikalarının uygulanmasında titizlikle değerlendirilmesi, hiç şüphe yok ki ekstra katkılar sağlayacaktır. Türk STK’larının bu yönde kapasite ve donanımlarını uluslararası gereklilikler doğrultusunda revize etmesi, zamanla diplomatik avantajları da beraberinde getirecektir. Zira artık kamu diplomasisi kadar sivil diplomasi de etkili bir faktör durumundadır. Özellikle TİKA ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı gibi kurumların, Türk sivil inisiyatifleri ve gönüllülük sektörü ile sıkı işbirliği içinde uluslararası ölçekli yardım ve işbirliği programları geliştirmesi, yeni verimli döngüler meydana getirebilecektir. Bu süreçte uluslararası çalışmalarda daha çok Türk STK’sının boy göstermesi, her şeyden önce hem gönüllü aktivistlerin temsil kalitesini, hem de bir kurumsal vizyonun varlığını gerekli kılmaktadır. Türk gönüllülerinin deprem, sel gibi tabii afetlerde arama-kurtarma işlevi, eğitim faaliyetlerinde öncülük, toplumlararası pozitif diyalogun tesisi ve insani yardımlara ilişkin organizasyon kabiliyetleri; Türk dış politikası için özel bir destek unsuru olabilecektir.

Dış yardım ile dış politika arasındaki bağların örneklenmesinde Afganistan, genel itibarıyla uluslararası aktörler, özelde ise Türkiye açısından zengin veriler içermektedir. Soğuk savaş yıllarından itibaren bloklar arası mücadelenin bir yansıma alanı olan Afganistan, dış yardım politikalarının uygulanması açısından da kendine has özellikler taşımaktadır. Bu dönemde ABD ve Sovyetler Birliği’nin Afganistan’daki nüfuz rekabeti, bir diğerinin özellikle askeri, lojistik ve gizli yardımlar yoluyla etkisizleştirilmesi şeklinde cereyan etmiştir. Bir başka deyişle Afganistan’a dönük Amerikan ve Sovyet politikaları, adeta bir dış yardım yarışı olarak tezahür etmiştir. İki ülkenin yardım stratejileri, bir anlamda Afganistan’da yaşanagelen kaos ve istikrarsızlık ortamının da sebebi haline gelmiş, nihayet taraflar 1991 yılında Afganistan’a askeri yardımı kesme yönünde mutabakat imzalamak durumunda kalmışlardır.

ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirleri aleyhinde yürüttüğü yardım stratejileri kadar Afganistan'daki güç mücadelesinde, diğer faktörlerin de önemli bir etkisi söz konusu olmuştur. Ülkedeki etnik çeşitlilik ve dini akımlar nedeniyle, başta İran, Suudi Arabistan ve kuşkusuz Türkiye gibi ülkeler Afganistan ile süregelen yakın ilişkileri ile öne çıkmaktadır. İran'ın Tacikler özelinde, Suudi Arabistan'ın ise Vahhabi akımına ilişkin yardım ve işbirliği yaklaşımı, lokal etki odakları meydana getirmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin Afganistan'a yönelik dış yardım politikası kesitsel değil, bütünsel bir yaklaşımdır; dışlayıcı değil, kapsayıcı niteliktedir. Gerçekten de Türkiye'nin Afganistan eksenli yardım uygulamaları, güñübirlik olarak nitelenemeyecek bir derinliğe ve bir tarihsel sürekliliğe sahiptir.

Afgan coğrafyasında yüzyıllar süren Türk hâkimiyeti, Osmanlı Devleti'nin son yıllarından itibaren yeniden yeşertilmeye çalışılmış; bu dönemde Türk subayları öncülüğünde yardım ve mühimmat aktarılan Afganistan, alternatif umutların yeşerebileceğı bir zemin olarak görölmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da Mustafa Kemal Atatürk'ün Afganistan'la yakından ilgilenerek ülkeye Türk uzman ve eğitimciler göndermesi, Büyükelçi Memduh Şevket Esendal'ın Türkiye'ye Afgan öğrenciler getirmesi, bugün hala tazeliğini korumaktadır. Başbakan Adnan Menderes'in 1956 yılında ülkeyi ziyaret ederek yardım jestinde bulunması, durgunlaşan münasebetlerde yeniden sıcak bir hava estirdiyse de Soğuk Savaş döneminin konjonktürel zorlukları, Türk-Afgan ilişkilerini gayri ihtiyari mesafeli hale getirmiştir. Bu itibarla diplomatik ilişkilerin ivme kaybettiğı dönemlerde, yardım ve işbirliği münasebetlerinin de sınırlı kaldığı görölmektedir.

1990'lı yıllar itibarıyla Özbekler ve Türk soylular odağında yürütölen yardım politikası, 2000'li yıllar itibarıyla, Afganistan'ın bütünüñü kucaklayan bir nitelik arz etmeye başlamıştır. Türkiye, Afganistan'a yönelik politikalarında kendi çizgisini takip etmekle birlikte, genel olarak, uluslararası uygulamalarla çelişmemeye de özen göstermektedir. Özellikle Bonn Süreci'yle başlayan Afganistan'ın yeniden yapılandırılması kapsamında Türkiye diplomatik, askeri ve polisiye işbirliği alanlarında aktif rol üstlenmiştir. ISAF kapsamında Kabil'de üstlenilen komuta misyonunun yanı sıra; PRT uygulamaları çerçevesinde Türkiye'nin sergilediğı gayretler, son derece başarılı sonuçlar doğurmaktadır. TİKA'nın Kabil ve Mezar-ı Şerif şehirlerindeki koordinatörlüklerinin yardım çalışmalarının yanı sıra; Cevizcan

ve Vardak'ta konuşlu PRT'lerde Türk diplomatlarının koordinatörlüğünde asker ve polisle beraber kamusal ve sivil unsurların çalışmaları, Türkiye'nin Afganistan politikasının izdüşümü niteliğindedir. Afganistan'da faaliyet gösteren diğer ülke PRT'leri genelde asker koordinatörlerce yönetilirken; Türk PRT'lerinin koordinatörlüğü sivil diplomatlarca ifa edilmektedir. Bu durum, Türk dış politikası ile Türk dış yardımlarının uyumlu seyrini ortaya koyduğu gibi; Türk PRT'lerinin daha işlevsel ve halka daha yakın münasebetler tesisine de imkân tanıyan bir avantaj sağlamaktadır. 2004 Eylülünde ilk TİKA ofisinin açılmasını müteakiben canlılık kazanan Türkiye-Afganistan münasebetleri, bilahare açılan iki Türk PRT'sinin de işlevsellik kazanmasıyla son derece olumlu bir seyir izlemektedir. Afganistan Türkiye'nin en çok yardım gönderdiği ülkeler sıralamasında genel itibarıyla ilk 10'da yer alırken, 2006 yılında ikinci, 2007-2010 yıllarında ise ilk sıraya yerleşmiş durumdadır. Bu durum, Afganistan'ın Türk dış yardım politikasındaki önceliğinin kanıtıdır. Öte yandan Türkiye'nin, Afganistan'a en çok dış yardım yapan 10 ülke arasına girmesi de Afganistan'a yönelik Türk dış politikasında dış yardım faktörünün ağırlığını yansıtmaktadır.

Bugün Türk güvenlik birimlerinin Afganistan'da namluları yere dönük olarak görev yapabilen yegâne unsur olmasında, hem köklü Türk-Afgan ilişkileri hem de yardım politikalarının içtenliği yatmaktadır. Afganistan'da görev yapan tüm Türk birimleri; yerelde güven ortamının tesisi ve Türkiye lehindeki güven algısının sembolü durumundadır. Kaldı ki Afganistan'da yaşayan toplulukların kendine özel renk yelpazesi, tüm etnik unsurlar açısından kabul görececek bir güven ortamının tesisini gerektirmektedir. Afganistan'ın mevcut etnik çeşitliliği ile İran, Rusya ve ABD'nin Afganistan'a özel yaklaşımları dikkate alındığında; esasen Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki etkinliği, Afganistan'ın istikrar sürecine ne ölçüde katkı sağladığı ile doğru orantılı olacaktır. Gerçekten de yakın geçmişte önce İngiltere, ardından Rusya'nın ve son olarak da ABD'nin bu coğrafyaya yönelik ilgisi Afganistan'ın jeopolitik önemini örneklemektedir.

Özelde Afganistan'da, genelde ise tüm yardım coğrafyasında uygulanması düşünülen yardım programlarının öncesinde, ön yapılabilirlik etütlerinin yereldeki realiteleri de dikkate alarak hassasiyetle gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilirlik özelliğinin gözetilmesi, sonuca doğrudan tesir eden faktörlerdir. Bu durum hem

merkezdeki karar vericilerin isabetli karar almasını, hem de yereldeki uygulayıcıların başarılı olmasını sağlayabilecek bir öneme sahiptir. Nitekim yerel hassasiyetleri ve reel-politiği göz ardı eden uygulamalar, Afganistan’da başarısızlığın ve kaynak israfının acı örneklerine dönüşmektedir. Bu nedenle başarısız yardım uygulamaları, dış politikaya ağır faturalar olarak yansımaktadır.

Dış yardım ile dış politika arasında gerçekten de güçlü bir ilişki söz konusudur. Tarih, coğrafya, kültür, güvenlik ve ekonomi gibi faktörler bu ilişkinin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Türk dış yardımlarının Türk dış politikası ile ilişkilendirilmesi de böylesine çok yönlü parametrelerin dikkate alınmasıyla isabet kazanabilir. Çünkü Türkiye, hem Doğu hem de Batı medeniyetlerine ait karakteristikleri barındıran özgün bir tarihsel miras üzerine konuşlanmıştır. Bugün Türk dış yardımlarının uzandığı coğrafyanın genişliği ve Türk dış yardım politikasının etkililiği bu özel arka plandan beslenmektedir. Türkiye’nin bu eşsiz kredisinin canlılığını korumasında, dış yardımların uzun soluklu planlanması ve etki odaklı sunumu belirleyici olacaktır.

Gerçekten de Osmanlı Devleti’nin İstanbul’u fethiyle Ortodoksları himayesine almasının üzerinden çok geçmeden, 1492 yılında İspanya’dan göç ettirilen Yahudilere kapılarını açması, bugünün kriterleri açısından bile dış yardım kategorisinde değerlendirilebilecek uygulamalardır. Avrupa’da muhtemel bir Hristiyan birliğinin tesisine mani olmak üzere özellikle Kanuni döneminde İspanya’ya karşı Fransa’ya yardım etmeyi tercih eden Osmanlı hariciyesi, aslında uzun soluklu bir politikanın temelini atmıştır. Macaristan ve Polonya’ya yönelik Osmanlı desteği ise Avrupa’daki politik gelişmelerde Osmanlı etkisinin dominant izlerini yansıtmaktadır. Yine 1586 yılında Britanya’yı ilhak girişiminde bulunan İspanya’ya karşı İngilizlere yardım etme tercihi de başarılı bir denge politikasının örneğidir. Bununla birlikte 1847 yılında bu kez İngilizlere rağmen İrlanda’ya yardım gemisi gönderen Osmanlı Devleti, bugün hala tazeliğini koruyan bir insani yardım örneği vermiştir. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde başlayan Türk-Amerikan yardımlaşması, günümüzde de sürdürülebilen bir niteliğe sahiptir. İrlanda ve ABD ile tesis edilen yardım ilişkisinin, Türkiye açısından etkisi hala süren kritik çıktılar doğurmakta oluşu, yardım ve işbirliği politikaları açısından bir tarihsel sürekliliğe de işaret etmektedir.

Osmanlı yardım politikası, imparatorluk sınırları içindeki gayrimüslim tebaayı kapsadığı gibi sınır ötesi coğrafyada yaşayan diğer Türk ve İslam topluluklarına da uzanmıştır. Bilhassa halifeliğin Yavuz Sultan Selim tarafından temsil edilmeye başlamasıyla, başta Orta ve Güney Asya olmak üzere, Pasifiğe varan uzak coğrafyalardaki Müslüman topluluklar, Osmanlı Devleti'ni gerektiğinde başvurabilecekleri bir yardım kapısı olarak görmüşlerdir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nce yürütülen yardım uygulamaları, Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı en sıkıntılı günlerde bile sürdürülmüş, yardım ve işbirliği münasebetleri asla sıfır düzeyine inmemiştir. Gazi Atatürk'ün son derece isabetli teşvikleriyle Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yardım ve işbirliği ilişkisi kurduğu ülkelerin Afganistan, Romanya ve Etyopya gibi ülkeler olması, Osmanlı-Türkiye yardım politikalarının sürekliliği olarak nitelenebileceği gibi ortak bir kültür, tarihsel geçmiş ve inanç faktörlerinin şekillendirdiği köklü bir medeniyetin de yansımasıdır. Osmanlı'nın İslam coğrafyasına dönük yardım politikası, sadece hilafet bağı itibarıyla değil; aidiyet (tabi olma) hissi bakımından da önemli bir tutkal etkisi meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra Türkiye'nin etkili olacağı yıllara dek bu coğrafyada, Batılı ülkelerin yardım politikaları aktif şekilde uygulanagelmiştir. Buna mukabil, özellikle TİKA'nın kuruluşunu takip eden yıllardan itibaren Türk dış yardımları, anılan topraklarda yine alıcının yüksek kabulü ile karşılanmaktadır.

Günümüzde Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatı mensupları Kosova'dan Afganistan'a, Sudan'dan Fildişi Sahili'ne kadar pek çok kritik noktada BM, NATO ve benzeri çokuluslu girişimlerde başarılı güvenlik hizmetleri vermektedir. Ancak Türk askerinin ve polisinin saygı görmesinde, yine tarihsel arka plana ait izlerin varlığını gözlemlemek mümkündür. BM Barış Misyonu ve benzeri çoklu mekanizmalarda asker ve polis temsili ile elde edilen başarı, sadece Türkiye'nin uluslararası saygınlığını artırmakla kalmamış; zamanla Türkiye'yi ikili güvenlik işbirliği faaliyetlerinde otorite haline getirmiştir. Türkiye artık, başta Orta Asya, Balkanlar ve Afrika olmak üzere; organize suçlar, narkotik, istihbarat, terörle mücadele gibi pek çok kritik konuda, ilgili ülke personellerine eğitim ve uzmanlık desteği vermektedir. Bu yöndeki güvenlik işbirliği faaliyetleri Türkiye'yi ilgili ülkeler nezdinde mutena bir konuma yükseltmektedir.

Devlet ve sivil toplum kanalıyla gerçekleştirilen tüm yardım girişimleri, özellikle orta ve uzun vadeli muhtemel sonuçlar dolayısıyla, Türkiye'nin uluslararası konumu bakımından önemli ölçüde belirleyici olmaktadır. Nitekim Türkiye'nin Osmanlı kuşağı ile kucaklaşması da diplomatik çabalara paralel yürütülen dış yardım çabaları vesilesiyle mümkün olmuştur. Türkiye'nin 1990'lı yıllarda kardeş ülkelere ve akraba topluluklara yönelişi dikkate alındığında; daha profesyonel ve reel işbirliği uygulamalarının ifa edilmeye başlanmasının ancak 2000'li yıllar itibarıyla kabil olabildiği görülmektedir. Öte yandan mevzuat gereği Türk STK'larının dış yardım sürecine geç dahil olması ve yapılan yardımların tam olarak envanterinin tutulamayışından doğan dezavantajlar, AB uyum çalışmaları çerçevesinde ancak 2005 yılı itibarıyla aşılabilmektedir. 1990-2000 sürecini bir kayıp olarak ifade etmek insafı bir yaklaşım olmamakla birlikte; hissi ilgi ve yönelişlerin kurumsal nitelikte bir pozitif dönüşüme uğraması zaman almıştır. Özellikle yeni Türk Cumhuriyetleri'nin devletleşme sürecinde TİKA'nın; kurumsal yapıların teşkilinden kapasite gelişimine, alt yapı hizmetlerinden sosyo-kültürel projelere kadar pek çok alanda yardım elini uzatması, gerçekten kritik bir fonksiyon ifa etmiştir. Bu vetirede dış yardım ve işbirliği faaliyetleri çerçevesinde tekâmül eden TİKA, Türkiye'nin dış yardım yapabilirliğinin kurumsal sembolü olmuştur. İlk etapta Dışişleri Bakanlığı nezdinde kurulması eleştirilmekle beraber, bu durum, TİKA'nın diplomatik temelli bir perspektif kazanmasının altyapısını oluşturmuştur.

TİKA, Türkiye'nin yardım alan bir ülke olmaktan yardım veren bir ülkeye dönüşümünün kurumsal sembolü olmuştur. Türkiye'nin 1990'lı yıllarında politik söylemlerle yankı bulan "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" ifadesi, büyük ölçüde TİKA'nın faaliyetleri ile uygulama zeminine kavuşmuştur. Özellikle 2000'li yıllar itibarıyla Türk dış politikasının yükseliş trendinin, Türk dış yardımları ile ilişkilendirildiği pek çok gelişme yaşanmıştır. 2005 yılı itibarıyla yoğunluk kazanan Afrika Açılımı, kıtaya yönelik dış yardım politikasının da hareketlenmesini ve en nihayetinde spesifik bir çıktı olarak BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği'ni beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin TİKA koordinasyonu ile yürüttüğü Büyük Öğrenci Projesi, Türkoloji Projesi ve Uluslararası Genç Diplomatlar Projesi ile Afganistan özelindeki PRT faaliyetleri gibi uygulamalar; sürdürülebilirliği kanıtlanmış, potansiyel enerjisi yüksek projeler olarak öne çıkmaktadır. Buna ek olarak bilhassa Osmanlı bakiyesi topraklarda yürütülen cami, köprü, türbe gibi tarihi

eserlerin restorasyon çalışmaları da tarihi bağların yeşertilmesi ve kültürel farkındalığın tesisi bakımından heyecan uyandırmaktadır.

“Türkiye’nin Kıtalar Uzanan Yardım Eli” spotu ile bilinen TİKA, ulusal yardım politikalarının yürütülmesinde kısa zamanda önemli başarı ve katkılar sağlamıştır. Başlangıç aşamasında Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve DPT gibi kurumların aynı düzlemde bağımsız çalışmalar yaptığı vaki ise de 1999 yılında sorumlu bir bakanlık nezdinde konuşlanması ve 2005 yılında ulusal koordinasyon işlevinin resmen tevdi edilmesiyle TİKA, dış yardım çalışmalarının merkezine yerleşmiş durumdadır. Dış yardım yapabilme potansiyelini haiz resmi ve özel birçok kurum ve kuruluş, artık ilgi alanlarına giren pek çok konuda TİKA ile eşgüdüm halinde aktif yardım programları yürütmektedir. Bununla birlikte modern ülke kuruluşlarında olduğu gibi TİKA’dan beklenen misyonun daha profesyonel bir personel politikası ile desteklenmesi, Türk dış yardım politikasının etki katsayısını artıracaktır. Öte yandan TİKA’nın, işleyişi hantallaştıracak yapılanma modellerinden uzak tutulması ve bu amaçla hâlihazırdaki organizasyonel yapısının revize edilmesi bir gereklilik olarak durmaktadır. Nihayet, Türkiye’nin ulusal menfaatlerini uluslararası ölçekte temsil eden TİKA’nın, siyaset-üstü bir nitelik ve perspektife kavuşması elzemdir.

Türkiye’nin, tüm resmi kurumları kapsayacak bir dış yardım belgesi henüz düzenlenmemiştir. Dış Yardım Çerçeve Belgesi, Dış Yardım Kanunu gibi adlarla anılabilecek böyle bir yasal düzenlemenin yokluğu, stratejik bir eksiklik durumundadır. Yazılı bir metnin yokluğuna rağmen, hangi siyasal partiye mensup olduğu fark etmeksizin hemen hemen tüm politikacıların dış yardımlar konusunda benzer bir dil kullanmaları ilginçtir. Yine de dış yardım uygulamaları yürüten tüm resmi ve özel kurumlara perspektif sunabilecek bu yöndeki bir çerçeve çalışma, ortak bir algı ve eksen tesisine katkı sağlayabilecektir. Bununla birlikte, kamusal ya da sivil sektörler tarafından yürütülegelen dış yardım faaliyetlerinin genel olarak Türk diplomasisi için kritik bir soruna dönüşmediği değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda süregelen yardım uygulamaları, Selçuklu-Osmanlı-Türkiye karakteristiğine has izler taşımaktadır. Ancak yardım çabalarının daha disipline bir çerçeveye kavuşması için Koordinasyon Kurulu toplantılarının daha işlevsel olması bir ihtiyaç olarak durmaktadır. Koordinasyon Kurulu’nun, yılda 1-2 kez yerine 3-4 kez toplanarak

istişari niteliğinin artırılması, sivil toplum ve özel sektör temsilcilerinin de katkılarının değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Böylece Kurul bünyesinde şekillenen ortak aklın, dış yardım uygulamalarına aksettirilmesi isabetli olacaktır. Zira TİKA, uluslararası platformda Türkiye algısını dokumaktadır.

Osmanlı döneminden günümüze uzanan çizgide, dış yardım uygulamaları bir bütün olarak dikkate alındığında, Türkiye'nin büyük ölçüde tutarlı ve süreğen bir yardım politikasının fiilen varlığından bahsetmek mümkündür. Yardımların genel seyri, Orta ve Güney Asya ile Balkanlar öncelikli bir sürekliliği resmetmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ise son yıllarda yükselen bir trende sahiptir. 21. yüzyılda ekonomi-politik odak olarak Afrika'nın öne çıktığı dikkate alındığında, Türkiye'nin kıtaya dönük teknik işbirliği nitelikli yardım uygulamalarını ön plana alması daha etkili ve avantajlı sonuçlar doğuracaktır. Yardım politikaları açısından eksen kayması olduğunu gösterir ölçekte bir istatistiki değişim göze çarpmamaktadır. Öte yandan rakamsal değer itibarıyla yüksek olmamakla birlikte Güney Amerika ve Pasifik coğrafyalarına yönelik yeni aktarımlar, etki alanı itibarıyla orijinal bir açılım olarak dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin dış yardımlarının içeriği ya da yönü ne olursa olsun, hemen hemen tüm yardım ve işbirliği münasebetlerinde, tarihsel miras etki odaklı izler okunmaktadır. Zaten Türk dış yardım politikasının beklenenin ötesinde çarpan etkisine ulaşması ve başarısı da bu kökten beslenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı bu zengin medeniyet ve imparatorluk mirası, kuşkusuz yardım stratejilerini bu parametrelerle ilintili olarak belirlemesini ve uygulamasını sonuç vermektedir. Bu durum Türk dış yardımlarını bekleyen coğrafya açısından bir ihtiyaç olduğu kadar, Türk dış yardım politikası açısından da tarihi bağlar dolayısıyla olağan bir yöneliştir. Soğuk savaş yılları boyunca Türk dış politikasının konjonktürel nedenlerle anılan coğrafyadan bir süre uzak kalmasının, hem yardım münasebetlerine hem de diplomatik ilişkilere önemli ölçüde ket vurduğu ortadadır. Bununla birlikte Türk dış yardım politikasının genel özelliklerine bakıldığında; din/mezhep ayrımı yapılmadığı, sömürgeci amaçlar taşımadığı ve uluslararası sağduyu doğrultusundaki uygulamalarla paralellik arz ettiğini söylemek mümkündür. Bu özellikleri ile Türk dış yardımları, uluslararası camiada haklı bir sempatinin odağı durumundadır. Ancak buradaki en nirengi nokta, Türk dış yardımlarının hayır/bağış karakterinin dış

politikada somut çıktılar üretebilecek profesyonel planlamalara dönüştürülmesi gereğidir.

Türk dış yardımları gerçekten de çoğu kez fedakâr gayretlerle ve imkânların zorlanması ile gerçekleştirilmektedir. Pakistan, Endonezya, Somali gibi ülkelerde yakın dönemde yaşanan doğal felaketler üzerine Türkiye’de adeta topyekûn bir yardım seferberliği yaşanmış; kamu kurumlarının gayretlerine paralel olarak tüm camiler ve medya aracılığıyla yardım toplanmıştır. Profesyonel yardım kuruluşlarının işbirliği yaklaşımı ve çalışma disiplinleri dikkate alındığında, yapılan yardımların donör ülke yararına bir şekilde değer üretmesi beklenir. Bu değer netice itibarıyla çoğu kez somut bir çıktı olarak ortaya çıkar. Kuşkusuz bu çıktılar, bir planlama ve strateji konusudur. Özelde TİKA, genelde ise Türk dış yardımları düşünüldüğünde, sözgelimi ekonomik bir geri dönüşümün hedeflenmediği anlaşılmaktadır. Yardımlar münasebetiyle, daha çok Türkiye lehine gelişen bir iyi niyet, sempati ve güven algısının gelişimi ağırlık kazanmaktadır. Anılan çok yönlü yardım faaliyetlerinin Türkiye için yerelde sağladığı pozitif algı ile uluslararası kamuoyu nezdindeki prestij, halihazırda en belirgin çıktılar durumundadır.

Son tahlilde Türk dış yardımları, 1990’lı yıllarda Osmanlı bakiyesi coğrafya ile olan ilişkilerin; dış politika, sivil toplum, güvenlik ve kısmen ekonomi parametreleri bağlamında yeniden yeşermesinde ve uzak coğrafyalarla yeni ilişkiler tesisinde, önemli bir faktör olarak hatırlanacaktır. İsmail Gaspıralı’ya atfedilen “dilde, fikirde, iş’te birlik” ideali doğrultusunda esasen küçümsenemeyecek önemde bir mesafe kat edilmiştir. Türk dış politikasının dönüşüm ve gelişim seyrinde dış yardımların etkili bir enstrüman olarak değerlendirilmesi, Türk diplomasisine dinamizm katmakta ve uluslararası ilişkilerde yeni kazanımların vesilesi olmaktadır.

KAYNAKÇA

3D Security, (2010), “3D Security Initiative, A Civil Society Voice On US Security Policy”, <http://www.3dsecurity.org/>, (Erişim Tarihi: 09.12.2010).

AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi) Başkanlığı, (2011), “Basın Duyurusu: Somali'ye Yardım Kampanyası Hesaplarında Toplanan Tutarlar”, <http://www.afad.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 27.10.2011).

Akpınar, Arifhan, (2009), “Abdülaziz’in Doğu Türkistan’a Gönderdiği Savaş Timi”, <http://www.haber7.com/haber/20090914/Abdulaziz8217in-Dogu-Turkistan8217a-Gonderdigi-Savas-Timi.php>, (Erişim Tarihi: 14.9.2009).

Akşin, Aptülahat, (1991), *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: TTK Basımevi.

Albayrak, Hakan, (2009), “Necaşı’ye Selam”, <http://yenisafak.com.tr/Default.aspx?i=HakanAlbayrak>, (Erişim Tarihi: 17.10.2009).

Alkan, A. Turan, (1996), *Ateş Tecrübeleri*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Alpay, Yalın, (2009), “Çin Afrika’da Ne Yapıyor”, *Stratejik Öngörü*, S.14, ss.3-18.

Ankara, Fulya, (1973), *Dış Yardımda Etkenlik ve Türkiye*, Uzmanlık Tezi, Ankara: DPT.

ANSO (Afghanistan NGO Safety Office) Quarterly, (2010), “Data Report”, [Elektronik Versiyon], Q.3, Jan-Sep. 2010.

Arbabzadah, Nushin, (2009), “The Afghan Industry”, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/jul/16/afghanistan-west-corruption-conflict>, (Erişim Tarihi: 18.07.2009).

Arık, Durmuş, (2006), “Buhara Yahudileri Üzerine Bir İnceleme”, *Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, ss.92-109.

Armağan, Mustafa, (2003), *Osmanlı İnsanlığın Son Adası*, İstanbul: Ufuk Kitapları.

Armağan, Mustafa, (2004), “Sultan Abdülaziz'in Çin Müslümanlarına Askerî Yardımı”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=125045&title=sultan-abdulazizin-cin-muslumanlarina-asker%EE-yardimi>, (Erişim Tarihi: 7.11.2010).

Armstrong, Paul, (2009), “Soviet Commander: U.S. Faces Similar Afghan Fate”, <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/asiapcf/12/01/afghanistan.soviet.lessons/index.html?iref=allsearch>, (Erişim Tarihi: 23.7.2010).

Arslan, Ali, (1998), “I. Dünya Savaşı Sonunda Nahçıvan'da Yapılan Millî Mücadele ve Bugünkü Nahçıvan'ın Statüsünün Oluşumu”, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=419>, (Erişim Tarihi: 08.07.2011).

ARTF (Afghanistan Reconstruction Trust Fund), (2010), [Elektronik Yayın], Temmuz 2010, S: 2, ss. 4-5, <http://siteresources.worldbank.org/INTAFGHANISTAN/Resources/Afghanistan-Reconstructional-Trust-Fund/FinalNewsletterJUL10.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.12.2010).

ATASE (Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı), (2009), *Geçmişten Günümüze Türk - Afgan İlişkileri*, (Yayın No:2009/21), Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Avcı, Çağlar, (2010), “Atalarınız Bize Suyu Getirdi, Şimdi Sizden Okul İstiyoruz”, *Zaman*, 2 Ağustos 2010, s.13.

Avcı, Nilüfer, (1997), “Türk Cumhuriyetleriyle Sağlık Alanında İşbirliğinin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.672-679.

Avrasya Bülteni, (2008), Sayı:74, Ankara: TİKA Yayınları.

Avrasya Bülteni, (2009a), Sayı:81, Ankara: TİKA Yayınları.

Avrasya Bülteni, (2009b), Sayı:82, Ankara: TİKA Yayınları.

Avrasya Bülteni, (2011), Sayı:99, Ankara: TİKA Yayınları.

Aymaz, Abdullah, (2007), “Gratitude to the Ottomans”, <http://www.fountainmagazine.com/article.php?ARTICLEID=854>, (Erişim Tarihi: 11.11.2009).

Balcı, Ali, (2007), “Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika”, *Uluslararası İlişkiler*, C.4, S.15 (Güz), ss.67-86.

Barutçu, Ayla, (1974), *Teknik Yardımın Politika, Uygulama ve Değerlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Basharat, Hakim, (2009), “Turkish PRT a Template for Other Teams”, <http://www.pajhvok.com/viewstory.asp?lng=eng&id=76288>, (Erişim Tarihi: 27.10.2009).

Başak, Cengiz, (2010), *Uluslararası Örgütler*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Başlamış, Cenk, (2000), “Moskova Çay’a Öfkeli”, *Milliyet*, 30.01.2000, s.19.

Bayraktar, Arif, (2011), “Türkiye-Suriye Yakınlaşması Turist Sayısını 9 Kat Artırdı”, *Zaman*, 12.02.2011, s.14.

Bayram, Sadi, (2009), “Afganistan Tarihine Bakış”, <http://guneyturkistan.wordpress.com/2009/01/23/afghanistan-tarihine-bir-bakis/>, (Erişim Tarihi: 07.12.2010).

BBC, (2001), “Key Afghan Warlords Reject Bonn Deal”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1694867.stm, (Erişim Tarihi: 16.12.2010).

BBC, (2009), “Uluslararası Güvenlik Destek Gücü: ISAF”, http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2009/08/090812_afghanistan_isaf.shtml, (Erişim Tarihi: 03.12.2010).

BBC, (2011), “Cardinal Brands UK Aid Policy Anti-Christian”, <http://www.bbc.co.uk/news/uk-scotland-12738479>, (Erişim Tarihi: 21.03.2011).

Bekin, M. Rıza, (2005), *Doğu Türkistan Vakfı Başkanı M. Rıza Bekin'in Anıları*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Belgenet, (2002), “Bahçeli'nin Grup Konuşması”, http://www.belgenet.com/2002/bahceli_220102.html, (Erişim Tarihi: 01.12.2010).

Bhalla, Reva, Goodrich, Lauren ve Zeihan, Peter, (2009), “Turkey and Russia on the Rise”, http://www.stratfor.com/weekly/20090317_turkey_and_russia_rise, (Erişim Tarihi: 21.03.2009).

Bilici, Abdülhamit, (2010), “Taliban'la Savaş!”, *Zaman*, 08.12.2010, s.17.

BİOEM (Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi), (2011), “TSK BİOEM K.lığı Brifingi”, <http://www.bioem.tsk.tr>, (Erişim Tarihi: 12.09.2011).

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) Daire Başkanlığı, (2006), *Gökkubbe Altında Birlikte Yaşamak: Belgelerin Diliyle Osmanlı Hoşgörüsü*, (Yayın No:77), Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Boone, Jon ve Dyer, Geoff (2007), “China Group Wins Afghan Copper Rights” <http://www.ft.com/cms/s/0/6a84aa06-9790-11dc-9e08-0000779fd2ac.html#axzz1hHhU6CX9>, (Erişim Tarihi: 22.12.2010).

Bozkurt, Enver; Özcan, Mehmet ve Köktaş, Arif, (2001), *Avrupa Birliği Hukuku*, Ankara: Nobel.

Brainard, Lael, (2008), “U.S. Foreign Assistance: Advancing National Security, Interests, and Values”, http://www.brookings.edu/testimony/2008/0423_foreign_assistance_reform_brainard.aspx, (Erişim Tarihi: 30.04.2011).

Bressand, Albert, (1982), “Rich Country Interests and Third World Development: France”, Robert Cassen vd. (Ed.), *Rich Country Interest and Thirld World Development*, GB: Billing&Sons, pp.307-332.

Büyükbaş, Murat, (2006), *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

BYEGM (Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü), (2002), “4 Nisan 2002”,
<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=95&Yil=2002&Ay=4>,
(Erişim Tarihi: 16.12.2002).

Cable, Vince, (1982), “British Interests and Third World Development”, Robert Cassen vd. (Ed.), *Rich Country Interest and Thirld World Development*, GB: Billing&Sons, pp.182-214.

CARE, (2005), “NGO Insecurity in Afghanistan”,
http://www.care.org/newsroom/specialreports/afghanistan/20050505_ansocare.pdf, (Erişim Tarihi: 26.12.2010).

Carlsson, Gunilla, (2009), “Zero Tolerance Against Corruption-An Impossible Task?”, <http://innovationspanelen.wordpress.com/article-on-newsmill-24-august-2009/>, (Erişim Tarihi: 26.02.2011).

Carry, Henry F. ve Richmond, Oliver P., (2003), *Mitigating Conflict: The Role of NGOs*, England: Frank Cass.

Carpenter, Ted Galen, (2008), *Smart Power: Toward a Prudent Foreign Policy for America*, USA: Cato Institute.

Cebesoy, Ali Fuat, (2002), *Moskova Hatıraları*, İstanbul: Temel Yayınları.

Christmas, Henry, (1854), *The Sultan of Turkey, Abdul Madjid Khan: A Brief Memoir of His Life and Reign*, [PDF Version]. Retrieved from books.google.com, London: John F. Shaw.

Cox, Samuel S., (2010), *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları 1885-1887*, (Çev. Gül Ç. Güven), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

CSIS (Centre for Strategic&International Studies), (2010), “Where Things Stand: Afghanistan In Turmoil”, http://csis.org/files/publication/100312_Csis_langer_presentation.pdf, (Erişim Tarihi: 25.12.2010).

Çaman, Efe, (2006), “Kafkasya ve Orta Asya’da Türkiye’nin Yeni Bölgesel Politikası: Dış Politika Yönelim Sorunsalı”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:12, Sayı:1, ss.185-214.

Çankaya, Ali, (2007), “Eğitim Programı Sunumu”, Almagül İsina (Der), *Kalkınma Yardımlarında Sivil Toplum Kuruluşları ve Kapasite Geliştirme*, İstanbul: Tasam Yayınları, ss.31-35.

Çarıkçı, Emin, (1997), “Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye’nin Katkıları”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.765-772.

Çelik, Oğuzhan, (2006), “Türkiye’de Yaşayan Afganistan Türkmenleri”, <http://guneyturkistan.wordpress.com/2006/08/15/turkiyede-yasayan-afganistan-turkmenleri/>, (Erişim Tarihi: 15.12.2010).

Çevikcan, Serpil, (1999), “Özbek Krizi Dorukta”, <http://www.milliyet.com.tr/1999/06/19/dunya/dun01.html>, (Erişim Tarihi: 11.12.2010).

Dağıstan, Adil, (2002), “Hamdullah Suphi’nin Romanya Büyükelçiliğı ve Gagauz Türkleri”, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=207>, (Erişim Tarihi: 19.06.2011).

Davutoğlu, Ahmet, (1997), “Orta Asya’daki Dönüşüm, Asya-İçi Dengeler ve Türkiye”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.913-919.

Davutoğlu, Ahmet, (2004), *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları.

De Soto, Hernando, (2000), *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, Newyork: Basic Boks.

Dennys, Christian, (2005), “Disarmament, Demobilization, Rearmament? The Effects of Disarmament in Afghanistan”, <http://www.jca.apc.org/~jann/Documents/Disarmament%20demobilization%20rearmament.pdf>, (Erişim Tarihi: 31.8.2010).

Dernekler Dairesi Başkanlığı, (2011), “Tanıtım”, http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=4&Itemid=12&lang=tr, (Erişim Tarihi: 07.05.2011).

DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), (2011), Bilgi edinme kapsamında alınan 24.08.2011 tarihli cevabi e-posta.

DİE, (Devlet İstatistikleri Enstitüsü), (2002), *Türkiye Tarafından Diğer Ülkelere Yapılan Dış Yardımlar (1997-2000)*, Ankara: DİE.

Dikeçligil, Beyl , (1997), “Bir Analiz Modeli Denemesi: Sosyal Yapı ve Toplumsal Yapı”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası  zel Sayısı:1, (S.15), ss.647-666.

Diplomat Atlas, (2011), “Türkiye Karadağ İçin çok önemli Bir  lke”, S.13, ss.16-20.

Dobbins, James, (2003), *America’s Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*, California: RAND Corporation.

Dougherty, James E., ve Pfultzgraff, Jr., Robert L., (1981), *Contending Theories of International Relations, A Comprehensive Survey*, New York: Harper & Row Publishers Inc.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (1965), *İngiliz Teknik Yardımı Hakkında Bilgiler*, (Teknik Yardım Sekreterliğı), Ankara: DPT.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (1998), *Türkiye’nin İkili Dış Yardımları (1992-1996)*, (Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü), Ankara: DPT.

- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2006), “Dokuzuncu Kalkınma Planı Teknik İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara: DPT.
- DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), (2011), “Ülke Profilleri/Afganistan,” <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/AsyaDb/afganistan.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.06.2011).
- Dursun, Hasan, (2006), “Dış Yardımlarla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma”, <http://www.kamu-is.org.tr/dergiler.htm>, (Erişim Tarihi: 22.7.2011).
- EC (European Commission), (2010a), “Afghanistan (European Assistance)”, http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/country-cooperation/afghanistan/afghanistan_en.htm, (Erişim Tarihi: 24.12.2010).
- EC (European Commission), (2010b), “Aid in Action/Afghanistan”, http://ec.europa.eu/echo/aid/asia/afghanistan_en.htm, (Erişim Tarihi: 24.12.2010).
- EC (European Commission), (2010c), “About EuropeAid Development and Cooperation”, http://ec.europa.eu/europeaid/who/about/index_en.htm, (Erişim Tarihi: 27.02.2011).
- EEAS (European External Action Service), (2010), “Cooperation for Development”, http://eeas.europa.eu/delegations/afghanistan/eu_afghanistan/development_cooperation/index_en.htm, (Erişim Tarihi: 24.12.2010).
- Efegil, Ertan, (2006), “Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Rasyonallitesi Sorunu”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:12, Sayı:1, ss.271-295.
- El-Muayeta, S. Lafi, (2010), “Türkiye ve Afganistan’da Esnek Güç Unsuru”, *Radikal*, 01.08.2010.
- Enis Gazetesi, (1956), “Tayyarat Türki”, Kızılay Arşivi, Kutu:3917, Zarf:23-2.
- Erbakan, Necmettin, (1997), “Bir Büyük Dünya Kurmak”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (Sayı:15), ss.28-29.

- Erdem, Hüseyin, (1997), “Orta Asya’daki Türkiye”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (Sayı:15), ss.966-970.
- Eronen, Oskari, (2008), “PRT Models in Afghanistan”, [Elektronik Versiyon], CMC Finland Civilian Crisis Management Studies, 1:5/2008.
- Ersoy, Ömer, (2008), “Uyuşturucu Tehdidi Altında Bir Ülke: Afganistan”, M. Turgut Demirtepe (Der.), *Orta Asya ve Kafkasya’da Güç Politikası*, Ankara: USAK Yayınları, ss.281-309.
- Ertan, Fikret, (2009), “Hazara Faktörü”, *Zaman*, 01.11.2009, s.15.
- EU (European Union), (2005), “EU-Afghanistan Joint Declaration, 14519/05 (Presse 299)” <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/05/st14/st14519.en05.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.12.2010).
- EU Blue Book, (2009), *The EU and Afghanistan*, Delegation of the European Commission to the Islamic Republic of Afghanistan, Press & Political Section.
- Europa, (2010), “MEMO/10/53 – Date: 26/02/2010”, <http://europa.eu/rapid/searchResultAction.do?search=OK&query=ICHACR&username=PROF&advanced=0&beginDate=01/01/2000&sortBy=DATE&guiLanguage=en&keywords=AFGHANISTAN>, (Erişim Tarihi: 24.12.2010).
- Everts, Jacob, (1982), “Rich Country Interests and Third World Development: The Netherlands”, Robert Cassen vd. (Ed.), *Rich Country Interest and Thirld World Development*, GB: Billing&Sons, pp.248-278.
- Faaland, Just ve Norbye, O. D. Koht, (1982), “Canada and Third World Development: Testing Mutual Interests”, Robert Cassen vd. (Ed.), *Rich Country Interest and Thirld World Development*, GB: Billing&Sons, pp.279-306.
- Farabi, Muhammed Ebu’l Nasır, (1990), *El-Medinetü’l Fazıla*, (Çev. Nafiz Danışman), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- FP (Foreign Policy), (2010), “The FP 100 Global Thinkers”, http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/11/29/the_fp_top_100_global_thinkers?page=0,6 (Erişim Tarihi: 28.12.2010).
- Fukuyama, Francis, (2006), “Introduction: Nation-Building and the Failure of Institutional Memory”, Francis Fukuyama (Der), *Nation-Building: Beyond Afghanistan and Iraq*, USA: The Johns Hopkins University Press, pp.1-16.
- Führer, Helmut, (1994), *The Story of Official Development Assistance*, Paris: OECD.
- Gencer, Ali İhsan; Örenç, Ali Fuat ve Ünver Metin, (2008), *Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Global Security, (2002), “Operation Enduring Freedom – Afghanistan” <http://www.globalsecurity.org/military/ops/enduring-freedom-intro.htm>, (Erişim Tarihi: 04.12.2010).
- Guess, George M., (1987), *The Politics of United States Foreign Aid*, [PDF Version], Retrieved from books.google.com/, GB: Billing & Sons.
- Güçlü, Sami, (1997), “Türk Dünyasıyla Eğitim ve Kültür Alanındaki İlişkilerimiz”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.698-700.
- Gül, Abdullah, (1997), “Türkiye’nin Türk Dünyasıyla İlişkilerine Genel Bir Bakış”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (Sayı:15), ss.34-36.
- Gürer, Mahmud, (2010), “Yabancı Asker Bile Türk Bandı Takıyor”, http://www.aksam.com.tr/2010/07/22/haber/dunya/5910/yabanci_asker_bile_turk_bandi_takiyor.html, (Erişim Tarihi: 22.7.2010).
- Hakimiyet, (2000), “Çay Almatı’da Bilgi Bankası Açtı”, 29 Nisan 2000, s.3 ve 9.
- Hastings, Michael, (2010), “The Stanley McChrystal Scoop That Changed History”, http://www.rollingstone.com/politics/news/17390/119236?RS_show_page=0, (Erişim Tarihi: 04.12.2010).
- Hazır, Ümit Nazır, (2011), “TİKA Başkan Yardımcısı Dr.Mustafa Şahin ile Röportaj”, [http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/roportaj-ve-](http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/roportaj-ve)

soylesiler/1668-tika-baskan-yardimcisi-drmustafa-sahin-ile-roportaj, (Erişim Tarihi: 17.10.2011).

HDN (Hurriyet Daily News), (2002), “Kivrikoglu visits Uzbekistan; signs deal for military assistance”, <http://www.hurriyetdailynews.com/h.php?news=kivrikoglu-visits-uzbekistan-signs-deal-for-military-assistance-2002-03-19>, (Erişim Tarihi: 22.09.2011).

HDN (Hurriyet Daily News), (2009), “EU Grants New Funds to Georgia”, 10 Temmuz 2009, s.7.

Hürriyet, (2002), “Mehmetçik ISAF’ın Komutasını Üstlendi”, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2002/news_detail.asp?nid=230&sid=1, Erişim Tarihi: 17.12.2010).

Hürriyet, (2008), “ABD’ye Derin Kuşatma”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=9810640>, (Erişim Tarihi: 24.03.2011).

Hürriyet, (2010), “Gemiler Osmanlı Ayyıldız Efsane”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/14221264.asp>, (Erişim Tarihi:31.10.2010).

IBIBLIO, (2011), “Agreement for UNRRA”, <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431109a.html>, (Erişim Tarihi: 13.2.2011).

ICOS (International Council on Security and Development), (2010), *Afghanistan Transition*, [PDF Version], London: icosgroup.

IDB (Islamic Development Bank), (2010), “Thirty-Six Years In The Service Of Development” <http://www.isdb.org/irj/go/km/docs/documents/IDBDevelopments/Internet/English/IDB/CM/Publications/36YearsInDevelopment.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.04.2011).

ISAF, (International Security Assistance Force), (2010), “UNSC Resolution 1917 (2010)”, <http://www.isaf.nato.int/images/stories/File/official-texts/N1028338.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.12.2010).

Jenkins, Gareth, (2008), “Turkey Caught in A Dilemma Over South Ossetia”, *Eurasia Daily Monitor*, August 11, 2008, Volume:5, Issue:153, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=33879&tx_ttnews%5BbackPid%5D=166&no_cache=1, (Erişim Tarihi: 17.9.2008).

Jervis, Robert, (1976), *Perception and Misperception in International Politics*, New Jersey: Princeton University Press.

JICA (Japan International Cooperation Agency), (2011), “Civil Participation”, <http://www.jica.go.jp/english/operations/schemes/citizen/volunteers.html>, (Erişim Tarihi: 09.09.2011).

Johnson, Simon, (2011), “William Hague Accused of Anti-Christian Foreign Policy”, <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/scotland/8382903/William-Hague-accused-of-anti-Christian-foreign-policy.html>, (Erişim Tarihi: 21.03.2011).

Kabasakal, Öner, (1997), “Türk Dünyasına Yönelik En Stratejik Yatırım”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.704-708.

Kalaycı, Sezai, (2010), “BM Pakistan’ı Türk Diplomata Emanet Etti”, *Zaman*, 28 Eylül 2010, s.17.

Kalemli, Mustafa, (1997), “Türk Dünyasında Parlamentolar Arası İlişkiler”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.17-27.

Kalkınma Bakanlığı, (2011), Bilgi edinme kapsamında alınan 27.6.2011 tarihli cevap.

Kanbolat, Hasan, (1997), “Bağımsızlıklarının Beşinci Yılında Türkiye Cumhuriyetleri İle Yeni Türk Cumhuriyetleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.1103-1138.

Kaplan, Sefa, (2005), “Osmanlı’nın İrlanda’ya Gidecek Gemisi Var mıydı?”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3497818&tarih=2005-11-09> (Erişim Tarihi: 30.7.2009).

Kaplan, D. Robert, (2009), “Bejing’s Afghan Gamble”, http://www.nytimes.com/2009/10/07/opinion/07kaplan.html?_r=2&scp=1&sq=Robert%20Kaplan&st=cse, (Erişim Tarihi: 22.12.2010).

Karan, Kaya, (2008), *Türk İstihbarat Tarihi*, İstanbul: Truva Yayınları.

Katzman, Kenneth, (2009), “Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security and U.S. Policy”, (Congressional Research Service-RL30588), www.crs.gov (Erişim Tarihi: 30.06.2009).

KF (Kuwait Fund For Arab Economic Development), (2011), “Partners in Development”, <http://www.kuwait-fund.org/>, (Erişim Tarihi: 15.03.2011).

Kırpık, Cevdet, (2011), “Trablus’ta Bir Osmanlı Şehzadesi: Osman Fuad Efendi, Savaşı, Esareti ve Kurtuluşu”, *Toplumsal Tarih*, S.209, ss.56-63.

Kışlakçı, Turan, (2010), “Menderes Bir Gemi Silahı Kime Gönderdi?” <http://www.timeturk.com/tr/2010/05/27/menderes-bir-gemi-silahi-kime-gonderdi.html>, (Erişim Tarihi: 03.01.2011).

Kızılay, (1956a), “Efganistan”, Kızılay Arşivi, Kutu:3917, Zarf:2637.

Kızılay, (1956b), “Efganistan”, Kızılay Arşivi, Kutu:3917, Zarf:32.

Kızılay, (1965), “Afganistan”, Kızılay Arşivi, Kutu:4760, Zarf:31.

Kızılay, (1967), “Afganistan”, Kızılay Arşivi, Kutu:4834, Zarf:9-4.

Kızılay, (1972a), “Afganistan”, Kızılay Arşivi, Kutu:5456, Zarf:9-2.

Kızılay, (1972b), “Afganistan”, Kızılay Arşivi, Kutu:5456, Zarf:17-6.

Kızılay, (1972c), “Afganistan”, Kızılay Arşivi, Kutu:5456, Zarf:42-49.

Kızılay, (1972d), “Afganistan”, Kızılay Arşivi, Kutu:5456, Zarf:42-4.

- Kinzer, Stephen, (2009), "The Turkish-American Romance", <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2009/apr/06/turkey-barack-obama?INTCMP=SRCH>, (Erişim Tarihi: 11.4.2009).
- Klein, Joe, (2010), "Hamid Karzai", *Time*, Vol.176, Double Issue: December 27, 2010 / January 3, 2011.
- Knaus, Gerald, (2011), "Lessons in Humility: Intervention from Sarajevo to Kabul", *Turkish Policy Quarterly*, Vol.10 (Fall), ss.83-91.
- Koknar, M. Ali, (2005), "Turkey's Security Relations in Central Asia", Ariel Cohen (Der.), *Eurasia in Balance*, England: Ashgate Publishing, ss.101-126.
- Köktaş, Arif, (2004), "Avrupa Birliği'nin Adalet ve İçişleri'nde İşbirliği Politikası", *Polis Bilimleri Dergisi*, C.6, S.3-4, ss.71-93.
- Kulaklıkaya, Musa, (2008), "Kalkınma Yardımında Dünyadaki Son Trendler ve TİKA", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları, S.31, s:14-29.
- Kulaklıkaya, Musa, ve Aybey, Ali, (2008), "An Emerging Donor in the Mediteranean Basin: Turkey", *Panorama*, Sayı:71, ss.263-268.
- Kuloğlu, Armağan, (2011), *Ortadoğu'daki Temel Sorunlarda Türkiye'nin Rolü (1)*, ORSAM Jeopolitik Toplantılar Serisi (OJT-17), Ankara: ORSAM.
- Kurşun, Zekeriya, (2004), *Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar 1871-1916*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Laçiner, Sedat, (2008), *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*, Ankara: USAK Yayınları.
- Laçiner, Sedat, (2010), "Yeni Dönemde Türk Dış Politikasının Felsefesi, Fikri Altyapısı ve Hedefleri", O. Bahadır Dinçel vd. (Der.), *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*, Ankara: USAK Yayınları, ss.3-46.
- Lagendijk, Joost ve Wiersma, J. Marinus, (2009), *Avrupa'nın Müslüman Komşuları*, (Çev. Selim Önal), Ankara: İletişim Yayınları.

Lahiri, Sajal (Ed.), (2007), *Theory and Practice of Foreign Aid*, UK: Elsevier.

Lancaster, Carol, (2008), “Foreign Aid in the Twenty-First Century: What Purposes”, Luis A. Picard vd. (Ed.), *Foreign Aid and Foreign Policy: Lessons for the Next-Half Century*, Newyork: National Academy of Public Administration, M.E. Sharpe, Inc., ss. 39-60.

Lew, Jacob. J, (2009), “Briefing on Progress Made in Civilian Hiring in Afghanistan”, <http://www.state.gov/s/dmr/remarks/2009/123025.htm> (Erişim Tarihi: 26.10.2009).

Limaj, Hajro, (2007), “Türkiye ve Arnavutluk Arasındaki Stratejik İşbirliği”, Almagül İsina (Der), *Kalkınma Yardımlarında Sivil Toplum Kuruluşları ve Kapasite Geliştirme*, İstanbul: Tasam Yayınları, ss.147-148.

LOC (Library of Congress), (2010), “For European Recovery: The Fiftieth Anniversary of The Marshall Plan”, <http://www.loc.gov/exhibits/marshall/mars0.html>, (Erişim Tarihi: 27.7.2010).

Maruflu, Z. Selçuk, (1972), *Uluslararası Bilimsel ve Teknik İşbirliği İlişkilerimiz ve Asya Afrika Ülkelerine Yöneltilecek Türk Teknik Yardımı*, Ankara: DPT.

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), (2011), “Atatürk Diyor ki” <http://yeogm.meb.gov.tr/ataturk/adiyorki.html>, (Erişim Tarihi: 17.10.2011).

MEŞE (Memduh Şevket Esendal), (2011), “Kabil Büyükelçiliği Yılları”, <http://www.memduhsevketesendal.net/siyaset4.html>, (Erişim Tarihi: 23.6.2011).

MFA-AF (Ministry of Foreign Affairs, Afghanistan), (2010), “Afghanistan Compact”, <http://www.mfa.gov.af/Documents/ImportantDoc/Afghanistan%20Compact.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.12.2010).

MFA-TR (Ministry of Foreign Affairs, Türkiye), (2008a), “Türkiye – Afganistan Ekonomik İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 25.11.2010).

MFA-TR (Ministry of Foreign Affairs, Türkiye), (2008b), “Türkiye – Orta Asya Ülkeleri İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 04.05.2011).

MFA-TR (Ministry of Foreign Affairs, Türkiye), (2009), “Türkiye-Afrika İlişkileri”, <http://africa.mfa.gov.tr/turkiye-afrika.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 16.08.2011).

MFA-TR (Ministry of Foreign Affairs, Türkiye), (2010a), “Asya'nın Kalbinde Dostluk ve İşbirliği İçin İstanbul Bildirisi”, http://www.mfa.gov.tr/_asya_nin_kalbi_nde-dostluk-ve-isbirligi-icin-istanbul-bildirisi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 03.02.2010).

MFA-TR (Ministry of Foreign Affairs, Türkiye), (2010b), “Sayın Bakanımızın 4. RECCA Toplantısı Kapsamında Afganistan Dışişleri Bakanı Zalmay Resul İle Yaptığı Ortak Basın Toplantısı Metni”, http://www.mfa.gov.tr/4_recca-toplantisi-kapsaminda-afganistan-disisleri-bakani-zalmay-resul-ile-yaptigi-ortak-basin-toplantisi-metni.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 13.09.2010).

MFA-TR (Ministry of Foreign Affairs, Türkiye), (2010c), “Turkey’s Contribution To Afghanistan”, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Turkiyenin_Afganistana_Katkilari_Haziran_2010.pdf, (Erişim Tarihi: 3.1.2011).

MFA-TR (Ministry of Foreign Affairs, Türkiye), (2011), “İslam Konferansı Örgütü”, http://www.mfa.gov.tr/islam-konferansi-orgutu__iko_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 30.4.2011).

Mikhos, Alexia, (2006), “Afganistan’ın Uyuşturucu Sorunu”, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/analysis.html>, (Erişim Tarihi:25.11.2010).

Milliyet, (1991), “Özbek Krizi Dorukta”, <http://www.milliyet.com.tr/1999/06/19/dunya/dun01.html> (Erişim Tarihi:26.7.2010).

- Milliyet, (2006), “Büyükânıt: Bir Tek Asker Bile Afganistan'a Gidemez”, (<http://www.milliyet.com.tr/2006/09/08/son/sonsiy02.asp>, (Erişim Tarihi: 26.7.2009).
- Ministry of Economy-AF (2005), “Afghan Ministry of Economy, NGO Department”, <http://www.ngo-dept.gov.af/index.htm>, (Erişim Tarihi: 26.12.2010).
- Miyagi, Yukiko, (2011), “Japan’s Middle East Security Policy: Rethinking Roles and Norms”, *Ortadoğu Etütleri*, C.3, S.1, ss.9-32.
- Morgenthau, Hans J. ve Thompson, Kenneth W., (1985), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Newyork: Alfred a Knoph,.
- Moyo, Dambisa, (2009), “Western Aid to Africa Made the Poor Poorer”, <http://www.ethiopianreview.com/content/9049>, (Erişim Tarihi: 29.04.2009).
- Muradoğlu, Abdullah, (2007), “Habeşistan Neresi, Hatırlayan Var mı?”, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/default.aspx?t=30.01.2007&y=AbdullahMuradoglu> (Erişim Tarihi: 23.8.2009).
- Murinson, Alexander, (2011), “The Syratgeic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy” *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No:6 (November), pp.945-964.
- NATO, (2006), “Hikmet Çetin: Kabil'deki Adamımız”, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/turkish/interview.html>, (Erişim Tarihi: 02.12.2010).
- NATO, (2010), “NATO's Role In Afghanistan”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_8189.htm, (Erişim Tarihi:04.12.2010).
- Norris, John, (2011), “Five Myths About Foreign Aid”, http://www.washingtonpost.com/opinions/five-myths-about-foreign-aid/2011/04/25/AF00z05E_story.html, (Erişim Tarihi: 23.06.2011).

NTVMSNBC, (2001), “Cem Kabil Büyükelçiliği’ni Açtı”,
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/125139.asp>, (Erişim Tarihi: 16.12.2010).

Nurdun, Rahman, (2004), *Uluslararası Yardım Kuruluşlarından JICA, GTZ, USAID’in Temel Yapılarının İncelenmesi, Bu Bağlamda TİKA’nın Yeniden Yapılanması İçin Görüş ve Öneriler*, Uzmanlık Tezi, Ankara: TİKA Yayınları.

NVİGM (Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü), (2011), Bilgi edinme kapsamında alınan 07.03.2011 tarihli cevabi e-posta.

NY Times, (2010), “Afghanistan”,
<http://topics.nytimes.com/top/news/international/countriesandterritories/afghanistan/index.html>, (Erişim Tarihi: 31.12.2010).

Nye, Joseph S., (2004), *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, USA: Public Affairs (a member of the Perseus Books Group),.

OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), (1989), *Development Cooperation in the 1990s*, Paris: OECD Publishing.

OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), (1992), *Kalkınma Yardımı El Kitabı, Kalkınmaya Yardım Komitesi Etkin Yardım İlkeleri*, (Türkçe Baskı), Ankara: OECD Genel Sekreterliği Yayını.

OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), (2009a), *Kalkınma Dergisi: Kalkınma ve İşbirliği Raporu 2009*, (Türkçe Özet), Cilt:10, Sayı:1, <http://www.oecd.org/dataoecd/44/16/42410018.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.02.2011).

OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), (2009b), *Civil Society and Aid Effectiveness*, France: OECD Publishing.

OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), (2009c), *Better Aid Managing Aid: Practices of DAC Member Countries*, France: OECD Publishing.

- OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), (2010a), *Development Cooperation Report 2010*, France: OECD Publishing.
- OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), (2010b), “Afghanistan Country Report”, <http://www.oecd.org/dataoecd/39/14/44654918.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.02.2011).
- OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), (2011), “Glossary of Statistical Terms”, <http://stats.oecd.org/glossary/search.asp>, (Erişim Tarihi: 17.04.2011).
- Oğan, Gökçen, (2006), “Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Açmazları”, *Stratejik Analiz*, S.77, ss.39-45.
- Oğuz, Esedullah, (1998), *Afganistan: Sovyet İşgalinden İç Savaşa*, İstanbul: Cep Yayınları.
- Oğuz, Esedullah, (2009), “Türkiye’nin Dostum Hatası”, *Newsweek*, S.35 (28 Haziran), ss.48-52.
- OIC (Organization of the Islamic Conference), (2011), “About OIC”, http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=52, (Erişim Tarihi: 30.04.2011).
- Oksay, Suna, (1996), *Uluslararası Kalkınma Yardımı ve Örgütleri*, Ankara: Ödül Tasarım.
- Oktay, Sinanoğlu, (1997), “Türkiye’den Türk Dünyasına Türkçenin Geleceği”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.192-195.
- Olson, Lara, (2006), “Fighting For Humanitarian Space: NGOs in Afghanistan”, *Journal of Military and Strategic Studies*, Vol.9, Issue:1, (Fall 2006).
- OMB (Office of Management and Budget) Watch, (2005), *Safeguarding Charity in the War On Terror*, October 2005, Washington DC: OMB Watch.

- Önal, Cumali ve Şalcı, Yakup, (2001), “Afganistan Atatürk’ün Türkiye’ye Vasiyeti”, <http://arsiv.zaman.com.tr/2001/11/09/dishaberler/dishaberlerdeyam.htm>, (Erişim Tarihi: 11.11.2010).
- Öztuna, Yılmaz, (1989), *Türk Tarihinden Yapraklar*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parlak, Namık Kemal, (2009), “Türkiye Afganistan’da Barış ve Kalkınmanın Taşlarını Döşüyor”, *Zaman*, 21.02.2009, s.14.
- Parlak, Nükrettin, (2007), *Orta Asya-Kafkasya-Balkan Ülkeleriyle İlişkiler ve Türk Dış Yardımları (1992–2003)*, Ankara: TİKA Yayınları.
- POM (Peace Operations Monitor), (2009), “The United Nations In Afghanistan”, <http://pom.peacebuild.ca/UNAfghanistan.shtml>, (Erişim Tarihi: 02.12.2010).
- Poston, Toby, (2006), “The Battle to Rebuild Afghanistan”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4714116.stm>, (Erişim Tarihi: 29.12.2010).
- Rasuli, Khalilullah, (2009), “Japonya Afganistan’dan Çekiliyor”, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/59/japonya-afganistandan-cekiliyor.aspx>, (Erişim Tarihi: 08.12.2010).
- Rasuli, Khalilullah, (2010), “Bonn’dan Kabil Konferansı’na Afganistan’da Barış Süreci”, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1186/bonndan-kabil-konferansina-afganistanda-baris-sureci.aspx>, (Erişim Tarihi: 03.12.2010).
- Resmi Gazete, (2010), Karar Sayısı:2010/813, Tarih: 28.8.2010.
- Rizazade, Hamidullah, (2009), “Afganistan’da Yeni Görev Hikmet Çetin’i Bekliyor” <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/740/afganistanda-yeni-gorev-hikmet-cetini-bekliyor.aspx>, (Erişim Tarihi: 03.01.2011).
- Salık, Nuri, (2011), “Kitap İncelemesi: Osmanlı Suriye’inde Arapçılığın Doğuşu, Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce”, *Ortadoğu Etüdleri*, C.3, S.1, ss.229-242.

Sandıklı, Atilla, (2007), “Medeniyetler Uzlaşması ve Küresel Barış”, Almagül İsina (Der), *Kalkınma Yardımlarında Sivil Toplum Kuruluşları ve Kapasite Geliştirme*, İstanbul: Tasam Yayınları, ss.61-72.

Saray, Mehmet, (1995), *Atatürk ve Türk Dünyası*, Ankara: TTK Basımevi.

Saray, Mehmet, (2002), *Afganistan ve Türkler*, Ankara: ASAM Yayınları.

Save The Children, (2004), *Provincial Reconstruction Teams and Humanitarian-Military Relations in Afghanistan*, UK: Save The Children Publication.

Senih, Safvet, (2007), “İrlandalıların Osmanlılara Teşekkürü”, <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/irlandalilarin-osmanlilara-tesekkuru.html> (Erişim Tarihi: 11.10.2009).

Sewell, John ve Mathieson, John, (1982), “The United States and The Third World: Ties That Bind”, Robert Cassen vd. (Ed.), *Rich Country Interest and Thirld World Development*, GB: Billing&Sons, pp.41-93.

SESRIC, (2011), *Economic Cooperation and Development Review*, Vol.4, (September), Ankara: SESRIC.

Sezerler, Didem, (1997), “İlkgün Alışverişi”, <http://arsiv.sabah.com.tr/1997/05/27/r06.html>, (Erişim Tarihi: 17.8.2010).

SIGAR (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction), (2009a), “Quarterly Report To The United States Congress, 01.30.2009, Virginia, USA. (http://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/Jan09/pdf/Report_-_January_2009.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2010).

SIGAR (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction), (2009b), “Inspection Of Abdul Manan Secondary School Construction Project In Kapisa Province”, <http://www.sigar.mil/pdf/inspections/SIGAR%20Inspec-10-2.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.12.2010).

SIGAR (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction), (2010), “Quarterly Report To The United States Congress, 01.30.2010, USA,

http://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/jan2010/pdf/SIGAR_Jan2010.pdf,
(Erişim Tarihi: 11.12.2010).

Sönmezoğlu, Faruk, (2000), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Star, (2011), “Zirve Sonrası Sonuç Bildirgesi Açıklandı”,
<http://www.stargazete.com/guncel/zirve-sonrasi-sonuc-bildirgesi-aciklandi-haber-400623.htm>, (Erişim Tarihi: 26.11.2011).

STRATFOR, (1999), “Turkey’s Diplomacy: A Double-Edged Sword”, Special Report (Elektronik Versiyon), www.stratfor.com, (Erişim Tarihi: 08.07.2011).

Suzuki, Naoki, (1998), *Inside NGOs: Managing Conflicts Between Headquarters and Field Offices*, London: Intermediate Technical Publications.

Sürücü, Cengiz, (2006), “Radikal İslam ile Mücadele Etmek, Geleceği Geçmişin İpoteğinden Kurtarmak ve Afganistan’ı Yeniden Kurmak: Bir Kabil Hikâyesi”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:12, Sayı:1, ss.243-270.

Şen, Erdal, (2007), “Afganistan’daki Türkiye Sevgisinin Sebebi Mehmetçik ve Türk Okulları”, *Zaman*, 27 Kasım 2007, s.13.

Şener, Halil, (1997), “Türkiye Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde Organizasyon Sorunu”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.952-960.

Şeyhanlıoğlu, Hüseyin, (2008), “18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan’ın Jeostratejik Önemi”, *Avrasya Etüdleri*, S.34, ss.61-82.

Şimşek, Atilla; Aydoğdu, Mustafa; Handal, Ege; Gündüz, Cafer ve Çetiner, Sami, (2000), *Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları ile Koordinasyondan Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın Faaliyet Raporu (29 Mayıs 1999 – 29 Mayıs 2000)*, Ankara: Tamga Yayıncılık.

Şimşek, Halil, (2010), “Johnson Mektubu ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi”, O. Bahadır Dinçel vd. (Der.), *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*, Ankara: USAK Yayınları, ss.77-100.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), (1985), *Gizli Celse Zabıtları*, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), (2001), “Anayasa’nın 92. ve 117. Maddeleri Uyarınca Hükümete İzin Verilmesine Dair Karar”, http://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar722.html, (Erişim Tarihi: 17.12.2010).

TCCB (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı), (2011), “Türkiye’nin Afrika’ya İlgisi Samimi ve Gerçek”, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/79940/turkiyenin-afrikaya-ilgisi-samimi-ve-gercek.html>, (Erişim Tarihi: 27.05.2011).

TDS (The Daily Star), (2011), “U.N. Makes First Somalia Aid Airdrop After Pope Calls for Help”, 18.07.2011, s.10.

TI (Transparency International), (2009), “Annual Report 2009”, (Elektronik Versiyon), ISBN: 978-3-935711-53-1.

Tibi, Bessam, (1998), *Arap Milliyetçiliği*, İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Tibuk, Besim, (1997), “Çeçenistan ile İlgili Olarak Düzenlenen Basın Toplantısının Özeti”, <http://www.ldap.org/soruyorum.asp?level1=yorum&ID=18&count=24>, (Erişim Tarihi: 29.11.2011).

TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2006a), *2005 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu*, Ankara: TİKA.

TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2006b), *Afganistan Ülke Raporu*, Ankara: TİKA.

TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2006c), *2005 Yılı Faaliyet Raporu*, s.86-93, Ankara: TİKA.

TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2007), *2006 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara: TİKA.

- TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2008a), *2007 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara: TİKA.
- TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2008b), “Kalkınma Yardımlarına İlişkin Tanımlar ve Örnekli Açıklamalar”, (Strateji Geliştirme ve Planlama Koordinatörlüğü Açıklama Notları).
- TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2009), “2008 Yılı Faaliyet Raporu”, Ankara.
- TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2010a), *2009 Yılı Kalkınma Yardımları Raporu*, ss.22-23, Ankara: TİKA.
- TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2010b), *2009 Yılı Faaliyet Raporu*, ss.172-176, Ankara: TİKA.
- TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2011), *2010 Yılı Faaliyet Raporu*, ss.108-109, Ankara: TİKA.
- Time, (2010) “The World: The Decade in Numbers: A Snapshot of What Has Changed From 2000 to 2010,” December 6, 2010, p.17.
- Todaro, Michael, P., (1982), *Economic Development in the Third World Countries*, New York, USA: Longman Inc.
- Todd, Robb, S., (2006), “Rice Seeks To Transform Diplomacy”, <http://www.cbsnews.com/stories/2006/01/20/opinion/diplomatic/main1226605.shtml>, (Erişim Tarihi: 21.05.2009).
- Tran, Tini, (2010), “As US Fights, China Spends to Gain Afghan Foothold,” AP, July 3, 2010, http://www.msnbc.msn.com/id/38076136/ns/world_news-south_and_central_asia/t/us-fights-china-spends-gain-afghan-foothold/#.TvQOvtQlvX4, (Erişim Tarihi: 17.09.2010).
- TRT TÜRK, (2011), “Başbakan Almanya’da”, Canlı Yayın: 27.02.2011, Saat: 21.00 – 22:00.

- TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri), (2010), http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Afganistanda_icra_edilen_faaliyetler.html, (Erişim Tarihi: 17.12.2010).
- TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri), (2011), http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, (Erişim Tarihi: 27.11.2011).
- Tuncer, Baran, (1963), *Milletlerarası İktisadi Yardımlar ve Kalkınma Meselesi*, (Yayın No:153/135), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Turgut, Arzu, (2009), “Sedat Laçiner: Afganistan’da Türkiye Daha Çok Rol Almalı”, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1208>, (Erişim Tarihi: 19.12.2009).
- Turgut, Arzu, (2011), “Çin’in Kabil Politikası: Askeri Üslerden Sanayi Üslerine”, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=2117>, (Erişim Tarihi: 16.05.2011).
- Turgut, Hulusi, (2002), *Adriyatik’ten Çin Seddine Avrasya ve Demirel*, Ankara: ABC Basın Ajansı.
- Turkkey, (2011), “Turkey Has Resources That Africa Needs”, Vol. 06 (Autumn), pp.34-37.
- Tutar, Hüseyin, (2010), “Bir Kültürel Diplomasi Örneği Olarak Büyük Öğrenci Projesi”, O. Bahadır Dinçel vd. (Der.), *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*, Ankara: USAK Yayınları, ss.413-430.
- Türkiye, (1999), “Nahçıvan’a Türk Camii”, 14.08.1999, s.1 ve 22.
- Türkiye, (2000), “Türk Cumhuriyetleri’nin Kapısını Barterle Açacağız”, 30.01.2000, s.5.
- Türkiye, (2009), “Kabil Yeniden Türk’e Emanet”, 01.11.2009, s.4.

- TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı), (2011), “Hakkımızda”, <http://www.turksoy.org.tr/TR/belge/1-73883/hakkimizda.html>, (Erişim Tarihi: 05.07.2011).
- UN (United Nations), (1980), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/209/42/IMG/NR020942.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 02.12.2010).
- UN, (United Nations), (1999), “SC Committee Established Pursuant to Resolution 1267 (1999) Concerning Al-Qaida and The Taliban and Associated Individuals and Entities”, <http://www.un.org/sc/committees/1267/index.shtml>, (Erişim Tarihi: 02.12.2010).
- UN (United Nations), (2001), “Agreement On Provisional Arrangements In Afghanistan Pending The Re-Establishment Of Permanent Government Institutions”, <http://www.un.org/News/dh/latest/afghan/afghan-agree.htm>, (Erişim Tarihi: 03.12.2010).
- UNAMA (United Nations Assistance Mission In Afghanistan), (2010), “SRSG”, <http://unama.unmissions.org/Default.aspx?tabid=4309>, (Erişim Tarihi: 02.12.2010).
- UNDP, (2010), *Human Development Report 2010*, USA: Palgrave Macmillan.
- UNESCAP (United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific), (2011), “What is Good Governance”, <http://www.unescap.org/pdd/prs/ProjectActivities/Ongoing/gg/governance.asp>, (Erişim Tarihi: 01.07.2011).
- UNICEF (United Nations International Children Emergency Fund), (2010), “Afghanistan Statistics”, http://www.unicef.org/infobycountry/afghanistan_statistics.html, (Erişim Tarihi: 13.07.2011).

- Utkan, Necati, (1997), “Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Hakkında Bir Değerlendirme”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı: 1, (S.15), ss.946-951.
- Uzuner, Nurettin, (2010), “Kurban ve Soft Power”, *TDV (Türkiye Diyanet Vakfı) Haber Bülteni*, Sayı:103, ss: 16-19.
- Ülküsal, Müstecib, (1966), “Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Dobruca Türkleri”, *Emel Dergisi*, Sayı:35 (Temmuz-Ağustos).
- Ürekli, Fatma, (2007), *Osmanlı-Amerikan Yardımlaşmaları*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Vahit, Nur Hidayet (2007), “Açılış Konuşması”, Almagül İsina (Der), *Kalkınma Yardımlarında Sivil Toplum Kuruluşları ve Kapasite Geliştirme*, İstanbul: Tasam Yayınları, ss.15-17.
- Vasquez, Lawrence, (2010), “Time To Reevaluate The Role Of Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan”, http://www.brookings.edu/opinions/2010/1104_afghanistan_vasquez.aspx, (Erişim Tarihi: 04.12.2010).
- VOA (Voice of America), (2010), “Kabil Konferansı 2014 Hedefini Kabul Etti”, <http://www.voanews.com/turkish/news/Kabil-Konferans-2014-Hedefini-Kabul-Etti-98827634.html>, (Erişim Tarihi: 02.12.2010).
- Vural, F. T. Yarman ve Alkan, Serkan, (2009), *Büyük Öğrenci Projesi'nin Değerlendirilmesi (1992-2008)*, Ankara.
- WB (World Bank), (2003), “Pages from World Bank History: The Pearson Commission”, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/EXTARCHIVES/0,,contentMDK:20121526~pagePK:36726~piPK:36092~theSitePK:29506,00.html>, (Erişim Tarihi: 09.03.2010).

- WB (World Bank), (2010a), “Afghanistan Country Overview 2010”, Ağustos, 2010.
<http://siteresources.worldbank.org/AFGHANISTANEXTN/Resources/305984-1264608805475/AFBriefAUG2010.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.12.2010).
- WB (World Bank), (2010b), “Afghanistan Reconstruction Trust Fund”,
http://siteresources.worldbank.org/INTAFGHANISTAN/Resources/Afghanistan-Reconstructional-Trust-Fund/ARTF_information.pdf, (Erişim Tarihi: 06.12.2010).
- Weitz, Richard, (2006), “Towards a New Turkey-NATO Partnership in Central Asia”, *Turkish Policy Quarterly*, Volume:5, No.2, (Summer 2006), pp.43-61.
- Wood, Bernard, (1982), “Canada and Third World Development: Testing Mutual Interests”, Robert Cassen vd. (Ed.), *Rich Country Interest and Thirld World Development*, GB: Billing&Sons, pp.94-127.
- Yalçın, Nedim, (2000a), “Avrasya’yı Dışladık”, *Zaman*, 29.01.2000, s.7.
- Yalçın, Nedim, (2000b), “20 Bin Soydaş Vatandaşlık Yolu”, *Zaman*, 30.01.2000, s.6.
- Yanatma, Servet, (2011), “Eğitim ve Kültür, Türkiye’nin Diplomasideki Yumuşak Gücü”, *Zaman*, 03.06.2011, s.18.
- Yediyıldız, Bahaeddin, (1985), “Vakıf”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, C.12, ss.4546-4573.
- Yeni Şafak, (2002), “Keçeciler: Afganistan’ın İmarında Rol Almak İsteriz”,
<http://yenisafak.com.tr/arsiv/2002/mayis/05/politika.html>, (Erişim Tarihi: 16.12.2010).
- Yıldırım, Murat, (2004), “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, (Mayıs 2004), C.28, ss.35-48.
<http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/931.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.08.2010).

- Yıldız, Seyfi ve Kökocak, A. Kadir, (2008), “Kırgızistan’da Faaliyet Gösteren Türk Firmalarının Durum Analizi ve Yabancı Sermaye Olgusu”, *Avrasya Etüdleri*, S.34, ss.83-108.
- Yılmaz, Mehmet Nuri, (1997), “Türk Dünyasında Dini Durum”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (S.15), ss.155-159.
- Yousafzai, Sami ve Moreau, Ron, (2011), “Afghanistan: Ten Years of War in a Land Where Your Enemy Will Fight You Forever”, *Newsweek*, Vol.CLVIII, No.15, October 10, 2011, pp.62-31.
- YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı), (2011), *2010 Faaliyet Raporu*, Ankara: YTB.
- Yurdusev, A. Nuri, (2010), “Osmanlı Mirası ve Türk Dış Politikası Üzerine”, O. Bahadır Dinçel vd. (Der.), *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*, Ankara: USAK Yayınları, ss.47-54.
- Zakaria, Fareed, (1999), “The Politics of Port”, <http://www.slate.com/id/21767/>, (Erişim Tarihi: 15.08.2009).
- Zaman (2011a), “Arjantin, Tel Aviv’den Silah Almış”, 25.04.2011, s.14.
- Zaman (2011b), “Yunanistan Miladiç’e Destek Verdi”, 06.06.2011, s.17.
- Zeybek, N. Kemal, (1997), “Önce Bilgi ve Bilinç”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı:1, (Sayı:15), ss.37-41.

MÜLAKATLAR

1. ay, Abdülhaluk M. (24 Haziran, 2011), TİKA'dan Sorumlu Devlet Eski Bakanı, Ankara.
2. Dışışleri Bakanlığı Eğitim Daire Bşk.lığı, (2009), (ismi mahfuz), Ankara.
3. Esmer, Cüneyd, (3 Haziran 2009), TİKA Başkanlığı, Kabil PKO Eski Koordinatörü, Ankara.
4. Işıklı, Alp, (5 Şubat 2011), Diplomat, Vardak PRT Koordinatörü, Afganistan.
5. Kabasakal, ner, (24 Haziran 2011), TİKA Eski Başkanı, Ankara.
6. Kulaklıkaya, Musa, (23 Haziran 2009), Bykeli, TİKA Eski Başkanı, Ankara.
7. Şahin, Mustafa, (12 Ağustos 2009 ve 21 Haziran 2011), TİKA Başkan Yardımcısı, Ankara.
8. Taşdemir, Mikail, (5 Şubat 2011), TİKA Vardak Program Koordinatörü, Afganistan.
9. Yavuzcan, Cüneyt, (27 Ekim 2009), T.C. Kabil Büyükelçiliği Eski Müsteşarı, Bulgaristan.

EKLER

TO
THE IMPERIAL MAJESTY
SULTAN
ABDUL MEJID KHAN
EMPEROR OF TURKEY

MAY IT PLEASE YOUR MAJESTY

WE the undersigned NOBLEMEN, GENTLEMEN & Inhabitants of
IRELAND

beg leave most respectfully to approach **Your Majesty**, in order to testify our deep-felt thanks and gratitude for the munificent act of benevolence and attention lately displayed by **Your Majesty** towards the suffering and afflicted Inhabitants of IRELAND, and to thank **Your Majesty** on their behalf, for the liberal Contribution of

One Thousand Pounds

lately given by **Your Majesty**, to relieve the wants and mitigate the sufferings of the Irish People.

It has pleased PROVIDENCE in its wisdom to deprive this Country suddenly of its staple article of food and to visit the poor Inhabitants with privations, such as have seldom fallen to the lot of any civilized nation to endure. In this emergency the People of Ireland had no alternative but to appeal to the kindness and munificence of other Countries, less afflicted than themselves, to save them and their Families from Famine and Death, and **Your Majesty** has responded nobly to the call, thereby displaying a worthy example to the other great nations of Europe, to assist their suffering fellow-creatures in affliction.

For this timely and benevolent act whereby numbers were relieved and saved from perishing, We beg leave again on their behalf, to testify our grateful acknowledgments to **Your Majesty** and to express an ardent hope that the vast territories which acknowledge **Your** sway and participate in **Your** bounties, will be saved from these privations and afflictions which it has been our unhappy destiny to endure.

His Grace The Primate of all Ireland - Primate of the Order of Saint Patrick	The Right Honorable The Earl of Charlemont, K. P.	Sir Lewis C. Drin, Baronet, M. P.
The Right Honorable The Lord High Chancellor of Ireland	R. L. L. Lieutenant of Tyrone	Sir James Strong, Baronet
His Grace The Archbishop of Dublin - Primate of Ireland, and Chancellor of the Order of Saint Patrick	The Right Honorable The Earl of Cork and Orrery, K. P. General Officer in the Army	Sir R. A. Ferguson, Baronet, M. P. and Lieutenant of Londonderry
His Grace The Roman Catholic Archbishop of Dublin	The Right Honorable The Earl of Gosford, K. P. Lieutenant of Armagh	Sir Henry Winstan Barron, Baronet, M. P.
His Grace The Duke of Devonshire, Premier Marquis and Earl of Ireland, K. P.	The Right Honorable The Earl of Roden, K. P. Lieutenant General Sir Charles Napier, K. C. B.	Commander in Chief of the British Army in India
The Most Noble The Marquis of Conyngham, K. P.	The Right Honorable The Earl of Fingall, K. P.	Sir R. Bagenham, Baronet
The Most Noble The Marquis of Camille, K. P.	The Right Honorable The Earl of Antrim	Lieutenant Colonel J. M. Caulfield, M. P.
The Most Noble The Marquis of Eglinton, K. P.	The Right Honorable The Earl of Erne, Lord of Annagh	The Rector of The University of Dublin
The Most Noble The Marquis of Waterford	The Right Honorable The Earl of Bandon, K. P.	The Recorder of Dublin, Frederick Shaw, Q. C.
The Most Noble The Marquis of Londonderry, K. P.	The Right Honorable The Earl of Enniskillen	The High Sheriff of Dublin, David La Touche
The Most Noble The Marquis of Headfort, K. P.	The Right Honorable Viscount Ashurst	Christen, Regius Professor
The Most Noble The Marquis of Ely	The Right Honorable Lord Monck	Charles Hall, Senior Fellow
The Most Noble The Marquis of Sligo	The Right Honorable Lord Stuart de Decies, Lieutenant of Waterford	The Very Reverend Benedict Rathbone
	The Right Honorable Lord Claude Hamilton, M. P.	John Anster, L. L. C.

Ek 2: Ülkelerin ISAF Kapsamında Afganistan'a Katkıları

International Security Assistance Force

Troop Contributing Nations

	Albania	288		Germany	4,898		Poland	2,680
	Armenia	128		Greece	168		Portugal	140
	Australia	1,660		Hungary	433		Romania	1,848
	Austria	8		Iceland	4		Singapore	38
	Azerbaijan	84		Ireland	7		Slovakia	308
	Belgium	621		Italy	3,818		Slovenia	78
	Bosnia & Herzegovina	66		Jordan	0		Spain	1,628
	Bulgaria	802		Republic of Korea	360		Sweden	600
	Canada*	620		Latvia	178		The former Yugoslav Republic of Macedonia**	183
	Croatia	317		Lithuania	236		Tonga	66
	Czech Republic	822		Luxembourg	10		Turkey	1,840
	Denmark	760		Malaysia	48		Ukraine	23
	El Salvador	24		Mongolia	114		United Arab Emirates	36
	Estonia	168		Montenegro	38		United Kingdom	8,600
	Finland	168		Netherlands	183		United States	80,000
	France	3,886		New Zealand	188			
	Georgia	837		Norway	428		Total	130,870

Note on numbers: Figures are calculated by the Force Flow tracking system at SHAPE HQ and count all troops under the Command and Control of COMISAF. Numbers of troops should be taken as indicative as they change daily.

* to train Afghan National Security Forces

** Turkey recognises the Republic of Macedonia with its constitutional name

8 September 2011

Ek 3: Afganistan'da İl İmar Ekibi (PRT) Konuşlanması

Ek 4: Genç Diplomatlar Programı Katılımcı Ülke İstatistikleri

	ÜLKELER	YILLARA GÖRE DAĞILIM																					GENEL TOPLAM	YÜZDE %
		1992	1993	1994	1995*	1996	1997*	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011			
GÜNEY ASYA																								
1	AFGANİSTAN			3	5	4								0			1	1	1	1		16	2,26%	
2	BANGLADEŞ							1	1					0	1	1	1	1	1	1		9	1,27%	
3	BUTAN																				1	1	0,14%	
4	PAKİSTAN								1	1				2	0	1				1	1	7	0,99%	
	TOPLAM																						33	4,66%
	DOĞU ASYA																							
1	ÇİN								1	1				1	0	1	1	1	1	1		8	1,13%	
2	ENDONEZYA													2	0	1	1	1	1	1	1	8	1,13%	
3	FİLİPİNLER																	1			1	1	0,14%	
4	KAMBOÇYA													1	0	1	1	1	1			5	0,71%	
5	LAOS																			1	1	2	0,28%	
6	TAYLAND													1	0		1	1	1	1	1	6	0,85%	
7	VİETNAM				1									1	0	1		1	1	1	1	7	0,99%	
	TOPLAM																						37	5,23%
	ORTA DOĞU																							
1	BAHREYN													0	1	1	1	1	1			5	0,71%	
2	FİLİSTİN					4	3	1	2	1				2	0	1	1	1	1	1	1	19	2,68%	
3	İKÖ																		1			1	0,14%	
4	KUVEYT																				1	1	0,14%	
5	LÜBNAN																				1	1	0,14%	
6	MISIR														0		1	1	1	1		4	0,56%	
7	OMAN																1				1	2	0,28%	
8	SURİYE													1	0	1		1	1	1	1	6	0,85%	

9	TUNUS													0	1	1	1	1	1	1	6	0,85%	
10	ÜRDÜN																	1	1	1	3	0,42%	
11	YEMEN							2	2				1	0	1	1	1	1	1	1	11	1,55%	
	TOPLAM																				59	8,33%	
	BALKANLAR VE ORTA AVRUPA																						
1	ARNAVUTLUK		1	2	4	3	1	2	3	2				1	0	1	1	1	1	1	25	3,53%	
2	BOSNA-HERSEK				1	1	3	3	3	3				1	0	1	1	1	1	1	21	2,97%	
3	BULGARİSTAN						1		1					0	1	1					4	0,56%	
4	HIRVATİSTAN													0	1	1	1	1	1	1	6	0,85%	
5	KARADAĞ																1	1	1	1	4	0,56%	
6	KOSOVA																		1	1	2	0,28%	
7	MAKEDONYA		1	1	1	1	2	2	1	1				1	0	1	1	1	1	1	17	2,40%	
8	SİRBİSTAN																	1		1	1	3	0,42%
9	SLOVAKYA								1	1											2	0,28%	
	TOPLAM																				84	11,86%	
	SAHRA ALTI AFRİKASI																						
1	AFÖ																	1			1	0,14%	
2	BOTSVANA																	1	1	1	3	0,42%	
3	CİBUTİ							1										1	1	1	4	0,56%	
4	DEM. KONGO CUM.													1	0	1	1	1	1		5	0,71%	
5	ETYOPYA							1	1	1				1	0	1	1	1	1	1	10	1,41%	
6	FİLDİŞİ SAHİLİ																			1	1	0,14%	
7	GABON																		1	1	2	0,28%	
8	GAMBİYA							1	1									1			1	4	0,56%
9	GANA							1									1	1	1	1	1	6	0,85%
10	GİNE																		1	1		2	0,28%

11	GÜNEY AFRİKA																		1	1	1	3	0,42%	
12	KAMERUN																		1	1	1	3	0,42%	
13	KENYA								1				1	0	1	1	1	1	1	1	1	8	1,13%	
14	KONGO													0	1	1	1	1	1	1		5	0,71%	
15	MADAGASKAR																				1	1	0,14%	
16	MALİ																			1		1	0,14%	
17	MORİTYUS																				1	1	0,14%	
18	MOZAMBİK																			1		1	0,14%	
19	NİJER																				1	1	0,14%	
20	NİJERYA							2	1				1	0	1	1	1	1	1		1	9	1,27%	
21	SENEGAL													0	1	1	1	1	1	1	1	6	0,85%	
22	SUDAN							1	1	2				0	1	1	1	1	1	1	1	10	1,41%	
23	TANZANYA															1	1	1	1	1	1	5	0,71%	
24	UGANDA													0	1	1	1	1	1		1	5	0,71%	
25	ZAMBİYA																				1	1	0,14%	
	TOPLAM																					98	13,70%	
	ORTA ASYA VE KAFKASYA																							
1	AZERBAYCAN	5	8	8	16	14	6	2	3	3				2	0	1	1	1	1	1	1	73	10,31%	
2	GÜRCİSTAN		2	2	1	1	3	2	2	2				1	0	1	1	1	1	1	1	22	3,11%	
3	KAZAKİSTAN	1	5	3	8	6	3	3	3	3					0	1	1	1	1	1	1	41	5,79%	
4	KIRGIZİSTAN	10	3	5	4	6	4	3	3	3				2	0	1	1	1	1	1	1	49	6,92%	
5	MOĞOLİSTAN			2	1	1			1	1				1	0	1	1	1	1	1	1	13	1,84%	
6	ÖZBEKİSTAN	4		8	8	9		4						1				1	1	1		37	5,23%	
7	TACİKİSTAN													1	0	1	1		1	1	1	6	0,85%	
8	TÜRKMENİSTAN	7	1	5	7	9	5	5	3	2					0	1	1		1	1	1	49	6,92%	
	TOPLAM																						290	40,96%

	DOĞU AVRUPA																							
1	ESTONYA			1																	1	0,14%		
2	LİTVANYA			1																	1	0,14%		
3	MOLDOVA		1	1									1	0	1	1	1	1	1	1	9	1,27%		
4	UKRAYNA			5	4	4	2	1	1	1			1	0	1	1	1				22	3,11%		
	TOPLAM																					33	4,66%	
	LATİN AMERİKA																							
1	ARJANTİN												1	0	1	1				1	4	0,56%		
2	BARBADOS															1					1	0,14%		
3	EKVATOR												1		1	1				1	4	0,56%		
4	GUYANA																		1		1	0,14%		
5	JAMAİKA																1				1	0,14%		
6	KOSTA RİKA								1					0		1					2	0,28%		
7	KOLOMBİYA												1	0	1	1			1	1	5	0,71%		
8	KÜBA												1				1		1	1	3	0,42%		
9	MEKSİKA													0	1	1	1	1	1	1	6	0,85%		
10	PARAGUAY																1	1	1	1	4	0,56%		
11	PERU												1	0						1	2	0,28%		
12	ST. KITTS NEVIS																1				1	0,14%		
13	ST. VINCENT VE GRENADİN																1				1	0,14%		
14	ŞİLİ												1	0		1					2	0,28%		
15	VENEZUELA												1							1	2	0,28%		
	TOPLAM																						39	5,51%
	DİĞER																							
1	K. K. T. C.		4	2	3	3	4	4	4	4				2				1	1	1	1	34	4,80%	
	TOPLAM																						34	4,80%
	ANA TOPLAM																						708	100,00%

